دۆکیومێنت 7

گۆڤارێکی وەرزیی ڕۆشنبیریی دۆکیومێنتارییە ژمارە (٧) تەمموزی ٢٠٢٥

شێخ محەمەدی خاڵ گەوهەرێک لە دەریای زانست

لە کتێبخانەکەیدا چەندان بەڵگەنامە و دەستنووسی مێژوویی پارێزراوە

- نامەیەکی تایبەت لە مام جەلالەوە بۆ عەبدوڵلا ئۆجەلان
- دکتۆر نوری تاڵەبانی... ویستم کورد بکەم بەخاوەنی دەستوور بەڵام نەیان هێشت
- حەبیب ئاغای سیاو چۆن کوژرا
- کچە پاکیزەکانی ئەنفال لەنێوان حەقیقەت و تەزویردا
- مەرگەوەڕو قەڵای بێناز لەچەند بەڵگەنامەو وێنەو بەسەرهاتی مێژووییدا
- چیرۆکی وێنەکەی عوسمان پیرداود لەگەڵ شاژنی ئوردن

7

دۆکیومێنت

گۆڤارێکی وەرزیی ڕۆشنبیریی دۆکیومێنتارییە ژمارە (٧) تەمموزی ٢٠٢٥

DOCUMENT

A Documentary cultural season magazine No (7) July

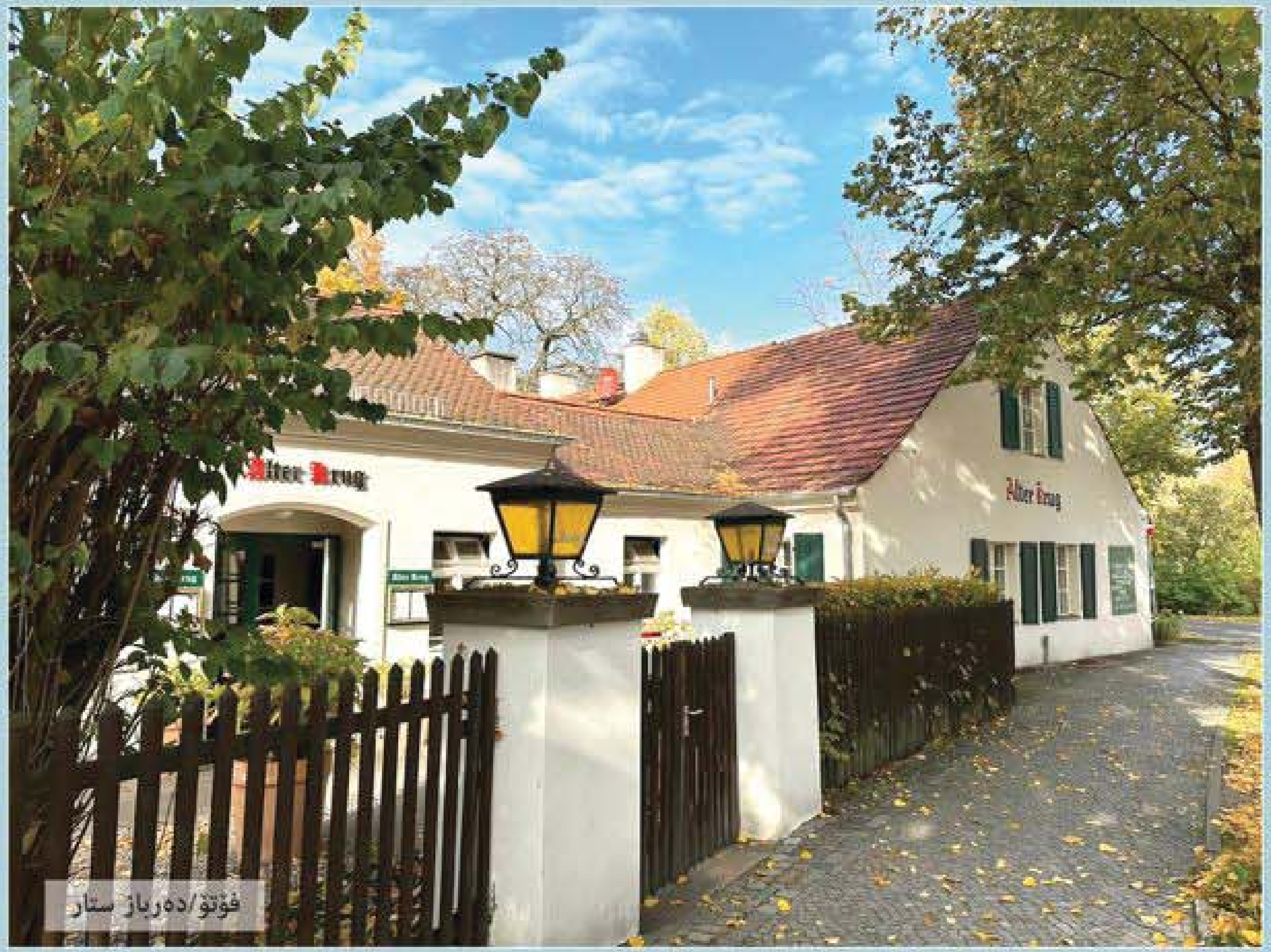

ڕێستورانتی ئەڵتەر کروگ لە بەرلین
یەکەم کۆبوونەوەی دامەزراندنی (ی ن ،ک) لێ ئەنجام درا لەساڵی ١٩٧٥

دۆکیومێنت 7

گۆڤارێکی وەرزیی رۆشنبیریی دۆکیومێنتارییە

ژمارە (٧) تەمموزی ٢٠٢٥

خاوەنی ئیمتیاز:

حسێن ئەحمەد

سەرنووسەر:

ستار محەمەد

بەڕێوەبەری نووسین

دڵزار حەسەن

دیزاینەر:

عوسمان پیرداود

بۆ پەیوەندی کردن بە گۆڤاری دۆکیومێنت

سەرنووسەر:

٠٧٧٦٦٩٣٠٤٨٤ - ٠٧٥٠٤٤٨٨٥٤٧

کتێب هەواڵنامەی

ناوەڕۆک

بابەت	نووسەر	لاپەڕە
سەروتار	کەژاڵ ئەحمەد	٣
شێخ محەمەدی خاڵ گەوهەرێك لە دەریای زانست	ئیحسان موفتی	٧
نامەیەکی تایبەت لە مام جەلالەوە بۆ عەبدوڵلا ئۆجەلان	ئا: دۆکیومێنت	٢٩
لەگەڵ دکتۆر نوری تاڵەبانی	دیمانە: محەمەد گۆران	٤٣
کار و شێوازی خەتی گشتی لەناو (ی.ن.ك) دا	ڕەهبەری سەید براهیم	٦٣
بەڵگەنامەیەك سەبارەت بە ڕۆژنامەی هاوکاری	د. ئەحمەد حەمەدەمین	٧٥
جەلال تاڵەبانی لە بەڵگەنامە مێژووییەکانی فەڕەنسا - بەشی/٤	د. نەجاتی عەبدوڵلا	٧٧
میرانی ئاغا واحیدبەگ هیرانی	ن: نەریمان عەبدولسەمەد ڕواندزی	٩٣
حەبیب ئاغای سیاوی چۆن کوژرا	ڕەهێڵ تەڵعەت مشیر دزەیی	١٠٩
بەڵگەنامەی کچە پاکیزەکانی ئەنفال لە نێوان تەزویر و حەقیقەتدا	عەبدوڵلا کەریم مەحموود	١١٧
ڕۆبەرت های...چۆن پێناسەی ئیسماعیل بەگی ڕواندوزیانی کردییە	بێ باك ڕواندوزی	١٣٥
گردی قازیخانە بڵندگۆی ڕاپەڕینی جوتیاران	عوسمان هۆرمزیار	١٣٩
مەرگەوەڕ و قەڵای بێنار لە چەند بەڵگەنامەو وێنەو بەسەرهاتی مێژووییدا	بورهان برادۆست	١٤٥
نامەیەك لەدوای ڕەشەبای ئەنفالەوە	ئامانج شاکەلی	١٦٩
کۆنگرەی نەتەوەیی کوردستان کەیی و چۆن دامەزرا	یوسف مەنتك	١٧٣
نامەیەك لە نوگرە سەلمانەوە	ئاسۆ حەیدەری	٢٠٧
عەبدولڕەقیب یوسف... نازناوی بەدیع زەمانی دووەمی کوردی پێ دەبەخشرێت	ئا: دۆکیومێنت	٢١٣
مێژووی پزیشکی لە هەولێر - بەشی/٣	د. ئازاد مەنتك	٢١٧
گرنگی پاراستنی بەڵگەو دۆکیومێنتەکان لە کۆڕێکی ساڵۆنی لاپەڕە ٩	ئا: ڕەوەست نەوزاد	٢٢١
چیرۆکی وێنەکەی عوسمان پیرداود لەگەڵ شاژنی ئەردەن	ئا: دۆکیومێنت	٢٣٩
لەئەرشیفی ئەدهەم شێخۆ	ئا: دۆکیومێنت	٢٤٠

دۆکیومێنت
وەك بێلایەنترین هونەری هێشتنەوە

کەژاڵ ئەحمەد

دۆکیومێنت لە سەرەتای هوشیاربوونەوەی مرۆڤەوە لەپێناوی هێشتنەوەی بەڵگەنامە و زانیارییە گرنگەکاندا هاتووە و سەرەتا لە شێوەی شیعری پەندئامێزدا، لەسەر زاران و بە شێوەی زارەکی گواستراوەتەوە، دواتر لەسەر دیواری ئەشکەوتەکان بە وێنە یان لە شێوەی سومبول دواتریش پیتدا نەخشێنراوە، هەروەها لەسەر بەردی گەورە بە هەڵکۆڵین تۆمارکراوە، وەک لە مۆزەخانەکانی جیهان و لای خۆشمان لە پارچە ئاسەوارە بە نرخەکاندا دەیانبینین. ئەم حەزە بەهێزەی کەسەکان هەیانە بۆ بە زیندوو هێشتنەوەی نووسینە بایەخدارەکان و ڕووداوە هەرە کاریگەرەکانی ژیانی خۆیان یان نەتەوەکەیان، وا دەکات بەردەوام ئەم هونەرە دێرینەی تۆمارکردن و پاراستنی پارچە کاغەزە گرنگ و ڕووداوە مەزنەکان بە شێوازێ لە شێوازەکان بهێڵنەوە و بەردەوامیش برەو بە ڕێگە جۆراوجۆرەکانی هێشتنەوەیان بدەن. واتا لە نەخشی سەر تاشە بەردی چیا سەختەکانەوە، مرۆڤایەتی بەڵگەنامەکانی پاراستووە و هێناونی تا سەردەمی هارد دیسک و کۆمپیوتەر و ئامێرە تەکنۆلۆژییە پێشکەوتووەکان. بایەخ و گرنگیی دۆکیومێنت لەوەدایە بە سوودوەرگرتن لە بابەتە پارێزراوەکانی ڕابردوو، بە تێکەڵکردنیشی لەگەڵ تۆمارە نوێیەکان، شارستانییەتی میللەتان بەرەو پێشکەوتنی

مرۆڤایەتی بەڵگەنامەکانی پاراستووە و هێناونی تا سەردەمی هارد دیسک و کۆمپیوتەر و ئامێرە تەکنۆلۆژییە پێشکەوتووەکان.

زیاتـر دەبـەن. هەروەهـا کۆمەڵگـە ڕێکدەخـات لـە ڕێگـەی ڕێکخسـتنی بەڵگەنامـە یاسـایی و نێودەوڵەتییەکانـەوە. خاڵێکـی هـەرە گرنگـی پاراسـتنی دۆکیومێنتـەکان پەیوەسـتە بـە هێشـتنەوەی بنیـات و ناسـنامەی میللەتـە ژێردەسـت و چەوسـاوەکان، پاراسـتنی ئەسـڵی کەلتـور و زمـان و پرنسـیپەکانیان لـە ژیانـدا. دۆکیومێنتـەکان مێـژووی دێریـن و مافـی ئـەو میللەتانـە لـە بەڵگەنامەکانـدا دەپارێـزن، کـە بەدەسـت جینۆسـایدکردن و هەڕەشـەی لەناوبردنیانـەوە دەناڵێنـن. دۆکیومێنتکـردن کـە بـە تەواوەتـی پێچەوانـەی لەناوبـردن و سـڕینەوەی تۆمـاری مێـژووی نەتـەوەکان و کەسـەکان و شـتەکانە، یەکێکـە لـەو هەوڵانـەی لای خۆمـان گرنگیـی شایسـتە بـە خـۆی پـێ نـەدراوە، ئەگەرچـی پەرلەمانـی کوردسـتان یاسـای ژمـارە (١)ی سـاڵی ٢٠٢٢ی بـۆ ئـەو بـوارە تەرخـان کـردووە کـە یاسـای پاراسـتنی بەڵگەنامەی نیشـتمانییە لـە هەرێمـی کوردسـتانی عیـراق، بـەڵام هیـچ دامودەزگایەکـی حکومیـمان نییـە لـە باشـووری کوردسـتان کـە گرنگیـی بـە دۆکیومێنـت بـدات بەڵکو هەمـوو هەوڵەکان لەسـەر ئاسـتی کەسـایەتییە دیارەکانـی عەوداڵی ئەرشـیفکردن و پاراسـتنی بەڵگەنامـە و تۆمـارە دانسـقەکان بـووە، نـەک لـە ڕێگـەی دامـەزراوەی فەرمیـی سـەربە حکومەتـەوە،. لـەو کەسـایەتییە دیارانـەی سـاڵانێکی زۆرە دەروێشـی ئـەو بـوارەن و تەمەنـی خۆیـان بـە دۆکیۆمێنتـە بەهـادارەکان بەخشـیووە، مامۆسـتایانی بەڕێـزی وەک: عەبدولڕەقیـب یوسـف، مومتـاز حەیـدەری، سـدیق سـاڵح و هەمـوو ئەوانـەن کـە بـە هـۆی نەبـوونی ناوەندێکـی نیشـتمانی بـۆ ئەرشـیفکردن و بەهـۆی پەرشـوبڵاویی بەڵگەنامەکانـی نـاوەوە و دەرەوەی هەرێمـی

دۆکیومێنتکردن کە بە تەواوەتی پێچەوانەی لەناوبردن و سڕینەوەی تۆماری مێژووی نەتەوەکان و کەسەکان و شتەکانە، یەکێکە لەو هەوڵانەی لای خۆمان گرنگیی شایستە بە خۆی پێ نەدراوە، ئەگەرچی پەرلەمانی کوردستان یاسای ژمارە (١)ی ساڵی ٢٠٢٢ی بۆ ئەو بوارە تەرخان کردووە کە یاسای پاراستنی بەڵگەنامەی نیشتمانییە لە هەرێمی کوردستانی عیراق

کوردستانەوە و بە مەبەستی ڕەواندنەوەی مەترسی لەناوچوون لەسەر ئەو دۆکیومێنتانە، خۆیان بوونەتە مەڵبەند و فەرمانگەی پاراستنی دۆکیۆمێنتەکان و هەوڵەکانیان شایستەی ڕێزلێگرتنە. لە کۆتاییدا دەڵێم دۆکیومێنت هونەری کۆکردنەوەیەکی بێلایەنانەی تۆمارکراوە فەرمی و نافەرمییەکانی نیشتمانە، ئینجا بە هەر زمانێک نووسرابێت و بە وێنە یاخود ڤیدیۆ یان هەر شێوازێکی دەربڕینی دی خرابێتەڕوو، هەر دەرژێتە رووباری بەرژەوەندییەکانی نیشتمانەکەمانەوە. بۆ ئەمە نموونەی یەکێکی دیکە لە عەوداڵەکانی دۆکیۆمێنت بە بیردەهێنمەوە کە ئەویش عەلی سیدۆ گەورانی یە، کە کتێبی چاپکراو و دەستنووسەکانی بە زمانی عەرەبین بەڵام کتێبخانەکەی لە عەممان شایەدیی بۆ هەوڵەکانی ئەو نووسەرە کوردە شەیدایەی پاراستنی دەستنووس و بەڵگەکان دەدەن لە جیهانێکدا کە بەردەوام بەرەوپێشەوە دەچێت و دۆکیۆمێنتە کاغەزییەکان زیاتر و زۆرتر زەرد هەڵدەگەڕێن و دەوەرێن، یان بە هۆی شێ و زەبری ساڵەکانەوە دەخوسێنەوە و پیتەکان بەرەو دیانەمان دەچن، خۆشحاڵانە هەوڵێکی سادە و ساکارم هەیە لە بواری گۆڕینی سیما کۆنەکەی دۆکیومێنت بە سیمایەکی هاوچەرخی دیجیتاڵیی، چەندین مانگ کارم لەسەر سکان کردن و ئەرشیف کردنی بەڵگەنامەکانی عەلی سیدۆ کوردیدا کردووە و لە توندکردنەوەی لاپەڕەکان و بەرگ تێگرتن و تەبویب کردنی زنجیرەی باسەکاندا هەوڵێکی خاکەڕایانەم داوە، بێجگە لەوەی کتێبێکم سەبارەت بە ساتەکانی بەریەککەوتنی نێوان خۆم و کتێبخانەکەی ئەو نووسەرە دیارەدا نووسیوە بەڵام هێشتا کاتی چاپکردنیم بۆ نەڕەخساوە. لەوانەیە هەریەکێ لە ئێوەش حیکایەتی عەشقی خۆتان هەبێت بۆ دۆکیومێنت و دنیای ئەو نووسەرانەی لە بایەخی ئەو هونەرە دێرینەی مرۆڤایەتی تێگەیشتوون، وەلێ کورت و پوخت ئێمە ئەو میللەتەین بەڵگەنامە گرنگەکانمان یان ئەوەیە کەوتووەتە ژێر سمی ئەسپی داگیرکەرانی وەک سەفەوی و عوسمانی و مەغوڵ و هۆلاکۆ و ئینگلیزەوە و بڕێکیان براون و لە مۆزەخانەی وڵاتانی تر دانراون، یان خۆمان نەزانانە لەناومان بردوون و بە ئێستاشەوە هێندە جێگەی بایەخمان نییە دامەزراوەی باشی بۆ تەرخان بکەین یان وا بکەین پشتیوانیی دارایی ئەو کەس و شوێنانە بکرێت کە بایەخ بەو بوارە ژیانی و ژیارییە دەدەن.

هەواڵنامەی کتێب

ئاگاداری بۆ نووسەرانی ئازیز....

ژمـاره/٨ی گۆڤـاری دۆكیومێنـت تایبـەت دەبـێ بـە سیاسـەتمەداری كـورد مامۆسـتا هەمـزە عەبدوڵـڵا. داواكاریـن هەركەسـێک توێژینـەوە و وێنـەو دۆكیومێنتـی هەیـە لەسـەر مامۆسـتا هەمـزە لەگـەڵ ڕیـزدا بۆمـان لـە ڕێـگای ناونیشـانی گۆڤـاری دۆكیومێنت كـە لەسـەر بـەرگ نـووسراوە بنێـرێ.

نامەی خاڵ

بەڵگەنامەیەکی گرنگ و نایابە

ئیحسان ڕەشاد موفتی

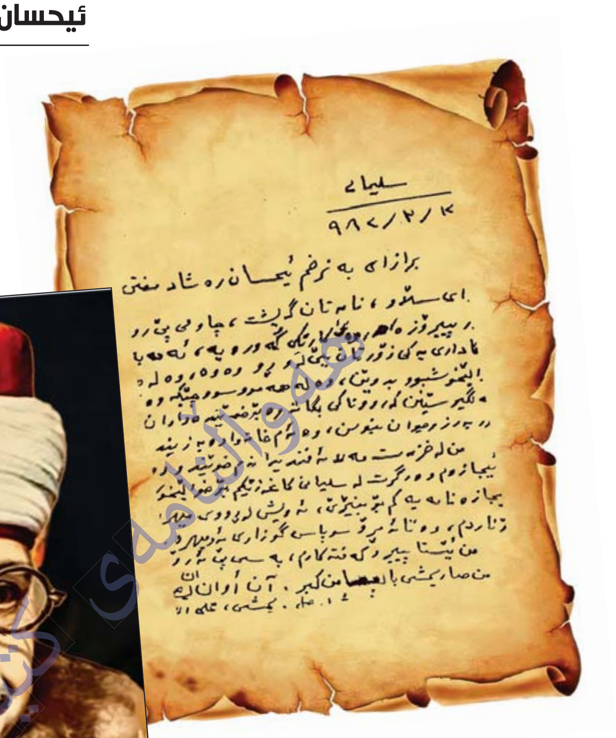

سلیمانی
٩٨٢/٢/٤
برازای بەڕێزم ئیحسان ڕەشاد موفتی
ای سڵاو، نامەتان گەیشت،

لە ماوەی ساڵانی (١٩٧٣-١٩٧٧) کاتێک خوێندکار بووم لە زانکۆی سلێمانی، نەمدەزانی ئەو کەسایەتییە دیارانە لەو شارەدا هەن، کە پەیوەندی خێزانی، ئایینی، سیاسی و کۆمەڵایەتییان لەگەڵ بنەماڵەی ئێمەدا هەبوو. یەکێک لەو کەسایەتییە دیارانە زانای ئایینی، توێژەر و نووسەری کورد خوالێخۆشبوو شێخ محەمەد خاڵ (١٩٠٤-١٩٨٩) بوو، یەکێک لەوانەی کە قورئانی پیرۆزی بەوردی لێکداوەتەوە، لە دادوەرە ناسراوەکانی بواری یاسایی، هەروەها نووسەرێکی دیار لە بواری زمان و ئەدەبی کوردی بوو.

دوای ئەوەی خوێندنی زانکۆم لە کۆتایی حەفتاکاندا تەواوکرد و دامەزرام وەک

سلێمانی

٩٨٢/٣/١٢

برازای بەڕێزم ئیحسان ڕەشاد مفتی

دوای سڵاو، نامەتان گەیشت، چاوی پێ ڕوون بووەوە، کارەکەتان زۆر پیرۆزە [illegible] کارێکی گەورەیە، ئەوە بە خوا ئینا نووسرێ، ئەمجا ئاگاداری یەکێ زۆرتان بێ [illegible] وە لە هەموو گۆشەیەکی لە ژیانی خوالێخۆشبوو بەوێن، وە لە هەموو [illegible] وە گەلێ [illegible] سەید عومەری تیا هەڵگیرسێنن [illegible] بکاتەوە بۆ [illegible] داران، هیوادارم بە خوا کۆششێکی زۆر بەڕێز [illegible] بنووسن، وە ئەم خانەوادە بە زیندوو بکەنەوە.

من لە خزمەت مەلا ئەفەندیدا ئەم خوێندووە، بەڵام لە پاشی ئەوەی کە [illegible] کە ئیجازەم وەرگرت لە سلێمانی کاغەزێکم بۆ خوالێخۆشبوو نووسی کە بۆ [illegible] ئیجازەنامەیەکی ئیجازەنامەیەکم بۆ بنێرێ، ئەویش لە ڕووی میهرەبانی [illegible] بۆ ناردم، وە تا ئەمڕۆ سوپاس گوزاری [illegible] وەک مفتی زەهاوی [illegible]

من ئێستا پیر و کەنەفتکاوم، بە [illegible]

آن اوان الصبر [illegible]

من صار یمشی بال[illegible] من کبر . یمشی علی الاربع [illegible]

[illegible] علی ثلاث ارجل . یمشی [illegible] چاوی [illegible] وە بینینی نەماوە، [illegible] هەشت نۆ ساڵە [illegible] نازانم [illegible] چاویلکەم [illegible] سێ چوار ساڵە [illegible] نۆ ساڵ [illegible] عەملیات بکەم [illegible] پیرۆزە بە [illegible] بە هەموو ماڵی ئەم [illegible] کوردستانا، لەم [illegible] کاکە عزالدین، بە خوا [illegible] ئەم [illegible] مناسبە، برازاکەی [illegible] چاوم [illegible] کاغەز [illegible] لە باوکت ئەکەم [illegible] نییە [illegible] زۆر سڵاو لە باوکت [illegible] ئێستا چاوم [illegible] شێخ حسام الدین [illegible] گەورەو [illegible] ئێستا [illegible] تەنیایی [illegible]

[illegible] باوکت [illegible] بە پیرانی و بە تەنیایی [illegible]

[illegible] بە [illegible] خۆش بێ [illegible]

[illegible] دا بە [illegible] ئەم [illegible] هەزار [illegible] شاعیر [illegible] دان پێدا [illegible]

[illegible] عزالدین [illegible] باوکت [illegible]

دڵسۆزتان

شێخ محمدی خاڵ

نامەی شێخ محەممەدی خاڵ بۆ ئیحسان ڕەشاد موفتی لە ١٢-٣-١٩٨٢

سلێمانی

١٩٨٢/٣/١٢

برازای بە نرخم ئیحسان ڕەشاد موفتی

دوای سڵاو، نامەتان گەیشت، چاومی پێ ڕوون بووەوە، کارەکەتان زۆر پیرۆزە، هەر وەك کارێکی گەورەیە، ئەمە بە خۆڕایی نانووسرێ، ئەبێ ئاگادارییەکی زۆرتان بێ لەو ڕووەوە، وە لە هەموو گۆشەیەك لە ژیانی خوالێخۆشبوو بدوێن (مەبەستی مەلا ئەفندییە)، وە لە هەموو سووچێکەوە گڵۆپێکی سەد ثمرەیی تیا هەڵگیرسێنن، کە ڕووناکی بکاتەوە بۆ خوێندەواران، هیوادارم بە خوا کە شتێکی زۆر بەرز و جوان بنووسن، وە ئەم خانەوادەیە زیندوو بکەنەوە.

من لە خزمەت مەلا ئەفەندی دا نەمخوێندووە، بەڵام لە پاش ئەوەی کە ئیجازەم وەرگرت لە سلێمانی، کاغەزێکم بۆ خوالێخۆشبوو نووسی، کە بۆ بەرەکەت ئیجازەنامەیەکم بۆ بنێرێ، ئەویش لە ڕووی میهرەبانی یەوە ئیجازەنامەیەکی بۆ ناردم، وە تا ئەمڕۆ سوپاس گوزاری ئەو میهرەبانی یەیم.

من ئێستا پیر و کەفتەکارم، بە سێ پێ ئەڕۆم، وەك مفتی زەهاوی ئەڵێ:

من صار يمشي بالعصا من كبر

ان الاوان ان يصير راحلا

اعني الذي على ثلاث ارجل،

يمشي على الاربع يمشي عاجلا

چاوێکم هەشت نۆ ساڵە ئاوی ڕەشی هاتووە، وە بینینیشی نەماوە، چاوی ڕاستیشم سێ چوار ساڵە ئاوی سپی هاتووە، خەریکی پڕ بوونە، نازانم کەی پڕ ئەبێ تا عملیاتی بکەم.

بە هەرحاڵ ئەم ئیشە پیرۆزە، بە هەشت نۆ ساڵ ئینجا تەواو ئەبێ، چونکە کەرەسەی ئەم جۆرە شتانە نییە لە کوردستانا، لەم بابەتەوە کەس قەڵەمی نەناوەتە سەر کاغەز.

زۆر سلام لە باوکت ئەکەم، بە ڕاستی من شەرمەزاری کاك عزالدینم، بە خوای گەورە و مەزن تا ئێستا چاوم بڕوایی نەداوە بێم ببینم، هەروەك چاوم بڕوایی نەداوە بچمە سەر قەبرەکەی شێخ حسام الدین، ئەو قەبرەی کە ئێستا وا بەسەر لوتکەی باغە کۆنەوە بە وێرانی و بە تەنیایی، نە ئادەمی یەکی بەلاوەیە و نە ئاوەدانی یەکی لێوە نزیکە.

گەردشی گەردون هەزاران خانەدان بەرباد داد

نەهمین بدین، کایەش باتست پایا من بود

دوو مانگە نەخۆشم کەوتووم، ئەمە چەند ڕۆژێکە هەستاوم، تۆزێ هەوا خۆش ببێ، ڕەنگە سەرێکی باوکت و کاك عزالدین بدەم، ئیتر بە خواتان ئەسپێرم.

دڵسۆزتان

محمدی خاڵ

هەواڵنامەی کتێب

ماموٚستای ئامادەی، دەستم کرد بە گەڕان لە کتێبخانە کۆنەکەماندا کە دەیان کتێبی کۆن و دەستنووسی تێدا بوو. لە کاتی گەڕانمدا، چەندین بەڵگەنامەی مێژوویی گرنگم لە کتێبخانەکەدا دۆزییەوە، کە هانیاندام دەستبکەم بە خوێندنەوە و توێژینەوەیان. هەروەها هانیاندام کە زیاتر لە مێژووی بنەماڵەکەم و زانایەکانی بکۆڵمەوە، بەتایبەتی وردبوومەوە لە وردەکارییەکانی ژیانی زانایانی وەک حاجی عومەر ئەفەندی، مەلا ئەفەندی، محەمەد موفتی و ئەوانی دیکەی نێو خانەوادەکەمان، بەو بڕوایەی کە تۆ کە خاوەن ماڵ بی، باشتر دەزانی زانیارییەکان بخەیتەڕوو و لێیبکۆڵیتەوە. لە کاتی گەڕانمدا بۆ بابەتی توێژینەوەکەم، تێبینیم کرد کە ناوی شێخ محەمەد خاڵ لە نێو ئەوانەدا هاتووە کە ئیجازەی زانستییان لە مەلا ئەفەندی (١٨٦٣-١٩٤٢) وەرگرتووە.

بۆیە بڕیارم دا نامەیەک بۆ شێخ محەمەد خاڵ بنووسم و تێیدا نیازی خۆم بۆ نووسینی توێژینەوەیەک لەسەر ئەو کەسایەتییانە بەتایبەتی مەلا ئەفەندی بۆ ڕوون بکەمەوە. نامەکەم لە ڕێگەی پۆستەوە نارد و لەسەر زەرفی نامەکە نووسیم: «سلێمانی - بۆ بەڕێز ماموٚستا شێخ محەمەد خاڵ». بە شێوازێکی زۆر جوان، وەڵامم بە نامەیەک لە ڕێگەی پۆستەوە لە ماموٚستای ڕێزدارمان (شێخ محەمەد خاڵ) پێگەیشت، کە بەلای منەوە بووە گەنجینەیەکی ئەدەبی، کە هەمیشە شانازیی پێوەبکەم، وەڵامەکە، بە زمانی کوردی نووسراوە و شایەنی وەستان و تێڕامانە لەو بابەتانەی کە باسیان دەکات.

لێرەدا دەبێ ئاماژە بەوە بکەم کە شێخ محەمەد خاڵ، پەیوەندییەکی دۆستایەتی پتەوی لەگەڵ باوکم ڕەشاد موفتی (١٩١٥-١٩٩٢) هەبوو. جارجار سەردانی هەولێری دەکرد و لە ماڵی ئێمە میوان دەبووە، هەموو جارێکیش لە ژووری کتێبخانەی دیوانەکەدا، کە پڕە لە کتێب و دەستنووسی مێژوویی دەگمەن و هاوشێوەی کتێبخانە دەوڵەمەندەکەی خۆی بوو، ئەو شوێنەی زیاتر بەدڵ بوو و پێی خۆشبوو لێی بخەوێت.

گفتوگۆی نێوان هەردوو زانا (موفتی) و (خاڵ) لە ماوەی ئەم سەردانانەدا، تایبەتمەندی و ناوازەیی خۆی هەبوو. لەو کاتانەدا کە شێخ محەمەد خاڵ دەبووە میوانمان، من و براکەم کەنعان موفتی، هەمیشە لە خزمەتیدا بووین، هەر بۆیەش پاڵپشت بەو ئاشنایەتییەی کە لەگەڵ بەڕێزیان پەیدا ببوو لەو ماوەیەی کە دەهاتە هەولێر ئەم نامەیەم بۆی نووسی.

ئەمەش دەقی نامەکەی شێخ محەمەدی خاڵە:

سلێمانی

١٩٨٢/٣/١٢

برازای بە نرخم ئیحسان ڕەشاد موفتی

دوای سڵاو، نامەتان گەیشت، چاومی پێ روون بووەوە، کارەکەتان زۆر پیرۆزە، هەر وەك کارێکی گەورەیە، ئەمە بە خۆڕایی نانووسرێ، ئەبێ ئاگادارییەکی زۆرتان ببێ لەو ڕووەوە، وە لە هەموو گۆشەیەك لە ژیانی خوالێخۆشبوو بدوێن (مەبەستی مەلا ئەفندییە)، وە لە هەموو سووچێکەوە گڵۆپێکی سەد ئمرەیی تیا هەڵگیرسێنن، کە رووناکی بکاتەوە بۆ خوێندەواران، هیوادارم بە خوا کە شتێکی زۆر بەرز و جوان بنووسن، وە ئەم خانەوادەیە زیندوو بکەنەوە.

من لە خزمەت مەلا ئەفەندی دا نەمخوێندووە، بەڵام لە پاش ئەوەی کە ئیجازەم وەرگرت لە سلێمانی، کاغەزێکم بۆ خوالێخۆشبوو نووسی، کە بۆ بەرەکەت ئیجازەنامەیەکم بۆ بنێرێ، ئەویش لە رووی میهرەبانی یەوە ئیجازەنامەیەکی بۆ ناردم، وە تا ئەمڕۆ سوپاس گوزاری ئەو میهرەبانی یەیم.

من ئێستا پیر و کەفتەکارم، بە سێ پێ ئەڕۆم، وەك مفتی زەهاوی ئەڵێ:

من صار یمیشی بالعصا من کبر
ان الاوان ان یصیر راحلا
اعنی الذی علی ثلاث ارجل،
یمشی علی الاربع یمشی عاجلا

چاوێکم هەشت نۆ ساڵە ئاوی رەشی هاتووە، وە بینینیشی نەماوە، چاوی راستیشم سێ چوار ساڵە ئاوی سپی هاتووە، خەریکی پڕ بوونە، نازانم کەی پڕ ئەبێ تا عملیاتی بکەم.

بە هەرحال ئەم ئیشە پیرۆزە، بە هەشت نۆ ساڵ ئینجا تەواو ئەبێ، چونکە کەرەسەی ئەم جۆرە شتانە نییە لە کوردستانا، لەم بابەتەوە کەس قەڵەمی نەناوەتە سەر کاغەز.

زۆر سلام لە باوکت ئەکەم، بە ڕاستی من شەرمەزاری کاك عزالدینم، بە خوای گەورە و مەزن تا ئێستا چاوم بڕوایی نەداوە بێم ببینم، هەروەك چاوم بڕوایی نەداوە بچمە

هەواڵنامەی کتێب

سـەر قەبرەکـەی شـێخ حسـام الدیـن، ئـەو قەبـرەی کـە ئێسـتا وا بەسـەر لوتکـەی باغـە کۆنـەوە بـە وێرانـی و بـە تەنیایـی، نـە ئادەمـی یەکـی بەلاوەیـە و نـە ئاوەدانـی یەکـی لێـوە نزیکـە.

گەردشـی گـەردون هـەزاران خانـەدان بەربـاد داد

نەهمیـن بدیـن، کایـەش باتسـت پایـا مـن بـود

دوو مانگـە نەخۆشـم کەوتـووم، ئەمـە چەنـد ڕۆژێکـە هەسـتاوم، تـۆزێ هـەوا خـۆش ببـێ، ڕەنگـە سـەرێکی باوکـت و کاك عزالدیـن بـدەم، ئیـتر بـە خواتـان ئەسـپێرم.

دڵسۆزتان

محمدی خاڵ

لە پەراوێزی نامەی خاڵدا

١- نامەکان و بەڵگەنامە مێژووییەکان

مـن سـێ نامـەی دیکـەی بەڕێـز شـێخ محەمـەد خاڵـم لای خـۆم هەڵگرتـووە کـە بـۆ باوکـم ڕەشـاد موفتـی لـە نێـوان سـاڵانی ١٩٧٥-١٩٨٣ نووسـیوە. هەروەهـا بەڵگەنامەیەکـی فەرمـی قـازی شـێخ محەمـەد خاڵـم لای خـۆم پاراسـتووە کـە لـە دۆسـیەی فەرمـی باوکـم دایـە، دوای خانەنشـینبوونی لـە سـاڵی ١٩٧٨ وەک قـازی هەولێـر، دۆزیمـەوە. ئـەم بەڵگەنامەیـە نووسراوێکـی فەرمییـە لـە دادگای شـەرعی سلێمانییەوە بـە واژۆی قـازی شـێخ محەمـەد خـاڵ کـە لـە سـاڵی ١٩٥٩ بـۆ قـازی شـاری هەولێـر ناردوویەتـی. بڕیـارم دا بـە شـێوەیەکی جیـاواز و تایبـەت بـە خۆیـان لـە لێکۆڵینەوەیـەکی جیـاواز بڵاویـان بکەمـەوە.

٢- یادەوەرییەکی بە نرخ لەگەڵ شێخی نووسەران

نامـەی شـێخ محەمـەد خـاڵ، کـە بـە دەسـتی پیـرۆزی خـۆی لـە سـاڵی ١٩٨٢ نووسـیویەتی، لـە دڵمانـدا یادگارییەکـی بـە نرخـە. شـێخە بەڕێزەکەمـان حـەوت سـاڵ دوای نووسـینی ئـەم نامەیـە، لێمان جیابـووەوە و بۆشـاییەکی گـەورەی لـە ژیانمـان و لـە بـواری ئەدەبـی و ڕۆحیـدا بەجێهێشـت.

لـە ناوەڕاسـتی هەشـتاکاندا، شـانازیمان بـە میوانـداری ئـەو لـە ماڵەکەمانـدا لـە هەولێـر دەکـرد، کـە سـەردانی باوکمـی دەکـرد و دیدارەکانی بـۆ هەمیشـە لـە بیرەوەریمـدا هەڵکەنـراوە. قسـەکانی پڕبـوون لـە حیکمـەت و نەرمـی، وەک هەنگوینـی پـاک دەڕژانـە خـوارەوە، بەختـەوەری و ئارامییـان دەهێنایـە دڵـەکان.

لە ماوەی مانەوەی لە هەولێر، شێخ محەمەد خاڵ بە ڕۆحە جوانەکەی، پردی خۆشەویستی و ئاشنایەتی دروستکرد، هەموومان بەرامبەری هەستمان بە نزیکییەکی ڕۆحی قووڵ دەکرد. ئامادەبوونێکی جوان و کاریگەرییەکی سیحراوی هەبوو، وای دەکرد لە ناخەوە پێیەوە پەیوەست بین.

٣- هۆکاری نامەکە و ئیجازەی زانستی

هۆکاری ناردنی نامەکە بۆ پرسیارێک بوو کە ویستم لە شێخ محەمەد خاڵ بپرسم، سەبارەت بەو ئیجازەی کە پێیدراوە لە لایەن (مەلا ئەبوبەکر ئەفەندی ١٨٦٣-١٩٤٢) کە بە «مەلا ئەفەندی» ناسرابوو، مەلافەندی، ئەم زانا بەرزەی کورد، کەسایەتییەکی دیاری ئایینی بوو لە هەولێر و لە بنەماڵەیەکی زانستپەروەری دێرین پێگەیشتبوو. ئەم زانایە، بە بەخشینی زیاتر لە سەد مۆڵەتی زانستی بە زانایانی ناوچە جیاجیاکانی هەر چوار پارچەی کوردستان و ناوچەکە ناسراوە و ڕۆڵێکی بەرچاوی لە چارەسەرکردنی ناکۆکی هۆزەکان لە سەردەمی عوسمانیدا هەبووە. بەشداری لە دامەزراندنی چەندین قوتابخانە و مزگەوت کردووە، هاوکات کاریگەرییەکی سیاسی گرنگی هەبووە، بە تایبەت دوای دامەزراندنی عێراقی نوێ و مەلیک فەیسەڵی دووەم «مەدالیای ڕافیدەین»ی بە پلەی یەکەم پێ بەخشیوە، ئەو کوڕی مامی (ئەحمەد عوسمان) و (محەمەد موفتی)یە کە یەکەمیان یەکەم موتەسەرفی هەولێر ١٨٧٩-١٩٤٦ بووە و دووەمیان موفتی شاری هەولێر ١٨٦٩ -١٩٤٦ بووە.

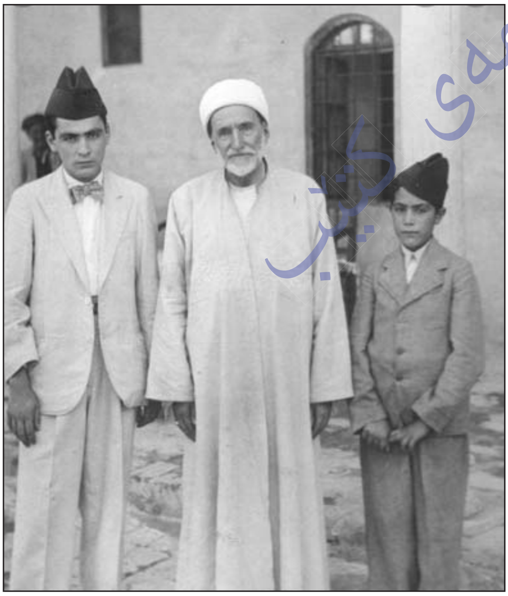

مەلا ئەفەندی لەگەڵ کورە گەورەی عزەدین مەلا ئەفەندی وقاسم مەلا ئەفەندی ١٩٣٤
گوندی باداوە - هەولێر

شێخ محەمەد خاڵ، ئیجازەیەکی زانستی بەرزی لە زانستە شەرعییەکان لە بەڕێز مەلا ئەفەندی وەرگرتووە، دوای ئەوەی سەلمێنرا کە دروستی

هەواڵنامەی کتێب

ئیجـازەی یەکـەم کـە لـە سـلێمانی وەریگرتبـوو. ئـەم ئیجازەیـە وەک بڕوانامەیەکـی شـانازی بـوو، هەروەهـا قووڵـی پەیوەندییەکانـی نێـوان هــەردوو بنەماڵــە بەڕێــزەکان دەردەخـات.

٤- موفتی زەهاوی

مــن صــار یمــشي بالعصـا مــن کِـبر
آن الأوان أن یصـیر راحــلا
أعنــي الــذي عــلى ثــلاث أرجــل
یمــشي عــلى الأربــع یمــشي عاجــلا

ئـەم دێرانـە بـۆ شـێخ محەمـەد فەیـزی زەهـاوی (١٧٩٨-١٨٩٠ز) دەگەڕێتـەوە کـە زانایەکـی موسـڵمانی کـورد بـوو. سـەرۆکی بنەماڵـەی زەهـاوی بەغـدا، پۆسـتی موفتـی بەغـدا و ئەمینـی فەتـوای وەرگـرت. لـە زمانەکانـی کـوردی و عەرەبـی و تورکیـدا شـارەزا بـوو، لـە زانسـتەکان و لۆژیـک و فەلەکناسـی کتێبـی نووسـیوە. بـە بەهێـزی بیـرەوەری و زۆری زانسـت نـاسراوە، کوڕەکانـی محەمـەد سـەعید و جەمیـل سـدقی زەهـاوی بـوون.

مەبەسـتی شـاعیر محەمـەد فەیـزی زەهـاوی ئەوەیـە کە ئـەوەی گەیشـتووەتە قۆناغـی پیری و بـە گۆچـان دەڕوات (سـێ پـێ: هـەردوو پێـی و گۆچانەکـە) مەرگـی نزیـک بووەتـەوە. مرۆڤ لـە منداڵیـدا بـە چوارپـێ دەڕوات (گاگۆلکـێ و ڕۆیشـتن لەسـەر لەپـی دەسـت)، پاشـان لـە گەنجـی بـە دوو پـێ دەڕوات، پاشـان لەپیریـدا دەگەڕێتـەوە بـۆ پشتبەسـتن بـە گۆچـان و دواجـار دەمرێـت و هەڵدەگیرێـت (وەک تابـووت بـە چـوار کـەس). ئەمـەش ئاماژەیـە بـۆ سـوڕی ژیـان و حەتمیەتـی مـردن کاتێـک دەگاتـە پیـری. لێرەدا شـێخ محەمـەد خـاڵ ویسـتوویەتی بارودۆخـی خـۆی وەسـف بـکات، هـەروەک چـۆن زەهـاوی بـەم دێرانـە وەسـفی خـۆی کـردووە کـە کاتـی کۆچکردنـی نزیـک بووەتـەوە.

٥- باری تەندروستی شێخ

شـێخ محەمـەد خـاڵ لـە نامەکەیـدا، ئاشـکرای دەکات کـە بەدەسـت دوو کێشـەی بینیـن دەناڵێنێـت: تووشـبوونی چـاوی ڕاسـتی بـە ئـاوی ڕەش بـەر لـە چەنـد سـاڵێکەوە، لەکاتێکـدا چـاوی چەپیشـی بـە ئـاوی سـپی گرفتـی بـۆ دروسـت کـردووە.

سـەرەڕای جیاوازییەکـی زۆری تەمـەن لـە نێوانمانـدا کـە بەرێزیـان ئـەوکات تەمـەنی نزیکـەی

٨٠ ساڵ دەبوو، لەکاتێکدا من لە تەمەنی ٢٨ ساڵیدا بووم، کەچی لەگەڵمدا وەک کەسێکی نزیک لە خۆی قسەی دەکرد، هەر بەهۆی ئەو پەیوەندییە پتەوەی لەگەڵ باوکمدا هەیبوو، میهرەبانی و ڕێزێکی تایبەتی پیشان دەدا. سەرەڕای ئاستەنگە تەندروستییەکان کە ڕووبەڕووی ببوونەوە، ئەم بێفیزیی و گەرموگوڕییە زۆرەی، پایە بەرزی ئەخلاقی ئەوی دەردەخست.

٦- نامەیەکی کەسی بە واتای قووڵ

نەرمونیانی شێخ محەمەد خاڵ لە نامە ڕاستگۆیەکەیدا بەڕوونی دەردەکەوێت، وەک ئەوەی هەوڵی دابێت پەیامێکی ناڕاستەوخۆ بۆ باوکم بنێرێت، بە یارمەتی من وەک پەیوەندیکار. بە ئازارەوە، باری خراپی تەندروستی خۆی وەسف دەکات کە ڕێگری لێکردووە سەردانی گۆڕی شێخی ڕۆحی خۆی، شێخ حیسامەدین نەقشبەندی، لە شارۆچکەی (باغەکۆن) کە نزیکە لە هەڵەبجە، بکات. ئەم بەشداریکردنە هەستییە، ئاماژەیە بۆ پێگەی باوکم لە دڵی ئەودا. هاوکات متمانەیەکی تایبەت بە منیش دەبەخشێ.

٧- شێخ حیسامەدین نەقشبەندی

شێخ محەمەد خاڵ ئاماژە بە شێخ حیسامەدین نەقشبەندی دەکات، کە شێخ محەمەد عەلی (١٨٦١-١٩٣٩)، کوڕی گەورەی شێخ محەمەد بەهائەدینە، یەکێک لە خەلیفە بەرچاوەکانی مەولانا خالید بووە لە تەریقەتی تەسەوفی نەقشبەندیدا.

شێخ حیسامەدین دوای مردنی باوکی لە ساڵی ١٨٨١، زۆربەی خەلیفەکان بەیعەتیان پێدا وەک خەلیفەی سەرەکی تەریقەت. دواتر گەڕایەوە بۆ تەوێڵە لەوێ سەرکردایەتی تەریقەتی نەقشبەندی لە ناوچەی هەورامان وەرگرت و بەردەوام بوو لە خزمەتکردن هەتا مردنی لە ساڵی ١٩٣٩ و لە باغەکۆن نێژرا.

شێخ حیسامەدینی نەقشبەندی

شێخ محەمەدی خاڵ بە غەمبارییەکی زۆرەوە

هەواڵنامەی کتێب

باس لە فەرامۆشکردنی گۆڕی شێخەکان لەو ناوچەیە دەکات و دڵگرانە کە بەهۆی باری تەندروستییەوە نەیتوانیوە سەردانیان بکات. من لە گفتوگۆی لەگەڵ باوکمدا، لە شێخ محەمەدی خاڵم بیست کە شێخ حیسامەدین دوای وەرگرتنی ئیرشاد، وتوویەتی کە دوو خەلیفەی هەیە: یەکێکیان لە سلێمانی (شێخ ئەمین) باپیری شێخ محەمەد خاڵ و ئەوی دیکەش لە هەولێر (شێخ عەلی ئەفەندی) کە دەکاتە کوری گچکەی مەلا ئەبوبەکری مەلاگچکەی هەولێر (١٧٧٨-١٨٥٥)ز.

شێخ عەلی ئەفەندی، کتێبێکی بە ناوی «سیراج الطالبین» نووسیوە کە تێیدا باسی چاکەکانی شێخ حیسامەدین کردووە، کوڕەکەی شێخ جەمیل ئەفەندی (١٨٧٨-١٩١٩) پێش کۆچکردنی لە کرکوک چاپی کردووە، شێخ جەمیل ئەفەندی، خوشکی شێخی حیسامەدینی خواستووە و دوای کۆچی ئەو، شێخ حیسامەدین کچەکەی (ثوبیە حیسامەدین)ی لێ مارە دەکات، هەموویان لە گۆڕستانەکەمان لە گوندی باداوە، کە ئێستا گەڕەکێکە لە هەولێر، نێژراون.

٨- وێژەی جوان و ڕستەسازی

لە ئاماژەیەکی بەلاغیدا، شێخ محەمەد خاڵ گوزارشتی لە گۆڕانکارییەکانی زەمان و نەگریسی لە دێرە شیعرێکی فارسیدا کردووە، پێموایە لە ڕێگەی ئەم دوو دێرەوە، خەمی خۆی لە گۆڕانی باری هەندێک بنەماڵە بەتایبەتی ئەوانەی لە نامەکەیدا باسی کردوون، دەردەبڕێت.

گەردشی گەردوون هەزاران خانەدان بەرباد داد
نە همین بدین، کایەش باتست پایا من بود

ئەم دێرە شیعرە فارسییە، هی مەولانا خالیدی نەقشبەندییە (١٧٧٩-١٨٢٧)، نوێکەرەوەی تەریقەتی نەقشبەندییە. وەرگێڕانەکەی:

ڕۆژگار هەزاران بنەماڵەی پەرتەوازە کردووە وەک چۆن با تۆز دەبات
دڵڕەقی تەنها بەرامبەر بە تۆ یان من نەبووە

ئەمەش واتای ڕاستەقینەی دێرەکەیە، کە شاعیر کاریگەری ڕۆژگاری بە با چوواندووە کە تۆز دەبات، لە ئاماژەیەکدا بۆ هێزی ڕۆژگار و کاریگەری وێرانکەری لەسەر ماڵبات و بنەماڵەکان بەدرێژایی مێژوو. تەواوی شعرەکەی مەولانا خالد، کە ئەم دێرە شعرەی

تێدایە و شێخ محەمەدی خاڵ لە نامەکەی نووسیوە و بریتییە لە پێنج بەیتە شعری فارسی:

سایه این خرگه نیلی کرا ما من بود
یا دراین دنیا کجا یسایش یک تن بود
گردش گردوون هزاران خاندان بر باد داد
نه همین بد مهری اش با تست یا با من بود
چشم عبرت برگشا و گاق کسری را ببین
پرده دارش عنکبوت و جغد نوبت زن بود
شهریارانی که بر اورنگ زرین خفته اند
نیک بنگر تا کجا شان منزل و مسکن بود
یا به خاک یهسته نه خالد که این خاک سیاه
از غبار خگ مه رویان سیمین تن بود

ئەم دێرە شعرانەی مەولانا خالد، بە کوردی ئەم مانایە دەگەیەنێ:

سێبەری ئەم کەپرە نیلی یە پەناگای من بوو
یان لەم دنیایەدا کوا ئاسوودەیی یەک کەس هەبوو
گەڕانی گەردوون هەزاران بنەماڵەی بەبادا
نەک تەنیا بەد میهری لەگەڵ تۆ یان لەگەڵ من بوو
چاوی عیبرەت بکەرەوە و تاقی کیسرا ببینە
پەردە دارەکەی جاڵجاڵۆکە و کوندە نۆرەوان بوو
پاشایانەی کە لەسەر تەختی زێڕین خەوتوون
باش بڕوانە تا کوێ جێگە و مەنزڵگایان بوو
پێ لەسەر خاک هێدی دانێ خالید، چونکە ئەم خاکە ڕەشە
لە تۆزی خەتی مانگ ڕوویان سیمین تەن بوو

٩- باسکردنی کەسایەتییە هاوچەرخەکان

شێخ باسی ئەوەی کردووە کە بەهۆی نەخۆشییەکەیەوە نەیتوانیوە سەردانی کاک عیزەدین لە هەولێر بکات، مەبەستی مام عیزەدین مەلا ئەفەندییە کە ساڵی ١٩١٦

لـە قـەڵای هەولێـر لەدایکبـووە. خەریکـی وانەوتنـەوە و وتـاردان بـووە لـە مزگەوتـی قـەڵا لـە جیاتـی باوکـی لـە سـاڵی ١٩٤٣ چەنـد خولێکیـش وەک نوێنـەری هەولێـر لـە ئەنجومەنـی نوێنەرانـی عێـراق هەڵبژێـردراوە و پۆسـتی وەزیـری دەوڵەتـی وەرگرتـووە. سـاڵی ١٩٩٨ کۆچـی دوایـی کـردووە و لـە گۆڕسـتانی بنەماڵـە لـە بـاداوە نێـژراوە.

١٠- گوندی باغەکۆن

شـێخ محەمـەد خـاڵ باسـی گونـدی (باغەکـۆن)ی کـردووە کـە شـێخ حیسـامەدین نەقشـبەندی تێیـدا نێـژراوە. کـە کەوتووەتـە نزیـک پارێـزگای هەڵەبجـە و لـە ناوچـەی سـنووری لەگـەڵ ئێـران هەڵکەوتـووە. هاتـووە وەسـفی باغەکـۆنی کـردووە کـە چـۆڵ و وێـران بـووە، چونکـە لـە ناوچەیەکـدا بـووە کـە ئاگـری شـەڕی عێـراق و ئێـرانی تێیـدا هەڵگیرسـابوو. شـێخ بـە شـێوەیەکی دەوری سـەردانی ناوچەکـەی دەکـرد و موریدەکانیشـی لـە هەولێـر، مـاوە بـە مـاوە سـەردانی گوندەکەیـان دەکـرد.

پەیوەندی زانستی و دۆستایەتی (خاڵ) لەگەڵ هەولێر

خۆشەویسـتیی هـەردوو بنەماڵـەی موفتـی لـە هەولێـر و خـاڵ لـە سـلێمانی، هـاوکات خۆشەویسـتی نەوەکانیـان بـۆ تەریقەتـی نەقشـبەندی و مەولانـا خالیـدی نەقشـبەندی و شـێخەکانی نەقشـبەندی، لـە هەورەمـان و تەوێـڵە و باغەکۆن کـۆی دەکردنـەوە. هاوڕێیەتییەکی پتـەو لەنێـوان هـەردوو بنەماڵـەدا دروسـت بووبـوو، بەتایبەتـی لـە نێـوان باپیـری شـێخ محەمەد خـاڵ، شـێخ ئەمیـن کـە سەرپەرشـتی (خـاڵ)ی دەکـرد لـە منداڵیـدا، دوای مردنـی باوکـی، شـێخ عەلـی ئەفەنـدی موفتـی هەولێـر (١٨٢٥-١٨٨٩) و کوڕەکـەی شـێخ جەمیـل عەلـی ئەفەنـدی (١٨٧٨-١٩١٩) زاوای شـێخ حیسـامەدین نەقشـبەندی.

لەنێـو ئـەم کەشـوهەوایەدا، شـێخ محەمـەد خـاڵ لەگـەڵ باوکـم قـازی ڕەشـاد موفتـی ١٩١٥-١٩٩٢ لـە سـاڵی ١٩٥٦-١٩٥٧ کـە قـازی بـوو لـە شـاری سـلێمانی، دۆسـتایەتیان پتەوتربوو، پاشـان بـە سـەردانی یەکترەوە پەیوەنـدی نێوانیانـدا بەهێزتـر دەبێـت، هەروەهـا هەنـدێ جـار پێکـەوە سـەردانی مـەزاری شـێخەکانی نەقشـبەندیان دەکـرد لـە گونـدی (باغەکـۆن).

هـەر ئـەم پەیوەندییانـە دواتـر بـۆ نەوەکانـی داهاتـووش گوازرانـەوە، بۆیـە دەبینیـن کـە شـێخ محەمـەدی خـاڵ لـە ڕێگـەی ئـەم پەیوەندییانـەوە، دوای وەرگرتنـی ئیجـازەی ئایینـی لـە سـلێمانی، ئیجازەیەکـی شـانازی لـە زانـای گـەورە (مـەلا ئەفەنـدی) کـە نـاوی مـەلا ئەبوبەکـری

کوڕی حاجی عومەر ئەفەندی کوڕی مەلا ئەبوبەکری ناسراو بە مەلا گجکەی هەولێرییە پێ بەخشرا. ئەم ئیجازەیە لە دەستنووسێک لە دەستنووسەکانی مەلا ئەفەندی تۆمار کراوە و بووە هۆی لێکۆڵینەوەم، دەرئەنجام هەر ئەوەش بووە هۆکاری نووسینی ئەم نامەیەی شێخ محەمەدی خاڵ، منیش بەدرێژایی ٤٣ ساڵ پاراستبووم و ئەمڕۆ لێرەوە بەم لێکۆڵینەوەیەم بۆ یەکەم جار بە کوردی لە گۆڤاری دۆکیومێنت بڵاوی دەکەمەوە.

بۆیە ئێمە ئەم خۆشەویستی و هاوڕێیەتییەمان لەو دۆستایەتیبە وەرگرتووە. ئەمڕۆکەش دوای نیوسەدە لە لێکۆڵینەوەی ئەم ڕەگوڕیشەیە و پەیوەندییانە داین و ئەم زانیارییانە بڵاودەکەینەوە، بەو هیوایەی کە لە هەلێکی دیکە و لە بۆنەیەکی گونجاودا بڕەخسێت بۆ بڵاوکردنەوەی سێ نامەکەی خاڵ کە بۆ باوکمی ناردووە.

پەیوەندی دۆستایەتی نێوان خاڵ و موفتی

دۆستایەتییەکی تایبەت لە نێوان شێخ محەمەد خاڵ و ڕەشاد موفتیدا هەبوو، کە لە سنووری کەسی تێپەڕبوو و ببووە هێمای خۆشەویستی دوو شار. ئەم دۆستایەتییە بە تەنیاش پەیوەندییەکی کەسی نەبوو، بەڵکو بەرجەستەکردنی ئامانجە هاوبەشە ڕەوا

شێخ محەممەدی خال و ڕەشاد موفتی - ١٩٧٩ هەولێر

و بـەرزەکان بـوو، لـە سـەرووی هەموویانـەوە خۆشەویسـتی نیشـتمان و کوردسـتان بـوو، کـە ڕووپۆشـکرابوو بـە بەرگریکـردن لـە ئـەدەب و زمانـی کـوردی، خەباتکـردن بـۆ کێشـەی کـوردی.

پێکهاتەی زانستی و پیشەیی هاوشێوە

لێکچوونێکـی زۆر لـە نێـوان ڕێـڕەوی ئـەم دوو کەسـایەتییەدا هەبـوو، هەردووکیـان پـەروەردەی ئایینییـان بـە سـەرکەوتوویی تەواوکردبـوو و مۆڵەتـی ئایینـی پێدراویـان وەرگرتبـوو. هەردووکیـان پۆسـتی دادوەری شـەرعییان (قـازی شـەرع) بـۆ سـاڵانێکی دوورودرێـژ هەتـا خانەنشـینبوونیان بەڕێوەبـرد. ئـەم پاشـخانە هاوبەشـەیان، تێگەیشـتن و ڕێزگرتنـی دوولایەنـەی نێوانیـانی، قووڵـتر کردبـووەوە.

چەسپاندنی دۆستایەتی و بەهێزکردنی پەیوەندییەکان

دۆسـتایەتییەکە لـە ڕۆژانـی باپیـری شـێخ محەمـەد خاڵـەوە بەهێزتـر بـوو، کاتێـک شـێخ ئەمیـن کۆچـی دوایـی کـرد، خـاڵ پۆسـتی خوتبـە و پێشـنوێژی لـە مزگەوتـی باپیـری خـۆی وەرگـرت. ئیجـازەی (مـەلا ئەفەنـدی) وەک پشـتگیرییەکی گرنـگ بـوو بـۆ ئـەو، تاکـو پێگەکـەی لەنـاو کۆمەڵـی ئاییپـەروەری خەڵـکی سـلێمانی بەهێزتـر بێـت.

یادەوەرییەکان لە گەیاندن و میوانداری

یادەوەرییـەکان هێشـتا وێنـەی جوانـی ئـەو ڕۆژانەیـان پاراسـتووە، کـە ئـەوکات (کاک ڕەشـاد) کـە لـە هەشـتاکان بەڕێوەبـەری گومـرک بـوو، شـێخی خـاڵ نامەکانـی بـۆ باوکـم لەڕێگـەی ئـەوەوە دەنـارد، هەنـدێ جـار دیاریـی جۆراوجۆریشـی لەگەڵـدا دەنـارد، بـە تایبەتـی توورشـی.

لـە بەرامبەریشـدا لـەکاتی مانـەوەی شـێخ لـە هەولێـر، باوکـم .زۆر گرنگـی بـە ئامادەکردنـی خواردنـی تایبـەت بـۆ مێوانـە ئازیزەکـەی دەدا، کـە زۆربـەی جـار گۆشـتی بووقەڵەمـون و دۆڵمـەی هەولێـری نـاسراوی تێدابـوو، چونکـە دەیزانـی دۆسـتەکەی زۆر حـەزی لـەم دوو خواردنـە بـوو.

گرنگیدان بە تەندروستی و چارەسەری

لـە یەکێـک لـە سـەردانەکانی بـۆ هەولێـر کـە ئێمـە لەگەڵیـدا بوویـن، باوکـم گرنگـی بـە لایـەنی تەندروسـتی شـێخ دەدا، هـاوکات هـەر خۆیـشی ئـەو پزیشـکەی بـۆ پێشـنیازکرد کـە لـە نەخۆشـییەکەی ئـەودا پسـپۆڕ بـووە، کـە دکتـۆر (عەبدولمەجیـد ئەتراقچـی) بـوو، بێگومـان

ئەمەش ڕادەی ئاستی بایەخ و خۆشەویستی نێوان دوو دۆستەکەی دەردەخات.

دیارییە زانستییەکان و گەنجینەی زمانەکان

مامۆستا شێخی خاڵ، لە هەر گەشتێکدا یەکێک لە کتێبەکانی وەک دیاری بۆ باوکم دەهێنا. لە یەکێک لە سەردانە تایبەتەکانی، کتێبی "کەنزالألسن"ی هێنا، ئێستاش لەیادمە قەبارەکەی جیاوازبوو وەک (کوراس) وابوو. لێرەوە قسە سەرنجڕاکێشەکەی لە دیوەخان دەگێڕمەوە کە چۆن باسی لەو کتێبە دەکرد: کتێبی "کەنزالألسن" لە نووسینی زانای ئەحمەد فائیق بەرزنجییە. بە شەش زمان لە یەك کاردا کۆکراوەتەوە: عەرەبی، تورکی، فارسی، فەرەنسی، ڕوسی و کوردی. هەر لاپەڕەیەک لە یازدە ستووندا ڕێکخراوە، بە جۆرێک کە خوێنەر بتوانێت واتا و وشەکان لەنێوان زمانە جیاوازەکاندا بەراورد بکات. شێخ بۆ دانیشتوانی مەجلس باس لە چیرۆکی ئەم دەسخەتەی و شیکردنەوەی و لێکۆڵینەوە دەربارەی، تا گەیاندنی بە چاپ کردووە.

دیداری نەوەکان لە کۆنفراسی زانستی سلێمانی

بەڕێز (ئەختەر خاڵ)، کچی شێخ محەمەدی خاڵ، کە لە لەندەن نیشتەجێیە، پەیوەندی پێوە کردین و بانگهێشتی کردین بۆ ئامادەبوون لە کۆنفرانسی زانستی کە زانکۆی سلێمانی بۆ ڕێزگرتن لە زانا و بیریاری ناودار مامۆستا شێخ محەمەدی خاڵ لە سلێمانی، ڕێکی خستبوو.

لە بەیانی ڕۆژی ٢٠٢٤/١١/٢٧ هەموومان لە هۆڵی کۆنفرانسەکان لە زانکۆی سلێمانی کۆبووینەوە، کە تێیدا چەندین توێژینەوەی زانستی، دەربارەی بەشداریکردن و کارە فیکرییەکانی شێخ خاڵ، پێشکەشکران. ئەم دیدارە، نیشانەی بەردەوامی نەوەکان بوو بۆ ئەو پەیوەندییە مێژووییەی بنەماڵەی خاڵ و بنەماڵەی موفتی، ڕەنگدانەوەیەکی تایبەتی، خۆشەویستی و ڕێزی دوولایەنەی تێدابوو. پەیوەندی و دۆستایەتییەکە لەگەڵ بنەماڵەی بەڕێزی خاڵ، نوێکرایەوە. پێشتریش، ئاشنایەتی لەگەڵ خالد خاڵ هەبوو کە لە هەولێر فەرمانبەر بوو، هەروەها لەگەڵ ئەختەرخان لە سوریا و لەندەن دۆستایەتییەکە لەڕێگەی کاک عەدنان موفتی برام، بەردەوام بوو.

لە ڕاستەوە: ئیحسان ڕەشاد موفتی، کانی خالید خاڵ، ئەختەر شێخ محەمەد خاڵ، سارە خالید خاڵ ـ کۆنفرانسی شێخ محەمەد خاڵ ٢٧-١١-٢٠٢٤ لە سلێمانی.

لەو دیدارەدا، (ئەختەرخان) یادەوەرییەکانی بۆ گێڕاینەوە و وتی: «لە سەرەتای منداڵیمەوە، گوێم لە باوکم دەبوو کە لە بۆنە جیاوازەکاندا باسی هاوڕێیەتی قووڵی خۆی لەگەڵ موفتی لە هەولێر دەکرد، کە چۆن باپیرانمان پەیوەندییەکی بەهێزیان هەبووە و لە لایەنگرانی تەریقەتی نەقشبەندی بوونە، بە تایبەت شێخ حیسامەدین نەقشبەندی».

کۆنفرانسەکە پێشکەشکردنی توێژینەوەی زانستی جۆراوجۆری لەخۆ گرتبوو، دکتۆر ئاراس حەمە ساڵح بەشێک لە بەڕێوەبردنی دانیشتنەکانی کۆنفرانسەکەی دەوڵەمەندتر کرد. هەروەها ڕاگەیاندنکار دکتۆر چرۆ شەهاب، کاریگەرییەکی گەورەی هەبوو لە سەرکەوتنی کۆنفرانسەکە، کە ئەو و دکتۆر ئاراس، لەگەڵ خاتوو ئەختەر خاڵ، هەموویان پەرۆش بوون بۆ ئامادەبوونمان لەم کۆبوونەوە زانستییە گرنگەدا.

شێخ محەمەد خاڵ ژیان و بەرهەمەکانی

شێخ محەمەدی خاڵ، کوڕی شێخ عەلی کوڕی شێخ ئەمینی خاڵە، لە بنەماڵەیەکی ئایینی ناوداری کوردستانن. ڕەچەڵەکی بە پێنج پشت دەگاتەوە مەلا مستەفای موفتی بابانەکان و لەوێشەوە بۆ شێخ ئەبوبەکری موسەنیف.

مەلا مستەفای باپیرە گەورەی شێخ محەمەدی خاڵ، پاش گواستنەوەی میرنشینی بابان لە قەڵاچۆلانەوە بۆ سلێمانی لە ساڵی ١٧٨٤، دەستنووسە بە نرخەکانی لەگەڵ خۆی هێناوە. ئێستا ئەم کتێبخانەیە نزیکەی ٦٣٦ دەستنووسی مێژوویی لە خۆ دەگرێت.

سەردەمی منداڵی و خوێندن

شێخ محەمەدی خاڵ لە ساڵی ١٩٠٤ لە شاری سلێمانی لەدایکبووە. ساڵی ١٩١٤ باوکی بە نەخۆشی کۆچی دوایی کردووە، دوای ئەوە باپیری حاجی شێخ ئەمینی خاڵ، کە پیاوێکی ناوداری خواپەرست بووە، ئەو و هەر چوار براکەی بەخێو کردووە.

سەرەتای خوێندنی لە قوتابخانەکەی باپیریدا خوێندووە. بەشی زۆری خوێندنی لای مامۆستا شێخ عومەری قەرەداغی بووە، کە زانایەکی ئایینی بەناوبانگی سەردەمی خۆی بووە، هەروەها بەشێک لە خوێندنی لای مەلا حسێنی پیسکەندی و شێخ جەلالی قەرەداغی تەواو کردووە.

شێخ خاڵ، بایەخی تایبەتی بە خوێندنەوەی تەفسیری المناری شێخ محەمەد ڕەشید ڕەزا و بەرهەمەکانی شێخ محەمەد عەبدە داوە، کە کاریگەرییەکی گەورەیان لەسەر بیرکردنەوە و فەلسەفەی ئایینی ئەودا هەبووە.

ژیانی پیشەیی

لە ساڵی ١٩٣١ شێخ ئەمینی باپیری کۆچی دوایی دەکات و بە فەرمانی فەرمی، شێخ خاڵ دەکرێت بە پێشنوێژ و وانەبێژی مزگەوتەکەی باپیری. لە کۆتایی ساڵی ١٩٣١ تا کۆتایی ساڵی ١٩٣٨ بە وانەوتنەوە و پڕۆژەی دانانی فەرهەنگی خاڵ، ڕێزمانی کوردی و چەند پەرتووکێکی ئایینی سەرقاڵ دەبێت.

لە ساڵی ١٩٣٩ دەچێتە بواری دادوەری و پلەی یەکەم لە تاقیکردنەوەی قازی بەدەست دەهێنێت. بە فەرمانی پادشایەتی دەکرێت بە قازی و لە هەڵەبجە دادەمەزرێت. ئیتر ناچار دەبێت دووربکەوێتەوە لە وانەوتنەوە.

لە ژیانی فەرمانبەرێتیدا، یەکێک بووە لە قازییە ناودارە شارەزاکان و لە ماوەی ٢٨ ساڵدا، وەک قازی لە چەمچەماڵ، سلێمانی، کەرکوک و موسڵ کاری کردووە. لە ساڵی ١٩٦٢ لەناو هەموو قازییەکانی عێراقدا هەڵبژێردراوە بۆ ئەندامی دادگای جیاکردنەوەی (تەمیز) شەرعی لە بەغدا. لە ساڵی ١٩٦٧ خانەنشین کراوە.

هەواڵنامەی کتێب

کەسایەتی و بیروباوەڕ

مامۆستای خاڵ، کەسایەتییەکی کۆمەڵایەتی، ڕەوشت جوان، زمانپاک، دڵفراوان و مێشک کراوە بوو. تا ڕادەی خواپەرستی باوەڕی بە ڕاستگۆیی، لێبووردن و ڕێزگرتن لە ماف و دادوەری هەبوو. مامۆستا خاڵ، لە دەروونییەوە دژی هەموو جەور و ستەمێک بوو کە لە نەتەوەکەی دەکرا، لەو باوەڕەدا بوو کە دەبێت ئایین، ئاوێتەی نیشتمانی و نەتەوایەتی بێت و خەباتی نیشتمانیش پێویستییەکی ئایینی بێت.

شیخ عوسمانی بیارە و شێخ محمدی خاڵ و
شا فەیسەڵی دووەم - سلیمانی ١٩٥٧

مامۆستا خاڵ، یەکەم وتاری لە گۆڤاری گەلاوێژدا لە کانوونی دووەمی ١٩٤٠دا لەژێر ناونیشانی «خۆشەویستی نیشتمان» بڵاو کردەوە. بەڕێز پرۆفیسۆر د. ئاراز حەمە ساڵح کە پەرۆشی زیندووکەرەوەی بەرهەم و نووسینەکانی خاڵە، لەم بارەیەوە دەڵێ: سەردەمی زێڕینی ژیانی شێخ محەمەدی خاڵ لە دەرچوونی گۆڤاری (گەلاوێژ)ەوە دەستپێدەکات. دەرچوونی ئەو گۆڤارە دەرگایەکی گەورەی بە ڕووی خاڵدا کردووەتەوە، تاوەکو لەو ڕێگەیەوە بیرە نوێخواز و ریفۆرمییەکانی بڵاوبکاتەوە و خەڵکانێکی زیاتر بیخوێننەوە.

خاڵ لە گۆڤاری گەلاوێژدا، بابەتەکانی خۆشەویستی نیشتمان و دایک، فەلسەفەی ئایینی نووسیوە، پاشان لە زۆرێک لە ژمارەکانی ئەو گۆڤارە ناوازە دا، تەفسیری قورئانی پیرۆزی نووسیوە. لە ناوەڕاستی حەفتاکانەوە، تەنیا یەک چاوی مابوو و بەردەوام بۆ خوێندنەوە زەڕەبینی بەکاردەهێنا. کاتێک پێیان دەوت تەمەنی زۆر بووە و خۆی ماندوو نەکات، لە وەڵامدا دەیوت: «تەندروستیم بەندە بە خوێندنەوە و نووسینەوە، ئەگەر دوورم بخەنەوە لێی، نەک هەر تەندروستیم خراپ دەبێت، بەڵکو لەوانەشە بمرم. من وەک ماسی وام، کە لە ئاو دەرت هێنا دەمرێت».

ڕۆڵی زانستی و ئەکادیمی

شێخی خاڵ لەبەر ئەوەی نووسەرێکی خاوەن بیر و لێهاتوو بووە، زوو بووە بە ئەندام لە کۆڕی زانیاری عێراقدا. لە ساڵی ١٩٥٣ەوە ئەندامی کۆڕی زانیاری عێراق بووە و لە ساڵی ١٩٧٢ەوە جێگری سەرۆکی کۆڕی زانیاری کوردیش بووە. هەروەها لە ساڵی ١٩٥٤ وەک ئەندامێکی بەرچاو لە کۆڕی زانستی دیمەشق هەڵبژێردرا.

لە ڕێی هەردوو کۆڕی زانیارییەوە، توانیویەتی ناوی گەورەپیاوانی کورد بگەیەنێت بە جیهاندا، وەک موفتی زەهاوی (باوکی شاعیری گەورەی بەناوبانگ، جەمیل سدیق زەهاوی)، بێتووش، شێخ ئەحمەد فائیز بەرزنجی، بابەتایەری هەمەدانی، مەلا محەمەدی خاکی و چەندین زانای دیکەی ناودار.

ڕێبازی زانستی

شێخ محەمەدی خاڵ بە ڕێبازێکی زانستی دامەزراو ناسراوە کە لە نێوان ڕەسەنایەتی و نوێگەریدا کۆیکردوونەتەوە. لە تەفسیری قورئانی پیرۆزدا، پشتی بە گەڕانەوە بۆ سەرچاوە ڕەسەنەکان بەستووە لەگەڵ کرانەوە بە ڕووی تەفسیرە چاکسازییە هاوچەرخەکاندا، بە

لە ڕاستەوە: کەنعان موفتی، عوسمان موفتی، عەزەدین مەلا ئەفەندی، عەدنان موفتی، ڕەشاد موفتی، ئیحسان موفتی، وێنەکە لەلایەن ڕۆژنامەنووسی فەرەنسی کریس کۆجیرا گیراوە ١٩٩٢ هەولێر دیوەخانی ڕەشاد موفتی.

بەشێك لە بەشداربوانی کۆنفرانسی شێخ محەمەدی خاڵ لە سلێمانی لە بەرواری ٢٠٢٤/١١/٢٧ لەراستەوە: پرۆفیسۆر د.ئاراز حەمە سالح، کانی خالد شێخ محەمەد خال، سارا خالد شێخ محەمد خال، دالیا علی مستەفا خاڵ، د.لەنجە شێخ هیوا شێخ مستەفا خال، د. چرۆ شەهاب، هاوار شێخ رەئووف، ئیحسان رەشاد موفتی.

تایبـەت قوتابخانـەی المنـار. لـە کارە زمانەوانییەکانیشـیدا، ڕێبازێکـی تـەواوکاری پەیـڕەو کـردووە کـە زاراوە جیاوازەکانـی کـوردی کۆکردووەتـەوە و هەوڵـی داوە بنچینەیـەک بـۆ یەکگرتنـی زمانی کـوردی نـووسراو دابنێـت. هەروەهـا نووسـینە مێژووییەکانـی بـە وردبینـی لـە بەڵگەنامەکردنـی زانیارییـەکان و پشتبەسـتن بـە سـەرچاوە ڕەسـەنەکان جیـاوازن، لەوانـەش ئـەو دەستنووسـە دەگمەنانـەی کـە لـە کتێبخانەکەیـدا هەبـوون. شـێخ خـاڵ لـە ڕێبازەکەیـدا، پارێـزگاری لـە میـرات و کرانـەوە بـۆ نوێگـەری، هەروەهـا پابەندبـوون بـە بنەمـا ئایینییـەکان و وەڵامدانـەوەی پێداویسـتییەکانی سـەردەمی کۆکردووەتـەوە، ئەمـەش وایکـردووە بەرهەمەکانـی لەیەککاتـدا ڕەسـەنایەتی و هاوچەرخـی بـوونی تێدابێـت.

بەرهەمەکانی

مامۆسـتا شـێخ محەمـەدی خـاڵ، لـە دوای خـۆی ٤٠ پەرتووکـی لەچاپـدراوی بەجێهێشـتووە کـە گرنگترینیـان: تەفسـیری قورئانـی پیـرۆز:- تەفسـیری جـوزی سـێیەم لـە سـاڵی ١٩٣٥ - تەفسـیری نـۆ جـوزی دیکـە - تەفسـیری خـاڵ (شـەش سـورەی قورئانـی پیـرۆز).

زمانەوانی و ئەدەبی

- فەرهەنگی خاڵ (نزیکەی چل هەزار وشەی کوردی بە زاراوە جیاوازەکان).
- ڕێزمانی زمانی کوردی
- پەندی کوردی

ئایینی

- فەلسەفەی ئایینی ئیسلام
- ژیانی پێغەمبەر

مێژوویی و ژیاننامە

- ژیاننامەی کەسایەتییە بەرچاوەکان وەک جەمالەدین ئەفغانی
- مەلا محەمەد خاکی
- محەمەد فەیزی زەهاوی
- هەروەهـا بەرهەمەکانـی کۆمەڵێـک زانسـتی دیکـە لەخۆدەگـرن وەک لۆژیـک، ڕێزمـان، سـەرف، دەیـان وتـاری زانسـتی، ئایینـی و کۆمەڵایەتـی لـە گۆڤـارە جیاوازەکانـدا.

هەواڵنامەی کتێب

میراتی

مامۆستای خاڵ لە ڕۆژی ١٥ی تەمموزی ١٩٨٩ دوای ئەوەی زیاتر لە دوو ساڵ لەگەڵ نەخۆشییەکەی بەردەوام بوو. ماڵاوایی لە ژیان کرد. شێخی خاڵ، لەو ماوەیەی ژیانیدا، میراتی زانستی دەوڵەمەندی بەجێهێشت. کتێبخانە تایبەتەکەی، زیاتر لە ١٧٥٠ ناونیشانی کتێب بە زمانەکانی کوردی، عەرەبی، فارسی، تورکی، عوسمانی، ڕوسی و ئینگلیزی لەخۆ دەگرێت.

بنەماڵەی شێخ خاڵ، کتێبخانەکەیان بە دیاری پێشکەش بە دامەزراوەی «زەین» بۆ زیندووکردنەوەی میراتی بەڵگەنامەیی و ڕۆژنامەگەری کوردی لە سلێمانی کرد، بەمەش میراتی زانستی ئەم بیرمەندە کوردە بۆ نەوەکانی داهاتوو پارێزراوە.

دەرەنجام

شێخ محەمەد خاڵ وەک زانا، بیرمەند، نووسەر، وەرگێڕ، فەرهەنگنووس و کەسایەتییەکی نەتەوەیی ئایینی، ڕۆڵێکی گرنگی لە پارێزگاریکردن و گەشەپێدانی کولتوور، زمان و میراتی کوردیدا گێڕاوە. خزمەتە زانستی و فیکرییەکانی، بە تایبەت لە بواری تەفسیری قورئانی پیرۆز بە زمانی کوردی و فەرهەنگی کوردی، کاریگەرییەکی قووڵی لەسەر ڕۆشنبیری کوردی هەبووە. ئەو نموونەیەکی بەرزی تێکەڵکردنی خۆشەویستی نیشتمان و بیروباوەڕی ئایینی بوو، میراتەکەیشی بۆ هەمیشە لە ڕێگەی بەرهەمە نووسراوەکانییەوە، بەردەوامە.

نامەیەکی تایبەت
لە مام جەلالەوە بۆ عەبدوڵڵا ئۆجەلان

ئا: دۆکیومێنت

مێژووی پڕ لە شکۆی ڕەوانشاد مام جەلال، بارتەقای کێوی قەندیل و دەشت و دۆڵی کوردستان، پڕە لە گەوهەری گرانبەها. هەرکاتێک سەیری لاپەڕەکانی ژیانی ئەو کەڵە پیاوە دەکەی، ئینجا تێدەگەین کە خاوەنی چ سەرمایەکی بەنرخ بووین. هەر وێستگەیەکی ژیانی مام جەلال، خۆی لە خۆیدا قوتابخانەیەکە بۆ ئەمرۆکەمان.

زۆر دەگمەنن ئەوانەی، بۆ هەمیشە لە ڕێگەی نووسین و ڕوانین و تێگەیشتن و خەباتەکانیان بە نەمری دەمێننەوە. نەمری مرۆڤ هەر بە قسە و هۆتاف و هاشوهوش ناکرێ. ئەوانەی نەمرن، کەسانێکن بیریانکردووەتەوە و بە ڕاو سەرنجەکانیان دونیایەك گۆڕانگارییان لەناو گەل و نەتەوەکەیان بەرهەمهێناوە. ڕەوانشاد (مام جەلال) لەو کەسایەتییە نەمرانەیە، کە هەم وەك سیاسەتمەدارێك،

مام جەلال هیچ کات کوردستانی مەزنی فەرامۆش نەکردووە و بە گرنگییەوە سەیری پێشهاتە سیاسییەکانی ئەو ناوچەیەی کردووە.

هـەم وەك نووسـەر، هەمیـش وەك پێشـمەرگە و سـەرکردەیەك ڕابەرایەتـی مێژوویەکـی زێڕینـی کـورد و کوردسـتانی کـردووە. لەلایەکـی دیکـەوە بـە هەوڵـە دیبلۆماسـی و پێشـبینییە سیاسـییە قووڵەکانـی، لـە زۆر کاتـدا بووەتـە پاراسـتنی ڕیزەکانـی سـەرجەم جوولانـەوە شۆڕشـگێڕییەکانی کـورد، لـە پارچەکانـی دیکـەی کوردسـاندا. ئەگـەر چـاو لـە نووسـین و وتـار و هەوڵـە سیاسـییەکانی مـام جـەلال بکەیـن، دەبینیـن ڕپەتـی لـەو سـەروەرییانە. ڕەوانشـاد (مـام جـەلال) هیـچ کاتێـك خـۆی وەك سـکرتێری حزبێکـی باشـووری کوردسـتان سـەیر نەکـردووە، بەڵکـو بـە کردەوە سـەلماندوویەتی بێجیاوازی

خەباتی بۆ یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان، کە تەعبیرە لە هەموو خاکی کورد و کوردستان کردووە. ئەو دۆستی نزیکی هەموو سەرکردەکانی کورد بووە، بیروڕای خۆی لەسەر هاوخەباتەکانی بە ڕاشکاوی وتووە و بەنامە و نووسین و تێبینی چەندان گۆڕانکاری لەناوچەکە دروستکردووە. بەتایبەتی لە باکووری کوردستان هەر لە سەردەمی (سەرۆك تورگوت ئۆزال)ەوە تا ئەمڕۆکە بناغەیەکی پتەوی بۆ تێگەیشتن لە پێوەندیی نێوان تورك و کورد بونیاد ناوە. مام جەلال هیچ کات کوردستانی مەزنی فەرامۆش نەکردووە و بە گرنگییەوە سەیری پێشهاتە سیاسییەکانی ئەو ناوچەیەی کردووە. لەو نامەیەی بەردەستان، لەوانەیە مێژووەکەی بگەڕێتەوە بۆ ساڵانی ١٩٩٢ - ١٩٩٣. کە لە ئەرشیفی (دکتۆر عوسمان دەشتی) پارێزراوە و بە زمانی عەرەبی بۆ عەبدوڵڵا ئۆجەلان (ئاپۆ)ی ناردووە و لەسەر داوای گۆڤاری دۆکیومێنت (محەمەد شێخ عوسمان) بە کوردی کردووە. ئەگەر بەوردی ئەو نامەیە بخوێنیتەوە، زیاتر مەزنی ڕەوانشاد (مام جەلال)مان بۆ بەدیار دەکەوێت، کە چەند سیاسییانە باس لە دۆخی وڵاتی تورکیا و کێشەی کورد لە باکوری کوردستان و ناوچەکە دەکات. هێندە قووڵ سەرنجەکانی لەسەر گۆڕانکارییە سیاسی و هەرێمایەتییەکان دەردەبڕێت، وەك ئەوەی پێشبینی هەموو شتێکی لەو ناوچەیە کردبێت، ئاخر سیاسی دەبێ ئاوها قووڵ و ورد بێت و بەباشی دۆخەکە هەڵسەنگێنێت و مەبەستەکەشی بپێکێت. ڕەوانشاد (مام جەلال) لەو بوارەدا سیاسییەکی موخەزرەم بوو، وڵاتی دەورووبەر و جیهان و سەرکردە و سیاسییەکانی کورد و عێراق و ناوچەکە بە بایەخەوە گوێیان لە قسە و لێدوانەکانی ڕادەگرت.

برای بەڕێز عەبدوڵڵا ئۆجەلان (ئاپۆ)ی ئازیزم.

سڵاوی برایانەی گەرم

دەمەوێت ئەم نامەیەتان ئاراستە بکەم بۆ خستنەڕووی ئەم ڕاستیانە:

یەکەم:

ئەرکی سەرکردایەتی بەرپرسیاری کوردە تێگەیشتنیان هەبێت بۆ سیستمی نوێی جیهانی، کە فاکتەرێکی گرنگە بۆ دیاریکردنی سیاسەتی حکومەتەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، تەنانەت لە دیاریکردنی فۆڕمەکەشیاندا، لە هەمانکاتدا ئەم فاکتەرە گرنگە بۆ دیاریکردنی پەیوەندی ئەو وڵاتانە بە پرسی کورد و هەڵوێستەکانیان لەمەڕ گەلی کورد.

جیهـان لەپڕ گۆڕانکاریـی بـە خۆیـەوە بینـی، ئەمـەش بەهـۆی داڕمانـی بلۆکـی سـۆڤیەت و سـەرکەوتنی دیموکراسـی لیـبراڵ لـە ئەوروپـای ڕۆژهـەڵات و هەڵکردنی شـنەبای گۆڕانکاریـی بـەرەو دیموکراسـی و مافـی مـرۆڤ لـە جیهانـدا.

ئێسـتا بنەمـای مـاددی و ژێرخانـی سیسـتمی نوێـی جیهانـی بریتییـە لـە بـازاڕی سـەرمایەداری جیهانـی، کـە هەنـگاو بـەرەو بـازاڕی یەکگرتـوو لـە ئەوروپـا و شـوێنەکانی تـری گـۆی زەوی دەنێـت، ئـەم جـۆرە بـازارەش پێویسـتی بـە ئازادییـە، ئـازادی جولـە، ئـازادی ئاڵوگـۆڕ و ئـازادی هەوڵـی تاکـە کەسـی، ئـازادی یاسـاکانی سـەرمایەداری بـۆ هاریـکاری و یاسـاکانی بـازاڕ... هتـد..

هەروەهـا سـتراکچەری پێویسـت و گونجاو و هاوشـێوە و خزمەتـکار بـۆ ئـەم بـازاڕە جیهانییـە یەکگرتـووە، کـە ئەویـش سیسـتمی دیموکراتـی لیبڕاڵـی (سەرمایەداری)ـە، بـەم پێیـە، وەك چۆن بازاڕە سـەرمایەدارییە نیشـتمانییەکان لـە سـەرەتاکانی سـەردەمی بـۆرژوازی بـووە هـۆی گشـتگیریی ئازادییـە تاکـە کەسـییەکان و دیموکراسـی و بـۆ سیسـتمی پەرلەمانـی سـەرمایەداری، بـەو شـێوەیە سیسـتمی نوێـی جیهانـی لـە دنیـای هاوچەرخدا پێویسـتی بـە فەراهەمکردنـی ئـازادی و دیموکراسـی هەیـە.

بۆیـە خواسـتی نێودەوڵەتیـی سیسـتمی نوێـی جیهانـی بـۆ دیموکراسـی و ئـازادی، هۆکارەکـەی هەڵقـوڵاوی شـەرعیەتی ئـەو سیسـتمەیە نـەك لەبـەر چـاوی ئێمـە و گەلەکانمـان، ئەمـەش ئـەو ڕاسـتییە ناشـارێتەوە کـە ئـەو خواسـتە لـە خزمەتـی گەلانـی ئێمـەی گیرخـواردوو بـە دیکتاتۆرییەتدایـە، بـەڵام بانگەشـەی پابەندبـوون بـە مافەکانـی مـرۆڤ لـە جیهانـدا، کـە سیمای دووەمـی ئـەو

بۆیە خواستی نێودەوڵەتیی سیستمی نوێی جیهانی بۆ دیموکراسی و ئازادی، هۆکارەکەی هەڵقوڵاوی شەرعیەتی ئەو سیستمەیە نەك لەبەر چاوی ئێمە و گەلەکانمان، ئەمەش ئەو ڕاستییە ناشارێتەوە کە ئەو خواستە لە خزمەتی گەلانی ئێمەی گیرخواردوو بە دیکتاتۆرییەتدایە

سیستمە نوێیەیە، پێشینەی پێشتری هەیە، کە لە دەستپێکدا بەشێك بوو لە جەنگی سارد وەك هەڵمەتی سەرمایەداریی دژ بە سۆسیالیزم بەپاساوی ئەو دیموکراسییەی خەڵکانی وڵاتە سۆڤێتییەکان لێی بێبەش بوون، کە بە تێپەڕبوونی کات، بوو بە هزرێکی گشتگیر و بنەمایەك هەموو وڵاتانی گرتەوە بە پلە و ئاستی جیاواز.

دووهەمین دیاردەی جیهانی کە دەبێت ڕەچاوی بکەین لە کاتی داڕشتنی سیاسەت و دیاریکردنی تاکتیکی نوێماندا، ئەوەیە کە دوای هەرەسهێنانی بلۆکی سۆڤییەت و گەڕانەوەی بۆ باوەشی سەرمایەداری و بازاڕی سەرمایەداری یەکگرتوو و دواتر گەڕانەوەی دیموکراسییەتی لیبراڵی بۆ ئەو گروپە لە وڵاتانی سۆڤیەتی پێشوو.

شکستی ئەزموونی سۆڤییەت هۆکاری زۆر و ڕوونکردنەوەی جۆراوجۆری هەیە، کە لێرەدا پێویست بەباسکردنی ناکات، بەڵام گومانی تێدا نییە کە دەرئەنجامی زۆری ئەرێنی و نەرێنی هەبوو، لە ڕووی ئەرێنییەکانەوە یەکەم، فراوانبوونی بەکارهێنانی ئیدیۆمی دیموکراسی بە پلەی یەکەم، مافی مرۆڤ بە پلەی دووەم و مافی گەلان لە دیاریکردنی چارەنووسی ڕاستەقینەی خۆیان بە پلەی سێیەم، پاشانیش داڕمانی چەمکی پیرۆزی سنوورە کێشراوەکان لە پلەی چوارەم و شکستی فۆڕمی تاکە حزبی و تاکپەرستی لە پلەی پێنجەمدا.

سێهەمین دیاردەی نێودەوڵەتی ئەوەیە، کە چەپ و پێشکەوتووخوازەکان بوون بە بەشێك لە پارتە سۆشیاڵ دیموکراتەکان و سەوز و هێزە ناسیونالیستە شۆڕشگێرە بە ئاگاکانی جیهانی سێهەم، لە نێوانیاندا بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی گەلی کوردستان، بەڵام پارتە کۆمۆنیستەکان پاشەکشەی زۆریان کردووە تا ئەو ڕادەیەی چیتر لە ڕیزبەندی چەپی پێشکەوتووخواز یان نوێخواز هەژمار ناکرێن، ئەگەر نوێگەری و گەشەنەکەن و بەرەو پێشکەوتن و کرانەوەی ڕاستەقینە نەچن.

چوارەمین دیاردەی نێودەوڵەتی هەژموونی کردەیی سەرمایەداریی و کۆتاییهاتنی جەنگی سارد و دوو جەمسەرییە لە دنیادا و ولایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکاش پێشەنگی سیستمی نوێی جیهانییە، بەشێوەیەك کە لەم دۆخەی ئێستادا بووەتە ناوەندی بڕیارەکان و بڕیارە نێودەوڵەتییە یەکلاکەرەوەکان لەوێوەیە، ئەمەش چەندین ئاکامی هەیە لەوانە:

١ـ کۆتایی قسە و دروشم و سیاسەتەکانی جەنگی سارد.

هەواڵنامەی کتێب

٢ـ نەمانـی بارگـرژی نێودەوڵەتـی بەرەنجامـی بوونـی دوو جەمسـەرەوە، کـە لەگەڵیـدا ئـەو درز و بۆشـاییانە نەمـان کـە لـە نێـوان سـنوور و تخوبـی دوو جەمسـەرەکەدا هەبـوو، کـە ببـوو بـە ڕووبەرێـك بـۆ شـۆڕش و بزوتنـەوە ڕزگاریخـوازەکان لـە جیهانـی سـێهەمدا، تـا بتوانـن ڕۆڵـی گرنگـی خۆیـان ببینـن.

٣ـ پشـتیوانی بەهێـز، کـە هەندێ جار سـۆڤیەت و چین و لایەنەکانی تری سۆسیالیسـتەکان پێشکەشـی بزوتنـەوە شۆڕشـگێڕ و ڕزگاریخـواز و وڵاتـە تازەپێشـکەوتوەکانیان دەکـرد بـەرەو ئاوابـوون چوو.

٤ـ بەدەسـتهێنانی سـۆزی جیهانـی و پشـتیوانی ئەوروپـی و ئەمریکـی بـۆ سەرخسـتنی خەبـات لەپێنـاو دیموکراسـی و مافـی مـرۆڤ و مافـی چـارەی خۆنوسـین بـۆ گەلـە سـتەملێکراوەکان.

٥ـ پێویسـتی پەنابـردن بـۆ گفتوگـۆ و دانوسـتان وەك شـێوازێکی سیاسـی و ئاشـتیانە بـۆ چارەسـەری کێشـە و گرفتـە ئاڵۆزەکانـی جیهـان، سـەرنج بدەن لـە چۆنێتی چارەسـەری کێشــەکان لــە کەمبۆدیــا، ئەفغانســتان، فەلەســتین، ئەســیوپیا، بیابانــی ڕۆژئــاوا، ئەمریـکای لاتیـن، نیکاراگـوا، سـلڤادۆر... هتـد، تەنانـەت لـە بەڵتیـك و ڕۆژهەڵاتـی ئیسـلامی سـۆڤێتی، یوگسـلافیاش، دواجاریـش داواکاری کۆمەڵگـەی نێودەوڵەتـی بـۆ چارەسـەرێکی دادپەروەرانـەی دۆزی کـورد، کـە تیایـدا ڕەچـاوی دیموکراسـی و مافـی مـرۆڤ و جۆرێـك لـە فیدراڵـی بکرێـت.

٦ـ چەسـپاندنی نابـودی تیرۆریـزم و ڕەفتـاری تیرۆریسـتانە، هـەروەك سـەرهەڵدانی ڕای گشـتی جیهانـی و نێودەوڵەتـی دژ بـە تیرۆریـزم و ڕەفتـارە تیرۆریسـتییەکان لـە جیهانـدا.

٧ـ کۆتاییهاتنـی سـەردەمی کودەتـای سـەربازی و پێویسـتی باڵکردنـی هێـزی سـەربازی و کەمکردنـەوەی پڕچەککـردن لـە دامـەزراوە سـەربازییەکاندا.

دیـاردەی نێودەوڵەتـی پێنجەمیـش، ئاوابوونـی خـوری شۆڕشـی لادێکانـە بـۆ گەمارۆی شـارەکان و ڕزگارکردنیـان، لەپێـش ئـەم دیاردەیـەش شکسـتی هەناردەکردنـی شـۆڕش بـوو لەڕێـی بـژاردەی خەباتگێڕییـەوە وەك چـۆن شـەهید (گیڤـارا) هەوڵیـدا ئـەو پرنسـیپە پەیـڕەو بـکات.

شـۆڕش باڵاتریـن قۆناغـی خەباتـی جەماوەرییـە نـەك تێکۆشـانی دەسـتەبژێر، بـەو مانایـەی کـە خەباتـی جەماوەریـی پەرەدەسـێنێت تـا رادەی هەڵگیرسـانی شۆڕشـێکی

جەماوەریـی کـە پشـت بـە جەمـاوەری شۆڕشـگێر دەبەسـتێت نـەك بـە کۆمەڵـە خۆبەختکارێـك یـان دەسـتەبژێرێکی شۆڕشـگێڕ، لەسـەرو هەمـوو ئەوانەشـەوە شـۆڕش هـاوردە ناکرێـت، دیـارە مەبەسـتم لـەو ڕاسـتیانە ئەوەنییـە، کـە ئیـتر کۆتایـی سـەردەمی (شۆڕش)ــە، بەڵکـو پێموایـە ئێسـتا سـەردەمی پاشەکشـە و متبوونـی جیهانییە، سـەردەمی خاوبوونەوەیــە، ســەردەمی داکشــانی جیهانییــە لەبــەر هــۆکاری هەمەجــۆر، ســەرەڕای بوونـی دیـاردەی گۆڕانـی چۆنایەتـی لـە شۆڕشـی (لادێ)وە بـۆ ڕاپەڕینـی شـارەکان، بـەڵام ڕاپەڕینــی شــارەکان چەندیــن مەرجــی بابەتــی و خــودی و هەروەهــا پێویســتییەکانی سەرکەوتنیشـی هەیـە، کـەوا بەسـت نییـە بـە مـاوەی درێژخایـەن، بەڵکـو بـە دەسـتوبردی و خێرایـی یەکلاکەرەوەیـە. ئـەوە لەکاتێکدایـە ئەگـەری ئـەوە هەیـە شۆڕشـی لادێ بـۆ هەمـوو مەرجەکانـی سـەرکەوتن هەڵگیرسـێت، بـەڵام ڕاپەڕیـن ناتوانێـت ئەو سەرکێشـییە بـکات، بەڵکـو بوونـی سـەرجەم مەرجەکانـی سـەرکەوتن بریـار دەدات.

ســەرکردایەتی شۆڕشــی هۆشــیار و دووربیــن، ڕزگار بــوو لــە چەقبەســتوویی و کەلەڕەقـی، هەروەهـا نوێخـواز و کـراوە بـەڕووی ڕاسـتییەکانی سـەردەم، پێویسـتە بـەر لـە تێپەڕبوونـی کات درك بـە تێگەیشـتنی ڕاسـتییەکانی سـەردەم بـکات نـەك ملمـلانـێ لەگـەڵ دیفاکتـۆ نوێـکان بـکات، کـە تـاڵ و نەخـوازراون.

زمانـی سـەردەم زمانـی دیالۆگـە وەك چەکێـك بـۆ ناچارکردنی ڕکابـەرەکان تـا ڕەزامەند بێــت بــە گفتوگــۆ، ڕێــگای چارەســەرکردنی کێشــەکان لــەم ســەردەمەدا چارەســەری سیاسـییە بـە پشـتیوانی خەباتـی شۆڕشـگێرانە و چەکـداری، دانوسـتان تەکتیکـە بـەڵام لـە هەمانکاتـدا زانسـت و هونەریشـە و دەبێـت شـارەزاییمان لـە هـەردوو چەمکەکـەدا هەبێـت بـۆ بەهێزکردنـی لایەنـی خـودی، لەکاتێکـدا هاوسـەنگی هێـزەکان و توانـای بەدەسـتهێنانی هاوپەیمانـان و متمانـەی ڕای گشـتی جیهانـی فاکتەرێکـی بابەتـی یەکلاکەرەوەیــە.

ئەی برای بەڕێز..

نامەوێـت درێـژە بـە هەڵسـەنگاندنی تیـۆری بـدەم، بەڵکـو دەمەوێـت باسـی ئـەو دیفاکتـۆ سـەپێندراو و دەستنیشـانکراوە بکـەم کـە ڕووبـەڕووی کوردسـتان و نەتـەوەی کوردمــان دەبێتــەوە، بــا پێکــەوە لــە هەنــدێ تایبەتمەندییەکانــی شۆڕشــی کــوردی ووردبینـەوە تـا ببینیـن کـە سـەرکەوتوو نەبـوون نـە لـەم سـەردەمە و نـە لەکۆتایـی

هەواڵنامەی کتێب

سـەدەی ڕابـردوو، گرنگتریـن هۆكارەكانیشـی:

یەكەم: نەبوونی سەركردایەتییەكی هۆشیار و دووربین.

دووەم: پێكهاتـەی كۆمەڵگـەی كـوردی لـە ڕووی كۆمەڵایەتـی و ئابـووری سیاسـی و فكرییـەوە... هتـد.

سـێهەم: هەڵوێسـتی ئاڵـۆزی نێودەوڵەتـی یاخـود پاڵپشـتی وڵاتانـی بیانـی لـە داگیركەرانـی مافـی گەلەكەمـان دژ بـە ڕزگاربـوون و شۆڕشـەكەمان. یـان نەبوونـی هەڵوێسـتێكی پشـتیوانی نێودەوڵەتـی و بوونـی هەلومەرجێكـی نێودەوڵەتـی لەبـار، بـە داخێكـی زۆرەوە تـا ئەمـرۆ دەبینیـن سـەركردایەتی هۆشـیار و چاوكـراوە و دووربیـن وەك پێویسـت و خـوازراو سـەركەوتوو نەبـوون، هەرچەنـدە پێكهاتـەی كۆمەڵگـەی كوردسـتانیش گـۆڕاوە، بـەڵام نەگەیشـتووەتە ئاسـتی نەتەوەیەكـی مۆدێـرن.

سـەبارەت بـە فاكتـەری نێودەوڵەتـی، ئەویـش لـە بەرژەوەنـدی گەلەكەمانـدا زۆر گـۆڕاوە، بـەڵام بەمەرجێـك درك بەگرنگـی و ڕۆڵەكـەی بكەیـن و نەیكەیـن بەتەنهـا فاكتـەری یەكلاكـەرەوە و ڕۆڵـی خۆمـان پشـتگوێ نەخەیـن وەك كـورد لـە بەكارهێنـان و وەبەرهێنانـی ئـەو فاكتـەرە نێودەوڵەتییـە، بـەو مەرجـەی شـەمەندۆفێرەكە جێـمان نەهێڵـت و ئـەو پەنـدە توركییەمـان بەسـەردا بسـەپێت كـە دەڵێـت: ئـەوەی عەقڵـی كـوردی دەیەوێـت دوای كار لەكارتـرازان و تێپەڕینـی ڕووداوەكەیـە.

دووەم:

شۆڕشـی كـوردی هەرگیـز دیالۆگـی ڕەتنەكردووەتـەوە، بـەڵام لـە دیالۆگ نەگەیشـتووە و تـا ئەمـرۆش زانیـاری تـەواوی لەبـارەی دانوسـتان و هونـەری دانوسـتان نەبـووە، بـۆ نموونـە شـەهید (قـازی محمـد) سـاڵی (١٩٤٦) ڕەزامەندبـوو بـە دانوسـتان و چـوو بـۆ تـاران، دوای ئـەو شـەهید (قاسـملۆ) لـە سـەركردایەتی حـزب ڕازی بـوو بـە دانوسـتان و گیانـی خـۆی لەپێنـاودا بەخشـی، خوالێخۆشـبوو بارزانـی هەمیشـە بـە دانوسـتان ڕازی بـوو تـا ئـەو ڕادەیـەی ژمـارەی دانوسـتانەكان لـە گـەڕی شـەڕەكان زیاتـر بـوو، شۆڕشـی نوێشـمان چەندیـن جـار ڕەزامەنـد بـووە بـە ئەنجامدانـی دیالـۆگ لەگـەڵ سـەدام حوسـێنی دیكتاتـۆردا.

سێهەم:

ئـەوەی شۆڕشـی جیادەكـردەوە قوربانیدانـی زۆر و زیانـی گـەورەی كۆمەڵانـی

الاخ عبدالله اوجلان المحترم :

عزيزى ابـــو

تحيه اخويه حاره

بودى ان اتوجه اليك بهذه الرساله لبيان الحقائق التاليه :-

١ - يجب على القيادات الكرديه المسؤوله ان تفهم النظام الدولى الجديد، ذلك لان هذا النظام الدولي الجديد هو عامل مهم في تحديد سياسات حكومات الشرق الاوسطيه ، وحتـــى فى تعيين شكلها و بالتالى عامل مهم فى تحديد علاقات هذه الدول بالقضيه الكرديـــه، و مواقفها من الشعب الكردى .

لقد تبدل العالم فجأة بانهيار المجموعه السوفيتيه و انتصار الديمقراطيه الليبراليه فى اوربا الشرقيه و هبوب رياح التغيير باتجاه الديمقراطيه و حقوق الانسان فى العالـــم ان الاساس المادى و البناء التحتى للنظام العالمى الجديد هو السوق الراسماليه العالميــــه السائره نحو التوحيد فى اوربا و غيرها من بقاع الارض . و السوق الرأسماليه الواحـــــده تتطلب الحريه ، حريه الحركه ، حريه التداول ، و حريه الجهد الفردى ، و حريه القوانيـــن الرأسماليه فى التعاون و قوانين السوق و الى أخره، و البناء الفوقى اللازم ، المناســـب، المتطابق و الخادم لهذه السوق العالميه الواحده ، هو النظام الديمقراطى الليبرالـــــي (الرأسمالي) و هكذا مثلما ادت الاسواق الوطنيه الرأسماليه فى بدايات عصر البرجوازيـــه الى تعميم الحـــريات الفرديه و الديمقراطيه و الى النظام البرلماني الرأسمالي ، فـــان النظام الدولي الجديد يتطلب تعميم الحريات و الديمقراطيه فى العالم المعاصر .

اذن فالرغبه الدوليه للنظام الدولي الجديد نحو الديمقراطيه و الحريات ليســـت الآ وليده شرعيه لهذا النظام . و ليست لاجل سواد عيوننا و شعوبنا ، و لكن ذلك لايخفـــى حقيقه انها تخدم شعوبنا المبتلى بالدكتاتوريات . اما الدعوه الى حقوق الانسان فى العالـــم التى هى السمه السياسيه الثانيه له فهى اقدم . بدأت كجزأ من الحرب البارده، كحملـــــه رأسماليه ضد الاشتراكيه و بذريعه الديمقراطيه التى حرمت جماهير البلدان السوفيتيه منها . و اصبحت بمرور الزمن عامه و شامله ، وغدت قاعده تشمل جميع البلدان و بدرجات متفاوته .

و الظاهره الدوليه الثانيه التى يجب ان نأخذها فى الحسبان ايضا ، عندما نرسم سياساتنا ونحدد تكتيكاتنا الجديده ، بعد انهيار المجموعه و المنظومه السوفيتيه و عودتها الـــى النظام الرأسمالي و السوق الرأسماليه الواحده و بالتالي عوده الديمقراطيه الليبراليه الـــى تلك المجموعه من البلدان السوفيتيه السابقه .

ان لفشل التجربه السوفيتيه اسباب عديده و تفسيرات مختلفه لسنا بصددها الان، ولكن ولا شك ان لذلك نتائج ايجابيه وسلبيه كثيره ، من بين الايجابيات تعميق المقولاتالديمقراطيه اولا ، و حقوق الانسان ثانيا ، وحق الشعوب في تقرير مصيرها بشكل حقيقي ثالثا ، ومن ثـــم انهيار مقوله قدسيه الحدود المرسومه رابعا ، و فشل الحزب الواحد و عباده الفردخامسا .

-١-

و الظاهره الدوليه الثالثه ،ى ان اليسار و التقدميه اصبحا ممثلين فى الاحزاب الاشتراكيه الديمقراطيه و الخضر و القوى الوطنيه الثوريه الواعيه فى العالم الثالث و منها الحركـــه التحرريه للشعب الكردى . اما الاحزاب الشيوعيه فتراجعت كثيرا حتى لم تعد تسمى ضمـــن اليسار التقدمي او التجددى فى العالم ، مالم تجدد نفسها و تطور نحو التقدم و الانفتــــاح الحقيقى انفســـها .

فالظـاهره الدوليه الرابعه هى سياده الرأسماليه عمليا ، و انتهاء الحرب البارده،والمركزين القطبين في العالم ، و تصدر الولايات المتحده الامريكيه للنظام الدولى الجديد ، بحيث اصبحت مركز القرارات ، القرار الدولى الحاسم فى الظروف الراهنه، ومن نتائج ذلك مايلى :-

١ - انتهاء مفعول المقولات و الشعارات و سياسات الحرب البارده .

٢- انتهاء التوتر الدولى الناجم عن وجود القطبين و معه انتهت الفسح و المسافه اللتينكانتا موجودتين بين التخوم و الحدود القطبين و اللتين كانتا مسرحا للثورات و الحركات التحرريـــه فى العالم الثالث لتلعب دورها الهام عليه .

٣- توارى الدعم القوى احيانا الذى كان السوفيت و الصينيون و غيرهم من المنظومهالاشتراكيـه يقدمونه للحركات الثوريه و التحرريه و الدول الناميه .

٤- يلزم كسب العطف العالمي و الاسناد الاوربي و الامريكي لانجاح النضال من اجل الديمقراطيـه وحقوق الانسان و حقتقرير المصير للشعوب المظلومه .

٥- يوجب اسلوب الحوار و المفاوضات كاسلوب سياسى وسلمى فى حل القضاياالمعقده الموجوده فى العالم . لاحظوا كيفيه حلول المسائل فى كمبوجيا ، افغانستان ، فلسطين ، اثيوبيا، الصحـــراء الغربيه ، امريكا اللاتينيه ، نيكاراكوا و سلفادور الى آخره وحتى فى البلطيق و الشـــــرق الاسلامي السوفيتي، يوغسلافيا و اخيرا مطالبه المجتمع الدولي بحلٍ عادل للقضيه الكرديـــــه تراعى فيها الديمقراطيه و حقوق الانسان و نوع من الفيدراليه .

٦- ثبوت فضاحه الارهاب و الاساليب الارهابيه وظهور راى عام عالمى ودولى عارم ضد الارهـــاب والاساليب الارهابيه فى العالم .

٧- انتهاء عصر الانقلابات العسكريه و بروز الحاجه لتقليم اظافر العسكر و تقليل التسليح مــن المنشات العسكريه .

و الظاهره الخامسه : هى افول شمس الانطلاقه المندلعه فى الريف و الهادفه الى تطويـق المدن و ثم تحريرها و سبقت هذه الظاهره فشل تصدير الثوره طريق النخبه المناضله كمـــا حاول الشهيد(تشي‌غيفارا) تطبيق هذا المبدا. ان الثوره هي اعلى مراحل الكفاح الجماهيريوليس كفاحا نخبويا بمعنى ان النضال الجماهيرى يتصاعد حتى يصل حد اندلاع ثوره جماهيريه تستند على جماهير الشعب الثائره و ليست على فيئه فدائيه او نخبه ثوريه انها فضلا عن ذلـــك لا تستورد ،لا اقصد بذلك انتهاء عهد الثوره نهائيا بل اعتقد انها فتره ركود عالميه ، فتـــره تراجع ، فتره جزر عالميه لاسباب عديده فضلا عن وجود ظاهره تحول نوعي في ثوره الريف الـــى انتفاضه المدن . و لكن انتفاضه المدينه لها شروط موضوعيه و ذاتيه و مستلزمات نجاح و هـــى

خەڵـك بـوو كـە پێشكەشـيان دەكـرد، بـەڵام بەهرەمەنـد نەبـوون لـە حيكمـەت و زانيـن و شـارەزايی كاری سياسـی و ڕێكخراوەيـی و تەكتيـك لـە سـەركردايەتيكردنی شۆڕشـدا، هـەروەك پەيوەنديـە نێودەوڵەتييەكانيـان لەسـەر بنەمـای سياسـی و ميديايـی دانەڕشـتووە، بەڵكـو هەوڵيـداوە لـە ڕووی مـادی و هـاوكاری سـەربازی و ... هتـد بـەكاری بهێنێـت و وەبەرهێنانـی تيـادا بـكات.

چوارهـەم: وڵاتانـی دراوسـێ وەبەرهێنانيـان لـە سـەركردايەتييەكانی كـورد زۆر زياتـرە لـە وەبەرهێنانـی سـەركردايەتييەكانی كـورد لەپەيوەندييەكانيـان لەگـەڵ ئـەو وڵاتانـەدا، ئـەو سـەركردايەتييانە نەيانتوانيـوە خۆكيفايەتـی بـەدی بێنـن و پشـت بەگـەل و خـود ببەسـتن، سـەربەخۆيی خۆيـان بپارێـزن.

كەواتـە بـا لـە بەرژەوەنـدی بزوتنـەوەی ڕزگاريخـوازی كـوردی كاربكەيـن، بـە سـوودوەرگرتن لـە ئەزموونەكانـی ڕابـردوو و تايبەتمەندييەكانـی شۆڕشـی كـوردی و

وەبەرهێنــان لــە پێشــهاتە ئەرێنییەکانــی جیهانــی هاوچەرخــمان و سیســتمی نوێــی جیهانــی، کــە مــن پێموایــە پێکهاتــە بنەڕەتییــە باوەکانــی بــەم شــێوەیە دەبێــت کــە:

١. ســەرکردەکانی کــورد دەبێــت نوێگەریــی لــە هــزر و تێڕوانیــن و سیاســەت و هەڵوێســتەکانیان بکــەن و پــەرەی پێبــدەن، شــیکار و تاکتیکەکانیــان لەســەر بنەمــای فاکتــی نوێــی ژیــان و دیــاردە زیندووەکانــی جیهــان و سیســتمی نوێــی جیهــان بنیــات بنێیــن.

٢.ئــەم ســەرکردانە دەبێــت شــارەزای ڕۆحــی ســەردەمی نــوێ بــن و پەســنی بکــەن لەگــەڵ پێداویســتییەکانی چۆنێتــی مامەڵەکــردن و هەڵکــردن لەگەڵیانــدا و بــۆ بەرژەوەنــدی بزووتنــەوەی ڕزگاریخــوازی کــورد کەڵکیــان لــێ وەربگــرن.

٣. ســەرکردایەتییە کوردســتانییەکان دەبێــت دیــد و تێڕوانینیــان بــۆ پەیوەندییــە نێودەوڵەتییــەکان بگــۆڕن و درك بەگرنگــی خەباتــی دیپلۆماســی بکــەن لــە ئاســتی نێودەوڵەتیــدا، وەك مەرجێکــی ســەرەکی و بنەمایــەك بــۆ ســەرکەوتنی بزووتنــەوەی ڕزگاریخــوازی کــورد، بێگومــان نابێــت دەســتبەرداری ئــەو مەرجــە بیــن بەتایبەتــی کــە

حسنا ، فلنعمل لما فيه خير الحركه التحرريه الكردستانيه و بالاستفاده من التجارب الماضيه وخصائص الثوره الكرديه باستثمار المستجدات الايجابيه في عالمنا المعاصر و النظام الدولي الجديد ، اعتقد ان العناصر الاساسيه السائده تكمن كما يلي :-

١- على القيادات الكرديه ان تجدد وتطور افكارها و مفاهيمها وتصوراتها وسياساتها ومواقفها وان تقوم تحليلاتها و تكتيكاتها على الوقائع المستجده في الحياه و الظواهر الحيه في العالم و النظام الدولي الجديد .

٢- على هذه القيادات ان تفهم و تستوعب روح العصر الجديد و مستلزمات التعامل و التعايش معها و استثمارها لصالح الحركه التحرريه الكرديه .

٣- ان القيادات الكردستانيه ملزمه بضروره تغيير نظرتها الى العلاقات الدوليه وتتفهم ضروره النضال الدبلوماسي دوليا ، كشرط رئيسي ، و اساسي لانتصار الحركه التحرريه الكرديه ، و بالتالي فهذا الشرط لا يمكن الاستغناء عنه خاصه لان اعداء شعبنا قد حرمونا دوما منه وجعلوه شرطا لعبوديتنا و حرماننا من حقوقنا .

٤- ان القيادات الكردستانيه ملزمه بضروره شجب وادانه وتحريم اقتتال الاخوه وحل الخلافات بينها بقوه السلاح وضروره جعل الحوار و الاساليب السياسيه طريقه وممارسه النقد و النقدالذاتي وبيان الحقائق وتقديم الحججو البراهين طريقه التعامل فيما بينها .

٥- ان القيادات الكردستانيه ملزمه بضروره شجب المهاترات و توجيه الاتهامات و تبادل الشتائم، بل هي ملزمه بضروره العمل المشترك و التنسيق و التفهم بدلا منها .

٦- ان القيادات الكردستانيه ملزمه بالتمسك بالمبادىء التاليه في علاقاتها مع الدول التي تتقاسم كردستان :-

أ - ان تكون لها علاقات مع كل دوله بعلم احزاب ذلك الجزء من كردستان الواقعه تحت ظل تلك الدوله لا من وراء ظهرها .

ب - ان لا تكون هذه العلاقات على حساب شعب ذلك الجزء من كردستان و لا لمعادات احزاب ذلك الجزء ولا للاضرار الجسيم بها .

ج - ان تكون تلك العلاقات محافظه على قدر مطلوب من الاستقلاليه و الحيطهوالحذر المطلوب .

٧- ان تقيم هذه الاحزاب جبهه وطنيه حقيقيه بين احزابها ومنظماتها داخل جزءمن كردستان وان تقيم تنسيق و تعاون و حتى جبهه كردستانيه عامه .

ايها الاخ العزيز ....

انني اناشدكم للتمعن فيها ...... و للالتزام بالشعب و ...... فيها ، و اعتقد ان علينا انندارس معا وضع كردستان العراق نظرا لتصاعد النضال فيها و تعاظم نفوذ احزابها و بيشمركتهاونظرا لتحرر جزء هام من كردستان العراق ، وهذا وضع فريد لا مثيل له ، ونظرا للعزله الدوليه القاتله و الضغوط الدوليه الهائله التي يتعرض لها الحكم العراقي المطلوب دوليا و عربيا و اقليميا و داخليا ، كرديا و شيعيا على الاقل، و كذلك وضع كردستان تركيا نظرا لاهميتها التاريخيه والاجتماعيه و السياسيه و نظرا لسريان مسيره ديمقراطيه برلمانيه فيها و خضوع دولتها

-٣-

لا تتصف بمده طويله بل بالمفاجئه و السرعه الحاسمه ، و بينما تستطيع الثوره في الريف الاندلاع قبل توفر جميع شروط الانتصار لا تستطيع الانتفاضه المغامره بذلك ، بل تحكم تحتم توفرجميعشروط النجاح.

ان القياده الثوريه الواعيه البعيده النظر ، المتحرره من الجمود و التحجر و المتجدده والمنفتحه على حقائق العصر ، يجب عليها ان تدرك قبل فوات الاوان ضروره استيعاب حقائق العصر وعدم المناطحه مع الوقائع الجديده و المرمو الغير المرغوبه ذاتها .

ان لغه العصر هي لغه الحوار و الرشاقه هي لاجبار الخصم على قبول الحوار ، وان طريق حل المشاكل في عصرنا هي الحل السياسي المدعوم بالعمل الثوري و المسلح ، و المفاوضات هي تكتيك ولكنها علم و فن في آن واحد لا بد من اجادتهما معا كي تجيد تنفيذ الجانب الذاتي بينما تظل موازين القوى و القدره على كسب الحلفاء وعلى كسب الراى العام العالميعاملا موضوعيا حاسما .

ايها الاخ العزيز ...

لا اريد ان اطيل عليكم التقييم النظري العام بل اريد الانتقال الى المفروض المحتم و المشخصالذي يواجه كردستانو امتنا الكرديه للتمعن معا في بعض خصائص الثوره الكرديه لنرى انها لم تحقق النجاح في هذا العصر ولا في اواخر القرن الماضي ومن اهم الاسباب عدم وجود قياده واعيه مدركه بعيده النظر اولا ، و تركيبه المجتمع الكردي الاجتماعيه و الاقتصاديه و السياسيه و الفكريه و الى آخره ثانيا ، و الموقف الدولي المعقد او وقوف الدول الاجنبيه بجانب غاصبي حقوق شعبنا ضد تحرره و ثورته و افتقاد الموقف الدولي المساند و الظرف الدولي المساعد ثالثا . و للاسف الشديد فاننا نرى لحد اليوم ان القيادات الواعيه المتبصره البعيده النظر لم توفق كما هو مرغوب ومطلوب ، و تركيبه المجتمع الكردستاني قد انقلبت و لكنها لم تصل الى مرحله الامه العصريه ، اما العامل الدولي فقد تغير كثيرا لصالح شعبنا شرط ان ندرك اهميته ودوره ولانجعله العامل الحاسم الاحد و لانهمل دورنا نحن الكرد في استغلاله و استثماره وشرط الا يفوتنا القطار وينطبق علينا المثل التركي التي يريد العقل الكردي بعد فوات الاوان ومرور الحادثه .

ثانيا ان الثوره الكرديه لم تهمل الحوار قطعا ولكنها لم تجد الحوار ولم تتعلم حتى اليوم عن المفاوضات وفن المفاوضا ت ، فالشهيد(قاضي محمد) قبل المفاوضات وذهب الى طهران عام١٩٤٦ والشهيد قاسملو خلفه في قياده الحزب قبل المفاوضات ودفع حياته ثمنها ، و المرحوم البارزاني قبل دوما الحوار حتى غدت المفاوضات اكثر من القتال فيها ، و ثورتنا المعاصره قبلت مرات عديده المفاوضات مع الجلاد صدام حسين .

ثالثا : تميزت الثوره بالتضحيات الجسامه و الخسائر الفادحه تقدمها الجماهير الشعبيه ولم تتميز بالحكمه و الدرايه و اجاده العمل السياسي و التنظيمي و التكتيكي في قيادتهاو لم تستوعب العلاقات الدوليه على اسس سياسيه و اعلاميه بل حاولت استثمارها ماليا و كمساعدات عسكريه او ..... او .... اليها و الى آخره .

رابعا : تستثمر الدول المجاوره قيادات الثوره الكرديه اكثر مناستثمار القيادات الكرديه لعلاقتها بهذه الدول و لم تستطع هذه القيادات تحقيق الاكتفاء الذاتي او الاعتماد على الشعب والنفسولا الاستقلال التام .

للمفاهيم الديمقراطيه و حقوق الانسان حتى وان كل ذلك بشكلها الاول و ليس المتكامل والمطلوب .

و فيما يتعلق بكردستان العراق فنحن على اتم الاستعداد للاستماع الى ارائكم وملاحظاتكم و نرجوا ان تتفهموا انتم طلبنا الملح بالكف الفوري على الانطلاق المكشوف و المدفوع من اراضي كردستان العراق للانقضاض على مخافر حدوديه على تخوم الحدود و ليست في العمق ، مما تجلب لنا العدوان المسلح التركي على اراضينا وعلى شعبنا و قرانا ، بدلا ان تساعدنا انت بالذات وما يتطلبه الموقف المبدئي منكم كما يشرحه الاخ حامل الرساله .

ان الانطلاق الحالي لا يخدم الا مخططات صدام العدوانيه .

و فيما يتعلق بكردستان تركيا سأسمح لنفسي ببيان الملاحظات الاخويه التاليه :ـ

١ـ ضروره الاهتمام بالنضال السياسي و البرلماني والاعلامي و التنظيمي و الجماهيري العلني بجانب النضال المسلح الذي لم يعد الشكل الوحيد .

٢ـ ضروره دعوتكم لجميع الاحزاب الكردستانيه في تركيا الى الاتحاد في جبهه وطنيه عريضه و نبذ الشتائم و تبادل الاتهامات و ان تبادروا انتم من جانبكم الى وقف المهاترات والاتهامات في اعلامكم .

٣ـ ضروره مبادرتكم الى وقف الانطلاق من كردستان العراق للقيام بالعمليات العسكريه على الحدود التركيه العراقيه ، لان ذلك يخدم الشعب الكردي و يحبط مخطط صدام حسين الرامي الى اجبار تركيا على التعامل معه و الطلب من الحلفاء سحب قواته من تركيا و ترك الشعب الكردي تحت رحمه صدام دون حمايه دوليه .

٤ ـ دعوتكم علنا وفي موتمر صحفي الى وقف القتال والى الهدنه ، و اعلانكم ايقاف العمليات العسكريه لمده سنه او على الاقل سته اشهر قابله للتجديد يتم خلالها اجراء الحوار و السعي للحل السياسي الديمقراطي .

يتم الحوار كالاتي :ـ

أ ـ حوار سري او علني بين (پ ، ک ، ک) و الحكومه .

ب ـ حوار علني وطني على شكل المائده المستديره لجميع الاحزاب و الهيئات .

جـ ـ حوار بين النواب الكرد في البرلمان التركي و الحكومه .

وفوائد هذه الدعوه لكم و لحزبكم عديده و كثيره منها :ـ

أـ نفي الاتهام بالتعصب و سفك الدماء و العنجهيه و غيرها .

ب ـ نفي الاتهام بالارهابيه عنكم واظهاركم سياسيا يرغب بالحل السياسي العادل و المشرف .

جـ ـ تعزيز التيار الداعي الى الحل السياسي داخل الحكم بدءا من الرئيس التركي اوزال و انتهاءا برئيس الوزراء سليمان بيگ ديميرل .

د ـ احباط مخطط القوى الشوفينيه لاثارت النوازع التركيه المعاديه للاكراد .

هـ ـ تعزيز التيار التقدمي و اليساري في تركيا .

تعزيز المساعي الدوليه التي بذلناها نحن ووجدنا تجاوبا محدودا معها لايجاد حل سياسي وسلمي للقضيهالكرديه في تركيا .

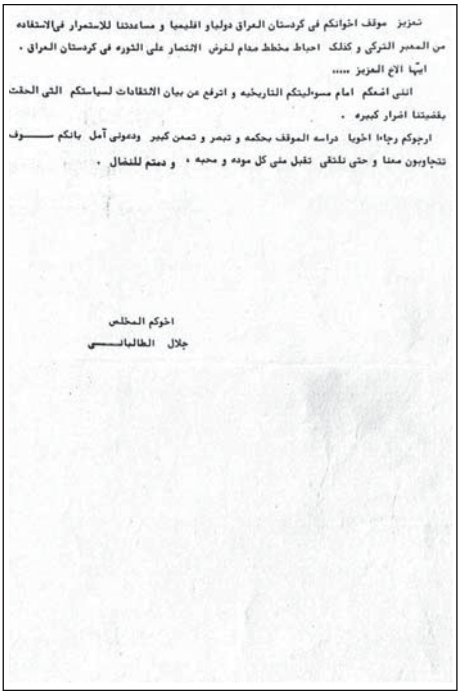

تعزيز موقف اخوانكم في كردستان العراق دوليا و اقليميا و مساعدتنا للاستمرار في الاستفاده من المعبر التركي و كذلك احباط مخطط صدام لغرض الانتصار على الثوره في كردستان العراق .

ايها الاخ العزيز .....

انني اضعكم امام مسوءليتكم التاريخيه و اترفع من بيان الانتقادات لسياستكم التي الحقت بقضيتنا اضرار كبيره .

ارجوكم رجاءا اخويا دراسه الموقف بحكمه و تبصر و تمعن كبير ودعوني آمل بانكم سوف تتجاوبون معنا و حتى نلتقي تقبل مني كل موده و محبه . و دمتم للنضال .

اخوكم المخلص

جلال الطالباني

دوژمنانی گەلەکەمان هەمیشە بێبەشیان کردووین لێی و کردوویانە بە ئامرازێك بۆ ژێردەستەکردن و بێبەشیکردنمان لە مافەکان.

٤. سەرکردایەتییە کوردستانییەکان دەبێت ئیدانە و سەرکۆنە و تەحریمی شەڕی براکوژی و چارەسەری ناکۆکییەکانی نێوانیان بە زۆری چەك بکەن، پێویستە لەنێوان خۆیاندا دیالۆگ و میتۆدی سیاسی و ڕەخنە و ڕەخنە لەخۆگرتن و خستنەڕووی ڕاستی و ئارگومێنت و بەڵگەکان بکەن بە ڕێباز لەنێوانیاندا.

٥. سەرکردایەتییە کوردستانییەکان نەك هەر دەبێت سەرکۆنەی سوکایەتیکردن و تۆمەتبارکردن و شەڕەجنێوی یەکتری بکەن، بەڵکو دەبێت پێکەوە هەماهەنگی و لێکتێگەیشتن و پێکەوە کارکردن بکەن بە ڕێباز و کردار.

٦. پێویستە سەرکردایەتی کوردی پابەندبن بەم پرنسیپانەی خوارەوە کە لە پەیوەندییەکانیاندا بەو وڵاتانەی کوردستانیان بەسەردا دابەشکراوە:

أ. دەبێت پەیوەندییان بەهەر یەك لەو وڵاتانەوە هەبێت بەئاگاداری پارتەکانی ئەو بەشەی کوردستان کە لەژێر سایەی ئەو وڵاتەدایە نەك ژێر بەژێر و بێ ئاگاداری

ئەوان.
ب. نابێـت ئـەو پەیوەندییانـە لەسـەر بەرژەوەنـدی گەلـی ئـەو بەشـەی کوردسـتان بێـت یـان بـۆ دژایەتـی پارتەکانـی ئـەو بەشـەو زیـان پێگەیاندنیـان.
ج. دەبێـت ئـەو پەیوەندییانـە بەپێی پێویسـت بـە هەسـتیاریی پارێزگاری لە سـەربەخۆیی و پرنسـیپ و کارامەیـی و خۆیـان بکەن.
٧- ئـەو حزبانـە بەرەیەکـی نیشـتمانی ڕاسـتەقینە لەنێـوان پـارت و ڕێکخـراوەکان دروسـت بکـەن لـە هـەر بەشـێکی کوردسـتان و لـە هـاوکاری و هەماهەنگـی بەردەوامبن هەتـا پێکهێنانـی بەرەیەکـی فراوانی کوردسـتانی.

ئەی برای ئازیز:

دواکارم بـۆ بەرژەوەنـدی و پابەندبـوون بـە گەلـی کوردسـتانەوە بەقوڵـی بیـری لێبکەنـەوە، پێموایـە ئەرکمانـە بەیەکـەوە تاوتوێـی بارودۆخـی کوردسـتانی عێـراق بکەیـن لـە ڕوانگـەی پەرەسـەندنی خەبـات تیایـدا و فراوانبوونـی هەژموونـی پارتەکانـی و هێـزی پێشـمەرگەکەی، هەروەهـا ڕزگاربوونـی بەشـێکی گرنگـی کوردسـتانی عێـراق، کـە ئـەوەش دۆخێکـی نـاوازە و بێهاوتایـە، هەروەهـا لـە ڕوانگـەی ئـەو دابڕانـە نێودەوڵەتییـە کوشـندە و فشـاری زۆر بـۆ سـەر ڕژێمـی عێـراق لـە ئاسـتی نێودەوڵەتـی و عەرەبـی و هەرێمـی و ناوخۆیـی (کـوردی ـ شـیعی) بەلایەنـی کەمـەوە، هەروەهـا بـە لەبەرچاوگرتنـی دۆخـی کوردسـتانی تورکیـا، بەهـۆی گرنگیـی مێژوویـی و کۆمەڵایەتـی و سیاسـی ئـەو بەشـە و سـەرپێکەوتنی پرۆسـەی دیموکراسـی و پەرلەمانـی تیایـدا و ملدانـی دەوڵـەت بـۆ بەشـێك لـە بنەماکانـی دیموکراسـی و مافـی مـرۆڤ، ئەگەرچـی لـە سـەرەتادا ڕووکـەش بێـت و لـە هەنـگاوی یەکەمـدا وەك پێویسـت و خـوازراو نەبێـت.

وابەسـت بەکوردسـتانی عێراقـەوە، ئێمـە لەوپـەڕی ئامادەباشـیداین بـۆ گوێگرتـن لـە بیـروڕا و سـەرنجەکانتان، تکادەکەیـن تێبگـەن لـەم داواکاری و پەرۆشـییەمان بـۆ کۆتایهێنانـی خێـرای چالاکـی ئاشـکرا و هانـدراو لـە خاکـی کوردسـتانی عێراقـەوە بـۆ سـەر بنکـە و مەخفـەرە سنوورییەکان نـەك لەنـاو قوڵایـی وڵات، کـە ئـەوەش دەبێـت بـە هۆکارێـك بـۆ دەسـتدرێژی سـەربازی تورکیـا بـۆ سـەر خـاك و گـەل و لادێکانمـان، لەبـری ئـەوەی خـودی خـۆت هـاوکار و یاریدەدەرمـان بیـت بـە هەڵوێسـتێکی جوامێرانە، وەك بـرای هەڵگـری نامـە بۆتـان ڕوون دەکاتـەوە، ئـەم ئۆپەراسـیۆن و جولانـەی ئێسـتا

خزمەتـی کەسـمان نـاکات تەنهـا خزمـەت بەپلانـە شـەڕانگێزییەکانی سـەدام دەکات.
سـەبارەت بـە کوردسـتانی تورکیـاش ڕێگـە بەخـۆم دەدەم چەنـد سـەرنجێکی برایانـە بخەمـەڕوو:

١. پێویسـتە گرنگـی بـە خەباتـی سیاسـی و پەرلەمانـی و میدیایـی ڕێکخراوەیـی و جەمـاوەری ئاشـکرا بدرێـت هاوشـان لەگـەڵ خەباتـی چەکـداری کـە وەك تاکـە بـژاردە نەمـاوە.
٢. پێویسـتی بانگـەوازی ئێـوە بـۆ هەمـوو پارتـە کوردسـتانییەکانی تورکیـا بـۆ یەکگرتـن لـە بەرەیەکـی نیشـتمانی فـراوان و وەلانانـی شـەڕەجنێو و یەکـتر تۆمەتبارکـردن، ئێـوە لای خۆتانـەوە دەستپێشـخەربن لـە وەسـتاندنی هەڵمەتـی شـکاندن و تۆمەتبارکـردن لـە میدیاکانتـان.
٣. پێویسـتە دەستپێشـخەربن بـۆ وەسـتاندنی هێـرش و چالاکییەکانتـان لـە کوردسـتانی عێـراق و ئەنجامدانـی کردەوەی سـەربازیی لەسـەر سـنووری عێـراق و تورکیـا کـە بێگومـان لـە بەرژەوەنـدی گەلـی کوردسـتان و پوچەڵکردنـەوەی پلانەکانـی سـەدام حوسـێنە بـۆ هاندانـی تورکیـا کـە مامەڵـەی لەگەڵـدا بـکات و داوا لـە هاوپەیمانـان بـکات هێزەکانیـان لـە تورکیـا بکشـێنەوە و کوردستان بخەنـەوە ژێر چەپۆکـی سـەدام بـێ هیـچ پاراسـتنێکی نێودەوڵەتـی.
٤. ڕاشـکاوانە و لـە کۆنگرەیەکـی ڕۆژنامەوانیـدا داوای وەسـتانی شـەڕ و ئاگربـڕ بکـەن، لای خۆتانـەوە وەسـتاندنی ئۆپەراسـیۆنەکان ڕابگەیەنـن بـۆ مـاوەی سـاڵێك یـان شـەش مانـگ کـە ئەگـەری درێژکردنـەوە هەبێـت، لـەو ماوەیـەدا دەسـت بـە دیالـۆگ و هەوڵـی چارەسـەری سیاسـی و دیموکراسـی بـدەن.

دیالۆگ بەم شێوەیە ئەنجام بدرێت:
أ. دیالۆگی نهێنی یان ئاشکرا لەنێوان (پ.ك.ك) و حکومەتی تورکیا.
ب. دیالۆگی نیشتمانیی ئاشکرا لەسەر مێزی کۆکەرەوە بۆ سەرجەم پارت و لایەنەکان.
ج. دیالۆگ لەنێوان پەرلەمانتارانی کورد لە پەرلەمانی تورکیا و حکومەتی تورکیا.
ئەم بانگهێشتنامەیەی ئێوە سوودی زۆری بۆ ئێوە و حزبەکەتان هەیە لەوانە:
أ. ڕەتکردنەوەی تۆمەتی دەمارگیری و توندڕەوی و خوێنڕێژیی... هتد.
ب. ڕەتکردنـەوە تۆمەتبارکردنتـان بـە تیـرۆر، لـە ڕووی سیاسـییەوە پیشـاندانتان وەك خوازیارێکـی چارەسـەری ئاشـتی و دادپەروەرانـە و شـەرەفمەندانە.

هەولێرنامەی کتێب

ج. بەهێزکردنـی ئـەو ڕەوتـەی داوای چارەسـەری سیاسـی دەکات لـە حکومڕانـی تورکیـا لـە ئۆزالـی سـەرۆکی تورکیـاوە بـۆ سـلێمان بـەگ دیمریلـی سـەرۆك وەزیـران.
د. پوچەڵکردنەوەی پلانی هێزەشۆڤێنیەکان بۆ هاندانی توندوتیژیی تورك دژ بە کورد.
ه. بەهێزکردنی ڕەوتی پێشکەوتووخواز و چەپگەرا لە تورکیا.
و. پتەوکردنـی ئـەو هەوڵـە نێودەوڵەتیانـەی کـە ئەنجامـدران لەلایـەن ئێمـەوە و بەدەنگەوەهاتنێکـی سـنووردراری هەبـوو بـۆ دۆزینـەوەی چارەسـەری سیاسـی و ئاشـتیيانەی دۆزی کـورد لـە تورکیـا.
ز. بەهێزکردنـی پێگـەی براکانتـان لـە کوردسـتانی عێـراق لەسـەر ئاستی نێودەوڵەتـی و هەرێمـی کـە هاوکاریکردنتـان بـۆ بـەردەوام بـوون لـە سـوودوەرگرتن لـە دەروازەی تورکیـا و پوچەڵکردنـەوەی پیلانەکانـی سـەدام بـۆ سـەپاندنی سـەرکەوتن بەسـەر شۆڕشـی کوردسـتانی عیراقـدا.

ئەی برای بەڕێز ..

مـن دەتخەمـە بـەردەم بەرپرسـیارێتی مێژووییتـان و خـۆم بـەدوور دەگـرم لـە خسـتنەڕووی ڕەخنـەکان و ئـەو سیاسـەتانەتان کـە زیانـی گـەورەی بـە دۆزەکەمـان گەیانـدووە.

تکاتـان لێدەکـەم، تـکای برایانـە بەژیرانـە و تێڕامانـی قوڵـەوە تاوتوێـی بارودۆخەکـە بکـەن و ڕێگـەم پێبـدەن هیواداربـم کـە بـەدەم بانگەوازەکەمانـەوە دێـن.

هەتا بەیەکگەیشتنمان خۆشەویستی و ڕێزم قبوڵ بفەرموون.

هەر بمێنن بۆ خەبات

برای دڵسۆزتان
جەلال تاڵەبانی

لەگەڵ دکتۆر نوری تاڵەبانی

دیمانە: محەممەد گۆران

دکتۆر نووری تاڵەبانی، خاوەنی پرۆژە دەستووری هەرێمی کوردستان، دارێژەری برگە و بەندە قانوونییەکانی پەرلەمانی کوردستانی تاراوگە، سەرۆکی یەکەم خولی کۆمیسیۆنی سەربەخۆی هەڵبژاردنی کوردستان، سەرۆکی دەزگای ئەکادیمیای کورد، ئاوا وەسفی خۆی و بنەچەکەی دەکات:

لە بنەماڵەیەکی ئایینی ناسراوی شاری کەرکوك لە ٢٨ی ١٠ی ١٩٣٧ هاتوومەتە دنیاوە. کوڕی چوارەمی حاجی شێخ جەمیل تاڵەبانی، کوڕی شێخ محەمەد عەلی، حاجی شێخ عەلی گەورە، شێخ عەبدوڕەحمانی «خالص»، شێخ ئەحمەد تاڵەبانی، مەلا مەحمودی زەنگەنەم. دایکم کچی شێخ ئەحمەدی «هەباس ئاوا»یە لە هەورامانی ئەودیو، لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا. دایکی باوکم لە نەوەی شێخ عوبێدولڵای نەهرییە، بەهۆی سەرنەکەوتنی شۆڕشەکەی لە ساڵی ١٨٨٢ بەشێك لە نەوەکانی ڕوویان لە ناوچەکانی دیکەی کوردستان کردووە، بۆیە زۆرجاران بە «موهاجیر» ناودەبرێن. شێخ جەسیمی برازای لە کەرکوك نیشتەجێ بووە، پاشان گوندی «سۆنە گوڵی» لە نزیك ئەو شارە کڕیوە.

هەواڵنامەی کتێب

لە ٢ی ٣ی ١٩٥٩ عەبدولکەریم قاسم سەرەك وەزیرانی عێراق و وەزیری بەرگری ئامادەی ئاهەنگی دەرچوونی خولەکەمان بوو لە کۆلێجی ئیحتیات

ئـەو پەیوەندییـەی لـە نێوانیـان و شـێخانی تاڵەبـانی لـە کەرکـوك پەیدابـووە، بووەتـە هـۆی ئـەوەی شـێخ محەمـەد عـەلی باپیـرم خوازبێنـی فاتەخـانی کچـی بـکات، دوو کـوڕ و پێنـج کچیـان بـووە، نۆبەرەکەیـان باوکـم بـووە. بۆیـە کـە دەڵێـم خەڵکی هەرسێ بـەشی کوردسـتانی دابەشـکراوم، بـە ناهەقـی ئـەو قسـەیەم نەکـردووە.

تەمەنـم پێنـج سـاڵ بـووە، لـە تەکیـەی تاڵەبـانی لـە لای مەلاسـەعید، پێشـنوێژی ئـەو تەکیـە، دەسـتم بـە خوێنـدنی قورئـانی پیـرۆز کـردووە و مەلاسـەعید فێـری نووسـینی دەکردیـن. لـە تەمـەنی حـەوت سـاڵیم لـە قوتابخانـەی بنەڕەتیـی «ئیـمام قاسـم»ی کـوڕان وەرگیـرام، مامۆسـتا (محەمـەد جەمیـل بابـان) بەڕێوەبـەری بـوو. لـە دوای تاقیکردنـەوە لـە پـۆلی دوو داینـاوم، بـەڵام داوایانکـردووە سـاڵی لەدایکبوونـم بکرێتـە ١٩٣٦ تـا لەگـەڵ ئـەو پۆلـەم گونجاوبێـت، لـە دادگای «سـولح»ی کەرکـوك ئەنجامـدراوە.

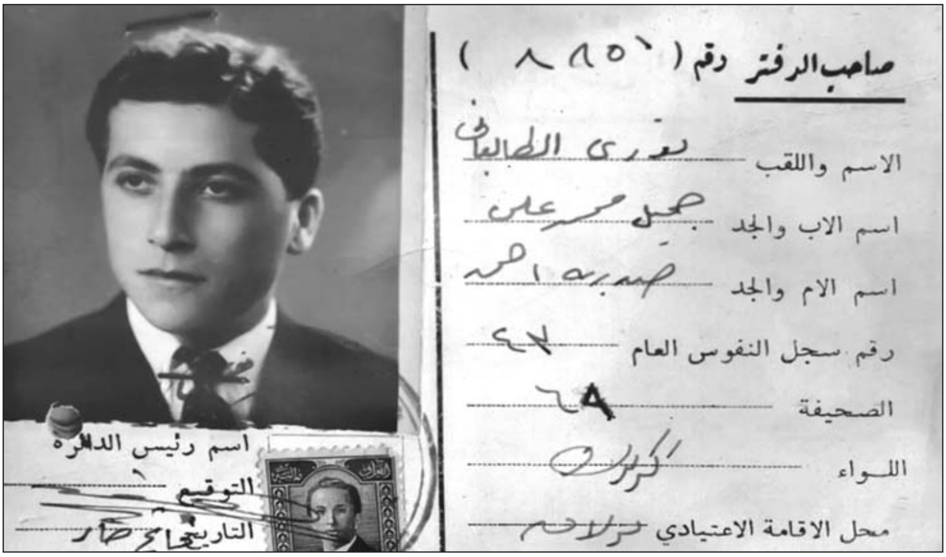

خوێندن لە کەرکوك بە زمانی عەرەبی بوو، کاتێ خوێندکار بووم لە خوێندنگای بنەڕەتی «ئیمام قاسم»ی کوران، بەشی زۆری خوێندکار و مامۆستاکان کورد بوون، بەڵام دەبوو بە زمانی عەرەبی بخوێنین. لە ١٦ی ٩ی ١٩٥٤ قۆناغی دواناوەندیم لە کەرکوك تەواوکرد، لە ١٦ی ١٠ی ١٩٥٤ لە کۆلێژی ماف (حقوق) وەرگیرام. لە کۆلێژی ماف بووم بە خوێندکار، چەند خوێندکارێکی لێبوو پێشتر یەکترمان دەناسی وەکو کاك مستەفا عەسکەری، لە پۆلی دوو بوو، مام جەلال و شێخ حسێن بەرزنجی لە پۆلی سێ بوون.

لە ٧ی تەمموزی ١٩٥٨ بڕوانامەی بەکالۆریۆسم لە قانوون لە کۆلێجی «حقوق/ ماف» لە زانکۆی بەغدا وەرگرت. ڕۆژی ٨ی تەمموزی ١٩٥٨ لە سەندیکای پارێزەران بووم بە ئەندام وەکو پارێزەر و گەڕامەوە بۆ کەرکوك. پاش هەفتەیەك لە ١٤ی ٧ی ١٩٥٨ کودەتایەکی سەربازیی بە سەرکردایەتیی جەنەڕاڵ عەبدولکەریم قاسم ڕوویدا بووە هۆی ڕووخانی ڕژێمی پاشایەتی لە عێراق.

کاك موکەڕەم تاڵەبانی ئامۆزام پارێزەر بوو لە کفری، لەبەر هۆی سیاسی لەژێر چاودێری پۆلیس دانرابوو، پاش ئەو کودەتایە گەڕایەوە بۆ کەرکوك. بەپێی پەیڕەوی ناوخۆی سەندیکای پارێزەران، دەبوو پارێزەری تازەدەرچوو بۆ ماوەی یەك ساڵ، لەگەڵ پارێزەرێکی شارەزادا کاربکات. هاتنی کاك موکەڕەم بۆ کەرکوك بووە هۆی ئەوەی پێکەوە کاربکەین، لە کۆتایی مانگی تەمموزی ١٩٥٨ تا مانگی ئۆکتۆبەری ئەو ساڵە، پاشان هەردووکمان چووین بۆ بەغدا، من بوومە خوێندکار لە کۆلێجی ئەفسەرانی یەدەگ/ ئیحتیات، ئەو بووە بەڕێوەبەری کاروباری تووتن لە بەغدا، پاشان بەڕێوەبەری گشتی ئەو دەزگایە.

لە ٢ی ٣ی ١٩٥٩ عەبدولکەریم قاسم سەرۆك وەزیرانی عێراق و وەزیری بەرگری ئامادەی ئاهەنگی دەرچوونی خولەکەمان بوو لە کۆلێجی ئیحتیات، کە خولی ١٣ بەشی دوو بوو. بەبۆنەی دەرچوونمان لەو کۆلێجە وتارێکی پێشکەشکرد پلەی ئەفسەری بە هەموومان بەخشی. بەشی زۆری ئەو ئەفسەرە کوردانەی لەو خولە دەرچوون بە بڕیاری وەزارەتی بەرگری لە فیرقەی دوو دامەزراین کە بارەگاکەی لە کەرکوك بوو.

هەواڵنامەی کتێب

دکتـۆر نـووری بـەر لـە کودەتاکـەی سـاڵی ١٩٦٣ دەچێتـە پاریـس و دەبێتـە خوێنـدکاری کۆلێجـی «مـاف و زانسـتە ئابوورییـەکان» لـە زانکـۆی سـۆربۆن و سـاڵی ١٩٦٨ تێـزی دکتۆراکـەی کـە لەسـەر بابەتێـکی قانـوونی فەڕەنـسی دەبێـت، بـە پلـەی زۆربـاش قبـووڵ دەکرێـت.

دیمانەکـەی ئێمـە لـە «گۆڤـاری دۆکیومێنـت» لەگـەڵ دکتـۆر نـووری تاڵەبـانی، سـەرەڕای هەنـدێ باسـوخواسی قانـوونی دیکـەی لا بـە لا، بـەڵام تایبەتـە بـە پـڕۆژەی دەسـتووری کوردسـتان، کـە لـە سـاڵی ١٩٩٢ەوە ئامـادەی کـردووە و تاکـو ئێسـتاکەش کـە زیاتـر لـە ٣٣ سـاڵی بەسـەردا تێپـەڕ بـووە، بـەڵام نەتوانـراوە جێگیربکـرێ و هەرێمـی کوردسـتان ببێتـە خـاوەن دەسـتووری خـۆی.

دۆکیومێنـت: دکتـۆر بـەر لـەوەی بێینـە سـەر پرسـیارەکان، با ئـەوەی یەکلابکەینەوە، وشـەی «یاسـا» یان «قانـوون»، کامیان ڕاسـترە؟

دکتـۆر نـووری: مامۆسـتا (تۆفیـق وەهبـی) کاتێ خـۆی وشـەی یاسـای دانابـوو بـۆ تەرجەمـەی قانـوون، وتی: مـن بەهەڵـەدا چوومـە، وشـەی یاسـا، وشـەیەکی تـورکی مەغۆڵییـە لـە «یاسـاغ»ەوە «مەمنـووع» هاتـووە. جـا ئـاوا پێکـەوە لـە ماڵەکـەی لـە لەنـدەن دانیشـتبووین، سـێ جـار وتی: هەڵەمـە هەڵەمـە هەڵەمـە، دان بـەو هەڵەمـە دادەنێـم و دەمەوێـت ڕاسـتی بکەمـەوە. وتـم مامۆسـتا چـۆن؟ وتی وشـەی «قانـوون» ڕاسـترە لـە «یاسـا»، چونکـە وشـەی قانـوون لـە کەنیمـۆسی یۆنـانی هاتـووە و کـراوە بـە قانـوون، عـەرەب و فـارس بـەکاری دەهێنـن بـا ئێمـەی کوردیـش بـەکاری بهێنیـن بـەڵام بـە دوو واو بینووسـین.

جـا (تۆفیـق وەهبـی) زانایـەکی گـەورە بـوو، حـەوت زمـانی کـۆن و تـازەی، وەك زمـانی دایـکی خـۆی دەزانی.

دۆکیومێنت: جیاوازی نێوان قانوون و دەستوور چییە؟

دکتـۆر نـووری: قانـوون کـە ئێسـتا پێـی دەڵێـن یاسا، هەتـا مـن سـەرۆکی ئەکادیمیـای کـوردی بـووم، چەسـپاندمان بـە قانـوون بـەڵام دوای مـن، دیسـان کردیانـەوە بـە یاسـا وەکـو جـاری جـاران! «دەسـتوور» بـە تـورکی پێـی دەڵێـن «ئەنـە یاسـا»، بۆیـە وتـم وشـەی یاسـا، وشـەیەکی تـورکی مەغۆڵییـە، لـە زمـانی تـورکی بـە دەسـتوور دەڵێـن «ئەنـە یاسـا»

کە دەڵێم خەڵکی هەرسێ بەشی کوردستانی دابەشکراوم، بە ناهەقی ئەو قسەیەم نەکردووە

واتا «دایکی یاسا»، واتا دەستوور دایکی قانوونە، لە هیچ شوێنەکی دنیادا، پەرلەمان ناتوانێ قانوونەك دانێ پێچەوانەی دەستوور بێ بەڵکو دەبێ لە هەموو ڕوویەکەوە ڕێك بێ.

دۆکیومێنت: ئێوە ماوەیەکی زۆر، هەم بە نووسینی پڕۆژەی دەستووری کوردستان، هەم بە هەوڵدان بۆ چەسپاندنی خەریك بوون، جا دەمەوێت بپرسم ئەو ڕژد بوونەی ئێوە، ئامانج و مەبەست و هۆکارەکەی چی بوو؟

دکتۆر نووری: دوای ڕاپەڕین، من یەکێ بووم لەو کەسانەی بیرم لەوە کردەوە کە ئیستغلالی ئەو وەزعە بکەین کە بەشێك لە کوردستان ئازادە و لەژێر دەسەڵاتی حزبی بەعس نییە. جا پێشنیازم کرد، وتم مادام دەسەڵات، دەسەڵاتی کوردییە، لە هەر وڵاتێکیشدا حوکم و دەسەڵات هەبێ، دەبێ دەستوور هەبێ، هەتا ئەگەر بە شێوەی دەستوورێکی کاتی

هەواڵنامەی کتێب

کە چوومە پەرلەمان، ئەوەی دەستەی سەرۆکایەتی پەرلەمان پێی کردم، بەعسیش وای نەکردووە

بێـت، پێویسـتە بـۆ ئـەم بەشـە ڕزگارکـراوەی کوردسـتان، دەسـتوورەك هەبـێ، بـەڵام خۆمـان داینێیـن. کـەم تـا زۆر قەناعەتـم پێکـردن، هـەردوولا لـە تـرسی بەغـدا، بـە قسـەیان دەکـردم و بـە قسـەیان نەدەکـردم.

سـەروەختی هەڵبژاردنەکـەی سـاڵی ١٩٩٢ پـڕۆژە دەسـتوورەکم ئامادەکردبـوو، حـەزم کـرد خەڵـکی دیکـەش ببینـن و بەشـداربن لـە دەوڵەمەندکـردنی، لـەو کاتـە کـە مـن ڕاگـری کۆلێجـی ئیـدارە بـووم لـە زانکـۆی سـلێمانی، دکتـۆر فـازل قەفتـان ئەویـش خەڵـکی سـلێمانی بـوو، لـە هەولێـر بەڕێوەبـەری چاپخانـەی زانکـۆی سـەلاحەدین بـوو، جاروبـار دەهاتـە لام بـۆ ماڵـەوە، ڕۆژێـك هـات و بـاسی شـتێکمان دەکـرد، وتـم تـۆ بۆچـی بـاسی ئـەوە دەکـەی، لـەوەم گرنگـتر هەیـە؟! وتی چییـە؟ وتـم پـڕۆژەی دەسـتوورێکم ئامادەکـردووە. وتی کـوا لـە کوێیـە؟ وتـم وا لـە سـەرەوەیە. یەکڕاسـت چـوو

د. نووری تاڵەبانی

پرۆژەی دەستووری هەرێمی کوردستان و پێشنیازی چاککردنی کەموکوڕییەکانی

- ناوی کتێب: پرۆژەی دەستووری هەرێمی کوردستان و پێشنیازی چاککردنی کەموکورییەکانی
- نووسەر: د. نووری تاڵەبانی.
- بەرگ و سەرپەرشتی هونەری: عوسمان پیرداود .
- نەخشەسازی: عیسام موحسین.

هەڵیگرێ و بیبا چاپی بکات. وتم لەسەرخۆبە با لە ئیشەکەت دەرتنەکەن.

وتم ئەو پرۆژەیە چاپ دەکەین، دواتر دابەشی دەکەین بەسەر خەڵك و مەڵبەندەکانی ڕۆشنبیریی، بەسەر لایەنە سیاسییەکاندا، بۆ ئەوەی بیخوێننەوە و دەوڵەمەنتری بکەن. ئەوەبوو بردی و ٥٠٠ دانەی لێ چاپکرد و خۆیشی ئەندام پەرلەمان بوو، ١٠٠ دانەیەکی دابەشکردە سەر ئەندام پەرلەمانەکان.

ئەیاد نامیق، ئەو کاتە یەکێتییەکی تۆخ بوو، جارجار دەهات، گەنجیش بوو، ڕۆژێك هات وتی: ئەوە خەریکین لەناو پەرلەمان ئیمزای بۆ کۆدەکەینەوە، نازانم وتی ٣٣ یان ٣٨ ئیمزامان بۆ کۆکردیتەوە، لەکاتێکدا ٢٥ بەس بوو، ئیدی دەبووە پرۆژە و دەخرایە بەردەم سەرۆکایەتی پەرلەمان تاکو تاوتوێ بکرێت، بەڵام سەرۆکایەتی پەرلەمان پرۆژەکەیان ڕاگرت.

بەڵام کەسانێکی زۆر، هەم لە ناوەوەی کوردستان، هەم لە دەرەوە، پاڵپشتی بۆچوونەکەی منیان دەکرد. سەرەتای ساڵی ١٩٩٣ کە چوومە لەندەن، لەوێ مەڵبەندی ڕۆشنبیریی کورد لە لەندەن، کە گەورەترین مەڵبەندی ڕۆشنبیریی بوو لە دەرەوەی وڵات، داوایان لێکردم کۆڕێك سازبدەم و باسی پڕۆژەی دەستوورەکە بکەم. ئەو ڕۆژە خەڵکێکی زۆر هاتبوون لە کوردانی بەریتانیا و ئەورووپا، هەتا خەڵکێکی زۆر لە ئەندامانی پارتی و یەکێتیش کە ئەو کاتە لەگەڵ فکرەکەی من نەبوون، ئامادە بوون.

نوسخەیەك لە پرۆژە دەستوورەکەم لەگەڵ

مامۆستا (تۆفیق وەهبی) کاتی خۆی وشەی یاسای دانابوو بۆ تەرجەمەی قانوون، وتی: من بەهەڵەدا چووم، وشەی یاسا، وشەیەکی تورکی مەغۆڵییە لە «یاساغ»ەوە «مەمنووع» هاتووە

هەواڵنامەی کتێب

خۆمـدا بردبـوو و لـەوێ کۆپیـان کـرد و دابەشـیان کـرد، هـەر لەنـاو کۆڕەکەشـدا وتیـان دکتـۆر نـووری بۆیـە لـە کوردسـتان نەماویـت و هاتوویـت بـۆ ئێـرە، چونکـە ئـەوان لـە دژی فکرەکـەی تـۆن و دژی دەسـتوورن، بۆیـە ناچاربوویـت هەڵێـی! نـەوەك شـتێکت لێبکـەن؟! مـن ئینـکارم کـرد، بـەڵام واش بـوو!

دۆکیومێنـت: دکتـۆر لـە سیسـتەمی فیدراڵـی، دەکـرێ ناوەنـد دەسـتووری هەبـێ و هەرێمەکانیـش دەسـتووریان هەبـێ؟

دکتـۆر نـووری: بەڵـێ، چونکـە دەسـتووری عێـراق، مـرۆڤ بـا هـەق بڵـێ دەسـتوورێکی فراوانـە، چەنـد کەسـێك بەشـداریان لـە نووسـینەوەی کـردووە و لـە پەسـەندکردنی ڕۆڵیـان هەبـوو، بەتایبـەتی نەوشـێروان، مـام جـەلال، کاك مەسـعود. ئـەو کاتـە ئەمەریکییـەکان ئیشـیان بـە کـورد هەبـوو و هەوڵیانـدەدا سـۆزی کـورد بـۆ خۆیـان ڕاکێشـن، جـا بەتایبـەتی کاك نەوشـێروان دەوری هەبـوو لـە پەسـەندکردنی ئـەو دەسـتوورە. لەوێـدا بـاس کـراوە، کـە هەرێمـی کوردسـتان دەسـەڵاتەکانی ئـەوە و ئەمەیـە، یـەك دوو سـێ چـوار .... مـافی ئـەوەشی هەیـە دەسـتوورێك بـۆ خـۆی دابنـێ، بـە مەرجێـك پێچەوانـەی فـلان مـاددە و مـاددەی دەسـتووری عێـراق نەبێـت.

دۆکیومێنـت: دوای ٢٠٠٣ و نەمـانی دەسـەڵاتی بەعـس، لـە یەکـەم هەڵبـژاردنی دەسـتەی کۆمیسـیۆنی سـەربەخۆی هەڵبژاردنـەکان لـە عێراقـدا، بـۆ ماوەیـەك بوونـە سـەرۆکی کۆمیسـۆنی هەڵبـژاردن لـە کوردسـتاندا، ئەمـە چـۆن بـوو، بۆچـی ئـاوا بـە زوویـش دەسـتتان لـەکار کێشـایەوە؟

دکتـۆر نـووری: خۆیـان داوایـان لێکـردم ببـم بـە سـەرۆکی کۆمیسـیۆنی هەڵبـژاردن لـە هەرێمـی کوردسـتاندا، لەبـەر ئـەوەش بـوو کـە پـارتی و یەکێتـی، هەردوولایـان

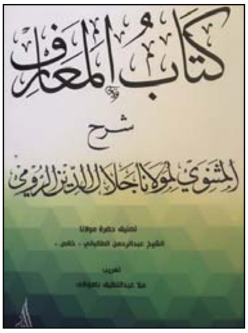

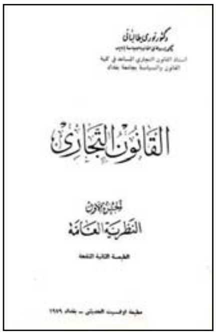

دەیانزانی مـن مرۆڤێـکی بێلایەنم. سـەرۆکی کۆمیسـیۆنەکە عەرەبێـکی شـیعەی چـەپ بـوو، پێشـتر لـە فەڕەنسـا بینـی بـووم. ئـەو داوای لێکـردم و وتـم بیـری لـێ دەکەمـەوە، دوای چەنـد ڕۆژێـك هاتـەوە، وتی دکتـۆر نـوری ئەگـەر تـۆ ڕازی نەبیـت، واتـا کارەکـە ناکـرێ؟ وتـم بۆچـی؟ وتی تەنیـا تۆیـت کـە پـارتی و یەکێتـی کۆکـن لەسـەری کـە ئینسـانێکی بێلایـەنی و قبووڵیـان کـردووە ببـی بـە سـەرۆکی ئـەو کۆمیسـیۆنە. بۆیـە وتی هەردەبـێ بیکـەی.

هـەر لەسـەر بابەتی پـڕۆژەی دەسـتووری کوردسـتانیش بـوو کـە وازم لێـی هێنـا، چونکـە ئەوەنـدە گرنـگ بـوو بـە لامـەوە، هەندێـك داوایـان لێکـردم کـە وەکـو کەسـێکی بێلایـەن بچمـە پەرلەمانـەوە و لـەوێ ڕاسـتەوخۆ کار بـۆ پەسـەندکردنی دەسـتووری کوردسـتان بکـەم، قەناعەتـم بـە قسـەکانیان کـرد، خـۆم کاندیـد کـرد و هـەردوولاش وتیـان پشـتگیریت دەکەیـن، بـەڵام ڕاسـتییەکەی یەکێتـی زیاتـر پشـتگیری کـردم. ئەوەبـوو وەك کەسـێکی سـەربەخۆ خـۆم کاندیـد کـرد و دەرچـووم.

بـەڵام کـە چوومـە پەرلەمـان، ئـەوەی دەسـتەی سـەرۆکایەتی پەرلەمـان پێـی کـردم، بەعسـیش وای نەکـردووە. جاروبـار کـە دەسـتم هەڵدەبـڕی، جـا مـن لـە دواوە دادەنیشـتم چونکـە سـەرۆك کوتلـە نەبـووم، سـەرۆکایەتی پەرلەمـان وا خۆیـان پیشـاندەدا کـە چاویان نامبینـن، ئینسـان بـۆ هـەق بڵـێ «کەمـال کەرکـوکی» دەیـوت ئـەوە دکتـۆر نـوری دەسـتی هەڵبڕیـوە!

دۆکیومێنـت: بـە بۆچـوونی ئێـوە، هـۆکارەکانی دواخسـتنی پـڕۆژەکـە بـۆ چـی دەگەڕێننـەوە؟

مامۆستا (تۆفیق وەهبی) کاتی خۆی وشەی یاسای دانابوو بۆ تەرجەمەی قانوون، وتی: من بەهەڵەدا چوومە، وشەی یاسا، وشەیەکی تورکی مەغۆڵییە لە «یاساغ»ەوە «مەمنووع» هاتووە

هەواڵنامەی کتێب

مام جەلال گلەیی لێکردم، وتی تۆ بباوویتایە سەرۆکی ئەو ڕێکخراوە لە (عیسمەت شەریف وانلی) باشتر بوو

دکتـۆر نـووری: لـە ڕووی سیاسـیەوە، بـاری سـیاسی لـە عێـراق و ناوچەکـە لـەو دەمـە ئاڵۆزبـوو، هێـزەکانی ڕژێـم ئابڵوقـەی سـەربازی و ئابووریـیان لەسـەر ناوچـەی ژێردەسـەڵاتی کـورد دانابـوو و هەڕەشـەی داگیرکردنەوەیـان دەکـرد. ئەمریکا و بریتانیـا کـە فڕۆکـە جەنگییەکانیـان لـە تورکیـاوە ئاگادارییـان لـە ئاسـمانی ناوچەکـە دەکـرد لـە ئەگـەری دەسـتدرێژیکردنی ڕژێـم، پشـتگیرییان لـە دامەزرانـدنی قەوارەیـێکی سـییاسی بـۆ کـورد نەدەکـرد. وەزیـرانی دەرەوەی دەوڵەتـانی ناوچەکـە ناوناوە کۆدەبوونـەوە بـۆ خنکانـدنی ئـەو کۆرپـە ساوایە لـە باشـووری کوردسـتان. ئـەو هۆیـە دەرەکییانـە و چەنـد هۆیـەکی نـاوەکی کـە پەیوەندییـان بـە ناکـۆکی نێـوان هـەردوو حـزبی دەسـەڵاتدارەوە هەبـوو، بوونـە هـۆی دواخسـتنی پەسـەندکردنی ئـەو پـڕۆژە دەسـتوورە.

دۆکیومێنـت: ئـەی دوای ڕووخـانی ڕژێـم، دەرفـەت مابـوو، کـوردی باشـوور ببێتـە خـاوەن دەسـتووری خـۆی؟

دکتـۆر نـووری: پـاش ڕووخـانی ڕژێـم لـە نیسـانی سـاڵی ٢٠٠٣، قانـوونی کاتی بەڕێوەبـردنی دەوڵـەتی عێـراق TAL کـە لـە سـاڵی ٢٠٠٤ ئەنجومـەنی حوکم لـە عێـراق پەسـندی کـرد و وەکـو دەسـتوورێکی کاتـی

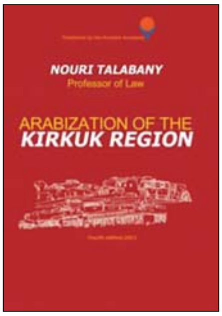

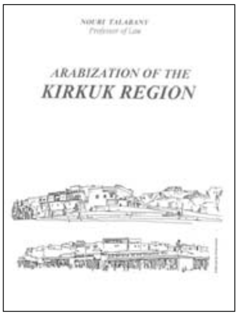

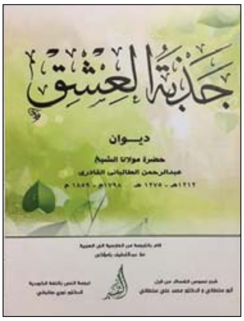

تەماشادەکرا، ئەو پڕۆژە دەستوورەی کوردستانیش کە لە مانگی تشرینی دووەمی ٢٠٠٢ پەسندکرابوو وەکو (پڕۆژە)، دەبوو جارێکی دیکە تەماشا بکرێتەوە تا بەندەکانی لەگەڵ بارودۆخی تازەی عێراقدا بگونجێن. لە یاداشتنامەیەکدا کە پاش گەڕانەوەم بۆ کوردستان لە مانگی ئەیلولی ٢٠٠٣ پێشکەشم کردبوو بە سەرۆکایەتیی پەرلەمان و حکومەت و لایەنە سیاسییەکانی کوردستان، پێشنیازم کردبوو جارێکی دی بەو پڕۆژەدا بچینەوە. ئەوەبوو بە پشتگیری (کاک نێچیروان بارزانی) کە ئەو دەمە سەرۆکی حکومەت بوو لە هەولێر، لە مانگی تشرینی یەکەمی ٢٠٠٣ کۆبوونەوەیەك ڕێکخرا، ئەندامانی لێژنەی قانوونی لە پەرلەمانی کوردستان و سکرتێری پەرلەمان ئامادەی ئەو کۆبوونەوە بوون، بڕیاردرا جارێکی دی پێداچوونەوە بە بەندەکانی ئەو پڕۆژەی پێشتر ئامادەکرابوو بکرێتەوە. لەپاش چەندین کۆبوونەوە لە بارەگای لێژنەی قانوونی لە پەرلەمان، سەرەڕای ئەوەی سکرتێری پەرلەمان نەیدەویست دەستکاریی لە پڕۆژە کۆنەکە بکرێت، لە ٢٢ی کانوونی یەکەمی ساڵی ٢٠٠٣ پڕۆژەیەکی نوێ ئامادەکرا و خرایە بەردەست سەرۆکایەتی پەرلەمان، بەڵام بەداخەوە هیچ بڕیارێکی لەسەر نەدرا، بۆیە وەکو پڕۆژە مایەوە لە ئەرشیفی پەرلەماندا.

لەولاوەش، قانوونی کاتی بەڕێوەبردنی دەوڵەتی عێراق TAL لە ماددەی ٥٣دا سیستمی فیدراڵی بۆ عێراق پەسندکردبوو و دانیشی بە هەرێمی کوردستاندا نابوو لە چوارچێوەی ئەو سنوورە ئیدارییەی لە ١٩ی ئاداری ٢٠٠٣ لەژێر دەسەڵاتی حکومەتی هەرێم بوو. لە بەندی ٥٤ی هەمان ئەو قانوونەدا، دان بەو دامەزراوانەدا نرابوو کە پێشتر هەبوون، بۆیە پەرلەمانی هەرێم وەکو دەزگای قانووندانەر دەیتوانی دەستکاری لە قانوونەکانی هەرێم بکات تا ئەو ڕۆژەی دەستوورێکی هەمیشەیی بۆ عێراق پەسنددەکرا.

دۆکیومێنت: ئەی کەواتە بۆچی هەوڵنەدرا کوردستان ببێتە خاوەن دەستووری خۆی؟ هۆکار و لەمپەرەکان چیبوون؟

دکتۆر نووری: هۆکارەکان، بەشێکی ئەوەبوو کە بۆچوونێك هەبوو، دەیگوت پەسەندکردنی دەستوور بۆ هەرێمی کوردستان دەبێ دوابخرێت بۆ پاش

هەواڵنامەی کتێب

پەسەندکردنی دەستووری هەمیشەیی عێراق. هۆی ئەم بۆچوونە سیاسی بوو نەك قانوونی، بە بۆچوونی ئەوان باری سیاسی لە عێراق و ناوچەکە شێواو بوو، پەسەندکردنی دەستوور بۆ هەرێم لەو بارودۆخەدا بە «جوداخوازی» دەدرایە قەڵەم! بەپێی ئەو بۆچوونە، دەبوو چاوەڕێی دەستووری عێراق بکرێت تا بزانین لەوێدا چی بە کورد دەدرێ و چی قبووڵ ناکرێت!

بەم شێوەیە هەموو سەنگی کورد دەخرایە ناو یەك سەبەتەوە، کە ئەنجومەنی نیشتمانی عێراقی بوو، ئەگەر لەوێدا کارەکان لە بەرژەوەندی کورد یەکلایی نەکرێنەوە لەو «شەڕە» دەستوورییە بە دۆڕاوی دەهاتینە دەرەوە.

دۆکیومێنت: لێرەدا دەمەوێ لەسەر بۆچوونی ئێوە بووەستین؟ ئێوە لەم بارەیەوە چ دەڵێن؟

دکتۆر نووری: بە بۆچوونی من، چاکتربوو کورد لە چەند بەرەیەکدا ئەو «شەڕە» دەستوورییە بکات و پەرلەمانی کوردستان ڕۆڵی هەبێت وەکو نوێنەری شەرعی خەڵکی کوردستان بۆ داواکردنی مافەکانی گەلەکەمان. ئەگەر ئەو داواکارییانە پێشتر لە دەستووری هەرێم بچەسپێندرابان، لە دەستووری عێراقدا ئاسانتربوو هەوڵی چەسپاندنیان بدرێت. دەبێ ئەوەش لەبیر نەکرێت کە سەنگی پەرلەمانی هەرێمی کوردستان لە خولی دووەمی قورستربوو، چونکە ئەو خولەی پەرلەمان وەکو دەزگایەکی شەرعی تەماشادەکرا لەبەر ئەوەی لە ئاکامی هەڵبژاردنێکی شەرعییەوە دیاری کرابوو. هەڵبژاردنی خولی دووەمی پەرلەمانی هەرێم بەپێی قانوونێکی عێراقی ئەنجامدرابوو لەژێر چاودێری دەزگایەکی عێراقی - نێودەوڵەتی، بۆیە حکومەتی عێراق و دەوڵەتان و دەزگا نێودەوڵەتییەکان، نەیاندەتوانی گوێ لە داخوازییەکانی ئەو خولەی پەرلەمان نەگرن.

دەستووری هەرێم کە داواکارییەکانی گەلی کوردستانی تێدا دیاری دەکرێن، دەبووە شیرێکی تیژ بە دەست لایەنەکانی کوردستان لەناو ئەنجومەنی نیشتمانی عێراقی. لە بڕگەی (ج)ی بەندی ٦١ی قانوونی کاتی بەڕێوەبردنی دەولەتی عێراق TAL ڕێگە بە دانیشتوانی دوو لەسەر سێی پارێزگاکانی عێراق دراوە لەکاتی دەستکاریکردنی دەستووری عێراق، ئەگەر سێ پارێزگا دەنگ بۆ ئەو دەستکارییە

نەدات، ئەو پێشنیازەی بۆ دەستکاریکردنی دەستوور کراوە ڕەتدەکرێتەوە. پەرلەمانی هەرێمی کوردستان نوێنەرایەتی سێ پارێزگای دەکرد، دەیتوانی ئەو پرۆژە دەستوورەی بۆ عێراق ئامادە دەکرێت و مافەکانی گەلی کوردستانی تێدا دەستنیشان ناکرێت، ڕەد بکاتەوە. گرووپی کوردستانی لەناو ئەنجومەنی نیشتمانی عێراقی دەیتوانی ئەو چەکە بخاتە بەرچاو ئەو لایەنانەی قایل نەدەبوون کە مافەکانی گەلی کوردستان لەو دەستوورە بچەسپێن. کورد دەبوو «شەڕی» دەستووری لەسەر هەموو بەرەکان بکات، لەناو پەرلەمانی عێراق و لە پەرلەمانی هەرێم، هەروەها بە هاوکاریی بزوتنەوەی ڕیفراندۆم و ڕێکخراوە سیاسی و مەدەنییەکانی کوردستان، جگە لە پشتگیری دۆستانی کورد لە دەرەوە. ئەو «شەڕە» دەستووریە ڕەواتر دەبوو ئەگەر کورد لە هەموو بەرەکانەوە کاری لەسەر بکردبا و سەرکەوتنی بەدەست دەهێنا و هەموو مافەکانی، بە مافی دیاریکردنی چارەنووسەوە لە دەستووری هەرێم و لە دەستووری عێراق دەچەسپێنران. چونکە ئەگەر کورد هەموو سەنگی لەسەر پرنسیپی «تەوافوق» بێت، ناگاتە ئەو ئامانجانەی ساڵەهای ساڵ خەباتی

مەسەلەی کورد پاش ئەو بڕیارەی ئۆجەلان زۆر چووەتە پێشەوە، ئیشێکی زۆر عاقڵانەی کرد

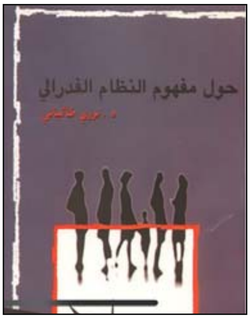

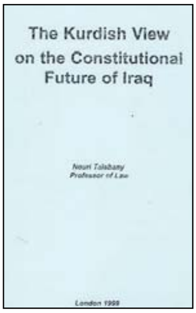

بـۆ کـردووە و خوێنێـکی زۆری بـۆ ڕشـتووە، پێویسـتە ئـەو هەمـوو فاکتەرانـە بخرێنـە گـەڕ تـا لـەو «شـەڕە» دەسـتووریە سـەربکەوێت.

دۆکیومێنـت: پەرلەمانتـاران کـە نوێنـەری چیـن و توێـژە جیاجیـاکانی کوردسـتانن، ئـەوان لـە بـارەی دەسـتووری هەرێمـەوە، هەڵوێسـت و کاردانەوەیـان چـۆن بـوو؟

دکتـۆر نـووری: پێـش ئـەوەی شـاندێك لـە هەرێمـی کوردسـتان بچێتـە بـۆ بەغـدا بـۆ بەشـداریکردن لـە داڕشـتنی پـڕۆژەی دەسـتووری عێـراق، ٥٧ پەرلەمانتـار لـە هەمـوو لایەنـەکانی نـاو خـولی دووەمـی پەرلەمـان بـە نووسـین داوایـان لـە دەسـتەی سـەرۆکایەتی پەرلەمـان کـرد ئـەو پـڕۆژە دەسـتوورەی هەرێـم کـە چاککرابـوو بخرێتـە بـەردەم پەرلەمـان تـا تاوتـوێ بـکات پاشـان پەسـندی بـکات، بـەڵام ئـەو داواکارییـە لەگـەڵ پڕۆژەکـە لـە ئەرشـیفی پەرلەمـان مایـەوە، ئـەوەش بـە پێچەوانـەی پەیـڕەوی ناوخـۆی پەرلەمـان بـوو.

دواتـر، پـاش پەسـندکردنی دەسـتووری هەمیشـەیی عێـراق، ئینجـا پەرلەمـانی هەرێمـی کوردسـتان، پـڕۆژەی دەسـتووری هەرێمـی لـە ٢٤ی حوزەیـرانی ٢٠٠٩ بـە زۆرینـەی دەنـگ پەسـندکرد، هەنـگاوی دووەم دەبـوو دەنگـدەران لـە هەرێمـی کوردسـتان لـە مانگـی تەممـوزی ئـەو سـاڵە دەنگـی لەسـەر بـدەن!

بۆیـە پێویسـتە لێـرە ڕوونـاکی بخەمـە سـەر چەنـد خاڵێـك کـە پێشـتر ئاماژەیـان بـۆ نەکـراوە. ئـەو پـڕۆژە دەسـتوورەی لـە سـاڵی ٢٠٠٦ بـە زمـانی عـەرەبی ئامادەکرابـوو، کـە پاشـان لـە ٢٤ی حوزەیـرانی ٢٠٠٩ بـە زۆرینـە دەنـگ پەسـندکرا، لـە کاتی خۆیـدا ئـەرکی وەرگێـڕانی بـۆ سـەر زمـانی کـوردی لەلایـەن لێژنـەی دەسـتووری لـە هەرێمـی کوردسـتان بـە بەنـدە سـپێررا.

لـە کاتی پشـووی هاوینـی سـاڵی ٢٠٠٦ لـە لەنـدەن دەقـی ئـەو پڕۆژەیـەم وەرگێڕایـە سـەر زمـانی کـوردی و لەسـەر (CD)، لـە سـەرەتای مانگـی ئەیلـولی ٢٠٠٦ ڕادەسـتی سـەرۆکی لێژنـەی دەسـتووریم کـرد لـە پەرلەمـان. لـەو مـاوەی خەریـکی وەرگێـڕانی ئـەو پڕۆژەیـە بـووم، بەبـێ ئـاگاداری نزیکـەی سـێ یـەکی ئەندامـانی ئـەو لێژنەیـە، کۆبوونەوەیـەکی بەنـاو نائاسـایی لـە ٢٠ی ئـابی ٢٠٠٦ سـازکرابوو، تێیـدا دەسـتکاری (٢٢) مـاددە و بڕگـە لـەو پـڕۆژەدا کرابـوون. ئەمـە لەکاتێکـدا لـە ڕووی قانوونییـەوە،

کۆبوونـەوەی نائاسـایی تایبەتـە بـە پەرلەمـان نـەك بـە لێژنـەکانی، مـاددەی (٦) لـە پەیـڕەوی ناوخـۆی پەرلەمـان مەرجـی سـازدانی کۆبوونـەوەی نائاسـایی دیـاری کـردووە، بـەڵام ئامـاژەی تێـدا نەکـراوە بـۆ کۆبوونـەوەی نائاسـایی لێژنـەکان، (قیاس)یـش لەنێـو ئـەو دوو حاڵـەتـەدا ناکرێـت.

لـە یەکـەم کۆبوونـەوەی لێژنـەی دەسـتووری کـە لـە سـەرەتای مانگـی ئەیلـولی ٢٠٠٦ بەسـترابوو، ڕەخنـەم لـەو کۆبوونـەوە بەنـاو نائاسـاییەی لێژنـەی دەسـتووری گـرت، بـەڵام گـوێ لـە ڕەخنەکـەم نەگیـرا. پـڕۆژەی دەسـتووری هەرێـم بـەو دەسـتکارییانەی لـە ٢١ی ئەیلـولی ٢٠٠٦ ئەنجامدرابـوون بڵاوکرایـەوە، داواکرابـوو لـە هەمـوو لایەنـە پەیوەندیـدارەکان ڕاوسـەرنجی خۆیـان بـۆ لێژنەکـە بنێـرن. ژمارەیـەکی زۆر لـە ڕێکخـراوی سـیاسی و مەدەنـی و کەسـانی پسـپۆڕ و شـارەزا، بـۆ دەوڵەمەندکـردنی پڕۆژەکـە، تێبینـی خۆیـان بـۆ لێژنەکـە ناردبـوو. بێگومـان دوای ئـەم هەنگاوانـە، ئـەرکی لێژنەکـە ئەوەبـوو بـۆ تەماشـاکردنی ئـەو تێبینیانـە، کۆببێتـەوە، بـەڵام بـە بڕیارێکـی دەسـتەی سـەرۆکایەتی لێژنەکـە، بەشـێك لـەو تێبینیانـەی تەماشـانەکران بـە پاسـاوی ئـەوەی بـێ سـوودن، بەشـەکەی دی لـە ژوورێـکی نزیـك ژووری سـەرۆکی لێژنەکـە دانرابـوون، داوا لـە ئەندامـانی لێژنەکـە کرابـوو بچنـە ئـەو ژوورە لـەوێ تەماشـایان بکـەن!

لێژنـەی دەسـتووری لـە پەرلەمـانی هەرێـم کۆنەبووەوە تـا دەسـتپێکردنی پشـووی هاوینـی پەرلەمـان لـە مانگـی تەممـوزی ٢٠٠٨. لـە یـەکی تەممـوزی ئـەو سـاڵەدا دەسـتی بـە کۆبوونـەوە کـرد، لـە ٧ی تەممـوزی ئـەو سـاڵە جارێـکی دی کۆبوونەوەیـەکی بەنـاو نائاسـایی ئەنجامـدا، تێیـدا جارێـکی دی دەسـتکاریی بنەڕەتـی لـە پڕۆژەکـەدا کرابـوو. بەنـدە بەشـداریم لـەو کۆبوونـەوە بەنـاو نائاسـاییە نەکـرد، لەبـەر ئـەوەی بـە ناشـەرعیم دەزانی. لـەو کۆبوونـەوەدا جاریـکی دی دەسـتکاری لـە پڕۆژەکـەدا کرابـوو، بـەو دەسـتکارییانەوە لـە ٢٤ی حوزەیـرانی ٢٠٠٩ پڕۆژەکـە خرایـە بـەردەم پەرلەمـانی هەرێـم بـە زۆرینـە پەسـندکرا. ئـەو دەنگدانـە پـاش هەموارکردنـەوەی قانـوونی پەسـندکردنی پـڕۆژەی دەسـتووری هەرێـم ژمـارە (١٦)ی سـاڵی ٢٠٠٨ کـرا.

دۆکیومێنـت: بـەڵام پڕۆژەکـەی دەسـتووری هەرێـم، تاوەکـو ئێسـتاکەش هـەر

هەواڵنامەی کتێب

پڕۆژەیـە؟!

دکتـۆر نـووری: بەڵـێ، پـڕۆژەی دەسـتووری هەرێـم تـا ئێسـتا هـەر پڕۆژەیـە، چونکـە دەنگـدەران لـە هەرێمـی کوردسـتان دەنگیـان لەسـەر نـەداوە. ئەگـەر پەسـند بکرێـت دەبێتـە یەکـەم دەسـتوور لـە مێـژووی گـەلی کـورد، کـە پێویسـتە بـە باشـترین شـێوە ئامـادە بکرێـت و ماددەکانـی بـە زمانێـکی قانـوونی ڕەوان دابڕێژرێـن. قانـوونی ژمـارە (١٦) ی سـاڵی ٢٠٠٨ی هەموارکـراو تایبـەت بـە پەسـندکردنی پـڕۆژەی دەسـتووری هەرێـم، ڕێـگای لـە ئەندامـانی پەرلەمـانی هەرێـم گرتـووە گفتوگـۆ لەسـەر نـاوەرۆکی پڕۆژەکـە بکـەن، بـە پاسـاوی ئـەوەی پەرلەمـانی هیـچ وڵاتێـك گفتوگـۆی لەسـەر نـاوەرۆکی پـڕۆژە دەسـتووری وڵاتی خـۆی نەکـردووە.

دۆکیومێنـت: جـا بـە بۆچـوونی ئێـوە، دەکرێـت پرسـێکی ئـاوا گرنـگ و چارەنووسسـاز، ئـاوا بـە هەڵـواسراوی بمێنێتـەوە؟

دکتـۆر نـووری: بێگومـان نەخێـر. چەندیـن کەسـانی پسـپۆڕ و شـارەزا دەمێکـە داوای هەموارکردنـەوەی پـڕۆژەی دەسـتووری هەرێـم دەکـەن بـە مەرجێـك کەموکوڕییـەکانی چاکبکرێـن. بەشـێك لـەو شـارەزایانە پێشـنیازی دامەزرانـدنی لیژنەیـەکی تـازە دەکـەن، دەڵێـن باشـترە ئەندامـانی ئـەو لیژنەیـە تازەیـە کەسـانی پسـپۆر و شـارەزا بـن، بـە ڕێککەوتـن لەنێـو فراکسـیۆنەکانی پەرلەمـانی هەرێـم دەستنیشـان بکرێـن.

پەلەکـردن لـە پەسـندکردنی پـڕۆژەی دەسـتوور بـۆ هەرێمـی کوردسـتان، داواکاریـی زۆرینـەی خەڵـك و لایـەن و کەسـانی شـارەزایە. بەشـی زۆری ئـەو گرفـت و کێشـانەی بـەرەو ڕووی هەرێمـی کوردسـتان بوونەتـەوە، هۆیەکـەی دەگەڕێتـەوە بـۆ نەبـوونی دەسـتوور لـە هەرێـم، کـە دەبـوو لـە سـاڵی ١٩٩٢ هەرێمـی کوردسـتان خـاوەن دەسـتووری خـۆی بێـت.

پەسـندکردنی دەسـتوورێکی مۆدێـرنی گونجـاو بـۆ هەرێمـی کوردسـتان، لـەم بارودۆخـە سیاسـیەی کوردسـتان و عێـراق و ناوچەکـە پێیـدا تێدەپەڕێـت، دەبێتـە هـۆی گوێگرتـن لـە داواکارییـەکانی هەرێـم و دەوڵەتـان و لایەنـە نێودەوڵەتییـەکان زیاتـر حیسـاب بـۆ هەرێمێـکی خـاوەن شـەرعییەتی دەسـتووری دەکـەن، نـەك هەرێمێـك تـا ئێسـتا دەسـتووری خـۆی نەبێـت.

دۆکیومێنت: لە ٢٤ی مانگی گوڵانی ساڵی ١٩٩٩ لە ئەمستەردامی پایتەختی وڵاتی هۆڵەندا بە بەشداری ٧٠٠ کەسایەتی ئەکادیمیی و سیاسیی کورد لەهەر چوار پارچەی کوردستان و کوردانی سەرانسەری دنیادا، کۆنگرەی دامەزراندنی پەرلەمانی کورد لە تاراوگە دامەزرا، ئێوە سەرەڕای ئەوەی کە بڕگە و بەندە قانوونییەکانی ئەو پەرلەمانەتان نووسییەوە، هاوکات پاڵێوراوی سەرەکیش بوون کە ببن بە سەرۆکی پەرلەمانی تاراوگە، بەڵام لە دواساتدا پاشەکشەتان کرد؟ چی لەم ماوە کورتەدا ڕوویدا کە ئێوەی پەشیمان کردەوە؟

دکتۆر نووری: پێش هەڵبژاردنی سەرۆك، یەکێ لەناو هۆڵەکە هاتە لام وتی نیازیان وایە لە وەختی کۆتایی کۆنفڕانسەکە پێشنیازبکەن ئۆجەلان ببێتە سەرۆکی فەخری ئەو ڕێکخراوە، پێشتریش ئەوان (پەکەکە) و چەندین کەسایەتی کوردی لای خۆمان، داوایان لە من کردبوو، کە خۆم کاندید بکەم بۆ سەرۆکایەتی، من وەعدەکەم پێدابوون، بەڵام کە ئەو کوڕەیان هاتە لام وتی نیازمان هەیە لە کاتی دەنگداندا، پێشنیاز بکەین ئۆجەلان ببێتە سەرۆکی فەخری، زۆر سوپاسم کرد لە دڵەوە.

کاتەك هاتەسەر ئەوەی داوایان لێکردم، لەوانە (حەمەی حاجی مەحموود) و (بەهائەدین نووری) و کێ و کێ، چونکە کوردەکانی خۆیشمان هەموو بانگ کرابوون، عوزرم لێ خواستن، گوتیان هەموو لەسەر تۆ کۆکن، وتم من شتێکم بیستووە ئەگەر پێتابڵێم ئێوەش ئەو هەقەم پێدەدەن، وتم: من بیستوومە نیازیان هەیە لەکاتی دەنگداندا، لە ئاخر لەحزە بڵێن ئۆجەلان ببێتە سەرۆکی فەخری، ئێوە قبووڵ دەکەن ببمە سەرۆکی ڕێکخراوەك کە سەرۆکە فەخرییەکەی ئۆجەلان بێت، وتیان نا. ئەوەبوو نزیکەی سەعات و نیوێك کۆبوونەوەکە ڕاگیرا، تەلەفۆنیان بۆ قەندیل کرد، وتیان ئەرێوەڵا وایە!

هەتا مام جەلالیش گلەیی لێکردم، وتی تۆ ببوویتایە سەرۆکی ئەو ڕێکخراوە لە (عیسمەت شەریف وانلی) باشتر بوو، وتم مام جەلال من دەمەویست ڕێکخراوەکی بێلایەنی، نێودەوڵەتی، کوردستانی لە دەرەوە دروستبکەین، بتوانین لەگەڵ ڕێکخراوە نێودەوڵەتییەکانی دنیادا پەیوەندی بکەین بەناوی کوردەوە، بەڵام ئەگەر سەر

هەواڵنامەی کتێب

7 Ferry Road,
Barnes,
London, S.W. 13

8th July

کاک د. نوری ی خۆشەویست،

هیوا-م وا-یە کە لە تەندروستی و خۆشییەک
ی وەها دا بی کە بە دڵ ی من بێ. د. عیسمەت
خانی خان ی هاوسەر یش -تان، سپاس
بۆ خودا لە خۆشی دا-یە لێرە، وە لە کۆ
کۆشش دا-یە بۆ ئامادە یی بۆ ئازمایش ی
ڕۆژ ی ١٩/٧/٧٦. خودا سەر ی خا.
د. عەتیە خان بۆ ی گێڕا مەوە کە گوایا مەحموود
علمی ی کوردی بە ئێوە ماڵ وەزنووە لە ئەوران
ئامادە-ن بۆ ئەوە کە هەر کەسێ من سەردێ
بکرێن کە لەندەن تا پاریس-م بدن بۆ ئامادە کردن ی

ئەو نووسراوە زۆر و زۆر بەنرخانەم کە بەئاواتەوە

چاوەڕێی ی لە چاپدران-ی، من ئەم ئاگایەم

زۆر پێ خۆش بوو، وە زۆر سپاس-یان دەکەم.

ئەو کەسەی ئەز شیاوی دەبینم بۆ ئەم کارە

زانستە گرنگە مامۆستا (محمد مەلا کەریم)ە- لام

وا-یە ئەو بەشداری ی خۆشی دەبێ، چونکە

ئەوانەی ئامادەم کردوون، گشت-یان سەر بە

کوردۆلۆژ-ین بە هەموو ڕیشە و تەن و لقی و

پۆپێکەوە، ئەمە لەبەشی دوعاخوازی بەدا بێ-یانە

نەگەن، ئەم گەنجینەیە لە دەستی ئەوەی

کورد دەچێ.

پێشتر دوعای سەرکەوتنی ی هەموو

لایەنێک-تان دەکەم. حاشاق

ت. [signature]

هەواڵنامەی کتێب

بە پەکەکە بووایە کەس گوێی لێ نەدەگرتین، وتی وایە.

هەتا شتەکی تازە بۆ تۆ دەدرکێنم، برایم ئەحمەدیش یارمەتیدام لە پێداچوونەوەی بەندە قانوونییەکان، هەندێ شت هەبوو، لە وەختی دەنگدان لەناو خۆماندا، پێش دەنگدانی گشتی، من دژی ئەوەبووم بخرێتە ناوی. سەیرم کرد ئیبراهیم ئەحمەد لەگەڵ ئەوەدایە، گوتم مامۆستا ئیبراهیم یەکێ کە پەکەکە نەبێت تەئیدی ئەو قسەیە ناکات، وتی جا تۆ چوزانی من پەکەکە نیم! ئەو لەگەڵ ئەوەدا بوو ئۆجەلان ببێتە سەرۆکی فەخری.

دۆکیومێنت: دکتۆر بێگومان ئێوەمانان ئاگاتان لە هەندێ شت هەیە و خەڵکی ئاسایی ئاگایی لێ نییە، مەسەلەن ئەمەریکی و ئینگلیز و ئەوروپییەکان، ئەگەر بیانەوێ شتەك بۆ کورد بکەن، خۆ دەبێ پرس و ڕا بە دووانی وەك ئێوەی شارەزا بکەن، بۆیە ئێوەمانان کەم و زۆر ئاگاداری هەندێ شت هەن کە خەڵکی لێی بێ ئاگایە، جا دەمەوێ بپرسم، لە سەد ساڵی ئاییندەدا، کێشەی کورد بەرەو چ قۆناغێك و کام ئاڕاستە دەڕوات؟!

دکتۆر نووری: وەڵام دانەوەی ئەو پرسە ئاسان نییە، هەمووی بۆچوون و تەخمینە، بەڵام مەسەلەی کورد پاش ئەو بڕیارەی ئۆجەلان زۆر چووەتە پێشەوە، ئیشێکی زۆر عاقڵانەی کرد، بەو جۆرە نەبێت مەسەلەی کورد ناچێتە پێشەوە. ڕاستە ئەردۆغان و حزبەکەی و حکومەتی تورکیا لەگەڵ بەشی زۆری حزبەکانی دیکە هەتا بڵێی دوژمنی کوردن، خوا ڕەحمی کردووە، ئێستا دۆخی ناوخۆی تورکیا هەتا بڵێی خراپە، حزبی جەهەپە کە حزبەکەی مستەفا کەمالە، ئێستا هەڵوێستی بەرامبەر کێشەی کورد زۆر لە حزبەکەی ئەردۆغان باشترە، هەر چەندە خۆی وا پیشان نادات!

دۆخی کوردی سوریاش، ئەوروپا و ئەمەریکا لە ترسی داعش، کارەکە بە جۆرێك هاتووەتە پێشەوە، نەوەك لەبەر ئەوەی دۆستی کوردن، لەبەر ئەوەی ترسی ئەوەیان هەیە ئەو داعشانەی لە لایەن کوردەوە دەستیان بەسەردا گیراوە، بەڕەڵا نەکرێن، بۆیە پشتگیریی لە مەسەلەی کورد دەکەن لە سوریا.

کار و شێوازی خەتی گشتی لەناو (ی.ن.ک) دا

ڕەهبەری سەید براهیم

لەڕاستەوە: کەمال خۆشناو، هۆمەر شێخ مووس، مام جەلال، د. فوئاد مەعسوم، عادل موراد

لەسەرەتای هەڵگیرساندنی شۆڕشی نوێ بەڕابەرایەتی (ی.ن.ك) لەسەر زەوی کەتوار (الارض الواقع) کۆمەڵە و بزوتنەوە هەبوو، ئەندامانی دەستەی دامەزرێنەری (ی.ن.ك) هیچ کامێکیان سەر بە بزوتنەوە و کۆمەڵە نەبوون، بەڵام لەگەڵ گەڕانەوەی مام جەلال و لە یەکەم کۆبوونەوەی سەرکردایەتی (ی.ن.ك) لە برادۆست ساڵی ١٩٧٧، کۆمیتەی سەرکردایەتی (ی.ن.ك) پێکهات بە سیستەمی وەك یەك لە نێوان کۆمەڵە و بزوتنەوەدا؟ لەو کۆبوونەوەیە خەتی گشتی هاتە کایەوە پشکی داندرا لە کۆمیتەی سەرکردایەتی (ی.ن.ك).

(حسێن بابەشێخ-فەرماندەی هەرێمی بادینان) و ئەندامانی دەستەی دامەزرێنەری (ی.ن.ك) بە نوێنەری خەتی گشتی لە قەڵەم دران، جگە لە نەوشیروان مستەفا ئەمین بەداوای خودی مام جەلال و بەشێك لە سەرکردایەتی کۆمەڵە، لە خەتی گشتییەوە

خۆی گواستەوە بۆ کۆمەڵە، لەسەر پشکی کۆمەڵە بووە فەرماندەی هەرێمی ٣ی شارباژێر خۆشی هەر سەرکردایەتی بوو!!

لەو بارەیەوە مام جەلال دەڵێت: (ی.ن.ك) بوو بە سێ باڵی سەرەکی، باڵێکیان کۆمەڵە بوو، باڵێکیان بزووتنەوەی سۆشیالیست بوو، باڵەکەی تریشیان ئەو کەسانە بوون کە نە بزووتنەوە و نە کۆمەڵە بوون، ناومان لێنابوون (خەتی گشتی)، هەر کەسێك بەرنامەی (ی.ن.ك) قبوڵ بکات ئەوا دەبێتە ئەندامی یەکێتی.

دەرکەوتنی هێڵی گشتی وەك باڵی سێیەم، هەر لە سەرەتاوە ڕووبەڕووی تەگەرەی ڕاستەقینە بووەوە، هێڵی گشتی بەپێچەوانەی کۆمەڵەی ڕەنجدەران و بزووتنەوەی سۆشیالیستەوە هیچ تەونێکی ڕێکخراوەیی لەناو وڵاتدا نەبوو و هەروەها هیچ ئایدۆلۆژیایەکی دیاریکراو و

مام جەلال دەڵێت: (ی.ن.ك) بوو بە سێ باڵی سەرەکی، باڵێکیان کۆمەڵە بوو، باڵێکیان بزووتنەوەی سۆشیالیست بوو، باڵەکەی تریشیان ئەو کەسانە بوون کە نە بزووتنەوە و نە کۆمەڵە بوون، ناومان لێنابوون (خەتی گشتی).

جیهانبینییەکی ڕوون و ڕۆشنی نەبوو، هەرچەند هەموو ئەندامانی دەستەی دامەزرێنەری یەکێتیی نیشتیمانی بە کردەوە لە ژێر چەتری هێلی گشتیدا کۆبوونەوە.

خەتی گشتی نوێنەری نەبوو لە (م.س) تەنها لە کۆمیتەی سەرکردایەتی پشکی هەبوو، تا ئەوکاتی ئەوەی کۆمەڵە و بزوتنەوە نەبا بە (خەتی گشتی) دادەندرا!

(هێلی گشتی لە کەسانی دیار و کوردپەروەر و شۆڕشگێڕ پێکهاتبوون، کە سەرکردەکانی ئەم هێلە بریتیبوون: شەهیدی سەرکردە حسێن بابەشێخ ئێزیدی و سەرکردەکانی دیکەی: د.فوئاد مەعسووم و د.کەمال فوئاد و عومەر شێخمووس و عادل موراد).

لە ڕاستیدا دەستەی دامەزرێنەر هەموویان بە ناوی خەتی گشتی بوون، هەتا نەوشیروان مستەفا ئەمین-یش، جگەلەوەش د.خدر مەعسووم هەورامی ڕۆڵێکی گەورە و هەر سەرکردایەتی بوو، لە پشتی خەتی گشتی، هێلی گشتی باڵێکی ناو (ی.ن.ك) ئەم باڵە لەو تێکۆشەرانە بوون،

لە ڕاستیدا دەستەی دامەزرێنەر هەموویان بە ناوی خەتی گشتی بوون، هەتا نەوشیروان مستەفا ئەمین-یش، جگە لەوەش د.خدر مەعسووم هەورامی ڕۆڵێکی گەورە و هەر سەرکردایەتی بوو، لە پشتی خەتی گشتی، هێلی گشتی باڵێکی ناو (ی.ن.ك) ئەم باڵە لەو تێکۆشەرانە بوون، کە نە سەربە کۆمەڵەی ڕەنجدەرانی کوردستان و نە سەربە بزووتنەوەی سۆشیالیستی کوردستان بوون، ئەو باڵە لە کەسانی سەربەخۆ بوون، باوەڕیان بە بەرنامەی (ی.ن.ك)بوو، ئەندامی ڕاستەوخۆی (ی.ن.ك)بوون.

هێلی گشتی لە سەرەتای دامەزراندنیدا تەنها لەناو دەستەی دامەزرێنەر و سەرکردایەتی بوونیان هەبوو، لە ساڵی ١٩٧٧ بەدواوە ڕێکخستنەکانی خەتی گشتی بۆ ئاستەکانی خوارەوە شۆڕبووەوە و دەیان کادری پێشکەوتووی سیاسی و فەرماندەی سەربازییان هەبوو، مام جەلال جگە لەوەی سکرتێری گشتی (ی.ن.ك)بوو ڕێبەری

هەواڵنامەی کتێب

هێلی گشتیش بوو، ئەم هەڤاڵە سەرکردانەش لە ڕووی ڕێکخراوەیەوە سەربە هێلی گشتی بوون، (د.کەمال فوئاد، د.فوئاد مەعسووم، عومەر شێخمووس، عادل موراد، عەبدولڕەزاق فەیلی، د.کەمال خۆشناو).

بۆیە مام جەلال لە نامەیەکی لە ڕۆژمێژووی ١٩٧٦/٦/٣٠ لە شام بۆ (د.محەمەد سابیر)ی نووسیوە کە خەتی گشتی بە کوردپەروەرە پێشکەوتووەکان ناودەبات.

مەلا بەختیار دەڵێت: (خەتی گشتی، خەت نەبوو، تا کێشە و ململانێمان هەبێت، فکرییان نەبوو، سیاسەتیان نەبوو، کاریگەرییان نەبوو، بڕیاریان نەبوو).

هەنگاونانی ڕاستەقینە بۆ چەسپاندنی چەمکی هێلی گشتی وەك باڵی سێیەمی یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان بۆ ئەیلولی ساڵی ١٩٧٧ دەگەڕێتەوە، کاتێك کۆبوونەوەکانی ماوەی نێوان ٣١ی ئاب و ١٢ی ئەیلول کە لە ناوچەی برادۆست بەستران، یەکەم کۆمیتەی سەرکردایەتی و یەکەم مەکتەبی سیاسییان تێدا پێك هێنرا، لە پێکهێنانی کۆمیتەی سەرکردایەتییدا کار بە سیستمی سێ باڵ کرا، لە شێوەی پێکهێنانی کۆمیتەی سەرکردایەتیدا بەڕوونی دان بەوەدا نرا کە هێلی گشتی باڵی سێیەم پێك دێنێ، کورسییەکانی کۆمیتەی سەرکردایەتی بە یەکسانی بەسەر هەر سێ باڵدا دابەش کران.

لە کۆبوونەوەکانی برادۆستدا کۆمیتەی سەرکردایەتی بە سکرتێری گشتییەوە لە ١٩ ئەندام پێکهات و هەر یەکێ لە سێ باڵەکەی کۆمەڵەی ڕەنجدەران و بزووتنەوەی سۆشیالیست و هێلی گشتی شەش نوێنەریان لە کۆمیتەکەدا بەرکەوت، لەم پێکهاتەیەی کۆمیتەی سەرکردایەتیدا، نوێنەرانی هێلی گشتی هەر یەك لە دکتۆر فوئاد مەعسوم، عادل مراد، عەبدولڕەزاق عەزیز میرزا، عومەر شێخموس، دکتۆر کەمال فوئاد و حسێن بابە شێخ بوون، بەڵام لە مەکتەبی سیاسیدا هێلی گشتی هیچ نوێنەرێکی بۆ دیاری نەکرا، چونکە هەر شەش نوێنەرەکەی هێلی گشتی لە دەرەوەی وڵات بوون.

لە سەروبەندی کۆبونەوەکاندا، نەوشیروان مستەفا ئەمین کە ئەندامی دەستەی دامەزرێنەری یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان بوو، لە هێلی گشتییەوە گواستییەوە بۆ کۆمەڵەی ڕەنجدەران و لە کۆمیتەی سەرکردایەتیدا بووە یەکێ لە نوێنەرەکانی کۆمەڵە.

لە دووەم کۆبوونەوەی کۆمیتەی سەرکردایەتی لە گوندی نۆکان لە مانگی نیسانی ١٩٧٨، هیچ گۆڕانکارییەك بەسەر لێپرسراوەتییەکانی نوێنەرانی هێلی گشتیدا نەهات.

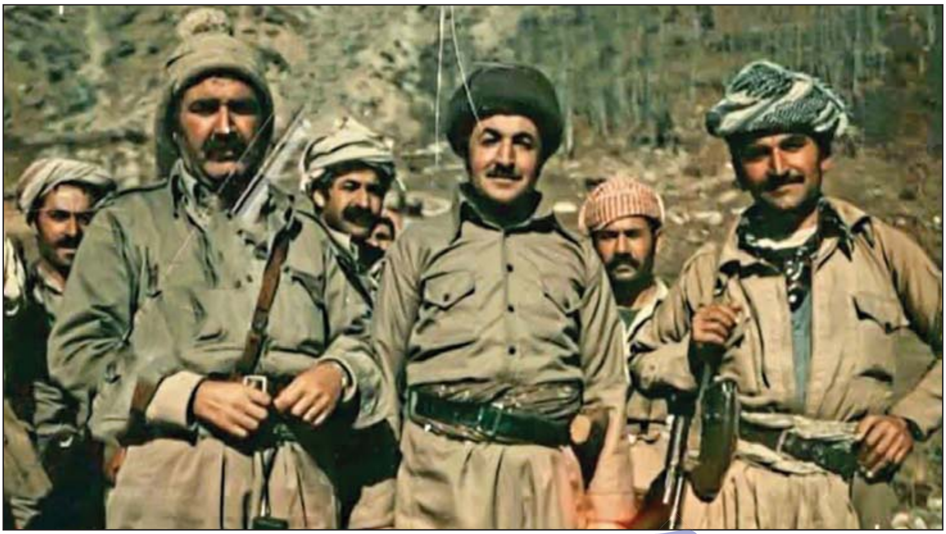

مولازم عومەر، د. کەمال خۆشناو، شێخ حوسێن بابە شێخ

هەواڵنامەی کێتێ

ساڵی ١٩٧٩ باڵی هێڵی گشتی لە سۆنگەی دوو هۆوە ڕۆڵێکی ئەکتیڤتری لەناو یەکێتیدا گێڕا. هۆی یەکەم دەگەڕێتەوە بۆ هاتنەوەی ژمارەیەکی زۆری سەرکردە و کادیرەکانی هێڵی گشتی لە ئەوروپاوە بۆ کوردستان، لە ڕێگای تورکیاوە پێش ڕووخانی ڕژێمی شای ئێران و لە ڕێگەی ئێرانەوە پاش ڕووخانی ڕژێمی شا. هۆی دووەم پەیوەندی بە جیابوونەوەی بزووتنەوەی سۆشیالیستی کوردستانەوە هەیە کە بووە مایەی دروستبوونی بۆشاییەکی گەورە لەناو کۆمیتەی سەرکردایەتیدا، لە سۆنگەی ئەم دوو هۆیەوە، لە ساڵی ١٩٧٩ بەدواوە نوێنەرانی هێڵی گشتی لەناو کۆمیتەی سەرکردایەتی پێگەیەکی باشتریان چنگ کەوت و لە پێکهاتەی مەکتەبی سیاسیش نوێنەریان پەیدا کرد.

نەوشیروان مستەفا ئەمین کە ئەندامی دەستەی دامەزرێنەری یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان بوو، لە هێڵی گشتییەوە گواستییەوە بۆ کۆمەڵەی ڕەنجدەران و لە کۆمیتەی سەرکردایەتیدا بووە یەکێ لە نوێنەرەکانی کۆمەڵە.

ئەگەرچی هێڵی گشتی وەك باڵێکی جیاواز مامەڵەی لەگەڵدا کراوە و نوێنەریشی لە کۆمیتەی سەرکردایەتی

لەڕاستەوە: هۆمەر شێخ مووس، د. کەمال فوئاد

هێلی گشتی بە کردەوە هیچ ئۆرگانێکی سەرکردایەتیی جێگیر و دامەزراوەیەکی سەربەخۆی ڕاگەیاندنی نەبوو، هەروەك هیچ بڵاوکراوەیەکی خولەکی نەبوو کە گوازرشت لە تێڕوانین و بۆچونەکانی بکات.

و هەروەها لە مەکتەبی سیاسیدا هەبووە، بەڵام هێلی گشتی بە کردەوە هیچ ئۆرگانێکی سەرکردایەتیی جێگیر و دامەزراوەیەکی سەربەخۆی ڕاگەیاندنی نەبوو، هەروەك هیچ بڵاوکراوەیەکی خولەکی نەبوو کە گوازرشت لە تێڕوانین و بۆچونەکانی بکات. ئەندامانی هێلی گشتی بە بەراورد لەگەڵ ئەندامانی دوو باڵەکەی تر، لیبراڵتر بوون و جیهانبینییەکی دیاریکراو و ڕۆشن کۆی نەدەکردنەوە. کوردایەتی بە مانا کلاسیکییەکەی بیری زاڵی ناو سیستمی بیروباوەڕی هێلی گشتی پێکدێنێ کە تێیدا ئەندامەکان هیچ کۆت و بەندێکی ئایدۆلۆژییان لەسەر نەبووە.

ساڵی ١٩٨٢ لەناو یەکێتیی نیشتمانیی کوردستاندا بیرۆکەی هەڵوەشاندنەوەی هێلی گشتی وەك باڵی سێیەم سەری دەرهێنا. لە ڕەوتی مشتوماڵکردنی بیرۆکەکەدا، مەسەلەکە لەسەر ئەوە گیرسایەوە کە بزوتنەوەی سۆشیالیست و هێلی گشتی لە چوارچێوەی ڕێکخراوێکی

تـازەدا یـەك بخرێـن. لـە مانگـی ئـاب بـەدواوە زنجیرەیـەك کۆبوونـەوە لەنێـوان نوێنەرانـی هـەردوو بـاڵ و بـۆ یەکرگرتنـەوە و پێکهێنانـی ڕێکخراوێکـی نـوێ بەڕێوەچـوو. لـە ئەیلولـدا هـەردوو بـاڵ لەسـەر هەمـوو پێداویسـتییەکانی یەکگرتنـەوە ڕێککەوتـن و لـە ١١ی ئەیلولـدا دامەزراندنـی یەکێتیـی شۆڕشـگێرانی کوردسـتانیان ڕاگەیانـدن. لێـرە بـەدواوە یەکێتیـی نیشـتمانیی لەسـەر بنەمـای ڕێکخرانێکـی نیمچـە بەرەیـی خاوەنـی دوو بـاڵ کاروبـاری ناوخۆیـی خـۆی ڕێکخسـت و ئـەم ڕەوشـە تـا سـاڵی ١٩٨٩ بـەم شـێوەیە مایـەوە.

چونکـە خەتـی گشـتی بـۆ هاوسـەنگی ڕاگرتنـی بڕیـارەکان بـوو، ڕێکخراوێکـی تۆکمـە و سیاسـی نەبـوو، بەیاننامـەی دامەزراندنـی نەبـوو، تێڕوانینێکـی ڕوون و ڕۆشـنی نەبـوو، پەیـڕەو و پرۆگرامـی گشـتی (ی.ن.ك)یـان کردبـووە نەخشـە ڕێـگا، دامـودەزگا و ئۆرگانـی نەبـوو، ڕاگەیانـدن و بڵاوکـراوە و پەیامێکـی نەبـوو، بـە گەمـە و گاڵتـە و پـەلار بـە خەتـی گشـتییان دەگـووت (خەتـی پـان). تەنانـەت قسـەی ناشرینیشـان پـێ دەگـوت (ق.پـان)!

هێڵـی گشـتی بـە (خەتـی پان)ناسـراوە، مـەودای نێـوان کۆمەڵـە و بزووتنـەوە بـوو، ئـەو پانتاییـە بـوو، کـە کەسـانی کۆنـە جەلالـی لەخـۆ دەگـرت و ڕاسـتەوخۆ لای جـەلال تاڵەبانییـەوە سەرپەرشـتی دەکـرا.

لـە ڕاسـتیدا د.فوئـاد مەعسـووم و د.خـدر مەعسـووم هەورامـی و عەبدولکەریـم حاجـی و شـێخ محەمـەدی سـەرگەڵوو، نـەك هـەر جەلالـی نەبـوون، بەڵکـو مەلایـی بـوون، تەنانـەت لەگـەڵ مـەلا مسـتەفا بـوون، تـا هـەرەس د.فوئـاد مەعسـووم نوێنـەری مـەلا مسـتەفا بارزانـی بـوو لـە شۆڕشـی ئەیلـول.

گرووپێك هەبوون بۆ خۆشی بەخۆیان دەگوت (خەتی چوار)

مـام جـەلال و بەشـێك لـە سـەرکردایەتی (خەتـی گشـتی) بەتایبەتـی د.خـدر مـەلا مەعسـووم ڕێکخسـتن و ئەنـدام و لایەنگریـان هەبـوو بەنهێنـی لـە شـارەکان، کەسـایەتی تێکۆشـەر و دێرینـەکان و کۆنـە جەلالییـەکان ڕاسـتەوخۆ پەیوەندییـان بـە مـام جـەلال-ەوە هەبـوو! هەشـبوو نەیدەویسـت کۆمەڵـە و بزوتنـەوە بـێ، لەبـەر خاتـری مـام جـەلال لەگـەڵ ئـەو ڕەوتـە بـوو!

خەتـی گشـتی باڵێکـی نـاو یەکێتیـی نیشـتمانیی کوردسـتان بـوو، مـام جـەلال سـکرتێری گشـتی (ی.ن.ك) بـۆ هاوسـەنگ و تـەرازوو، بـۆ بڕیـاردان لـە کۆمیتـەی سـەرکردایەتی (ی.ن.ك)

هەواڵنامەی کتێب

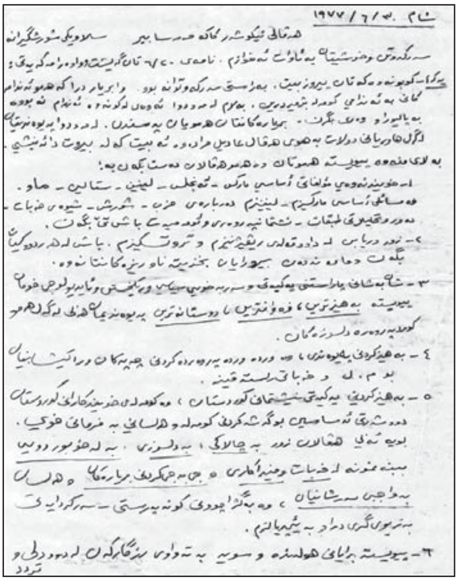

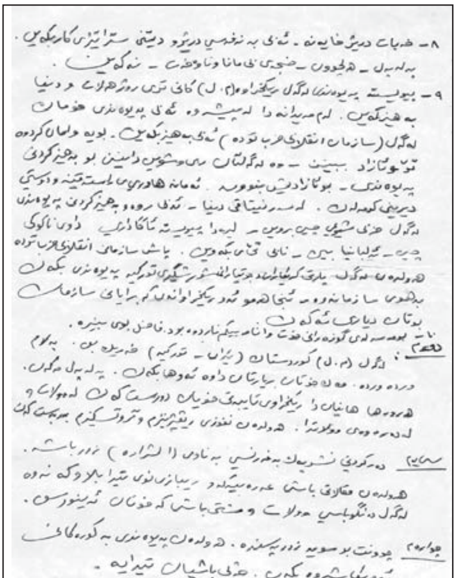

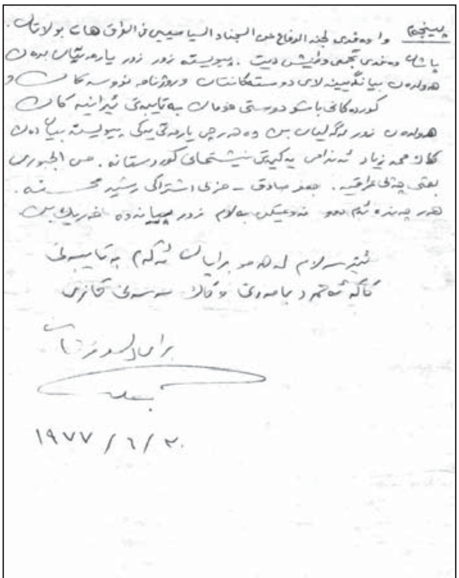

بەڵگەنامە ژمارە (١)

نامەی مام جەلال بۆ باڵیۆز د.محەمەد سابیر- ساڵی ١٩٧٧

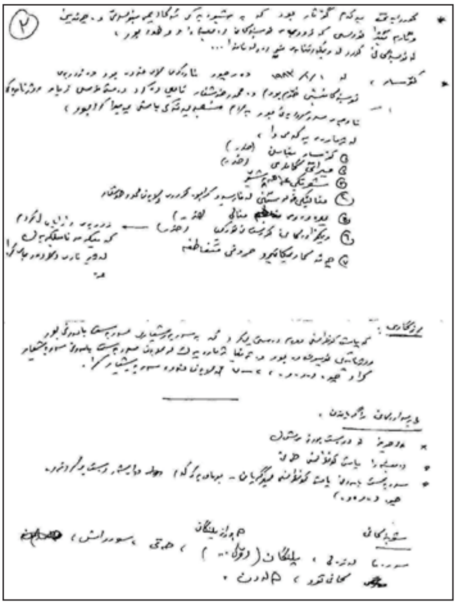

هەواڵنامەی کتێب

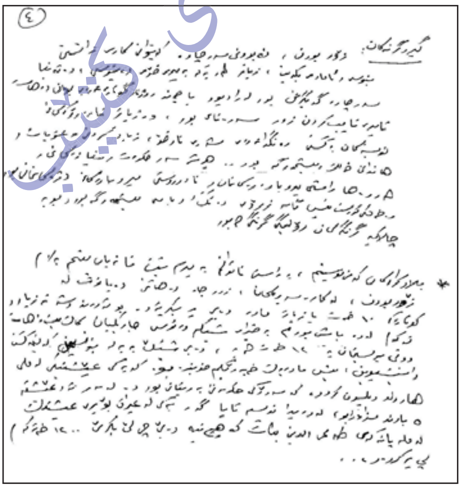

بەڵگەنامەی ژمارە (٢)
دەستنووسی د.خدر مەعسووم هەورامی،
دەربارەی کۆبوونەوەی فراوانی هێڵی گشتی، ساڵی ١٩٨٢

دانرابــوو کــە بــەلای مــام جەلالــدا بیشــکێنەوە، باڵــی خەتــی گشــتی، ئــەو باڵــە بیدعەیــەك بــوو لــە مارکسـیەت، چونکـە بنچینـەی چینایەتـی و یاسـایی دیالێکتێکـی نەبـوو، بـەڵام توانـرا لـەو باڵــە کۆمەڵــە خەڵکێکــی بیروبــاوەڕ جیــا و ئینتــمای جیــا لــە ئاغــەی نیشــتمانپەروەر و ئاینــی و نامارکســی جێیــان بێتــەوە، بــەو شــێوەیە یەکێتــی بــووە ئــەو (تەیرە)جوانــە (وەك ســکرتێری یەکێتــی وەســفی دەکــر) بــە دوو باڵەکــەی دەفــڕی و لەشــە گەورەکــەش خەتــی گشــتییە و قاوغەکـی شـمولیانەی وا داڕێژرابـوو بیانـوو و بـواری هیـچ لـە حـزب و تەیارێکـی تـری فکـری و سیاســی نەمێنــێ لــە دەرەوەی ئــەو قاوغــە.

تــا جیابوونــەوەی بزوتنــەوەی سۆشیالیســتی کوردســتان (ڕەســول مەمەنــد) و کۆمیتــەی ئامادەکردنــی (پ.د.ك) (د.مەحمــود عوســمان).

خەتــی گشــتی نوێنــەری لــە (م.س)دا نەبــوو بــۆ ئــەو بۆشــاییە سیاســییە و هاوســەنگی بڕیــارەکان خەتــی گشــتی پشــکی دانــرا لــە (م.س)ی (ی.ن.ك) لــە ســاڵی ١٩٧٩، (د.کەمــال خۆشــناو) و (جان-هۆمــەر شــێخ مــووس) ئەندامــی مەکتەبــی سیاســی دانرابــوون وەك نوێنــەری خەتــی گشــتی لــە (م.س)ی (ی.ن.ك)!

دوایــی د.کەمــال خۆشــناو لــە کۆنفرانســی کۆمەڵــەی ڕەنجدەرانــی کوردســتان لــە مالیمــۆس بــە ســەرکردایەتی کۆمەڵــە هەڵبژێــردرا لــە خەتــی گشــتییەوە بــۆ ســەرکردایەتی کۆمەڵــە.

خەتــی گشــتی هەتــا کۆبونــەوەی ســەرکردایەتی نــاو وڵات و گەڕانــەوەی مــام جــەلال و نەوشــیروان مانگەکانــی (٦و٧)ی١٩٧٧، لــە دۆڵــی گۆستێ-برادۆســت، باســێك لــە هێلــی گشــتی لــە ئــارادا نەبــوو. مــام جــەلال لــە گەرمــەی ناکۆکییەکانــی کۆمەڵــە و بزوتنــەوە، نــاوی هێڵــی گشــتی هێنایــە ئــاراوە. کــە هێشــتا ئــەو هێڵــە یــەك کۆبوونەوەیــان نەکردبــوو؛ بەیاننامەیــان دەرنەکردبــوو؛ کەچــی بــە ئەنــدازەی کۆمەڵــە و بزوتنــەوە، نوێنەریــان خرانــە مەکتەبــی سیاســی و ســەرکردایەتی و ئۆرگانەکانــی تــازە دامــەزراوی نــاو وڵات.

خەتـی گشـتی بـەو کەسـانە دەوتـرا کـە هـەر یەکێتـی بـوون، نـە کۆمەڵـە و نـە بزووتنەوەش بـوون، دەنـا لـە ڕاسـتیدا، ڕێکخسـتنێك نەبـوو بـە ناوی خەتـی گشـتییەوە، خەتی گشـتی ڕێکخراو نەبـوون، بـەڵام لـە مەسـەلەی نوێنەرایەتـی، لـە دەزگا سـەرکردایەتییەکاندا، حسـابی باڵێکیـان بـۆ دەرکـرا و بەقـەد هـەر یـەك لـە کۆمەڵـە و لـە بزووتنـەوەش، نوێنەرایەتیـان لەسـەرکردایەتی و مەکتەبــی سیاســیدا هەبوو.

ئەندامانــی دەســتەی دامەزرێنــەر هەمــووی خەتــی گشــتی بــوون، گەرچــی مــام جــەلال

بەنهێنی و شاراوەیی سکرتێری کۆمەڵە بوو، بەڵام سەرۆکایەتی (ی.ن.ك)دەکرد، خۆی دەرنەدەخست بە کۆمەڵە بەڵکو ڕێبەرایەتی خەتی گشتی دەکرد، (ئەگەر چی هەر حەوت ئەندامی دەستەی دامەزرێنەری (ی.ن.ك)لە ساڵی ١٩٧٥ سەر بە هێڵی گشتی بوون، بەڵام پەیدابوونی ئەم دەستەواژەیە لە قۆناغی دامەزراندنی یەکێتیی نیشتمانیی کوردستاندا باو نەبوو، پەیدابوونی دەستەواژەکە زۆرتر پەیوەندی بەو گۆڕانکارییانەوە هەیە کە دواتر بەسەر پێکهاتەی یەکێتیی نیشتمانیی کوردستاندا هات).

تا لە ١٩٨٢/٩/١١ خەتی گشتی و بزوتنەوەی سۆشیالیستی کوردستان ئەو باڵەی لەناو (ی.ن.ك)مابوونەوە، تێکەڵ کران و یەکێتیی شۆڕشگێرانی کوردستانی لێ پێکهێندرا!!

بەیاننامەی دامەزراندنی (ی.ش.ك)مام جەلال نووسیبووی و بڵاوکرایەوە!! بە فەرمی (ی.ن.ك) بووە دوو باڵ، بەڵام بەشێك لە تێکۆشەرانی ناو (ی.ن.ك)هەر بە خەتی گشتی مانەوە، نەبوونە کۆمەڵە و شۆڕشگێران، هەروەك: (سەید مەجید، سەید حسێن، سەید مورسل) ناسراو بە خاڵە سەید مەجید، سەرەتا لەگەڵ شۆڕشگێران بوو پاشان کشایەوە، (ڕەفعەتی مەلا) ئەویش سەرەتا لەگەڵ شۆڕشگێران بوو و کشایەوە، (مامۆستا عەزیز حەسەن و شێرکۆ بێکەس و مەجید میرخان و مەجیدی سمایلە خڕە و حاکم فەرهاد) و (ئەحمەد کوردە-ئەحمەد سمێڵ ١٩٢٨ سلێمانی-١٩٩١) و (قادراغای مەمەنداغای نورەدین و شێخ سەدرەدینی سەندۆلان و حەسۆ قالەداود و محمود بەنزین و شێردڵ حەوێزی و هیوا سەرهەنگ و حسێن سنجاری و فاروق جەمیل و ....هتد) هەروەك خەتی گشتی بوون، بەتایبەتی (عەبدوڵلا حەبیب). تەنانەت بۆ خۆشی بەو خەتەیان دەگوت (حەبیبی)، یان پێیان دەگووتن (شۆڕمەڵە) کەوا لە پێکهاتەی (شۆڕ-گێران)و (کۆ-مەڵە)پێکهاتبوون و جیاوازیان نەدەکرد لە نێوان ململانێی کۆمەڵە و شۆڕگێران!! بەڕاستیش لە ململانێی کۆمەڵە و شۆڕشگێران دوور بوون!! هەقیان لەسەر ئەو ململانێ بێ مەعنایەی ئەو دوو باڵەی ناو (ی.ن.ك)نەبوو! شۆڕمەڵە ئەوانە دەگرێتەوە کە کۆمەڵە و شۆڕشگێران نەبوون.

ئەو حەبیبی و خەتی گشتییانە پەیوەست و پشتیوانی مام جەلال بوون، دەنا سەرکردایەتی و ئۆرگان و پشکی دیاریکراویان نەبوو لەناو (ی.ن.ك) پێکەوە نەبەسترابوونەوە و کۆبونەوەشیان نەبوو، بەس دیدەنی مام جەلالیان دەکرد و پەیڕەوی خەتی مام بوون.

مستەفا چاوڕەش کە لە کۆنگرەی یەکەمی (ی.ن.ك) هەڵبژێردرا بە سەرکردایەتی، کە کۆمەڵە بوو، لە یادەوەرییەکانیدا دەڵێت: (لە کۆنگرەی یەک ئەم تێکەڵکردنەوەیە جێبەجێ بوو، هەموومان دەستمان بۆ بەرز کردەوە، کەسیش دژی نەبوو. ئەوەندەی من

هەواڵنامەی کتێب

بزانم، بە هەموو کاکەکانەوە فاتحە بۆ باڵباڵێن خوێندرا و ئیتر سێ باڵ نەما. لەو کاتەدا کەسێک نەبوو بڵێ فڵان شت ڕاست نییە، چونکی قسەیەکی وانەکرا کە دیار بێ و دژی هەبێ).

سەرچاوەکان:

کتێبەکان

١. جەمال لۆلۆ: (چرای ڕێی خەبات، بەشێك لە نامە و دیکۆمێنتی د.محەمەد سابیر لە شۆڕشی نوێدا)، (سلێمانی، چاپخانەی پیرەمێرد، چاپی یەکەم، بەرگی یەکەم، ٢٠٢٢)، ل١٣-١٩.

٢. خەلیل عەبدوڵڵا و شیلان ئەحمەد: (بزووتنەوەی سۆسیالیستی کوردستان)، (مێژووی یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان)، (هەولێر، چاپی دووەم، چاپخانەی هێڤی، ٢٠١١)، ل١٠١-١٠٢.

٣. سەروەر عەبدولڕەحمان عومەر: (یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان، دامەزراندن و دەست پێکردنەوەی شۆڕش ١٩٧٥-١٩٧٦)، (سلێمانی، چاپخانەی تەما، چاپی یەکەم، ٢٠٠٢)، ل١٠٣

٤. شیلانی حاجی شەریف: (ناکۆکی و شەڕی ناوخۆیی پارتە سیاسییەکانی کوردستانی باشوور)، (کوردستان، چاپی دووەم، ٢٠٢١) ل١٠٠.

٥. فەرید ئەسەسەرد: (ئینسکلۆپیدیای یەکێتیی نیشتمانی کوردستان)، (سلێمانی: بڵاوکراوەی مەکتەبی بیرو هۆشیاری ی.ن.ك، چاپی چوارەم، بەرگی سێیەم، ٢٠٢١)، ل٢٣٧٩-٢٣٨١..

٦. مامۆستا عوسمان کانی پانکەیی: (سەروەرییەکانی یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان)، (سلێمانی، چاپی چوارەم، ٢٠١٤)، ل٤٨.

٧. مەسعود عبدالخالق: (ناسنامەی حزبە کوردستانییەکان)، (هەولێر: کتێبخانەی حاجی قادری کۆیی، چاپی دووەم، ٢٠١٤)، ل١٢١.

٨. هەڤاڵ کوێستانی: (ئەو ڕۆژانەی نیشتمان هی هەمووان بوو)، (سلێمانی، چاپخانەی کارۆ، چاپی یەکەم، ٢٠١٧)، ل١١٨.

٩. ئەنوەر حسێن (بازگر) و ژیلوان هەڵەدنی: (دیدارێکی مێژوویی لەگەڵ مەلا بەختیار)، (سلێمانی، بڵاوکراوەی چاودێر، ٢٠٢٤)، ل١٢٥.

سەرچاوەی ئەلکترۆنی

١. مەلا بەختیار: (لە یادی ٥٣ ساڵەی کۆمەڵە، کۆمەڵە چۆن هەڵدێرا؟(هەڵەکان لە چونە ناو یەکێتی) دا، وتاری بڵاوکراوە لە تۆڕی کۆمەڵایەتی فەیسبووك، بەرواری سەردانیکردن: ٢٠٢٣/٦/١٤
https://www.facebook.com/Mala.Bakhtiar/posts/pfbid02W9QrKAkiGHAZmG9eKTzjefhS-jbqSZmK1fZE3e43mhKDWSHbKPzt4jWuMDy8yfr2Ul

٢. مستەفا چاوڕەش، یادەوەرییەکان، لە ئینسکلۆپیدیا وەرگیراوە لە ڕۆژمێژووی ٢٠٢٥/٦/١٨
https://www.kurdipedia.org/default.aspx?q=20181121211138163041&lng=8

بەڵگەنامەیەك سەبارەت بە ڕۆژنامەی هاوكاری

د. ئەحمەد حەمەدئەمین

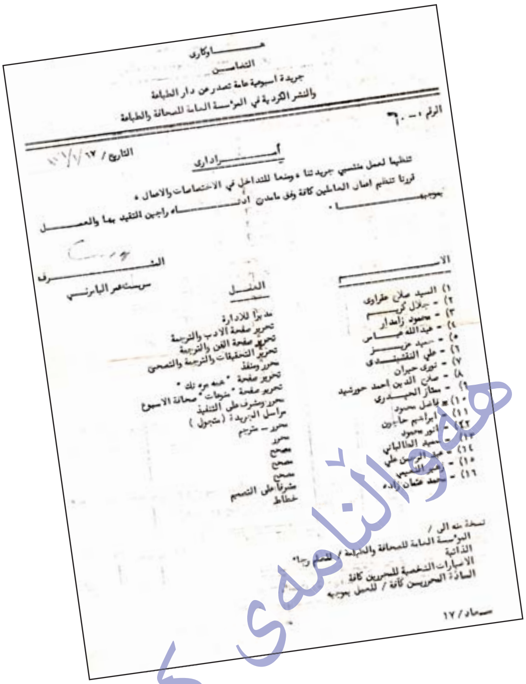

هاوكاری

التعاون

جريدة اسبوعية عامة تصدر عن دار الطباعة

والنشر الكردية في المؤسسة العامة للصحافة والطباعة

الرقم ١ – ٦٠

التاريخ / ١٢ / ٧ / ١٩٧١

أمر اداري

تنظيما لعمل منتسبي جريدتنا ، ومنعا للتداخل في الاختصاصات والاعمال ، قررنا تنظيم اعمال العاملين كافة وفق ما مدون ادناه راجين التقيد بها والعمل بموجبها .

المشرف

سرسنعمر البارزني

الاسم	العمل
١) السيد صلاح عقراوي	مديراً للادارة
٢) – جلال كريم	تحرير صفحة الادب والترجمة
٣) – محمود زامدار	تحرير صفحة الفن والترجمة
٤) – عبدالله عباس	تحرير التحقيقات والترجمة والتصحيح
٥) – سعيد عزيز	محرر ومنفذ
٦) – علي النقشبندي	تحرير صفحة "[illegible]"
٧) – نوري حيران	تحرير صفحة "منوعات"
٨) – صلاح الدين احمد خورشيد	محرر ومشرف على التنفيذ صحافة الاسبوع
٩) – ستار الحيدري	مراسل الجريدة (متجول)
١٠) – فاضل محمود	محرر – مترجم
١١) – ابراهيم حابون	محرر
١٢) – انور محمود	مصحح
١٣) – سعيد الطالباني	مصحح
١٤) – عبد الرحمن علي	مصحح
١٥) – [illegible]	مشرفاً على التصميم
١٦) – محمد عثمان زاده	خطاط

نسخة منه الى /

المؤسسة العامة للصحافة والطباعة / للتفضل [illegible]

الذاتية

الاضبارات الشخصية للمحررين كافة

السادة المحررين كافة / للعمل بموجبه

[illegible] / ١٧

هەواڵنامەی كتێب

ساڵی ١٩٦٨ دوای ئـەوەی بەعسییەكان لـە عێراق دەسـەڵاتیان گرتـەوە دەسـت، بەهـۆی ئـەو بارودۆخـەی تێیـدا بـوون، كەوتنـە بیركردنـەوە لـە چارەسـەكردنی دۆزی كـورد، بـۆ ئـەو مەبەسـتەش دوای نزیكبوونەوەیـان لـە هێـزە كوردییـەكان وەك پێشـاندانی نیـاز پاكـی خۆیـان، بڕیـاری ژمـارە (٤٨٤)یـان لـە ٩ی تشـرینی یەكەمـی ١٩٦٩ دەركـرد و دانیـان بـە مافـی ڕۆشـنبیری گەلـی كـورد نـا.

ئیـدی لـەدوای ئـەو بڕیـارە و دەرچوونـی گۆڤـاری بەیـان لـە تشرینـی دووەمـی ١٩٦٩، بـە مەبەسـتی لەدایكبوونـی ڕۆژنامەیەكـی كـوردی داوای كۆبوونەوەیـەك لـە ڕۆژنامەنووسـانی كـورد دەكرێـت. ئەنجـام هەوڵـەكان دەخرێنـە گـەڕ و ڕۆژنامـەی هـاوكاری لـە ٩ی كانوونـی دووەمـی ١٩٧٠ یەكەمیـن ژمـارەی چـاپ و بـڵاو دەكرێتـەوە.

بەپێـی یەكێـك لـە نووسراوەكانـی تایبـەت بـە ڕۆژنامـەی هـاوكاری ژمـارە (٦٠) لـە ٢٧ی

کانوونی دووەمی ١٩٧١ ئەو کاتە ڕۆژنامەکە وەك ڕۆژنامەیەکی هەفتانە لە خانە چاپ و بڵاوکردنەوەی کوردی لە دەزگای گشتی بۆ ڕۆژنامەوانی و چاپ دەرچووە. ناوەرۆکی نووسراوەکە فەرمانێکی کارگێڕییە سەربەست عومەر بامەڕنی وەك سەرپەشتیار واژۆی لەسەر کردووە. لە ناوەرۆکەکەیدا هاتووە «بۆ ڕێکخستنی ئەندامانی ڕۆژنامەکەمان و ڕێگریکردن لە دەستوەردان لە پسپۆڕی و کارکردن، بڕیارمانداوە کارەکانی سەرجەم کارمەندان بەپێی ئەوەی لە خوارەوە ئاماژەی پێکراوە ڕێکبخرێن، بەهیوای جێبەجێکردن و کارپێکردنی».

لە نووسراوەکە هەریەك لە کارمەندەکان و ئەرکەکانیان بەم شێوەی خوارەوە ڕێکخراوە:

سەلاح ئاکرەیی، بەڕێوەبەری کارگێڕی.

جەلال کەریم (مەبەستی جەلالی میرزا کەریم - ئەحمەد)، بەرپرسی لاپەڕەی ئەدەب و وەرگێڕان.

مەحموود زامدار، بەرپرسی لاپەڕەی هونەر و وەرگێڕان.

عەبدوڵڵا عەباس، بەرپرسی لێکۆڵینەوە و وەرگێڕان و هەڵەبڕی.

حەمید عەزیز، نووسەر و جێبەجێکار.

عەلی نەقشبەندی، بەرپرسی لاپەڕەی هەمەڕەنگ.

نووری حەیران، بەرپرسی لاپەڕەی هەمەرەنگ و چاپەمەنی هەفتانە.

سەلاح ئەحمەد خورشید، بەرپرس و سەرپەشتیاری جێبەجێکار.

مومتاز حەیدەری، پەیامنێری ڕۆژنامە (گەڕۆك).

فازیڵ مەحموود، نووسەر و وەرگێڕ.

ئیبراهیم حاجون، نووسەر.

ئەنوەر مەحموود، هەڵەبڕ.

حەمید تاڵەبانی، هەڵەبڕ.

عەبدولڕەحمان عەلی، هەڵەبڕ.

زوهیر نوعێمی، سەرپەرشتیاری نەخشازی.

محەمەد عوسمان زادە، خۆشنووس.

ئەگەرچی ئەو نووسراوە، ناوەرۆکەکەی پەیوەستە بە کاری کارگێڕی نێو ڕۆژنامەکە، بەڵام وەك بەڵگەنامەیەکی گرنگ بۆ مێژووی ڕۆژنامەنووسی کوردی بەگشتی و ڕۆژنامەی هاوکاری بەتایبەتی دەکرێت بە گرنگییەوە لێی بڕوانرێت. بۆیە بە پێویستمان زانی بڵاوی بکەینەوە.

بەسوپاسەوە لە کتێبخانە و ئەرشیڤی مومتاز حەیدەری وەرگیراوە.

جەلال تاڵەبانی لە بەڵگەنامە مێژووییەکانی فەرەنسا

لە فەرەنسییەوە: نەجاتی عەبدوڵڵا

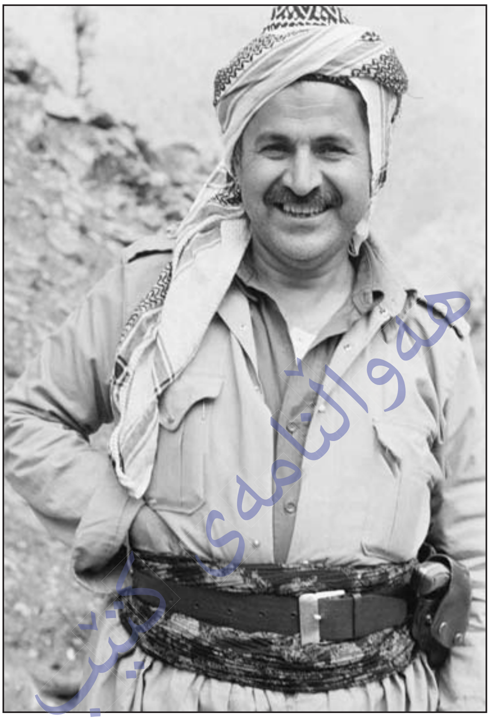

(بەشی چوارەم)

بەڵگەنامەی ژمارە: ١

کاروباری دەرەوە

شیفرە خوێندنەوە

IR-5-8 Kurdes

تەلەگرامی گەیشتوو

(گەیشتن بە نووسینگەی ئەفریقا ڕۆژهەڵات)

(٢٩ ی حوزەیرانی ١٩٦٣)

تاهیر یەحیا

عەلی ساڵح ئەلسەعدی

قاهیرە، ٢٨ی حوزەیرانی ١٩٦٣

لە ٢٩ ی حوزەیرانی ١٩٦٣ ، سەعات ٨ و ١٦ خولەک بڵاوکراوەتەوە

لە ٢٩ ی حوزەیرانی ١٩٦٣ ، سەعات ٨ و ٠٤ گەیشتووە.

ژمارە: ٢٦٨-٢٧٠

هەیکەل لە ئیدیتۆریالی (سەروتاری) هەفتانەی ئەمڕۆی خۆیدا هەڵوێستی وڵاتانی یەکگرتووی عەرەبی سەبارەت بە کێشەی کورد شی دەکاتەوە، بە تایبەتی هێرش دەکاتە سەر بەڕێز عەلی ئەلسەعدی کە گاڵتە بە گەنجیی و بێ ئەزموونیی ئەو دەکات.

ئیدیتۆریالەکە هەر لە سەرەتاوە ئاماژە بەوە دەکات، کە حەقیقەتی نەتەوەیی کورد بوونی هەیە و لەلایەن حوکومەتی عێراقەوە لە بەیاننامەی ٩ی ئازاری ڕابووردوودا دانی پێیدا نراوە. پاشان نووسیاری ئەو ئیدیتۆریالە پشت بە کۆنووسی دانوستانەکانی عێراقی و میسری لە ٢٣ و ٢٤ی شوباتی ڕابووردوو دەبەستێت بۆ خستنەڕووی هەڵوێستی وڵاتانی یەکگرتووی عەرەبی سەبارەت بەم بابەتەوە. لەم کۆنووسانە ئەوە وەدیاردەکەون، کە پێش چاوپێکەوتنی بە گفتوگۆکارە عێراقی و کوردەکان، سەرۆک ناسر پێی ڕاگەیاندوون، کە ئەو هەر چەشنە جیابوونەوەیەکی کوردەکان قەبووڵ ناکات. بەڕێز تاڵەبانی ئەو دڵنیاییانەی پێی داوە کە ئەو داوای کرد بوو، بە تایبەتی تاڵەبانی باسی لەوە کرد بوو،

کە کوردەکان تەنیا بە داخوازیی ئۆتۆنۆمی دەستبەردار دەبن و بزووتنەوەی کورد هیچ پەیوەندییەکی لەگەڵ ئەو گرووپەدا نییە، کە لە ڕاگەیەندراوێکدا، کە لە سویسرا بڵاو کرایەوە، داوای دابەشکردنی داهاتەکانی نەوت و چۆڵکردنی خاکی کوردەکان دەکات لەلایەن سوپای عێراقەوە.

لە دوابەدوای کۆتایی کۆبوونەوەکە، سەرۆک ناسر سیاسەتێکی گرتەبەر کە دەتوانرێت بەم شێوەیە کورت بکرێتەوە: داوای سەربەخۆیی کوردیی ڕەتدەکاتەوە بەڵام هانی هەردوولا دەدا لەسەر ئەوەی کە چارەسەرێکی دانوستانکاریی بۆ کێشەکە بدۆزنەوە بۆ ئاسانکاریی لە گەڕان بەدوای چارەسەریی دۆزینەوەدا.

لە لایەکی دیکەوە قاهیرە داوای لە بەغدا کردووە پرۆژەیەکی لامەرکەزیی ئامادە بکات بۆ بردنەپێشەوەی دانوستانەکان بۆ پێشەوە و لە لایەکی دیکەشەوە هاوکاریی سەربازیی پێشکەش بە حوکوومەتی عێراق کردووە بۆ بەهێزکردنی بۆ ڕووبەڕووبوونەوە لە دژی نەیارەکانی. لەچاوی ئەلئەهرام خەمی قاهیرە لە دوورکەوتنەوە لە شەڕی چەکداریی بە پلەی یەکەم دەگەڕێتەوە بۆ ڕەچاوکردنی سیاسەتی گشتی. بە پلەی یەکەم مەسەلەکە ئەوەیە کە بیانوویەک نەدرێتە دەست یەکێتیی سۆڤیەت بۆ دەستێوەردان لە کاروباری عەرەبی، نە کاردانەوەی دوژمنکارانەیشی لێی بورووژێنرێت لە کاتێکدا کە پشتیوانیکردنی سۆڤیەت بۆ جیهانی عەرەبی پێویستە بۆ ڕاگرتنی هاوسەنگیی دەسترۆیشتوویی ئیسرائیل بەسەر ئەمریکا، کە لەگەڵ نزیکبوونەوەی هەڵبژاردنەکانی سەرۆکایەتیی ئەمریکا تا دێت بەهێزتر دەبێت.

دۆندۆنە

بەڵگەنامەی ژمارە: ٢

کاروباری دەرەوە

تەلێگرامی گەیشتوو

گەیشتن بە نووسینگەی ئەفریقا ڕۆژهەڵات

(٢٢ ی حوزەیرانی ١٩٦٣)

IR-5-8 Kurdes

تاران، ٢١ی ئاگستۆسی ١٩٦٤، ١٤ لە سەعات ١٤ نێردراوە

لە ٢١ ی ئاگستۆسی ١٩٦٤ لە سەعات ١٧ و ١٦ خولەک گەیشتووە

هەواڵنامەی کێب

-تایبەتی-

ژمارە ٥٧٦

ئاماژە بە تەلەگرامی ژمارە ٥٧٠ دەکەم.

بریکاری وەزیری دەرەوە بۆ کاروباری دەرەوە پێی ڕاگەیاندم کە حوکومەتەکەی مەزەندەی تێهەڵچوونەوەی شەڕ و پێکدادانەکانی نێوان سوپای عێراق و هێزە کوردییەکانی بارزانی، لە هەر ڕۆژێک بێ لە ئێستەوە پێشبینی دەکات.

پێدەچێت نزیکبوونەوەی شەڕ ئاسانکاریی کردبێ بۆ لێک نزیکبوونەوەی تاڵەبانی و بارزانی. دەسەڵاتکارانی ئێران لەوە ڕازین کە ئەمەی دووەمیان (بارزانی) توانیویەتی لەژێر سەرکردایەتی خۆیدا تاڕادەیەک یەکگرتوویییەکی دیاریکراو بۆ ناو پارتی دیموکراتی کورد بگەڕێنێتەوە.

گیراودۆن

بەڵگەنامەی ژمارە: ٣

باڵیۆزخانەی فەرەنسا

لە عێراق

بەغدا، ١٢ی حوزەیرانی ١٩٦٣.

IR-5-8 Kurdes

ژمارە ٩٠

لە پۆل لۆ گۆریک شارژ دەفێری فەڕەنسا لە عێراق

بۆ خاوەنشکۆ بەڕێز وەزیری کاروباری دەرەوە

(ئەفریقا -ڕۆژهەڵات)

لەبارەی کێشەی کوردەوە: دژە پێشنیازەکانی حوکوومەت.

وا هاوپێچ وەرگێڕانی ئینگلیزیی ئەو کۆنگرە ڕۆژنامەوانییەی، کە لە ١٠ی حوزەیرانی ١٩٦٣ لەلایەن بەڕێز عەلی ساڵح ئەلسەعدی، جێگری سەرۆکی وەزیران و وەزیری ئیرشادی نیشتیمانی، لەبارەی کێشەی کورد و بڕیاری حوکومەت بۆ پچڕاندنی دانوستانە بەردەوامەکان لەگەڵ لایەنگرانی جەنەڕاڵ بارزانی بەڕێوەچوو، بۆ وەزارەت دەنێرم.

هەروەها پڕۆژەی حوکوومەتیش بۆ لامەرکەزیی ئیداری بۆتان دەنێرم، کە پێشکەش

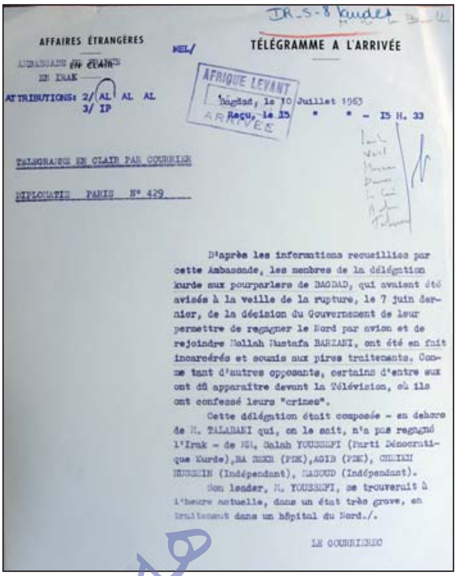

AFFAIRES ÉTRANGÈRES

TÉLÉGRAMME A L'ARRIVÉE

AMBASSADE EN CLAIR
EN IRAK

MEL/

ATTRIBUTIONS: 2/ AL AL AL
3/ IP

AFRIQUE LEVANT
ARRIVÉE

Bagdad, le 10 Juillet 1963
Reçu, le 15 " " - 15 H. 33

TELEGRAMME EN CLAIR PAR COURRIER

DIPLOMATIE PARIS N° 429

D'après les informations recueillies par cette Ambassade, les membres de la délégation kurde aux pourparlers de BAGDAD, qui avaient été avisés à la veille de la rupture, le 7 juin dernier, de la décision du Gouvernement de leur permettre de regagner le Nord par avion et de rejoindre Mollah Mustafa BARZANI, ont été en fait incarcérés et soumis aux pires traitements. Comme tant d'autres opposants, certains d'entre eux ont dû apparaître devant la Télévision, où ils ont confessé leurs "crimes".

Cette délégation était composée - en dehors de M. TALABANI qui, on le sait, n'a pas regagné l'Irak - de MM. Salah YOUSSEFI (Parti Démocratique Kurde), BA [illegible] (PDK), AGID (PDK), [illegible] HUSSEIN (Indépendant), MASOUD (Indépendant).

Son leader, M. YOUSSEFI, se trouverait à l'heure actuelle, dans un état très grave, en traitement dans un hôpital du Nord./.

LE COURRIER

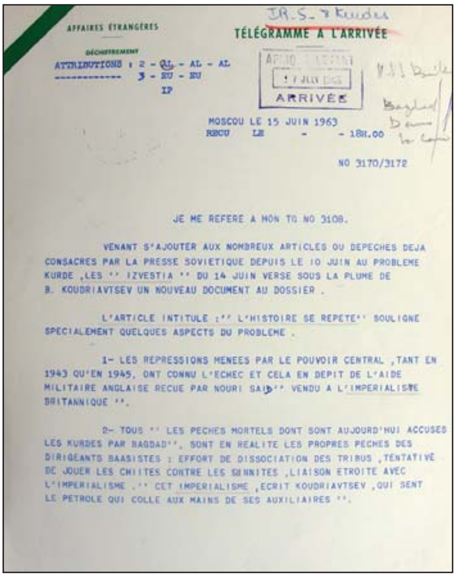

AFFAIRES ÉTRANGÈRES

TÉLÉGRAMME A L'ARRIVÉE

DÉCHIFFREMENT
ATTRIBUTIONS : 2 - AL - AL - AL
3 - EU - EU
IP

AFRIQUE LEVANT
17 JUIN 1963
ARRIVÉE

MOSCOU LE 15 JUIN 1963
RECU LE - - 18H.00

NO 3170/3172

JE ME REFERE A MON TG NO 3108.

VENANT S'AJOUTER AUX NOMBREUX ARTICLES OU DEPECHES DEJA CONSACRES PAR LA PRESSE SOVIETIQUE DEPUIS LE 10 JUIN AU PROBLEME KURDE ,LES '' IZVESTIA '' DU 14 JUIN VERSE SOUS LA PLUME DE B. KOUDRIAVTSEV UN NOUVEAU DOCUMENT AU DOSSIER .

L'ARTICLE INTITULE :'' L'HISTOIRE SE REPETE'' SOULIGNE SPECIALEMENT QUELQUES ASPECTS DU PROBLEME .

1- LES REPRESSIONS MENEES PAR LE POUVOIR CENTRAL ,TANT EN 1943 QU'EN 1945, ONT CONNU L'ECHEC ET CELA EN DEPIT DE L'AIDE MILITAIRE ANGLAISE RECUE PAR NOURI SAID'' VENDU A L'IMPERIALISME BRITANNIQUE ''.

2- TOUS '' LES PECHES MORTELS DONT SONT AUJOURD'HUI ACCUSES LES KURDES PAR BAGDAD'', SONT EN REALITE LES PROPRES PECHES DES DIRIGEANTS BAASISTES : EFFORT DE DISSOCIATION DES TRIBUS ,TENTATIVE DE JOUER LES CHIITES CONTRE LES SUNNITES ,LIAISON ETROITE AVEC L'IMPERIALISME .'' CET IMPERIALISME ,ECRIT KOUDRIAVTSEV ,QUI SENT LE PETROLE QUI COLLE AUX MAINS DE SES AUXILIAIRES ''.

بـە وەفـدی کـورد کـراوە، کـە بریتییـە لـە وەڵامـی بەغـدا بـۆ دوایین یادداشـتنامەکەی بەڕێـز تاڵەبانـی (برووسـکەنامەی ژمـارە AL/٣٦- م لـە ٧ی ئایـاری ١٩٦٣) هاوپێـچ دەکـەم.

بـەدەر لـە دامەزراندنـی قەوارەیەکـی ئیداریـی کـوردی لـە غیابـی ئـەو سـەربەخۆییەی، کـە پارتـی دیموکراتـی کوردسـتان داوای دەکات، ئـەوا ئـەم بەڵگەنامەیـە تەنیا دابەشـبوونێکی ئیداریـی نوێـی وڵات بـۆ شـەش پارێـزگا (محافظـە) درووسـت دەکات، کـە سـێیان لەوانـە دانیشـتوانەکانی کـوردن و پرەنسـیپی لامەرکەزیـی تەنانـەت بەسـەر ئـەم دابەشـبوونە هەرێمییە نوێیەیـەش جێبەجـێ ناکرێـت، کـە بەهـۆی شـێوازی دانانـی ئۆرگانەکانـی (پارێـزگار لەلایـەن بەغـداوە دیـاری دەکرێـت، ئەنجومـەن تەنیـا بەشـێکی لـە ئەندامانـی هەڵبژێـردراو پێـک دێـت)، ئـەوە جگـە لـە سـنووردارێی توانـا و دەسـەڵاتەکانی.

جگـە لەوەیـش، پـرۆژەی یاسـاکە زمانـی کـوردی بـە تەنیـا لـە پارێـزگای سـلێمانی وەک زمانێکـی ڕەسـمیی ناسـاندووە، کـە خوێندنـی سـەرەتایی بـە زمانـی کـوردی تێـدا دەخوێنـدرێ. بـەڵام لـە ناوچـە دراوسـێکانی لـە کەرکـووک و مووسـڵ زمانـی کـوردی ئـەم پێگەیـە ڕەسـمییەی نییـە. لەسـەر ئـەم خاڵـە کۆتاییـەدا بەتایبەتـی، پرۆژەکـەی حوکوومـەت بریتییـە لـە هەنگاوێـک بـۆ دواوە بـەراورد بـەو مافانـەی کـە لـە سـەرەتای دامەزراندنـی دەوڵەتـی عێراقـەوە لەژێـر چاودێـری کۆمەڵـەی گـەلان بـۆ کـورد ناسـێندرا بـوون، ئـەو مافانـەی کـە لەلایـەن حوکوومەتـی

جەنـەڕاڵ قاسـمەوە دووپـات كرابوونـەوە.

ئاشـكرایە كـە ئـەم «دژە پێشـنیازانە»ی حوكوومـەت، كـە بـە هیـچ شـێوەیەك وەڵامـی خواسـتی نوێنەرانـی گەلـی كـورد ناداتـەوە، ناكـرێ لەلایـەن نوێنەرانـی مـەلا مسـتەفا بارزانییـەوە قەبـووڵ بكرێـن، كـە بـە پێـی ئـەو زانیارییانـەی كـە مـن كـۆم كردۆتـەوە، لەگـەڵ ئەوەشـدا كـە ئـەوان ئامادە بـوون زۆر دوورتـر بـڕۆن بـۆ ئـەوەی مـل بنەوێنـن. هەمـوو شـتێك ئـەوە دەردەخـات كـە ئـەوان لـە شـێوەی ئۆلتیماتۆمێكـدا لـە ڕۆژی شـەممە ٩ی حوزەیـران پێشكەشـیان كـردوون، بـەڵام بـە دڵنیاییـەوە ڕەتدەكرێتـەوە و ئـەم ڕەتكردنەوەیـش ڕەوایەتـی دەدات، لـە چـاوی ڕای گشـتیدا، ڕەوایـی بـەو كارە سـەربازییە دەدا، كـە ماوەیـەك لەمەوبـەر لەلایـەن دەسـەڵاتدارانی عێراقـەوە بڕیـاری لەسـەر درا بـوو.

بەپێـی ئـەو زانیاریانـەی دوێنـێ پێـم گەیشـتووە، وەفـدی كـوردی توانیویەتـی بەغـدا بەجێبهێڵێـت. تـا ئێسـتە هیـچ زانیارییـەك سـەبارەت بـە چارەنووسـی هـەردوو ئەندامـە كوردەكـەی حوكوومـەت، جەنـەراڵ فوئـاد عـارف، وەزیـری دەوڵـەت و بەڕێـز بابـا عەلـی، وەزیـری كشـتوكاڵ بـڵاو نەكراوەتـەوە.

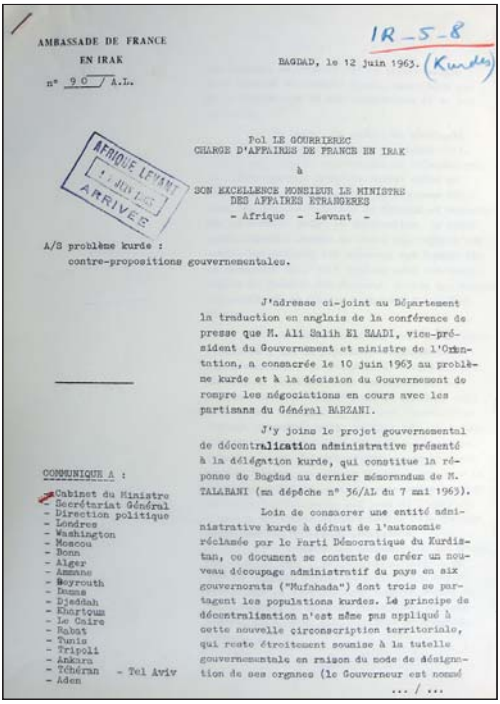

IR-5-8

AMBASSADE DE FRANCE
EN IRAK
n° 90 / A.L.

BAGDAD, le 12 juin 1963. (Kurdes)

AFRIQUE LEVANT
ARRIVÉE

Pol LE GOURRIEREC
CHARGE D'AFFAIRES DE FRANCE EN IRAK

à

SON EXCELLENCE MONSIEUR LE MINISTRE
DES AFFAIRES ETRANGERES
- Afrique - Levant -

A/S problème kurde :
contre-propositions gouvernementales.

J'adresse ci-joint au Département la traduction en anglais de la conférence de presse que M. Ali Salih El SAADI, vice-président du Gouvernement et ministre de l'Orientation, a consacrée le 10 juin 1963 au problème kurde et à la décision du Gouvernement de rompre les négociations en cours avec les partisans du Général BARZANI.

J'y joins le projet gouvernemental de décentralisation administrative présenté à la délégation kurde, qui constitue la réponse de Bagdad au dernier mémorandum de M. TALABANI (ma dépêche n° 36/AL du 7 mai 1963).

Loin de consacrer une entité administrative kurde à défaut de l'autonomie réclamée par le Parti Démocratique du Kurdistan, ce document se contente de créer un nouveau découpage administratif du pays en six gouvernorats ("Mufahada") dont trois se partagent les populations kurdes. Le principe de décentralisation n'est même pas appliqué à cette nouvelle circonscription territoriale, qui reste étroitement soumise à la tutelle gouvernementale en raison du mode de désignation de ses organes (le Gouverneur est nommé

... / ...

COMMUNIQUE A :
- Cabinet du Ministre
- Secrétariat Général
- Direction politique
- Londres
- Washington
- Moscou
- Bonn
- Alger
- Ammane
- Beyrouth
- Damas
- Djeddah
- Khartoum
- Le Caire
- Rabat
- Tunis
- Tripoli
- Ankara
- Téhéran
- Aden
- Tel Aviv

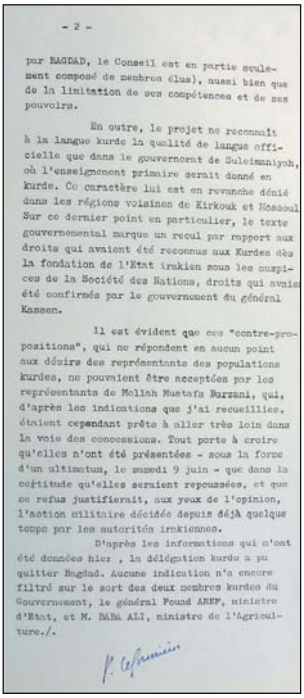

- 2 -

par BAGDAD, le Conseil est en partie seulement composé de membres élus), aussi bien que de la limitation de ses compétences et de ses pouvoirs.

En outre, le projet ne reconnaît à la langue kurde la qualité de langue officielle que dans le gouvernorat de Suleimaniyah, où l'enseignement primaire serait donné en kurde. Ce caractère lui est en revanche dénié dans les régions voisines de Kirkouk et Mossoul. Sur ce dernier point en particulier, le texte gouvernemental marque un recul par rapport aux droits qui avaient été reconnus aux Kurdes dès la fondation de l'Etat irakien sous les auspices de la Société des Nations, droits qui avaient été confirmés par le gouvernement du général Kassem.

Il est évident que ces "contre-propositions", qui ne répondent en aucun point aux désirs des représentants des populations kurdes, ne pouvaient être acceptées par les représentants de Mollah Mustafa Barzani, qui, d'après les indications que j'ai recueillies, étaient cependant prêts à aller très loin dans la voie des concessions. Tout porte à croire qu'elles n'ont été présentées - sous la forme d'un ultimatum, le samedi 9 juin - que dans la certitude qu'elles seraient repoussées, et que ce refus justifierait, aux yeux de l'opinion, l'action militaire décidée depuis déjà quelque temps par les autorités irakiennes.

D'après les informations qui m'ont été données hier , la délégation kurde a pu quitter Bagdad. Aucune indication n'a encore filtré sur le sort des deux membres kurdes du Gouvernement, le général Fouad AREF, ministre d'Etat, et M. BABA ALI, ministre de l'Agriculture./.

بەڵگەنامەی ژمارە: ٤

کاروباری دەرەوە

شیفرە خوێندنەوە

IR-5-8 Kurdes

تەلەگرامی گەیشتوو

گەیشتن بە نووسینگەی ئەفریقا ڕۆژهەڵات

(١٧ ی حوزەیرانی ١٩٦٣)

مۆسکۆ، ١٥ی حوزەیرانی ١٩٦٣

له ١٥ ی حوزەیرانی ١٩٦٣ ، سەعات ١٨ و ٠٠ خولەک گەیشتووە

ژمارە ٣١٧٢/٣١٧٠

من ئاماژە بە تێلێگرامی ژمارە ٣١٠٨ م دەکەم.

جگە لەو وتارگەل یان نامە زۆر و زەوەندانەی کە لەوەتای ١٠ی حوزەیرانەوە چاپەمەنیی سۆڤیەتی بۆ کێشەی کوردی تەرخان کردوون، ئیزڤێستیای ڕۆژی ١٤ی حوزەیران بەڵگەنامەیەکی نوێی لە مەلەفی کوردی بڵاوکردۆتەوە، کە لەلایەن ب. کودریافتیس (١) نووسراوە.

وتارەکەی بە ناوی «مێژوو خۆی دووبارە دەکاتەوە» تیشک دەخاتە سەر هەندێک لەلایەنەکانی کێشەکە و بەرووییەکیی تایبەتیش:

١- ئەو داپڵۆسینەوانەی کە دەسەڵاتکارانی ناوەندیی ئەنجامی داون، چ لە ساڵی ١٩٤٣ یا لە ساڵی ١٩٤٥، شکستیان هێناوە، سەرەڕای ئەو هاوکارییە سەربازییەی بەریتانیایی پێشکەش بە نوری سەعید دەکرا، کە خۆی بە ئیمپریالیزمی بەریتانیایی فرۆشتبوو.

٢- هەموو ئەو گوناهی کوشتارانەی کە ئەمڕۆ کورد لەلایەن بەغداوە پێی تۆمەتبار دەکرێن، ڕاستییەکەی گوناهی سەرکردەکانی بەعس خۆیانن: لە هەوڵدان بۆ ناکۆکی درووستکردن لەناو خێڵەکان، هەوڵدانێک بۆ گەمەکردنی شیعەکان دژ بە سوننەکان، پەیوەندییەکی نزیکیان بە ئیمپریالیزمەوە هەیە. ئەم ئیمپریالیزمە، وەکوو کودریڤتسێڤ دەنووسێت، بۆنی نەوتی لێدێت کە کەوتۆتە بندەستی ئالیکارەکانییەوە.

هەواڵنامەی کتێب

بەڵگەنامەی ژمارە: ٥

کاروباری دەرەوە

شیفرە خوێندنەوە

تەلەگرامی گەیشتوو

IR-5-8 Kurdes

بالیۆزخانەی فەرەنسا لە عێراق

گەیشتن بە نووسینگەی ئەفریقا ڕۆژهەڵات

(١٥ ی تەمموزی ١٩٦٣)

بەغدا، ١٠ی تەمموزی ١٩٦٣

لە ١٥ ی تەمموزی ١٩٦٣ ، سەعات ١٥ و ٣٣ گەیشتووە

تەلەگرامی غەیرە شیفرەکراو بە پۆستەی دیپلۆماتی پاریس ژمارە ٤٢٩ نێردراوە.

بەگوێرەی ئەو زانیارییانەی کە ئەم باڵیۆزخانەیە کۆی کردۆنەتەوە، ئەندامانی وەفدی کوردی بۆ دانوستانەکانی بەغداد، کە لە سەروبەندی تێکچوونەکەدا، لە ٧ی حوزەیران، لە بڕیاری حوکومەت ئاگەدارکراونەتەوە بۆ ڕێگەپێدانیان بۆ گەڕانەوەیان بۆ باکوور بە فڕۆکە و پەیوەندیکردنەویان بە مەلا مستەفا بارزانی، لە ڕاستیدا زیندانیی کراون و بە خراپیی مامەڵەیان لەگەڵدا کردوون. وەک زۆرێک لە نەیارانی دیکە، کە هەندێکیان ناچار کراون لەسەر شاشەی تەلەفزیۆن دەربکەون، لەوێ دانیان بە «تاوانەکانیان»دا ناوە.

ئەم وەفدە، جگە لە بەڕێز تاڵەبانی کە وەک ئەوەی ئێمە دەزانین نەگەڕاوەتەوە بۆ عێراق، بریتی بوون لە بەڕێزان ساڵح یوسفی (پارتی دیموکراتی کورد)، بابەکر(٢) (پارتی دیموکراتی کورد)، عەگید (٣) (پارتی)، شێخ حوسێن (٤) (سەربەخۆ)، و مەسعوود (٥) (سەربەخۆ) پێکهاتبوون.

سەرکردە بەڕێز یوسفی ئێستە باری تەندروستی زۆر ناجۆرە، لە نەخۆشخانەیەک لە باکوور چارەسەر وەردەگرێت.

لۆ گۆرریریک

بەڵگەنامەی ژمارە: ٦

کاروباری دەرەوە

(بە بێ شیفرە)

تەلەگرامی گەیشتوو

IR-5-8 Kurdes

بالیۆزخانەی فەرەنسا لە عێراق

گەیشتن بە نووسینگەی ئەفریقا ڕۆژهەڵات

(٢٧ ی تەمووزی ١٩٦٣)

بەغدا، ٢٣ی تەمووزی ١٩٦٣

لە ٢٧ ی تەمووزی ١٩٦٣ ، سەعات ١١ و ٢١ خولەک گەیشتووە

تەلەگرامی غەیرە شیفرەکراو بە پۆستەی دیپلۆماتی پاریس ژمارە ٤٧٥ نێردراوە.

چوار ئەندامی وەفدی کوردی بۆ دانوستانەکانی بەغدا لەم دواییە بە بڕیاری حاکمی عەسکەری گشتیی ئازاد کراون. ئەوانیش بریتین لە بەڕێزان مەسعوود محەممەد و بابەکر محەممەد، کە لە تەلەگرامی ژمارە ٤٢٩مدا باسم کردوون و هەروەها دووو کەسی دیکە.

لە بەیاننامەکەدا کە سەبارەت بەم ئازادکردنانە دەرکراوە باس لەوە دەکات کە ئەو کەسایەتییە کوردییە ناوبراوانە، «تێگەیشتنێکی گەورەیان بۆ دیدگای حوکوومەت نیشان داوە و نیازپاکییان نیشان داوە بۆ گەیشتن بە چارەسەرێک بۆ کێشەکە. هەروەها هەوڵەکانیان خستۆتەگەڕ کە دەبێ ببێتە هۆی وەدیهێنانی بەرژەوەندی گشتی لەم بەستێنەدا».

ئامانجی ڕاستەقینەی ئەم بڕیارە (کە بەڕێزان ساڵح یوسفی و شێخ حسێن و عەگید ناگرێتەوە) هێشتە ڕوون نییە. هەروەها ئەگەری ئەوە هەیە کە حوکوومەت هەوڵی ئەوە بدات یان بازنەکانی بزووتنەوەی کورد دابەش بکات یان ئەوەتا بۆ دواڕۆژ «وتوێژکاری گونجاو» بۆخۆی دەستەبەر بکات.

لۆ گۆرییێرێک

هەواڵنامەی کتێب

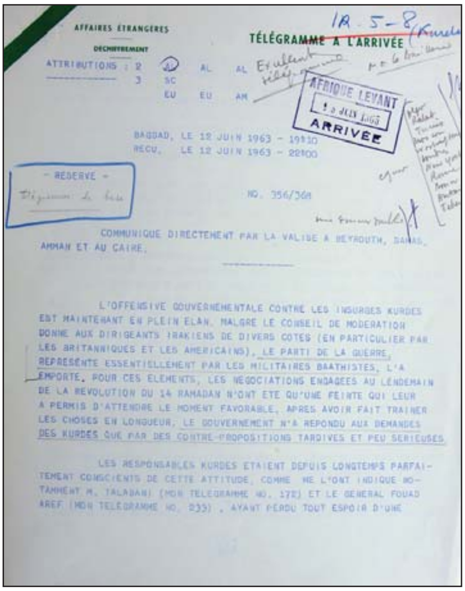

AFFAIRES ÉTRANGÈRES

DÉCHIFFREMENT

ATTRIBUTIONS : 2 AL AL AL

3 SC

EU EU AM

IR-5-8

TÉLÉGRAMME A L'ARRIVÉE

AFRIQUE LEVANT
15 JUIN 1963
ARRIVÉE

BAGDAD, LE 12 JUIN 1963 - 19H10
RECU, LE 12 JUIN 1963 - 22H00

- RESERVE -

NO. 356/368

COMMUNIQUE DIRECTEMENT PAR LA VALISE A BEYROUTH, DAMAS, AMMAN ET AU CAIRE.

L'OFFENSIVE GOUVERNEMENTALE CONTRE LES INSURGES KURDES EST MAINTENANT EN PLEIN ELAN. MALGRE LE CONSEIL DE MODERATION DONNE AUX DIRIGEANTS IRAKIENS DE DIVERS COTES (EN PARTICULIER PAR LES BRITANNIQUES ET LES AMERICAINS), LE PARTI DE LA GUERRE, REPRESENTE ESSENTIELLEMENT PAR LES MILITAIRES BAATHISTES, L'A EMPORTE. POUR CES ELEMENTS, LES NEGOCIATIONS ENGAGEES AU LENDEMAIN DE LA REVOLUTION DU 14 RAMADAN N'ONT ETE QU'UNE FEINTE QUI LEUR A PERMIS D'ATTENDRE LE MOMENT FAVORABLE. APRES AVOIR FAIT TRAINER LES CHOSES EN LONGUEUR, LE GOUVERNEMENT N'A REPONDU AUX DEMANDES DES KURDES QUE PAR DES CONTRE-PROPOSITIONS TARDIVES ET PEU SERIEUSES.

LES RESPONSABLES KURDES ETAIENT DEPUIS LONGTEMPS PARFAITEMENT CONSCIENTS DE CETTE ATTITUDE, COMME ME L'ONT INDIQUE NOTAMMENT M. TALABANI (MON TELEGRAMME NO. 172) ET LE GENERAL FOUAD AREF (MON TELEGRAMME NO. 233), AYANT PERDU TOUT ESPOIR D'UNE

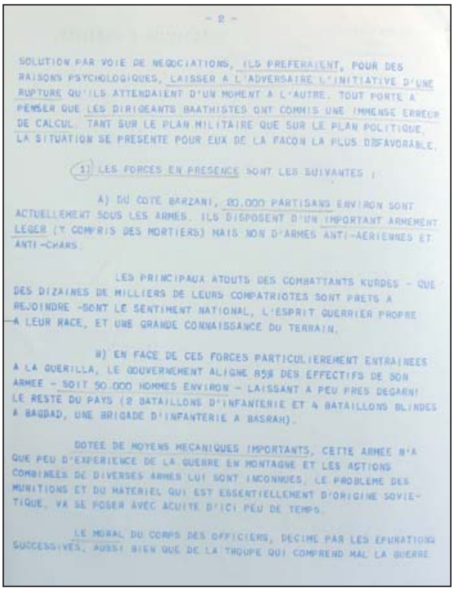

- 2 -

SOLUTION PAR VOIE DE NEGOCIATIONS, ILS PREFERAIENT, POUR DES RAISONS PSYCHOLOGIQUES, LAISSER A L'ADVERSAIRE L'INITIATIVE D'UNE RUPTURE QU'ILS ATTENDAIENT D'UN MOMENT A L'AUTRE. TOUT PORTE A PENSER QUE LES DIRIGEANTS BAATHISTES ONT COMMIS UNE IMMENSE ERREUR DE CALCUL. TANT SUR LE PLAN MILITAIRE QUE SUR LE PLAN POLITIQUE, LA SITUATION SE PRESENTE POUR EUX DE LA FACON LA PLUS DEFAVORABLE.

1) LES FORCES EN PRESENCE SONT LES SUIVANTES :

A) DU COTE BARZANI, 20.000 PARTISANS ENVIRON SONT ACTUELLEMENT SOUS LES ARMES. ILS DISPOSENT D'UN IMPORTANT ARMEMENT LEGER (Y COMPRIS DES MORTIERS) MAIS NON D'ARMES ANTI-AERIENNES ET ANTI-CHARS.

LES PRINCIPAUX ATOUTS DES COMBATTANTS KURDES - QUE DES DIZAINES DE MILLIERS DE LEURS COMPATRIOTES SONT PRETS A REJOINDRE - SONT LE SENTIMENT NATIONAL, L'ESPRIT GUERRIER PROPRE A LEUR RACE, ET UNE GRANDE CONNAISSANCE DU TERRAIN.

B) EN FACE DE CES FORCES PARTICULIEREMENT ENTRAINEES A LA GUERILLA, LE GOUVERNEMENT ALIGNE 85% DES EFFECTIFS DE SON ARMEE - SOIT 50.000 HOMMES ENVIRON - LAISSANT A PEU PRES DEGARNI LE RESTE DU PAYS (2 BATAILLONS D'INFANTERIE ET 4 BATAILLONS BLINDES A BAGDAD, UNE BRIGADE D'INFANTERIE A BASRAH).

DOTEE DE MOYENS MECANIQUES IMPORTANTS, CETTE ARMEE N'A QUE PEU D'EXPERIENCE DE LA GUERRE EN MONTAGNE ET LES ACTIONS COMBINEES DE DIVERSES ARMES LUI SONT INCONNUES. LE PROBLEME DES MUNITIONS ET DU MATERIEL QUI EST ESSENTIELLEMENT D'ORIGINE SOVIETIQUE, VA SE POSER AVEC ACUITE D'ICI PEU DE TEMPS.

LE MORAL DU CORPS DES OFFICIERS, DECIME PAR LES EPURATIONS SUCCESSIVES, AUSSI BIEN QUE DE LA TROUPE QUI COMPREND MAL LA GUERRE

بەڵگەنامەی ژمارە: ٧

کاروباری دەرەوە

شیفرە خوێندنەوە

IR-5-8 Kurdes

تەلەگرامی گەیشتوو

گەیشتن بە نووسینگەی ئەفریقا ڕۆژهەڵات

(١٥ ی حوزەیرانی ١٩٦٣)

بەغدا، ١٢ی حوزەیرانی ، ١٩٦٣، سەعات ١٩ و ١٠ خولەک

لە ١٢ ی حوزەیرانی ١٩٦٣ ، سەعات ٢٢ و ٠٠ خولەک گەیشتووە

(تایبەتی)

ژمارە ٣٦٨/٣٥٦

ڕاستەوخۆ لە ڕێگەی جانتای دیپلۆماسییەوە بۆ بەیروت و دیمەشق و عەمان و قاهیرە بڵاودەکرێتەوە.

ئەو هێرشەی کە حوکومەت بۆ سەر یاخیبووە کوردەکان کە ئێستە بەتەواوی

لەئارادایە. سەرەڕای ئەو ئامۆژگارییانەی کە بۆ میانڕەویی بوون لە لایەنە جیاوازەکانەوە (بەتایبەت ئینگلیز و ئەمریکییەکان) دراوە بە سەرکردەکانی عێراق، ئەوا سەرکەوتن بۆ تەرەفدارانی جەنگ بوو، کە لە بنەواندا سوپای بەعس نوێنەرایەتی دەکات. لە چاوی ئەم توخمگەلانەوە، ئەوا ئەو دانوستانانەی کە لە دوای شۆڕشی ١٤ی ڕەمەزانەوە دەستیان پێ کردووە، بۆ ئەوان تەنیا فریودانێک بوو کە ڕێگەی پێ دەدان چاوەڕێی ساتەوەختێکی گونجاو بکەن. دوای ئەوەی شتەکان زۆر درێژەیان کێشا، حکوومەت تەنیا بە دژە پێشنیازی درەنگوەختە و نا جددی وەڵامی داخوازییەنامەکانی کوردی دایەوە.

سەرکردە کوردەکان لە مێژ بوو بە تەواوی ئاگەداری ئەم هەڵوێستە بوون، هەر وەک ئەوەی بە تایبەتی بەڕێز تاڵەبانی پێی وتم (تەلەگرامی ژمارە ١٧٢-م) و جەنەڕاڵ فوئاد عارف (تەلەگرامی ژمارە ٢٣٣-م). ئەوەی کە هەموو هیوایەکیان بە چارەسەرێک لە ڕێگەی دانوستانەوە لەدەست داوە، ئەوان پێیان باشە بەهۆی هۆیەیلی پسیکۆلۆژییەوە دەستپێشخەریی پچڕانی گفتوگۆ بۆ نەیار بەجێبهێڵن، کە لە ناوەوەڕا چاوەڕێیان دەکرد. هەموو شتێک ئەوەی دەگەیاند کە سەرکردە بەعسییەکان چ لەسەر ئاستی سەربازی و چ لەسەر ئاستی سیاسی لەبەرچاوگرتنێکی مەڵەیان هەبوو و دۆخەکە لە قازانجی ئەواندا نەبوو.

هەواڵنامەی کتێب

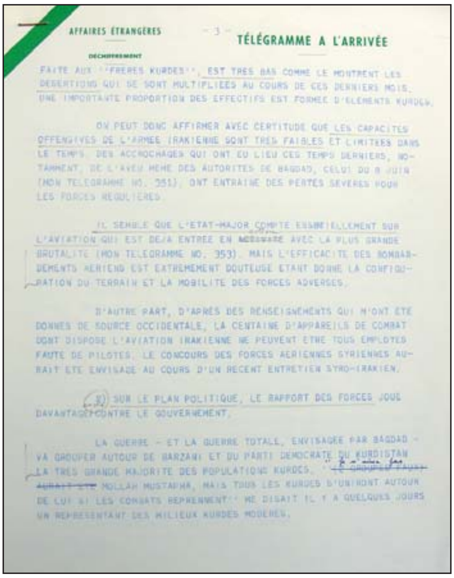
AFFAIRES ÉTRANGÈRES - 3 - TÉLÉGRAMME A L'ARRIVÉE
DÉCHIFFREMENT
FAITE AUX "FRERES KURDES", EST TRES BAS COMME LE MONTRENT LES DESERTIONS QUI SE SONT MULTIPLIEES AU COURS DE CES DERNIERS MOIS. UNE IMPORTANTE PROPORTION DES EFFECTIFS EST FORMEE D'ELEMENTS KURDES.

ON PEUT DONC AFFIRMER AVEC CERTITUDE QUE LES CAPACITES OFFENSIVES DE L'ARMEE IRAKIENNE SONT TRES FAIBLES ET LIMITEES DANS LE TEMPS. DES ACCROCHAGES QUI ONT EU LIEU CES TEMPS DERNIERS, NOTAMMENT, DE L'AVEU MEME DES AUTORITES DE BAGDAD, CELUI DU 8 JUIN (MON TELEGRAMME NO. 351), ONT ENTRAINE DES PERTES SEVERES POUR LES FORCES REGULIERES.

IL SEMBLE QUE L'ETAT-MAJOR COMPTE ESSENTIELLEMENT SUR L'AVIATION QUI EST DEJA ENTREE EN ~~ACTIVITE~~ AVEC LA PLUS GRANDE BRUTALITE (MON TELEGRAMME NO. 353). MAIS L'EFFICACITE DES BOMBARDEMENTS AERIENS EST EXTREMEMENT DOUTEUSE ETANT DONNE LA CONFIGURATION DU TERRAIN ET LA MOBILITE DES FORCES ADVERSES.

D'AUTRE PART, D'APRES DES RENSEIGNEMENTS QUI M'ONT ETE DONNES DE SOURCE OCCIDENTALE, LA CENTAINE D'APPAREILS DE COMBAT DONT DISPOSE L'AVIATION IRAKIENNE NE PEUVENT ETRE TOUS EMPLOYES FAUTE DE PILOTES. LE CONCOURS DES FORCES AERIENNES SYRIENNES AURAIT ETE ENVISAGE AU COURS D'UN RECENT ENTRETIEN SYRO-IRAKIEN.

3) SUR LE PLAN POLITIQUE, LE RAPPORT DES FORCES JOUE DAVANTAGE CONTRE LE GOUVERNEMENT.

LA GUERRE - ET LA GUERRE TOTALE, ENVISAGEE PAR BAGDAD - VA GROUPER AUTOUR DE BARZANI ET DU PARTI DEMOCRATE DU KURDISTAN LA TRES GRANDE MAJORITE DES POPULATIONS KURDES. "~~LE GROUPE FAUX AURAIT ETE~~ MOLLAH MUSTAPHA, MAIS TOUS LES KURDES S'UNIRONT AUTOUR DE LUI SI LES COMBATS REPRENNENT" ME DISAIT IL Y A QUELQUES JOURS UN REPRESENTANT DES MILIEUX KURDES MODERES.

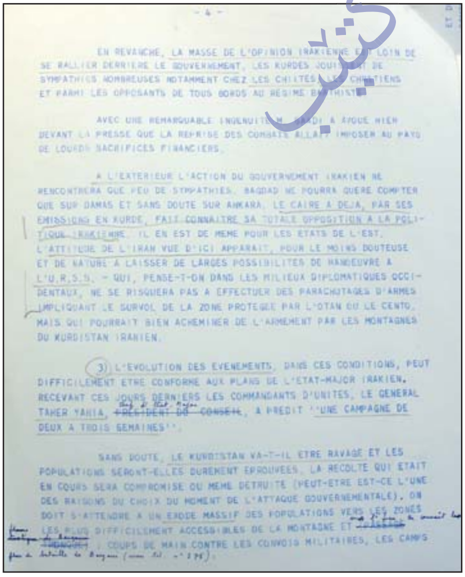
- 4 -
EN REVANCHE, LA MASSE DE L'OPINION IRAKIENNE EST LOIN DE SE RALLIER DERRIERE LE GOUVERNEMENT, LES KURDES JOUISSANT DE SYMPATHIES NOMBREUSES NOTAMMENT CHEZ LES CHIITES, LES CHRETIENS ET PARMI LES OPPOSANTS DE TOUS BORDS AU REGIME BAATHISTE.

AVEC UNE REMARQUABLE INGENUITE M. BAZZAZ A AVOUE HIER DEVANT LA PRESSE QUE LA REPRISE DES COMBATS ALLAIT IMPOSER AU PAYS DE LOURDS SACRIFICES FINANCIERS.

A L'EXTERIEUR L'ACTION DU GOUVERNEMENT IRAKIEN NE RENCONTRERA QUE PEU DE SYMPATHIES. BAGDAD NE POURRA GUERE COMPTER QUE SUR DAMAS ET SANS DOUTE SUR ANKARA. LE CAIRE A DEJA, PAR SES EMISSIONS EN KURDE, FAIT CONNAITRE SA TOTALE OPPOSITION A LA POLITIQUE IRAKIENNE. IL EN EST DE MEME POUR LES ETATS DE L'EST. L'ATTITUDE DE L'IRAN VUE D'ICI APPARAIT, POUR LE MOINS DOUTEUSE ET DE NATURE A LAISSER DE LARGES POSSIBILITES DE MANOEUVRE A L'U.R.S.S. - QUI, PENSE-T-ON DANS LES MILIEUX DIPLOMATIQUES OCCIDENTAUX, NE SE RISQUERA PAS A EFFECTUER DES PARACHUTAGES D'ARMES IMPLIQUANT LE SURVOL DE LA ZONE PROTEGEE PAR L'OTAN OU LE CENTO, MAIS QUI POURRAIT BIEN ACHEMINER DE L'ARMEMENT PAR LES MONTAGNES DU KURDISTAN IRANIEN.

3) L'EVOLUTION DES EVENEMENTS, DANS CES CONDITIONS, PEUT DIFFICILEMENT ETRE CONFORME AUX PLANS DE L'ETAT-MAJOR IRAKIEN. RECEVANT CES JOURS DERNIERS LES COMMANDANTS D'UNITES, LE GENERAL TAHER YAHIA, ~~PRESIDENT DU CONSEIL~~, A PREDIT "UNE CAMPAGNE DE DEUX A TROIS SEMAINES".

SANS DOUTE, LE KURDISTAN VA-T-IL ETRE RAVAGE ET LES POPULATIONS SERONT-ELLES DUREMENT EPROUVEES. LA RECOLTE QUI ETAIT EN COURS SERA COMPROMISE OU MEME DETRUITE (PEUT-ETRE EST-CE L'UNE DES RAISONS DU CHOIX DU MOMENT DE L'ATTAQUE GOUVERNEMENTALE). ON DOIT S'ATTENDRE A UN EXODE MASSIF DES POPULATIONS VERS LES ZONES LES PLUS DIFFICILEMENT ACCESSIBLES DE LA MONTAGNE ET ~~[illegible]~~ COUPS DE MAIN CONTRE LES CONVOIS MILITAIRES, LES CAMPS

یەکەم: ئەو هێزانەی کە بەشدارن بەم شێوەیەن:

ئەلیف) لە لایەنی بارزانییەوە، لە ئێستەدا نزیکەی ٢٠ هەزار جەنگاوەری شۆرشگێری هەیە، کە ئێستە چەکیان هەڵگرتووە و بڕێکی زۆر چەکی سووکی بەهێزیان هەیە (بە بۆمباهاوێژیشەوە) بەڵام چەکی دژە فڕۆکە یان دژە تانکیان نییە.

گرینگترینی ئەوەی خەباتکارانی کورد هەیانە، کە دەیان هەزار هاووڵاتیی ئامادەن بۆ پەیوەندی پێوەکردنیان، بریتییە لە هەستی نەتەوەیی و ڕۆحێکی جەنگاوەریی و شارەزایی زۆریان بە بەرزونزمایییەکانی ناوچەکە هەیە.

بێ) لە بەرامبەر ڕووبەڕووبوونەوەی ئەم هێزانە ڕاهێنراوانەدا، کە بە تایبەتی لەسەر شەڕی گەریلایی ڕاهێنراون، بەوە حوکومەت ٨٥٪ی هێزە چەکدارەکانی، یان نزیکەی ٥٠ هەزار لە سەربازەکانی لەبەرەی جەنگ دایە، بەمەش باقی وڵات بە کردەوە چۆڵ بووەتەوە (چەند کەتیبەیەکی پیادەڕۆ و زرێپۆش لە بەغدا، لیوایەکی پیادەڕۆش لە بەسرە) یە.

ئەم سوپایەی (عێراق) هۆیەیلی میکانیکی بەرچاوی نییە، هیچ ئەزموونێکی زۆری لە شەڕدا نییە لە ناوچە چیاییەکان، و ئاشنا نییە بە کردارەیلی هاوبەشیی چەکی جۆراوجۆر. بۆیە کێشەی تەقەمەنی و کەرەستەی جەنگیی کە لە بنەڕەتدا سۆڤیەتیین لە دواڕۆژدا توونددەبێتەوە.

وورەی مۆڕاڵیی دەستەی ئەفسەرەکان بەهۆی پاکتاوکردنی یەک لە دوای یەکەوە داڕووخاوە، هەروەها وورەی لەشکرەکانیش، کە تێگەیشتنێکی وای نییە کە بۆچی شەڕ لە دژی برایانی کورد دەکەن، وورەیان زۆر نزمە هەر وەک ئەوەی لەو هەڵاتنانەی کە لە چەند مانگی ڕابردوودا، کە چەند هێندە زیادیان کردووە، دەردەکەوێ. بەشێکی بەرچاوی پێکهاتووی ئەو هێزە لە توخمەیلی کورد پێکهاتوون.

بۆیە دەتوانین بە دڵنیاییەوە بڵێین کە تواناکانی هێرشبەریی سوپای عێراقی زۆر لاواز و سنووردارە بەهۆی ئەو شەڕ و پێکدادانانەی کە لەم دواییانەدا ڕوویان دا، بە دانپیانانی دەسەڵاتکارانی بەغدا، بەتایبەتی ئەو شەڕەی کە لە ٨ی حوزەیران ڕووی دا (تێلێگرامی ژمارە ٣٥١ م)، کە بووەتە هۆی پێگەیاندنی زیانێکی زۆر بۆ هێزە نیزامییەکان.

وا دیارە دەستەی گشتیی ئەرکانی سوپا بە پلەی یەکەم پشت بە هێزی ئاسمانیی

دەبەستێ، کـە پێشـتر بـەو پـەڕی دڕندەییـەوە چۆتـە شـەڕەوە (تەلەگرامـی ژمـارە ٣٥٣ -م). بـەڵام کاریگەریـی بۆردومانـی ئاسـمانیی بـە لەبەرچاوگرتنـی سروشـتی زەوی و جووڵـەی هێزەکانـی دوژمـن مایـەی گومانـە.

لـە لایەکـی دیکـەوە بەپێـی ئـەو زانیارییانـەی کـە لـە سـەرچاوە ڕۆژئاواییەکانـەوە پێـم دراوە، ئـەو سـەد فڕۆکـەی جەنگییـەی کـە لەبەردەسـتی هێـزی ئاسـمانیی عێراقدایـە، هەموویان بەهـۆی کەمـی فڕۆکەوانـەوە ناتوانرێـت بەکاربهێنرێـن. بەپێـی زانیارییـەکان، لـە میانـی کۆبوونەوەیەکـی ئـەم دواییـەی نێـوان سـووریە و عێراقـدا تاوتـوێ ئـەوە کـراوە هاوکاریـی لـە هێـزی ئاسـمانیی سـووریەوە وەربگـرن.

دووەم: لە لایەنی سیاسیشەوە هاوسەنگیی هێز زیاتر لە دژی حوکوومەت دایە.

جەنـگ - شـەڕی سەرتاسـەریی، پێشـبینیکراو، پیـلان بـۆ دارێـژراو لـە لایـەن بەغـداوە ، زۆرینـەی زۆری دانیشـتوانی کـورد لـە دەوروبـەری بارزانـی و پارتـی دیموکراسـی کوردسـتان کۆدەکاتـەوە. (٢ گروپـی نەنـاسراو) مـەلا مسـتەفا، بـەڵام هەمـوو کـوردەکان لـە دەوروبـەری ئـەودا کۆدەبنـەوە ئەگـەر شـەڕ دەسـت پـێ بکاتـەوە، وەک ئـەوەی چەنـد ڕۆژێـک بـەر لـە ئێسـتە یەکێـک لـە نوێنەرەکانـی ناوەنـدە میانڕۆکانـی کـورد ئـاوای پێـی وتـم.

لـە لایەکـی دیکـەوە بیـروڕای جەمـاوەری عێراقـی دوورە لـەوەی لـە پشـت حوکوومەتـەوە گردببنـەوە. کـوردەکان هاودۆسـتییەکی ژمارەیەکـی زۆریـان هەیـە بەتایبـەت لـە لایـەن شـیعەکان، مەسـیحییەکان و هەروەهـا لەنـاو هەمـوو خەنیمەکانـی لایەنەکانـی ڕژێمـی بەعـس.

بـە لێهاتووییەکـی بەرچـاوەوە، سـەعدی دوێنـێ لەبـەردەم ڕۆژنامەنووسـەکاندا دانـی بەوەدا نـا کـە تێهەڵچوونـەوەی شـەڕ پێویسـتی بـە خەرجییەکـی دارایـی قـورس دەبێـت کـە لەسـەر وڵات دەکـەوێ. هەرچـی لـە دەرەوەیـە ئـەوا کاری دڵڕەقانـەی حوکوومـەت هاوسـۆزییەکی ئـاوای لەگەڵـدا نابێـت کـە شـایانی بـاس بێـت. بەغـدا تەنیـا دەتوانێـت پشـت بـە دیمەشـق ببەسـتێت و، بـێ گومـان ئەنقەرەیـش. هەرچـی قاهیرەیـە لـە ڕێگـەی پەخشـی ئێسـتگە بـە زمانـی کـوردی، بـە تەواوەتـی دژایەتـی خـۆی لەگـەڵ سیاسـەتی عێراقـی نیشـان داوە. هەمان شـت بـۆ دەوڵەتانـی ڕۆژهەڵاتیـش ڕاسـتە. هەڵوێسـتی ئێـران، وەک لێـرەوە وا دەبینرێـت،

لانیکـەم وادیـارە جێگـەی گومـان بێـت، دەشـێ بوارێکـی بەرفراوانـی ئەگـەری مانۆڕکردنـی ببـێ بـۆ یەکیێتیـی شـوورەوی-، کـە، هـەر وەک لەناوەنـدە دیپلۆماتیکییەکانـی ڕۆژئاوا پێیـان وایـە، کـە ڕیسـکی ئـەوە نـاکات لـە ئاسـمانەوە چـەک بـۆ ناوچـە پارێـزراوەکان بـە پاراشـووت بخاتـە خـوارەوە. بـە فڕیـن بەسـەر ناوچەییەکـی پارێـزراوی ناتـۆ یـان سـەنتۆ، بـەڵام دەتوانێـت بـە باشـی چـەک لـە ڕێگـەی چیاکانـی کوردسـتان (ڕانیـە)ەوە بگەیەنێـت.

سێیەم: پەرەئەستاندنی ڕووداوەکان،

لـەم هەلومەرجانـەدا، ناکـرێ لەگـەڵ پلانەکانـی دەسـتەی ئەرکانـی گشـتیی عێراقـی بگونجێـت. کـە ئەمڕۆژانـەی دوایـی جەنـەڕاڵ تاهیـر یەحیـا، سـەرۆکی دەسـتەی ئەرکانـی گشـتیی سـوپا، پێشـوازیی لـە قوماندانـی وەحـدەکان کـرد. پێشـبینی (هەڵمەتێکـی لەناوبردنـی کـرد لـە مـاوەی دوو تـا سـێ هەفتـە) بـە کۆتایـی بێـت.

بـێ گومـان کوردسـتان وێـران دەبێـت و دانیشـتوانەکەی زۆر زەرەمەنـد دەبـن. ئـەو درۆینەیـەی کـە لـە ئارادایـە، دەکەوێتـە ژێـر مەترسـییەوە یـان تەنانـەت لەناوچوونیـش (ڕەنگـە ئەمـە یەکێـک بێـت لـە هۆکارەکانـی سـەروبەندی هێرشـی حوکوومـەت). دەبێـت چاوەڕوانی کۆچێکـی بەکۆمەڵی دانیشـتوان بکەیـن بـۆ ناوچـە هـەرە سـەختە شـاخاوییەکان و هەڵکوتانـە سـەر کاروانـە سـەربازییەکان، کەمـپ و ئەمبارەکانـی چـەک، هەڵکوتانـە سـەر ناوچـە عەرەبییـەکان، و ڕەنگـە - بـێ گومـان- دواجاریـش (کـوردەکان) ڕێـگای دژی دامـەزراوە نەوتییـەکان بگرنـە بـەر، هەروەهـا ئاگادارکرامـەوە کـە کـوردەکان هەوڵـدەدەن تـا ئـەو کاتـەی دەتوانـن، لـە شـاری سـلێمانی

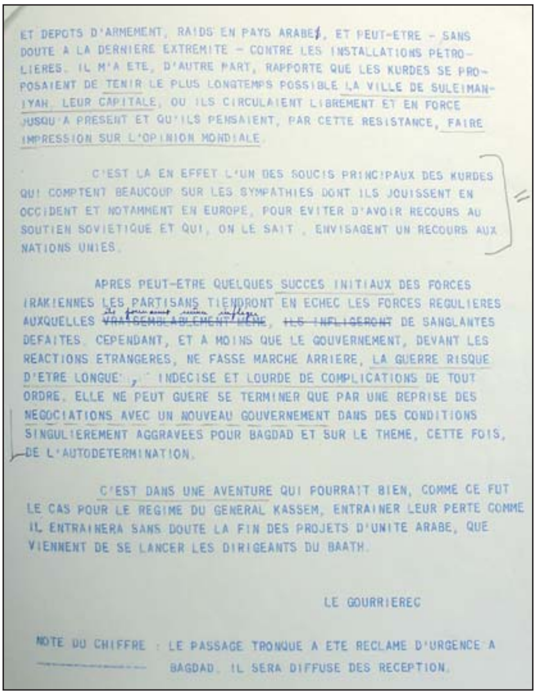
ET DEPOTS D'ARMEMENT, RAIDS EN PAYS ARABES, ET PEUT-ETRE - SANS DOUTE A LA DERNIERE EXTREMITE - CONTRE LES INSTALLATIONS PETROLIERES. IL M'A ETE, D'AUTRE PART, RAPPORTE QUE LES KURDES SE PROPOSAIENT DE TENIR LE PLUS LONGTEMPS POSSIBLE LA VILLE DE SULEIMANIYAH, LEUR CAPITALE, OU ILS CIRCULAIENT LIBREMENT ET EN FORCE JUSQU'A PRESENT ET QU'ILS PENSAIENT, PAR CETTE RESISTANCE, FAIRE IMPRESSION SUR L'OPINION MONDIALE.

C'EST LA EN EFFET L'UN DES SOUCIS PRINCIPAUX DES KURDES QUI COMPTENT BEAUCOUP SUR LES SYMPATHIES DONT ILS JOUISSENT EN OCCIDENT ET NOTAMMENT EN EUROPE, POUR EVITER D'AVOIR RECOURS AU SOUTIEN SOVIETIQUE ET QUI, ON LE SAIT, ENVISAGENT UN RECOURS AUX NATIONS UNIES.

APRES PEUT-ETRE QUELQUES SUCCES INITIAUX DES FORCES IRAKIENNES LES PARTISANS TIENDRONT EN ECHEC LES FORCES REGULIERES AUXQUELLES ~~VRAISEMBLABLEMENT MEME~~, ~~ILS INFLIGERONT~~ DE SANGLANTES DEFAITES. CEPENDANT, ET A MOINS QUE LE GOUVERNEMENT, DEVANT LES REACTIONS ETRANGERES, NE FASSE MARCHE ARRIERE, LA GUERRE RISQUE D'ETRE LONGUE, INDECISE ET LOURDE DE COMPLICATIONS DE TOUT ORDRE. ELLE NE PEUT GUERE SE TERMINER QUE PAR UNE REPRISE DES NEGOCIATIONS AVEC UN NOUVEAU GOUVERNEMENT DANS DES CONDITIONS SINGULIEREMENT AGGRAVEES POUR BAGDAD ET SUR LE THEME, CETTE FOIS, DE L'AUTODETERMINATION.

C'EST DANS UNE AVENTURE QUI POURRAIT BIEN, COMME CE FUT LE CAS POUR LE REGIME DU GENERAL KASSEM, ENTRAINER LEUR PERTE COMME IL ENTRAINERA SANS DOUTE LA FIN DES PROJETS D'UNITE ARABE, QUE VIENNENT DE SE LANCER LES DIRIGEANTS DU BAATH.

LE GOURRIEREC

NOTE DU CHIFFRE : LE PASSAGE TRONQUE A ETE RECLAME D'URGENCE A BAGDAD. IL SERA DIFFUSE DES RECEPTION.

پایتەختی خۆیان، بەرگریی بکەن و بەجۆرێک کە تا ئێستە بە ئازادی و بە هێزەوە جولاونەتەوە. ئەوان هەوڵیان دەدا، لە ڕێگەی ئەم بەرخۆدانەوە، کاریگەریی لەسەر ڕای گشتیی جیهانیی دروست بکەن.

ڕاستییەکەی ئەمە لە ڕاستیدا یەکێکە لە نیگەرانییە سەرەکییەکانی کوردەکانە، کە زۆر پشت بەو هاوسۆزییە دەبەستن کە لە ڕۆژئاوا و بەتایبەتیش لە ئەوروپا هەیانە، بۆ ئەوەی ناچار نەبن پەنا بۆ کۆمەگیی سۆڤیەتیی بەن و وەک دەزانین ئەوان بیر لەوە دەکەنەوە پەنا بۆ وڵاتە یەکگرتووەکان ببەن.

ڕەنگە دوای هەندێک سەرکەوتنی سەرەتایی کە هێزە عێراقییەکان بەدەستیان هێنا بێت، لەوانەیە پارتیزانەکان (پێشمەرگەکان و) دەتوانن شکست بە هێزە نیزامییەکان بهێنن وێڕای ئەوەی کە تووشی شکستی قورس دەبن. بەڵام لەحاڵێکدا ئەگەر حکوومەت لە بەرامبەر کاردانەوەی دەرەکیشدا پاشەکشە نەکات، ئەوا مەترسی ئەوە هەیە شەڕەکە درێژخایەن بێ و یەکلانەکرێتەوە و پڕبێ لە ئاڵۆزیی بە هەموو جۆرەکانییەوە. تەنیا دەتوانێت بە دەستپێکردنەوەی دانوستانەکان لەگەڵ حکوومەتێکی نوێ لەژێر هەلومەرجێکدا کە بە شێوەیەکی بەرچاو خراپتر بووبێ بۆ بەغدا کۆتایی پێ بێت، ئەمجارە لەسەر تەوەری مافی چارەی خۆنووسین دانوستان بکەن.

سەرکردەکانی بەعس ملیان وەبەر سەرەڕۆییەک، کە دەتوانێت، ببێتە مایەی ڕوخانیان وەک چۆن بۆ ڕێژێمی جەنەراڵ قاسم وابوو، بەدوور نازانرێت کە ببێتە هۆی کۆتایی هاتنی پڕۆژەکانی یەکێتی عەرەبی کە سەرکردەکانی بەعس دەستیان داوەتێ.

لۆ گۆرییێرێک

تێبینی بەشی شیفرە خوێندنەوە: بڕگە بردراوەکان: بەپەلە لە بەغدا داوا کراون و لە کاتی وەرگرتنیشیدا دابەش دەکرێت.

هەواڵنامەی کتێب

پەراوێزەکان:

(١) B. Kudriavtse

(٢) بابەکر مەحمود حەوێز، ساڵی ١٩٢٧ لە دەڤەری پشدەر لەدایک بووە، تا قۆناغی سەرەتایی خوێندووە، ساڵی ١٩٦١ پەیوەندی بەهێزی پێشمەرگەی ئەیلوول کردووە و بۆتە ئەندامی لێژنە ڕێکخراوی سەنگەسەر بەشی عەسکەری، ساڵی ١٩٦٣ پلەی ئامر بەتالیۆنی لە هێزی کاوە وەرگرتووە، ساڵی ١٩٦٧ تا ١٩٧٠ جێگری ئامر هێزی کاوە بووە لە قەلادزێ، بەشداری چەندین شەڕوداستان کردووە، لەوانە ساڵی ١٩٦٨ فەرماندەیی هێزی پێشمەرگەی هێزی کاوەی کردووە بۆ ئەنجامدانی چالاکییەکی سەربازی وەک لێدانی بارەگای لیوایەکی سوپای عێراقی لە کیوەڕەشی ناحیەی سەنگەسەر. ساڵی ١٩٧٠ تا ١٩٧٤ لە مەکتەبی عەسکەری ئەرکی بینیوە، هەمان ساڵ تاوەکو نسکۆی شۆڕشی ئەیلوول سەرپەرشیاری بەرەی شەڕەکانی چیای زۆزک بووە. ساڵی ١٩٧٥ دوای نسکۆی شۆڕشی ئەیلوول ئاوارەی وڵاتی ئێران بووە، ساڵی ١٩٧٦ گەڕاوەتەوە کوردستان، ساڵی ١٩٨٨ دووبارە ئاوارەی وڵاتی ئێران بووە و ساڵی ١٩٩٢ گەڕاوەتەوە کوردستان، ساڵی ١٩٩٣ لە شاری لەندەنی پایتەختی بەریتانیا کۆچی دوایی کردووە.

(٣) عەگید سەددیق

(٤) حوسێنی خانەقا

(٥) مەسعوود محەمەد

(ماویەتی)

میرانی ئاغا واحید بەگ هیرانی

ن: نەریمان عەبدولسەمەد ڕواندزی

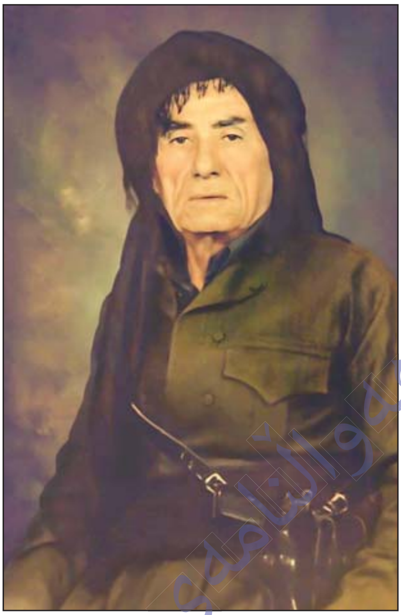

یەکێک لە شانازیی و گەورەییەکانی گەلی کورد ئەوەیە؛ هەمیشە هەگبەی مێژووەکەیی و خەرمانی کۆمەڵگاکەی بە کەڵە کەسایەتیی و پیاوگەلێکی جوامێر و مەزن تژی بووە، هەردەم لە خزمەتی بزاڤی ڕزگاریخوازیی گەلی کوردا قەڵغانی بەخشندەیی، فریادڕەسی قۆناغە دژوارەکان، کەوا سووری بەرلەشکری فیداکاریی گەلی کورد بوون. یەکێک لە ئەستێرە دیار و درەوشاوەکانی ئەم مەیدانە، (میرانی ئاغا واحیدبەگ هیرانی)یە،

کە لەم بابەتەدا دەمانەوێت هەڵوەستەیەك لەسەر ژیان و ئەو خزمەتانەی بە شۆڕش و بزاڤی ڕزگاریخوازیی گەلی کورد و زێدگاکەی هیران کردووە، هەروەها هەندێ لەو دەستنووسانەی لە دیدی ئەو کەسایەتییە جیاوازانەی ڕۆژێك لە ڕۆژان ئەم کەسایەتییەیان، یان دیوەخانەکەیان بینیوە بخەینەڕوو. ناوی تەواوی میرانی

میرانی (ئاغا واحید بەگ) وەك خودان پێگەیەکی کۆمەڵایەتیی بەهێز و کارامە، ڕۆڵێکی گەورەی هەبووە لە ئاشتەوایی و هەڵدانی چەتری تەبایی و خۆشگوزەراندنی خەڵکی ناوچەکە، زۆربەی کات ئەرکی ئاشتەوایی کۆمەڵایەتیی و خەرجی چارەسەرکردنی هەر کێشە و ئاریشەك هەبووایە دەیخستە سەرئەستۆی خۆی.

ئاغـا واحیدبـەگ هیرانـی: (عەبدوڵـڵا بـەگ کـوڕی واحیدبـەگ کــوڕی عەبدوڵــڵا بــەگ کــوڕی ئیســماعیل بــەگ کــوڕی حەمــەد بــەگ کــوڕی خــدر بــەگ کــوڕی عەبدوڵــڵا بــەگ کـوڕی سـلێمان بـەگ کـوڕی میـر شەمسـەدین کـوڕی میـر عەبدوڵــڵا کــوڕی شــێخەمیر کــوڕی میــر مەحمــەل کــوڕی ئەمبێزخان)ــە، لــە ڕێکەوتــی (١٩٢٠/١٠/٧) لــە شــارەدێی هیـران لەدایکبـووە. لـە حوجـرەی مزگەوتـی گـەورەی هیـران لەلایـەن چەنـد مامۆسـتایەکی بـە توانـا و کارامـەی ئـەوکات دەسـتی بـە خوێنـدن کـردووە. دایکـی نـاوی (عایشـەگوڵ کچـی شـاعیری گـەورە صافـی هیرانی)یـە، خـاوەن (٧) خێـزان بــووە، خــودان (١٢) کــوڕە بەناوەکانــی (خــەسرۆ میــران، جەنگـی میـران، دڵشـاد میـران، ئەرسـەلان میـران، هۆشـەنگ میـران، ئەسـکەندەر میـران، خۆشـەوی میـران، سـەردار میـران، ئـەردەلان میـران، سـەرتیپ میـران، نەهـرۆ میـران، بەهمـەن میـران). ڕۆڵ و کاریگەرییەکــی زۆری هەبــووە لــە بــە شـارەدێکردنی هیـران لـە ڕێکەوتـی (٢٨ /١/ ١٩٥٤ز)، هــەر

ئەوكاتیش بە (ناحیة خوشناو) ناودێڕ دەكرێت. میرانی ئاغا واحیدبەگ هیرانی ڕۆڵێكی مەزنی هەبووە لە هێنان و كردنەوەی یەكەم قوتابخانە لە ساڵی (١٩٥٣ز) لە هیراندا؛ وەك هاندان و بەرەودان بە بزاوتی خوێندەواریی و ڕۆشنبیریی لەناو توێژی ژناندا (بەیان خانی)ی كچی وەك یەكەم كچ دەنێرێتە قوتابخانە، تەنانەت لە ماڵەكەی خۆیدا دوو ژووری بۆ ئەو مامۆستایانە دروست كردبوو، كە ماڵیان لە دەرەوەی هیران بوو بۆ ئەوەی تێیدا نیشتەجێ بن و بمێننەوە. لە ساڵانی (١٩٧٧ ــ ١٩٧٨ز) ڕۆڵێكی بەرچاو و گرنگی هەبووە لە ئاوەدانكردنەوە و نۆژەنكردنەوەی هیران و بنیاتنانی خانوو بۆ بەڕێوەبەری شارەدێكە (مدیر ناحیة)، دروستكردنی چەندین خانوو بۆ كارمەندانی ناحیە و قیرتاوكردنی چەندین شەقام و جادەی ئەم شارەدێیە، دروستكردنی چەند پردێك لەناو هیران و ڕێگای نێوان هیران و شەقڵاوەدا، بە تایبەت دروستكردنی شەقامێك لەناو جەرگەی هیران كە لە ئێستادا جوانترین شەقامی گەشتیاریی هیرانە.

میرانی (ئاغا واحیدبەگ) وەك خودان پێگەیەكی كۆمەڵایەتیی بەهێز و كارامە، ڕۆڵێكی گەورەی هەبووە لە ئاشتەوایی و هەڵدانی چەتری تەبایی و خۆشگوزەراندنی خەڵكی ناوچەكە، زۆربەی كات ئەركی ئاشتەوایی كۆمەڵایەتی و خەرجی چارەسەركردنی هەر كێشە و ئاریشەك هەبوایە دەیخستە سەرئەستۆی خۆی، قۆناغ و دیوانەكەی هەموو كات شكۆی خزمەتكردنی پێشمەرگە و دۆست و خزم و خەڵكی ناوچەكە و هەزاران و لێقەوماوانی پێبڕاوە. قۆناغ و دیوەخانی ئەم میرخاس و بنەماڵەیە هەردەم لە هەولێر و شارۆچكەی هیران ئاوەدانە؛ ئەوی جێی باری سەرنجە ئەمەیە: دار توویەكی گەورە و بەتەمەن لە دیوەخانی هیراندا دەبیندرێت بەپێی دێرینی ئەم بنەماڵەیە و درەختناسان تەمەنی بۆ نزیكەی (٨٠٠ ــ ٩٠٠) ساڵ دەگەڕێتەوە، ئەمەیش دێرینی دیرۆكی ئەم بنەماڵەیە لەم ناوچەیەدا دەسەلمێنێت.

ئەدەبدۆستیی:

شایانی باسكردنە ناوبراو ئەدەبدۆستێكی شەیدا بووە، زمانی فارسی بەباشی زانیوە، بە بەردەوام دیوانی سافی هیرانی دەخوێندەوە و زۆربەی غەزەل و شیعرەكانیشی ئەزبەربوون، بەتایبەتی زۆر شەیدای ئەدەبیاتی كلاسیكیی فارسی بوو، زۆربەی كات

هەوڵنامەی كتێب

خەریکی خوێندنـەوەی دیوانی هـەردوو گـەورە شـاعیری فـارس (حافـزی شـیرازی و سـەعدی شـیراز)ی بـووە. خۆیشـی تـا ئەندازەیـەك دەسـتی نووسـینی شـیعری هەبـووە، خـاوەن خورپـە و هەسـتگەلێکی جـوان و نـاوازە بـووە. جێـگای ئامـاژە پێدانـە هونەرمەنـد و حەیرانبێـژی بـە توانـا (عـارەب عوسـمان) نـاسراو بـە (تەنیـا عـەرەب)، لەمیانـەی بەرنامـەی (فلاشـباك) کـە لـە کەناڵـی ئاسـمانیی کوردسـات ئەنجامـدراوە، لـە سـازدانی (زاهیـر عەبدوڵـڵا)دا لەبـارەی ئـەو کاسێتانەی کـە باوکـی خوالێخۆشـبووی (عوسـمان حەیـران) تۆماریکـردوون دەڵێـت: «باوکم سـێ کاسـتی حەیرانـی تۆمارکـردووە، یەکێـك لـەم کاسـێتانە بـۆ ئاغـای واحیدبەگـی تۆمارکـردووە». میرانـی (ئاغـا واحیدبـەگ) لـە ڕێکەوتـی (١٥ لەسـەر١٦ی مانگـی٥ی سـاڵی١٩٩٩) کاتژمێـر دوازدەی شـەو بەهـۆی نەخۆشـییەوە کۆچـی دوایـی دەکات، لـە زێـدگای بـاوك و باپیرانـی هـەر لـە شـارەدێی هیـران بـە خـاك دەسـپێردرێت. ئەمـەی خـوارەوەش یەکێکـە لـە نموونـەی شـیعرە جوانەکانـی:

دەبـا بمریـن لـە بـۆ خۆمـان لـە داخـی حیـزە دنیایـێ
کـە چەنـد کـەس بـوون بـە تاجیـر و ئێمـەش ماویـن لـە سـەحرایێ
ئـەوەڵ گەنجیـن ئـەوا ڕۆیـی بـە پیرییـش تـازە بـۆن نایـێ
لـە دەسـتێ چـوو دیـن و دنیـا بـە غەوسـی مـار لـە بەغدایـێ
گەلـێ مانـدی و مشـەقەت بوویـن لـە فـرت و فێـری دنیایـێ
ئـەوا ئیمـڕۆ کـە زانیـمان لـەو ئیشـانە چ دەرنایـێ
زەمـان ئیمـڕۆ لـە گـەڵ پێشـوو وەکـو جـاران بـە کارنایـێ
ئەگـەر نەتبـێ پارەوپـول ئەسـڵ و نەسـەب بـە کەلـك نایـێ
مەڵـێ خـزم و کەسـم زۆرە بەقیمـەت یـەك فلـس نایـێ
ئەگـەر هەتبـێ خـزم زۆرە ئەگـەر نەتبـێ بـۆ لات نایـێ
فکـر لێکـە لەهـەر لایـێ یەکـێ پیـاو بـوو چـی بـۆ نایـێ
لـە نامەردیـش چ دەرنایـێ دینـاری بـێ وەکـوو کایـێ
بـڕۆ (ئاغـا) بـۆ خـۆت دانیـش تەماشـاکە لـە مەودوایـێ
لـە عەسـری ئـەو زەمانـەیـدا پیـاوی موفلیـس بـە کـەلك نایـێ

نیشتمانپەروەریی:

هـەر لـە سـەرەتای سـەرهەڵدانی شۆڕشـی ئەیلوولـەوە، کاتێـك مـەلا مسـتەفای بارزانـی ڕووە دەکاتـە ناوچـەی خۆشـناوەتی بەگشـتی و بەتایبـەت شـارەدێی هیـران، لـە سـاڵی (١٩٦٤) بـەدواوە، تاکـو سـاڵی (١٩٧٥) بـارەگای لقـی دووی پارتـی دیموکراتـی کوردسـتان و هێـزی سـەفینی تێـدا بـووە، کەسـایەتیی ناوبـراو (میرانـی ئاغـا واحدبـەگ) پێشـوازییەکی گەرموگـوڕ لـە مـەلا مستەفای بارزانـی دەکات و ئامادەیـی خـۆی بـۆ دەردەبڕێـت بـە هەمـوو شـێوەیەك؛ دیـوان و دیوەخانـە بەخشـندە و دڵگیرەکـەی دەبەخشـێتە شـۆڕش و دەبێتـە بـارەگای لقـی دووی پارتـی دیموکراتـی کوردسـتان، کـە بـە سـەرجۆگەی (میرانـی ئاغا واحدبـەگ) نـاسراوە، ئەم دیوانـە دەبێتـە مەکـۆ و هەوێنـی شۆڕشـی ئەیلـول خـاوەن داسـتانگەلێکی پـڕ لـە سـەروەری و دلێریـی پێشـمەرگەکان. وەك (شـێخ ئیسـماعیل کـوڕی مـەلا عەزیـزی کـوڕی سـافی هیرانـی) کـە بـۆ ماوەیەکـی زۆر بەرپرسـی لقـی دووی پارتـی دیموکراتـی کوردسـتانی ئـەوکات دەبێـت، لـە دیمانەیەکـی دۆکیومێنتـاری تەلەفیزیۆنـی زاگـرۆس لـە سـازدانی (سـەفەر کەریـم هـاواری)، ئامـاژە بەمـە دەکات و دەڵێـت: «ئـەم شـوێنە ماڵـی ئاغـا واحدبەگـە، بـارەگای لقـی دوو بـۆ ماوەیەکـی زۆر لێـرە بـووە، لێـرەدا شـوێنێکمان هەبـوو بـە تانـۆك ڕێکخـرا بـوو بـۆ کۆبوونـەوە، ئەگـەر قەڵەباڵیغییـەك هەبوایـە، یـان کارێکـی تایبەتیـمان هەبووایـە کۆدەبووینـەوە و ئـەوەی پێویسـت بـوو ئەنجامـمان دەدا». کەسـایەتیی ناوبـراو هـاوڕێ و

لە چەپەوە: مولازم خەلیل فەندی، ڕەقیب حوسێن مەلا، میرانی ئاغا واحید بەگ، عەریف شەهاب - ساڵی ١٩٦٠

لە ڕاستەوە: مولازم ئەوەل نازی ئەحمەد، د. میران ئاغا واحێد بەگ هیرانی

وای (٧) مانگ من ئیعترافم نەکرد و (میرانی ئاغا) لەدوام بوو هەتا من دەرچووم لە زیندان. دوایی لە ڕێکەوتی (١٩٨٥/١٢/١٥) من بەر بووم پاش دووجار، چووین بۆ دادگا، دوایی منیان برد بۆ مرکزی شورتەی ئازادی، دوایی ئازاد کرام.

دۆستێکی خۆشەویست و نزیکی سەرۆك (مام جەلال) بووە گەلێجار سەردانی یەکترییان کردووە و بەدیداری یەکتری شاد بوون، هەروەها دۆست و هاوڕێیەکی ئەزیزی خوالێخۆشبوو (شێخ جەنگی) بووە، هەر کاتێك چووبێتە هیران سەردانی (میرانی ئاغا واحدبەگ)ی کردووە شەو لەلای ئەو ماوەتەوە. وێڕای ئەمانەیش دۆستێکی نزیکی (کاك کۆسرەت ڕەسوول) بووە.

فەرماندە (ملازم خولەی دزەیی) کە فەرماندەی تیپی (٨٣)ی هەورێی یەکێتیی نیشتیمانیی کوردستان بوو، یەکێك بووە لە فەرماندە دیار و ئازا و قارەمانەکانی سەردەمی خەباتی شاخی یەکێتیی نیشتیمانیی کوردستان خۆیی و پێشمەرگەکانی چەندینجار لەلای میوان دەبن و یارمەتیان دەدات، ئازوقە و خۆراك و جلوبەرگ و هەمووجۆرە هاوکارییەکیان پێشکەش دەکات. تەنانەت ڕۆژێکیان باوکی ملازم خولە دزەیی، سنووری چالاکی لە ناوچەی خۆشناوەتی بوو، بەناوی (عەزیز فەرحان ئاغای

گەڕەسۆری) دوای دووری و دابڕانێکی زۆر لە کوڕەکەی ڕوودەکاتە دیوانی (میرانی ئاغای واحدبەگ) داوای لێدەکات بۆ چەند چرکەساتێکیش بێت کوڕەکەی ببینێت (میرانی ئاغای واحدبەگ) هەموو ئاسانکارییەکی بۆ دەکات و لەگەڵ چەند پیاوێك بەنهێنی دەینێرێت بۆ گوندی نازەنین بۆ بینینی کوڕەکەی، بەبێ گومان لەو سەردەم و کاتەشدا کە ڕژێمی دیکتاتۆری سەددام فەرمانڕەوایی دەکرد ئەم جۆرە کار و هەڵوێستانە کاری هێندە سانا نەبوون.

کاك (سمکۆی تاهیر ئاغای دزەیی) لە چاوپێکەوتنێکدا دەڵێت: «لە ساڵی (١٩٨٢) ئەوکات سەرتیپی (٩٠)ی کۆیەی یەکێتیی نیشتیمانیی بووم، لەکاتی پێشمەرگایەتی کە دەچووینە هیران لەماڵی ئەو نانی ئێوارەمان دەخوارد یان چایەک و دوایی دەڕۆیشتین. بەڵام ئاغای واحدبەگ پیاوێکی زۆر قسە خۆش و ئاوەدان و خانەدان بوو کەسێکی کوردپەروەر و نیشتیمانپەروەر و پێشمەرگە دۆست بوو».

هەروەها مام (فارس عەوڵا سمایل ناسراو بە فارسەقوت) لە دیمانەیەکدا دەڵێت: «لە ڕۆژی (٢٣ ــ ٥/ ١٩٨٥) من و هەڤاڵێکم بەناوی (ئەحمەد حەمەد حاجی) کەوتینە ناو کەمینی جاشەکانی (مەلا عوزێر) لەنێوان قوشتەپە و بێستانە، بەخۆم و سەیارەیەکی لادەی سپی و چوار گوڵلە ئاربێجیمان پێبوو بۆ مەفرەزەی پارتیی شەهید (خدر سوارە) و شەهید (مام ئەبوزێد عەبدوڵا حەسەن)مان دەبرد بۆ دەواجنەکانی نزیك بێستانە، چونکە هەواڵمان پێگەیشتبوو ئەم مەفرەزەیە لەوێ بوون بەنیازبوون بچنە کەندێناوە و بچنە قەرەچووغ، دوایی ئێمە دەست بەسەرکراین بردمانیانە دائیرەی ئەمن، دوایی (میرانی ئاغا) داوای لە (مەلا عوزێر) کرد دەبێت (فارس عەوڵا) بەردەی، چونکە (فارس) زەلامی منە، دەبێت کێسەکەی بگۆڕیت مەڵێ تەنزیمی ناو شارە بڵێ سائق تەکسییە نەیزانیوە ئەم گوڵلە قازیفانە لە صندوقی لادەکەیە، دوای (٧) مانگ من ئیعترافم نەکرد و (میرانی ئاغا) لەدوام بوو هەتا من دەرچووم لە زیندان. دوایی لە ڕێکەوتی (١٩٨٥/١٢/١٥) من بەربووم پاش دووجار، چووین بۆ دادگا، دوایی منیان برد بۆ مرکزی شورتەی ئازادی، دوایی ئازاد کرام لێرەوە زۆر سوپاسی (میرانی ئاغا واحیدبەگ) دەکەم یارمەتییەکی باشی دام».

کاك زیرەك کەمال: نووسەری دیار و ڕۆشنبیری بەتوانا لە دەستنووسێکدا دەڵێت:

(زۆرن ئەوانـەی لـە ژیانـی کۆمەڵایەتـی و سیاسـی و چەندیـن بـواری تـری جیاجیـا لـە واقیعـی مێژووییمانـدا لەگەڵمانـدا ژیـاون و کاریگەرییەکـی زۆریـان لـە سـەرجەم کایە و بـواره جیاجیاکاندا بەسـەر ئێمـەوه هەبـووه و تـا ڕادەیەکـی زۆر بوونەتـە بەشـێك لـە ژیانـی کۆمەڵایەتـی و واقیعـی بوونمانـدا (میرانـی ئاغـای واحیدبـەگ) یەکێکـە لـەو مرۆڤـە بەڕێزانـەی کـەوا هـەر کەسـێك ناسـیبێتی و تێکـەڵاوی کۆمەڵایەتـی لەگەڵـدا هەبـوو بێـت ئـەوا هـەر زوو لـە چەندیـن گۆشـەنیگاوه کەوتووەتـە ژێـر کاریگـەری ئـەو پیـاوه بەڕێـزه و سـوود و قازانجـی لـە توانسـت و توانـا و بەهـرەی ئـەو وەرگرتـووه ــ واتـا ڕاشـکاوانه دەیڵێـم (میرانـی ئاغـا واحیدبـەگ) ئـەو کەسـایەتییه بـوو هـەر زوو لایەنـی بەرامبـەری دەخسـتە ژێـر کاریگـەری خـۆی و بـەو توانـا و وزه و بەهرەیـەی هەیبـوو ڕۆڵـی دەبینـی لـە پەروەردەکردنـی لایەنـی بەرامبـەر ـ ئاغـای واحیدبـەگ پیاوێکـی گـران و سـەنگین و خـاوەن کەسـایەتی و پێگـەی کۆمەڵایەتـی خـۆی بـوو. هـەر بۆیـەش لـە سـنووری عەشـیرەتی خۆشـناوەتی و بگـره ڕووبەرێکـی فراوانـی کوردسـتانیش وەکـو شەخسـیەتێکی دیـار و کاریگـەر نـاسرا بـوو. لێـرەدا دەمەوێـت ڕا و سـەرنجی خـۆم لەسـەر ئـەو پیـاوه بەڕێـزه لـە چەنـد خاڵێکـدا بخەمـەڕوو:.

١ـ میرانـی ئاغـای واحیدبـەگ خاوەنـی دیوەخانێکـی گـەوره بـوو هـەزاران گەڕیـده و لێقەومـاو و پێشـمەرگە و ڕاکـردووی دەسـتی زوڵـم و سـتەم و زۆرداری و خـاوەن کێشـەی کۆمەڵایەتـی و هـەزاران غەریبـی گونـد و شـاری وڵاتەکەمـان ڕێـگای کەوتووەتـە ئـەو دیوەخانەیـە و لەلایـەن مـام ئاغـا و خانەوادەکـەی بەوپـەڕی ڕێـز و ویقـار و ڕووی هەمیشـە خـۆش پێشـوازیان لێکـراوه و بەپێـی پێویسـت لـە چەنـد بـواردا هـاوکاری ئـەو خەڵکەیـان کـردووه و مـاڵ و دیوەخانەکـەی (ئاغـای واحیدبـەگ)، هـەردەم کوانـووی گـەرم و هـەواری هەمیشـە ئاوەدانـی خەڵکـی جۆراوجـۆر بـووه، بۆیـە نـاو و ناوبانگـی ئـەو پیـاوه بەڕێـزه و ئـەو بنەماڵەیـە لەسـەر ئاسـتی عەشـیرەتی خۆشـناوەتی و کوردسـتاندا ناویکـی نـاسراو و درەوشـاوه بـووه.

٢ـ میرانـی ئاغـای واحیدبـەگ پیاویکـی کوردپـەروەر و نیشـتمانپەروەر بـوو، لەپێنـاوی گەیشـتنی گەلـی کـورد بـە مافـە نەتەوەیـی و سیاسـی و نیشـتمانییەکانی خـۆی، خـۆی و بنەماڵەکـەی ڕەنـج و ماندووبوونێکـی زۆریـداوه و لەسـەر ئـەو ڕێگایـەدا لـە چەندیـن بـواری جیاجیـادا ڕەنـج و قوربانیـداوه، چونکـە جگـە لـەوەی خـۆی لـە ڕووی کـرداری و مەیدانیـدا

پیاوێکـی تێکۆشـەر و کوردپـەروەر بـوو، هەروەهـا مـاڵ و دیوەخانەکەشـی هـەردەم هـەوار و مەڵبەنـدی پێشـمەرگە و هەمـوو ئـەو تێکۆشـەرانە بـوو کـە خەونیـان بـە ئـازادی و سـەربەخۆیی کوردسـتانەوە دەبینـی، هـەر بۆیـەش شـوێن و پێگـە و دەوری میرانـی ئاغـای واحیدبـەگ لـە شـۆڕش و بزووتنـەوەی کوردایەتیـدا بـە وێنـەی ئەسـتێرەیەکی گـەش بـۆ تاهەتایـە لـە ئەوجـی جوانیـدا دەدرەوشـێتەوە.

٣ـ میرانـی ئاغـای واحیدبـەگ پیاوێکـی وردبیـن و دووربین و تێگەیشـتوو بـوو، سـەری لـە واقیعـی سیاسـی و دیـاردە و ڕووداوەکان دەردەچـوو، بـۆ هەمـوو پێشـهات و واقیـع و ڕووداوێـك هەڵسـەنگاندن و شـیکردنەوە و شـڕۆڤەی خـۆی هەبـوو، بەقـەد ئەکادیمـی و خـاوەن بڕوانامـەی خوێندنـە بـاڵاکان ڕوئیـای فراوانـی هەبـوو، لـە گەرمـەی ڕووداوە ناخۆشـەکانی کوردسـتان، ڕۆژێکیـان مـن لـە خزمەتـی بـووم و هـەر یـەك لـە ئامادەبـووان بـە شـێوازی بیرکردنـەوەی خـۆی

میرانی ئاغای واحیدبەگ پیاوێکی وردبین و دووربین و تێگەیشتوو بوو، سەری لە واقیعی سیاسی و دیاردە و ڕووداوەکان دەردەچوو، بۆ هەموو پێشهات و واقیع و ڕووداوێك و هەڵسەنگاندن و شیکردنەوە و شڕۆڤەی خۆی هەبوو.

هەواڵنامەی کتێب

باسـی واقیعەکـەی کوردسـتان و ململانێـی حزبایەتـی دەکـرد. مـام ئاغـا ڕووی لـە مـن کـرد و پێیگووتـم: زیـرەك بـەوە نییـە ئێـوە نووسـەر و ڕاگەیانـدکارن مامیشـت هەڵبـەت مەبەسـتی خـۆی بـوو سـەری لـە شـت دەردەچێـت، زیـرەك بـا پێـت بڵێـم کـورد چەنـدە کێشـەی لەگـەڵ دوژمنەکانیـدا هەیـە و هەبـووە، ئەوەنـدەش کێشـەی لەگـەڵ خۆیـدا هەیـە، هەڵبـەت مەبەسـتی ئـەو پیـاوە بەڕێـزە ئـەوە بـوو کـەوا کـورد چەنـد دوژمنـی گـەورە و ترسـناکی هەیـە، ئەوەنـدەش لەسـەر ئاسـتی ناوخۆیـدا دوژمنـی یەکتریـن. ئـەو ڕسـتەیەی مـام ئاغـا سـەرنجی منـی ڕاکێشـا و هەسـتم کـرد ئـەو بۆچوونـەی ئـەو چەنـد وشـەیەکە، بـەڵام واتـای قووڵـی هەیـە، هـەر بۆیـەش لـە ناوەڕاسـتی نۆهەتەکانـی سـەدەی ڕابـردوو لـە ڕۆژنامـەی ڕێـگای کوردسـتان وتارێکـم لەسـەر کارەسـات و شـەڕی ناوخـۆ نووسـی و لـە وتارەکەمـدا و لـە ڕسـتەیەکدا گوتـم (بەڵـێ منیـش هـاوڕای ئاغـای واحیدبەگـم کـە لـە دانیشـتنێکدا پێیگوتـم کـورد چەنـدە کێشـەی لەگـەڵ دوژمنەکانیـدا هەیـە، ئەوەنـدەش کێشـەی لەگـەڵ خۆیـدا هەیـە) . هـەر بەڕاسـتیش دواتـر واقیـع و گۆڕانکارییـە ترسـناکەکانی سیاسـی لـە کوردسـتان ڕاسـتی و دروسـتی میرانـی ئاغـای واحیدبەگـی سـەلماند.

٤ـ ئاغـای واحیدبـەگ پیاوێکـی ڕاسـتگۆ و سەرڕاسـت و قسـەلەڕوو بـوو، لـە وەڵامدانـەوەی هیـچ پرسـیارێك لـە ڕوو دانەدەمـا و وەڵامـی پڕبەپێسـتی هەبـوو، پیاوێکـی زمانپـاراو و شـیرین کـەلام بـوو، دەیزانـی لـە چ کاتوسـات و شـوێنێکدا قسـەی خـۆی دەکات، ڕاشـکاوی و جورئەتـی لـە دەربڕینـدا لـە ئاسـتێکی بـاڵادا بـوو، نـەك هـەر ئـەوە، بەڵکـو زۆر لـەو قسـانەی دەیکـرد وەکـو پەنـد و ئەزمـوون وا بـوو؛ خۆزگـە سـەرجەم وتـە و قسـەکانی ئـەو پیـاوە بەڕێـزە لـە دووتوێـی ناملیکەیـەك کۆدەکرانـەوە.

٥ـ میرانـی ئاغـای واحیدبـەگ پیاوێکـی دەم و لوتـف شـیرین و سـەرنجڕاکێش بـوو ــ لەهـەر مەجلیـس و کـۆڕ و کۆبوونەوەیـەك دانیشـتبا دەبـووە سـەنتەر و جڵـەوی مەجلیسـەکەی دەگرتـە ئەسـتۆ، چونکـە ئەوەنـدە بـە ڕاسـتی و دروسـتی و مەحکەمـی قسـەی دەکـرد، کـوردەواری گووتەنـی هـەر زێنـەت بـوو گوێـی لێبگـری ــ هـەزاران سـڵاو لـە گیانـی پاکـی میرانـی ئاغـای واحیدبەگ.(٣١ــ ٣ــ ٢٠٢٣).

بەکـر مەعـروف: هونەرمەنـدی بـواری نوانـدن لـە دەستنووسـێکدا نووسـیویەتی و دەڵێـت: دیـارە ناسـینی مـن بـۆ ئـەو کەڵـە پیـاوە (میرانـی ئاغـای واحیدبـەگ)ی دەگەڕێتـەوە

بۆ ناسینی (دڵشاد)ی کوڕی بوو، بەڵام کە ناسیم بوو بە بەشێك لە خۆشەویستی ڕۆژانەی من، هەر بۆیەش زوو زوو سەردانیم دەکرد و لە دیوەخانەکەیدا گوێم لە قسە نەستەق و خۆشەکانی دەگرت، بۆشم دەرکەوت (ئاغای واحیدبەگ) ئەوەندە بە ڕۆحێکی ڕاستگۆیانە مامەڵە لەگەڵ هاوڕێ و دۆست و خزمانی خۆی دەکات تا ئاستی جیانەکردنەوەی ئێمە لە خانەوادە و کوڕەکانی خۆی.

ئەو پیاوە هەرگیز ساتەوەختێ لە کوردبوون و کوردایەتی خۆی دانەبڕاوە، چونکە دیوەخانەکەی ببووە جێ مەنزڵی (فیرار) و مۆڵگەی پێشمەرگەی کوردستان، سەربەری یارمەتیدانی خەڵکانی چەوساوە و لێقەوماو و نەداران و باوەشکردنەوەی بۆ کێشەکانی خەڵك بەمەبەستی چارەسەرکردنی، هەروەها نابێ ئەوەش لەبیر بکەین کە (ئاغای واحیدبەگ)ی یەکێکە لە نەوەکانی شاعیری گەورەی کورد (صافی هیرانی)یە، لە بیرمە جارێکیان بۆی گێرامەوە کە هەندێجار پێشمەرگە برینداەکانی لەناو شار تیمار دەکرد و دوایی چارەسەرکردنیان دەیگەڕاندنەوە بۆ شوێنی خۆیان لە شاخ، بێگومان ئەمەش لەمیانەی ئەو متمانەیە بوو کە لەنێوانی من و ئەودا بوو، چونکە هەمیشە منی لە شوێنی (جەنگی) کوڕە جوانەمەرگەکەی دادەنا. دڵسۆزییەتی ئەم پیاوە ببووە جێ سەرنجی هەموو لایەك و ببووە جێی پشتبەستنی لە هەموو کارێکی خێرخوازی و دەربڕینی هەستی مرۆڤایەتی بۆ بەرامبەرەکەی، ئەمەش وەکو مێژوویەك بۆی ماوەتەوە.

هەر لە ڕوانگەی باوەڕبوون بە کورد و خەباتی کوردایەتی، جارێکیان دوای ئەوەی هونەرمەند (اسعد عمر) لەسەر ڕێکخستنەکانی یەکێتیی نیشتیمانیی کوردستان لەلایەن ڕژێم زیندانی کرا، ماوەیەکی زۆر لەژێر ئازار و ئەشکەنجەی دایەرەی (ئەمن) دابوو، بەڵام خۆشبەختانە هیچ دانپیانانێکی نەبوو، لەگەڵ ئەوەشدا ڕژێم دوو ساڵی حوکمدا، هەر لەگەڵ تەواوبوونی لە زیندان و ئازادکردنی کە گەڕایەوە لامان، توانیمان (اسعد عمر) بگەیەنینە دیوەخانی (ئاغای واحیدبەگ) و لەوێشەوە ڕەوانەی ناو هێزی پێشمەرگە کرا، هەروەها جارێکیتریش (شەهید نازم محمد) کە لە ڕێکخستنە نهێنییەکانی (یەکێتیی نیشتیمانیی کوردستان) بوو، دوای ئاشکرا بوو ڕژێم هەوڵی گرتنی دەدا، بەڵام توانیمان بیگەیەنینە دیوەخانی (ئاغای واحیدبەگ)، ئەویش لەوێوە ڕەوانەی

هەواڵنامەی کتێب

نـاو هێـزی پێشـمەرگەی (یەکێتیـی نیشـتیمانیی کوردسـتان)ی کـرد. سـڵاو لـە ڕۆحـی پاکـی پیـاوە چاکەکـەی خۆشـناوەتی (ئاغـای واحیدبـەگ) هیرانـی.

کاك شـێرزاد هەینـی: هەروەهـا نووسـەر و وەرگێـڕی کارامـە کاك شـێرزاد هەینـی نووسـیویەتی و دەڵێـت : (لـە ڕۆژانـی شۆڕشـی ئەیلـول (١٩٧٤ ـ ١٩٧٥)، وەك گەنجێکـی قوتابییـان و خێزانێکـی کوردپـەروەر بەشـداری شـۆڕش دەکەیـن، لـەم کاروانـە بەجۆشـە، لـەو دیـدارە نادیـار و تـژی لـە هاتووچـوون و ئاڵوگۆڕییـەکان زۆر گونـد و شـاخ و دیوەخـان و بارەگامـان بەسـەرکردەوە، بـوار نەبـوو گوندەکـەی هیـران ببینـم، تامـی هەنارەکـەی بکـەم لـە بنـاری سـەفین پشـووێك بـدەم، وامدەزانیـش پەنجەیەکـم پێـوە نەمـاوە، دەمارێکـی دڵـم و خوێـن گیـراوە، ڕێـك نەکـەوت بچمـە ئـەو دۆڵ و هـەوارە، بچمـە ئـەو هـەوارەی مەیدانـی کوردایەتـی و پێشـمەرگە بـووە، بۆنـی شـێخانی هیـران و سـەمای سـۆزی شـێوەکانی (سـافی) پێوەیـە، بـوارم نەبـوو، بـەڵام بـۆ پەلـە بکـەم تـازە گەنجـم.

خوێندنـم تەواوکردووە، تـازە تـۆز و غوبـاری کاروانەکـەم لـە شـان تەکانـدووە! ئیـتر ڕۆژگار مـاوە! لـە شـارەوانییەکانی هەولێـر وەك (مسـاح) دامـەزرام، گەنـج، نەخشـەم لەبەردەسـتە، شـانازم، ئیـتر موچـەم وەرگرتـووە، جاروباریـش ئوتومبیلـی حکومـی هاتووچـۆم پێـدەکات، هـەر حـەزم بـە دیـداری نەخشـە و کاروبـاری دەرەوەی شـارم دەکـرد، پـەرۆش بـووم نەخشـەی کۆیـەم لەبەردەسـت بێـت، بچمـە چۆمـان! دوو سـەفەرم کـرد، یەکەمیـان بـۆ گونـدی دەرگەڵـە بـۆ دانانـی شـوێنی قوتابخانەیـەك، دووەمیـان بـۆ دانانـی شـوێنی قوتابخانەیـەك لـە (هیـران) ڕۆژێـك لەگـەڵ پیاوێکـی بـاڵا بـەرز، نـەرم، شـیرین، جـل ناسـکی کـوردی و پشـدێن و ڕووێکـی شـیرین و جـوان لەگـەڵ شـەدە و دەنگـە بـە سـۆزەکەی هاوشـانی دەچـم بـۆ دیاریکردنـی شـوێنی قوتابخانەیـەك.

پیاوەکـە (ئاغـای واحیدبـەگ) مـن مسـاحی گەنـج و ئەویـش مقاولـی بـە پـەرۆش بـۆ دروسـتکردنی قوتابخانەکـە! بەداخـەوە پڕۆژەکـە نەکـرا، کەوتـە بـەر سانسـۆر و قەدەغـە و محـزور ئیـداری و موحەرەمـات مـن شیشـم بـۆ سـنوورەکە نەکوتـا و ئەویـش وەسـتا و کرێـکاری نەهێنـا و بـەردی سـەفینی نەکـردە دیـوار و ئـاوە ساردەکەی بـۆ ڕۆحـی ڕەقـی چیمەنتـۆ بەکارنەهێنـا و نەبـووە قوتابخانـە! ئیـتر ئـەوە بەعـس بـووە! بـەڵام مـن لـەو سـەفەرەم لـە دیوەخانـی ئـەم پیـاوە سـەوز و زەرد و سـوور و شـیرین، نانێکـم خـوارد لەگـەڵ

جۆگـەی نـاو بـاغ و سـاباتەکەی بـە دەسـتی ژنێکـی شـیرین وەك گـوڵ، بەجولـە وەك پەپولـە یەکەمجـار و هەرگیـز لـە بیـری ناکـەم برنجـی بـە سرکـەم خـوارد، نەمخواردبـوو، نەمدیتبـوو، لەسـەر جۆگەیـەك وەنـەوزم نەدابـوو، لەبـەر شـکۆی هـەوری پیاوێکـی نیـان نەسـابوومەوە! ئـەوەم دیـت، خـوارد، خەوتـم، بـەڵام قوتابخانەکـە، ئیشـەکە نەکـرا، ئـەوەی مـاوە مـن دەڵێـم: ئـەوان نەیانهێشـت، بـەڵام وا هیـران بوویتـە هـەوار و سـێبەر و خـوان و ژوان و ژیـان! مـن نەمتوانـی سـنووری قوتابخانەکـە بـۆ میـران بـەگ سـپیرێژ بکـەم! بـەڵام پـاش ئەوەنـدە سـاڵە وا هیـران گـەورە بـووە! باخچـەکان زۆرن، ئاوەدانییەکـە هەمـوو ڕەنـگ و دەنـگ و نـاوی تێکەوتـووە! هیـران بووکـی سـەیران و سـەما و سـێبەر و سـاباتی پشـووە، هیـران خـاڵ و نـاو و تابلـۆی گەشـتیارییە، هیـران وەك سـافی دیوەخانـە، وەك گەرمـی و ئاوەدانـی دیوەخانـی میرانـی ئاغـای واحیدبەگـە، لـەو هیرانـە ئـەم پیـاوە یـازدە کـوڕ و دە کچـی بـۆ ژیـان و سـەفین و جوانـی ناوەتـەوە! ئاغـای واحیدبەگـی هیـران بەقـەد جۆرەکانـی هەنـار و تـرێ منداڵـی پەروەردەکـردووە کـە لـەو هـەوارە و لـە بنـاری سـەفین نـاو و دەسـت و مێشـك و دیدیـان بـەرزە. ئـەوەی بچێتـە سـەیران نەگاتـە هیـران نەچـووە! ئـەوەی نەوەکانـی ئاغـا واحیدبەگـی نەدیـووە، میـوان نەبـووە و گوێـی لـە لەتفـی شـیرینیان نەبـووە، هیـران هەمـوو پێکـەوە، جوتیـار، شـێخ، ئاغـا، هەنـار و تـرێ و ئـاو سـابات پێکـەوە بـوون بـە بەهەشـت، هـەوار، هیـوا، ژیـان. هەولێـر، (٢٠٢٣/٦/١).

دلێـر رشـاغا خورشـید میـران: بـەم شـێوەیەی خوارەوەیـە باسـی کەسـایەتیی ناوبـراو دەکات: ‹ مـام ئاغـا (میرانـی ئاغـا واحیـد بـگ هیرانـی) ئـەو پیـاوە باشـە، هـەزار ڕەحمـەت لـە گـۆڕی بێـت؛ هەرچەنـدە باسـی بکـەم تـەواو نابێـت، لـە پیاوەتـی و لـە سـەخاوەت و مەجلیـس خۆشـی و خـزم دۆسـت و قەدرگـران، لـە قسـە خۆشـەکانی، لـە خانەدانـی و زار بـە پێکەنیـن، پیاوێکـی سـاحێب قۆنـاغ و دیوەخانەکـی هـەردەم گـەرم و بـە مێـوان بـووە، خۆشەویسـتی هەمـوو کـەس بـو، فەقیـر و دەڵەمەنـد، پیـر و جاحێـل، مـام ئاغـا کـەم کـەس هەبـوو نەیناسـی، زۆر بـە دۆسـت و بـرادەر بـووە، لەبـەر ئـەوەی دڵەکـی زۆر فراوانـی هەبـوو، هەمـوو کات دڵخـۆش بـووە، سـاحێب نوکتـە و قسـەخۆش بـووە، هەمـوو مەجلیسـەکی گـەرم دەکـرد، هەرچەنـدە جیاوازیـی تەمـەن زۆر بـوو لەگـەڵ بەنـدە، بـەڵام تێکەڵاویـم زۆر بـوو لەگـەڵ ئـەو پیـاوە بـە حوکمـی خزماتـی و دۆسـتایەتیی ئـەو لەگـەڵ

باوکـم و مامـم و ئامۆزاکانـم، مـام ئاغـا خۆشەویسـتی هەموویـان بـوو.

لــە کاتــی شۆڕشــی ئەیلولــی مــەزن کــە دەســتیی پێکــردەوە، لــە ســاڵی (١٩٧٤)ەوە بەشـداریمان لـە شـۆڕش کـرد، خـۆم و ئامـۆزای گـەورەم خـسرۆ بـەگ لەگـەڵ (٥٠) کەسـی چەکـداری خۆمـان بـەرەو هیـران بـەڕێ کەوتیـن، ناچـار بوویـن لـە هیـران چاوەڕێ بکەیـن بـۆ چەنـد هەفتەیـەك لەسـەر داوای بەڕێـز (ڕشـید سـندی) ڕەحمەتـی کـە ئـەوکات ئامر لەشـکر بـوو لـە هیـران دادەنیشـت، داوای لـە ئێمـە کـرد چەکـدارەکان تەوزیـع بکەیـن، هەرچەنـد کەسـێك لـە جێگایەکـی دیاریکـراو، خۆشـمان مـن و خـسرەو بـەگ لەگـەڵ چەنـد کەسـێکی باوەڕپێکـراو و نزیـك لـە خۆمـان چوویـن بـۆ دیوەخانـی مـام (ئاغـا واحیدبـەگ)، لـەوێ ماینـەوە بـۆ مـاوەی (٣) هەفتـە، ئـەوەی مەبەسـتمە لێـرە دەمـەوێ بیڵێـم باسـی کەرامــەت و ســەخاوەتی و پیاوەتــی مــام ئاغــا بکــەم، کــە هەتاهەتایــێ لــە بیــر ناکــەم، ئـەو خزمـەت و مێواندارییـەی لـەو زوروفـە خراپـەی ئـەوکات پێشـکەش بـە ئێمـەی کـرد و لەبـەر دڵ فراوانییەکـەی و پەیوەندییـە زۆرەکـەی، خەڵکێکـی زۆر ڕووی لـە دیوەخانەکـەی کردبـوو، جگـە لـە خۆمـان کاك فرهـاد برایمـە فەنـدی خـۆی لەگـەڵ (٩) کـەس ئەوانیـش لـەوێ بـوون، نووسـتن و خواردنمـان کـە سـێ جەمـە باشـترین خـواردن دەکـرا بەبـێ ئـەوەی مـام ئاغـا وا بـکات کـە هەسـت بـە بارگرانـی بکەیـن، تاکـو ڕۆژێـك مـن لـە خـەسرەو بەگـم پرسـی، دەبـی شـۆڕش یارمەتـی مـام ئاغـا نـەدات، ئەویـش وەکـو چاکەیـەك بـە مـام ئاغـای وت ڕەئـی چییـە ئەگـەر داوای ئازوقـە لـە شـۆڕش بکەیـن وەك یارمەتییـەك، مـام ئاغـا وتـی: نەکـەن شـتی وا بکـەن پێـم خـۆش نییـە، شـەش مانگیـش بمێنـن مـاڵ ماڵـی خۆتانـە، ئـەوە دەریدەخـات، پیاوەتـی مـام ئاغـا هـەزار ڕەحمـەت لـە گـۆڕی بێـت، ئێمـە پـاش چەنـد ڕۆژ ڕۆیشـتین، پـاش شـەش مانـگ، یـان حەفـت مانـگ، مـام ئاغـام لـە دەربەنـدی ڕایـات دیتـەوە. هــەزاران سـڵاو لـە ڕوحـی پاکـی ئـەو پیـاوە خۆشەویسـتە (میرانـی ئاغـا واحیدبـەگ) بیـت، جێـگای بەهەشـتە ان شـاءالله ٢٠٢٤/٤/٢٤ ئەسـعەد عـەدۆ: «هەروەهـا نووسـیویەتی و دەڵێـت: لـە مـەودای ژیانـدا خەڵکانێـك بـە سـیما و ڕوخسـار و ڕەوشـت و هەڵسـوکەوت لـە هـزردا ناسـڕێنەوە، هـەردەم لـە بۆنەکانـدا وەك فلاشـباك بـە هـزردا گـوزەر دەکـەن، ئاغـای واحیدبـەگ ئـەو جوامێـرە زێـدە قـۆزەی گەڕەکەمـان بـەو جلـە کوردەوارییـە زێـدە پاکوتەمیـز و کەشـخە و پشـدێنی تایبەتـی هـەردەم لەنێـو مەجلیسـەکاندا مەنزڵەتـی

تایبەتـی خـۆی هەبـوو، لـە هەمـوو بۆنەکانـدا بەتایبـەت لـە گـەڕی شـاییدا سـەرنجی خەڵکـی بـۆ خـۆی ڕادەکێشـا! تەسـبێحی جـوان و سـەرنج ڕاکێـش، هاوینـان دەسەسـڕیی بەپشـدێن دەهاتەخـوارێ و ئـەوەی بەنـدەی سەرمەسـت دەکـرد ئـەو شـێوەزارە (بنـزاری خۆشـناوەتی) کـە ئیقاعـی بەنێـو ئامادەبـووان بڵاودەبـووەوە، هەرچەنـدە بەنـدە بەهـۆی تەمـەن لـەو ئاسـتە نەبووبـم کـە بـەردەوام لـە نزیکـەوەی بـم، بـەڵام زۆرجـار لـە زۆر شـوێندا بـە خزمەتـی دەگەیشـتم، بـەڵام بـە هیـچ شـێوەیەك تێـر نەدەبـووم لـە قسـەکانی، زۆرجـار هەبـووە جیـاوازی تەمـەن ڕێـگای نـەداوم پرسـیار، یـان گفتوگـۆی لەگـەڵ بکـەم، هـەردەم بـە دیارکەوتنـی مـام ئاغـا دەلالەتـی کوردپەروەرێـك و خـاوەن دیوەخانەیەکـی کۆمەڵـگای کـوردەواری پێـوە دیـار بـوو، کـەس نەبـوو حـەز بـە نزیکـی نـەکات هێنـدە خـۆش مەحشـەر بـوو، دەم بەپێکەنیـن، زۆرن ئەوانـەی چاومـان حـەز بـە دیداریـان دەکات، بـەڵام کـوردەواری گوتەنـی مـردن بـرا گەورەیـە و گەلـێ ئازیـزان لـە بەرچـاو ون دەکات، سـڵاو لـە سـمبوڵانی پۆشـتەکانی میللەتەکەمـان، سـڵاو بـۆ ئەوانـەی دوێنـێ کـە کۆمەڵگایـان پـێ دەناسرا کـە مـام ئاغـای واحیدبـەگ یەکێـك بـووە لـەو کەسـانە».

٤/ ٥/ ٢٠٢٥

سەرچاوە:

١ـ نعمان ماهر الكنعاني، (ضوء على شمال العراق)، طبع ٢، ١٩٦٥.
٢ـ ثامر عبدالحسن العامري، (موسوعة العشائر العراقية)، المجلد٧، طبع٢، ٢٠٠٩.
٣ـ عبدالله غفور، (التشكيلات الادارية في جنوب كردستان)، أربيل، ٢٠١٤.
٤- ضحـى مجيـد سـعيد، مجلـة الشـبكة، (هيـران منطقـة سـياحية لـكل الفصـول)، العـدد (٤٠٨)، ٣١ تمـوز ٢٠٢٢.
٥ـ محمـد السـورى، جريـدة العـراق، (هيـران، ناحيـة الجـمال والسـياحة)، العـدد، ٢٠١٩، الاثنيـن ٢٠/ ١١ /٢٠٢٣.
٦ـ کرێکار عبدالرحمن عزیز خۆشناو، (مێژووی هۆزی خۆشناو)، ب١، چ١، ٢٠٢٤.
٧ـ نبیـل عریـف خـدری وێنەگـر، (مێـژووی کەسـایەتی و کاسـبکاران و پیشـەوەرانی هەولێـر)، هەولێـر، ٢٠٢٤.
٨ـ ئینسـکلۆپیدیای کـورد و کوردسـتان، ب٥، ئامادەکردنـی: لێژنەیـەك، ڕێکخـراوی زانسـت بـۆ بـاس و

هەواڵنامەی کتێب

توێژینـەوە، ٢٠٢٥ز.
٩ـ گۆڤـاری خـازر (کەسـایەتی دیـاری دەڤـەری خۆشـناوەتی ئاغـا واحـد بـەگ هیرانـی)، ئەیـار ئەلباشـا، ژمـارە (٢٠٠)، تەممـوزی ٢٠٢٢.
١٠- گۆڤـاری دیـوان، کـۆسرەت خۆشـناو، (شـاباڵەکەی بەخشـندەیی میرانـی ئاغـا واحـد بـەگ)، ژمـارە (١٦)، ئەیلوولـی ٢٠٢٢.
١١- گۆڤـاری پەیامـی ئەیلـوول، سـانع نەبـی بەنانـی، (میرانـی ئاغـا واحیـد بـەگ هیرانـی)، ژمـارە (٥٠)، کانوونـی یەکـەم، (٢٠٢٤)، ژمـارە (٥٠).
١٢ـ داریـان خۆشـناو، ڕۆژنامـەی کوردسـتانی نـوێ، (شـارەدێی هیـران و بزاڤـی ڕزگاریخـوازی گەلـی کـورد)، ژمـارە (٨٥٠٤)، یەکشـەممە ٧/ ٢٠٢١/١١.
١٣ــ ئیسـماعیل بەرزنجـی، هەفتەنامـەی گڵکەنـد، (ڕۆژی تەحەڕییەکـە)، ژمـارە (٨)، چوارشـەممە، (١٥ـ١ـ٢٠٢٥).
١٤ـ سـانع نەبـی بەنانـی، گۆڤـاری پەیامـی ئەیلـوول، (میرانـی ئاغـا واحیـد بـەگ هیرانـی)، ژمـارە (٥٠)، کانوونـی یەکـەم، (٢٠٢٤)، ژمـارە (٥٠).
١٥ـ نەریـمان عەبدولسـەمەد ڕوانـدزی، ڕۆژنامـەی کوردسـتانی نـوێ، (هیـران هاوینەهـەوارە دڵڕفێنەکـەی کوردسـتان)، ژمـارە (٩٠٧٢)، چوارشـەممە، ٢٠٢٣/١٢/٢٠.
١٦ـ عەبدولخالـق کەریـم، ڕۆژنامـەی خەبـات، (هیـران شـارەدێیەکی گەشـتیاری و سـەرچاوەیەکی گرنگـی ئابـووری)، ژمـارە (٦١٨٦)، ٢٥ ـ ٨ ـ ٢٠٢١.
١٧ـ چاوپێکەوتنی نووسەر لەگەڵ (مام فارس عەوڵا سمایل)، لە ڕێکەوتی (٢٠٢٤/١/١٧).
١٨ـ بەرنامـەی فلاشـباگ، لەگـەل هونەرمەنـدان (عـارەب عوسـمان، عەلـی ئەحمـەد، سـەفین صالـح)، لـە سـازدانی هونەرمەنـد (زایـەر عەبدوڵـلا)، لـە کەناڵـی ئاسـمانی کوردسـات.
١٩ـ دیمانەیەکـی دۆکیۆمێنتـاری تەلەفیزیۆنـی زاگـرۆس لـە شـارەدێی هیـران، لەگـەڵ خوالێخۆشـبوو بەڕێـز (مـەلا ئیسـماعیل کـوڕی مـەلا عەزیـز سـافی هیرانـی)، لەلایـەن ئامادەکار و پێشکەشـکار (سـەفەر کەریـم هـاواری)، لـە ڕێکەوتـی، (٢٠١٤/١٠/١٥).
٢٠ـ چاوپێکەوتنـی نووسـەر لەگـەڵ (سـەرتیپ میرانـی ئاغـا واحیدبـەگ هیرانـی)، لـە ڕێکەوتـی (٢١ /٢٠٢٥/٦ز)، هەولێـر.

حەبیب ئاغای سیاوی چۆن کوژرا ؟!

ڕەهێل طلعت مشیر برایم ئاغای دزەیی

گوندی سیاو

ئەوەی (حەسەن سیساوە) لە حەیرانی حەبیب ئاغای سیاو، باسی لێوە دەکات، بەشەکی زۆری دوورە لە ڕاستی!.

برایم ئاغای کوڕی بایز ئاغای دزەیی، لە ناوەڕاستی سەدەی نۆزدەهەم لەدایکبووە، جێبەجێکەری خەونی لەمێژینەی باوک و باپیرانی بوو بۆ دروستکردنی مەملەکەتێک بۆ دزەییان. برایم ئاغا کەسێکی دڵسۆز و کوردپەروەر بوو، کەسایەتییەکی زیرەکی هەبوو.

پیاوێکی لێزان و دیبلۆماسی و قسەکەرێکی نایاب بوو، ئەو لەناوخۆدا دروستکەری مێژوو بوو، چونکە بەدرێژایی ٣٨ ساڵدا و لە سەردەمی باوکیدا، سەرکردایەتی هێزەکانی دەکرد و بۆ دروستکردنی قەوارەیەک و سەرکەوتووش بوو لە بەجێهێنانی. برایم ئاغا، خاوەنی ١٩ ژن و ١٧ منداڵ بوو، بەشێک لە منداڵەکانی زوو مردوون، ئەوانەی بۆی ماونەوە ٣ کوڕ ٨ کچ بوون. کوڕەکانی، ناویان (حەبیب ئاغا) کوڕە گەورە، مشیر ئاغا، هاوار ئاغا، بوو.

حەبیب ئاغا کوڕە گەورەی برایم ئاغا بوو، ساڵی ١٨٨٢ لەدایکبووە، دایکی ناوی (گەرحە) بوو لە تیرەی (البوحەمەد)، ئەو تیرەیە، بەشێکن لە عەشیرەتی (العبیدی). برایم ئاغا لەو ١٩ ژنەی هێنابوونی، دوو ژنی عەرەبی هەبووە، ئەوانیش

پێشکەشی کراون بۆ پتەوکردنی پەیوەندی و خۆپاراستن لە هێرشکردنە سەریان لەلایەن برایم ئاغا. ژنە عەرەبەکانی: (گەرحە العطشان العوبیدی) دایکی حەبیب ئاغا و مشیر ئاغا بووە، (سەکتە حمود الهاوار الطائی) دایکی هاوار ئاغا بووە.

حەبیب ئاغا، هەر لە تەمەنی پێنج ساڵی، باوکی بۆ فێربوونی خوێندن و نووسین دەینێرێتە حوجرە، دواتر مامۆستای تایبەتی بۆ دەهێنێتە ماڵەوە، بۆ ئەوەی زیاتر پەرە بە ئاستی مەعریفی خۆی بدات، ئەوەش بۆمان دەسەلمێنێت کە دزەییەکان هەر زوو درکیان بە گرنگی خوێندن و مەعریفەت کردووە. لەپاڵ سیفاتە باشەکانی پیاوەتی و سوارچاکی و ئازایەتی، خوێندن لای دزەییەکان گرنگی خۆی هەبووە، بەشێک لە کچەکانیشیان ناردووەتە حوجرە لەگەڵ براکانیان.

حەبیب ئاغا گەنجێکی زۆر قۆز بووە، باڵابەرز و لەشولارێکی ڕێک و گورجوگۆڵی هەبووە. خێزانی مشیر ئاغا (مریەم خدر لەک)، کە دەکاتە زڕدایکی باوکم، بۆی باس دەکردین و دیگوت: «حەبیب ئاغا، گەنجێکی زۆر مەرد و ئازا و قۆز بوو، وەک لە کوردەواری دەڵێن، خوشکی خۆی ئاشقی دەبوو». لە کاتی لاویدا خولیای وەرزش بووە، ئەوکاتی سوارچاکی باوی هەبوو، ئەو سوارچاکەکی زۆر لێهاتبووە و هانی گەنجانی داوە وەرزش بکەن، بەهاران دەچوون لە گۆڕەپانی کۆنە قەڵای مەخموور، لەوێ پێشبڕکێ و چەندین یاری دیکە، وەکو (سێبازی، یەکبازی، تۆپی دەست)یان دەکرد.

حەبیب ئاغا، هەر لە تەمەنی پێنج ساڵی، باوکی بۆ فێربوونی خوێندن و نووسین دەینێرێتە حوجرە، دواتر مامۆستای تایبەتی بۆ دەهێنێتە ماڵەوە، بۆ ئەوەی زیاتر پەرە بە ئاستی مەعریفی خۆی بدات

حەبیب ئاغا، هەمیشە پەرەی بە بەهرەکەی خۆی داوە و لە چەندین پێشبڕکی لەگەڵ سوارچاکانی عەرەب و عوسمانییەکاندا، بەشداری پاڵەوانییەکانی کردووە و لەسەر ئاستی ناوچەکە، پلەی یەکەمی بەدەستهێناوە. هاوکات، خاوەن کەسایەتییەکی بەهێز و ژیر بووە، خۆشەویست بووە لەناو خەڵک، لە سەرکردایەتی شەڕەکانی دژ بە عوسمانییەکان هەردەم باڵادەست بووە، دیارە ئەو بەهرانەی لە باوکی بۆ ماوەتەوە، کوردپەروەر بووە و بەرهەڵستی عوسمانییەکانی کردووە و وەک داگیرکەر مامەڵەی لەگەڵ کردوون، بۆیە عوسمانییەکان بە مەترسییان دەزانی بۆ سەر بەرژەوەندییەکانیان، ئەوەش وایکرد فەرمانی دەسگیرکردنی بۆ دەرکەن و لە ساڵی ١٩١٤ بۆ ماوەی دوو ساڵ لە بەندیخانەی موسڵ بەند بکرێت.

حەبیب ئاغا، هەمیشە پەرەی بە بەهرەکەی خۆی داوە و لە چەندین پێشبڕکی لەگەڵ سوارچاکانی عەرەب و عوسمانییەکاندا، بەشداری پاڵەوانییەکانی کردووە و لەسەر ئاستی ناوچەکە، پلەی یەکەمی بەدەستهێناوە. هاوکات، خاوەن کەسایەتییەکی بەهێز و ژیر بووە، خۆشەویست بووە لەناو خەڵك، لە سەرکردایەتی شەڕەکانی دژ بە عوسمانییەکان هەردەم باڵادەست بووە،

لەو کاتەی حەبیب ئاغا لە بەندیخانە دەبێت، نەهاتی و قاتوقڕی بەسەر ناوچەکە دادێت، زۆر کۆمەکی خەڵکەکە و ئەوانەی لەگەڵی لە بەندیخانەکە دەبن، کردووە. خواردن و جلوبەرگیان بۆ دابین دەکات، ئەوەش پێماندەڵێ ئەو کەڵە پیاوە، خاوەن دڵێکی گەورە و بەسۆز بووە. دوای ئەوەی لە بەندیخانەش بەردەبێت، ناگەڕێتەوە مەخموور، دەچێتە گوندی سیاو، لەوێ قەڵایەک بۆ خۆی دروستدەکات و هەر لەوێش دەمێنێتەوە. من بۆ خۆم خانووی حەبیب ئاغام بینیوە، پێیاندەگوت (قەراتی سیاو). خانووەکە لە چەندین ژووری گەورە پێکهاتبوو، حەوشەکی گەورەی هەبوو، لە لای خوارەوە، دیوەخانێکی گەورەی هەبوو،

لـە لای دەرەوە سـەکۆی هەبـوو، خانووەکـە بـە خشـت دروسـتکرابوو، دیوارەکانـی زۆر پـان و بەریـن بـوون، حەمـام و ناندینـی لـێ دروسـتکرابوو. تـا سـاڵی ١٩٨٩ ئـەو قەڵاتـە مابـوو، بـەڵام دواتـر لـە لایـەن ڕژێمـی بەعـس، گونـدی سـیاو و قەڵاتـی سـیاو کـە خانـووی حەبیـب ئاغـا بـوو، دواتـر بـۆ مشـیر ئاغـا مابـوو، لـەدوای ئەویـش بـۆ طەلعـەت ئاغـای کـوڕی مشـیر ئاغـا مابـووەوە، تەختکـران و خەڵکەکـەی دەربەدەرکـران، بـەڵام ئێسـتا سـەرلەنوێ گوندەکـە ئاوەدانکراوەتـەوە، بـەڵام قەڵاتـی سـیاو تەنیـا شـوێنەواری مـاوە.

ئۆمـەر دزەیـی، لـە کتێبـی (لـە دووگردکانـەوە بـۆ بنـی دونیـا) دەڵـێ:- «هـەر کەسـێ شـەڕکەرێکی چـاک، شۆڕەسـوارێکی لێهاتـوو و تفەنگچـی یـان شمشـێر وەشـێنێکی نموونەیـی بـووا، ئـەوە نـاوی دەردەکـرد، هـەم لەنـاو عەشرەتـی خـۆی هـەم لەلایـەن یـار و نەیاریشـەوە، ڕێـز و ئافەریـن و دەستخۆشـانەی بـۆ دەهـات و بەندبێـژ و لاوکبێـژەکان بەنـد و بەیتیـان پێـدا هەڵدەگوتـن». حەبیـب ئاغـا بـەو تەمەنـە کەمـەی، کـە لـە تەمەنـی ٣٥ سـاڵی کـوژراوە، توانیویەتـی ناوبانگێکـی وا بـۆ خـۆی دروسـتبکات کـە تـا ئێسـتاش بـاس لـە پیاوەتـی و ئازایەتـی و دڵسـۆزی بـۆ خـاک و گەلەکـەی دەکرێـت، حەیرانبێـژەکان بـە دەنگـە بەسـۆزەکانیان، بەسـەرهاتی ژیانـی و کوشـتنی بـە غـەدری (حەبیـب ئاغا)مـان بـۆ دەگێرنـەوە:

«ئەوڕۆ ئێوارێ لە دەوربەری گردلانکەی لە بەینی قازیخانە و باشتەپە
جوملەی ڕەئیسان دادەنیشن، تەگبیریان دەکرد لۆ کوشتنی حەبیب ئاغای سیاوی
مێردی مەیدانێ، شێرێکی مل بە زنجیرە، چ ڕێناچێ لۆ کوشتنی
شێمحەمەد دیگۆت فارس کاکی من، تەگبیری کوشتنی حەبیبی دەزانم».

حەیرانبێـژ (حەسـەن سیسـاوە) حەیرانـی حەبیـب ئاغـای چڕیـوە، بـەڵام ئـەو ڕووداوانـەی باسـی دەکاتـن، بەشـەکی زۆری دوورە لـە ڕاسـتی! مـن باسـم لـە دروسـتی کوشـتنی حەبیـب ئاغـا کـردووە. کاتێـك کـە مشـیری بـرای هەندێـک گـەورە دەبێـت، حەبیـب ئاغـا سـیاو بـۆ ئـەو بەجێدەهێڵێـت و دەچێتـە هێلـەوە. لـەو کاتـەدا هەنـدێ کێشـە لەسـەر توخـوب لەگـەڵ بەرەبابـی فـارس ئاغـا دروسـت دەبێـت، چونکـە ئاقاری بنەماڵـەی بایـز ئاغـا و فـارس ئاغـا لەسـەریەکترن، بـەڵام ناگاتـە ئـەو ئاسـەتەی کوشـتار دروسـت ببێـت، بـەڵام لەسـەر کێشـەکی کۆمەڵایەتـی دیکـە کـە لـە گونـدی سـیاو

ڕوودەدات، پیاوێکی خەڵکی گوندی سیاو، ژنێک لە هەمان گوند هەڵدەگرێت و دەیبات بۆ گوندی شێخ شێروان و خۆیان دەخیلی (حاجی عەلۆ) دەکەن، ئەو گوندەش (شێخ شێروان) تەنیا سێ کیلۆمەتر لە گوندی سیاو دوورە.

ئەم ڕووداوە، خەڵکی سیاو قبووڵی ناکەن، پیاوەکان و سوارچاکەکانی مشیر ئاغا، بەسەر گوندی شێخ شێروان دادەدەن، پیاوەکانی مشیر ئاغا، کابرای ژنهەڵگر کە لەسەر پەرێزێ دەبیتن، تەقەی لێدەکەن و دەیکوژن، کاتێک (حاجی عەلۆ) پێی دەزانی، ئەویش سواری ئەسپەکەی دەبێت و بەدوایان دەکەوێت و تەقەیان لێدەکات، زۆر هەوڵی لەگەڵ دەدەن کە وازبێنێت و کێشەکە لێرە کۆتایی بێت، هەر وازناهێنێت و ئەوانیش تەقەی لێدەکەن و دەکوژرێ.

مشیر ئاغا کە هەواڵی کوشتنی حاجی عەلۆی پێدەگەینن، زۆر تووڕە و غەمبار دەبێ بەڵام تازە کارلەکار ترازابوو، کێشەکانی نێوان بەرەبابی فارس ئاغا و بەرەبابی بایز ئاغا پەرەی سەند و بەدوای تۆڵەکردن دەگەڕان. بەرەبابی فارس ئاغا، کەسێک بە ناوی (ئەحمەد بەگی کوڕی حەویز ئاغا) دەکوژن لە تۆڵەی حاجی عەلۆ، بەڵام هێشتا واز لە تۆڵە ناهێنن، دوای ئەوە بە مەبەستی ئاشتەوای، سەرۆکی هەرچوار بەربابی دزەییان: (برایم بایزئاغا) سەرۆکی بەرەبابی بایز ئاغا، (حاجی پیرداود ئاغا) سەرۆکی بەرەبابی فارس ئاغا، (ئەحمەد پاشا) سەرۆکی بەرەبابی پاشا، (مەحمود کاکەخان) سەرۆکی بەرەبابی کاکەخان، لە

ئەم ڕووداوە، خەڵکی سیاو قبووڵی ناکەن، پیاوەکان و سوارچاکەکانی مشیر ئاغا، بەسەر گوندی شێخ شێروان دادەدەن، پیاوەکانی مشیر ئاغا، کابرای ژنهەڵگر کە لەسەر پەرێزێ دەبیتن، تەقەی لێدەکەن و دەیکوژن،

هەواڵنامەی کێڵ

هەولێر لە ماڵی (حەسەنیساڵحە سۆری چاوشلی) کۆدەبنەوە، بەڵام کۆبوونەوەکە هیچ ئەنجامێکی ئەرێنی نەبوو، چونکە ماڵی فارس ئاغا و ئامۆزاکانی حاجی عەلۆ داوای تۆڵەیان دەکرد.

هەر لەکاتی کۆبوونەوەکەشدا، بنەماڵەی (فارس ئاغا) سی سوارچاکیان ڕەوانەی مەخموور کردبوو بۆ ئەوەی تاڵانی بکەن، بەڵام سەرکەوتوو نەبووبوون و ڕێگریان لێکرابوو لەلایەن پیاوەکانی برایم ئاغا، بۆیە گەڕابوونەوە بۆ گوندی (گردعازەبان)، کەوا گوندی ماڵی فارس ئاغایە، لە ڕێگا لەسەر کانی (چارداغ) ئەو کانییە دەکەوێتە نێوان دۆڵەکانی زورگەزراو، ئەوکاتی ڕێگای هاتووچۆی عوسمانییەکان بووە و لەهەمان کاتیشدا شوێنەک بووە بۆ پشوودان و قۆناغی کاروانچییەکان، ئاوێکی سازگاری هەیە، ئەم شوێنە ناوەڕاستی ڕێگای هەولێر و مەخموورە و سەر بە ئاقاری هێلەوەیە. سوارچاکەکانی بەرەبابی فارس ئاغا لەوێ پشوودەدەن و خۆیان ئامادە دەکەنەوە و دەڵێن ئێمە لە مەخموور هیچمان بە هیچ نەکرد، با لە گوندی حەبیب ئاغا شتێک بە شتیک بکەین! حەبیب ئاغاش لەدوای بەربوونی لە بەندیخانە، دەگەڕێتەوە گوندی هێلەوە و لەوێ خەریکی کشتوکاڵ و مەڕوماڵات بەخێوکردن و ژیانی خۆی دەبێت.

هەر لەوێ و ڕاستەوخۆ دەست بە تەقەکردن دەکەن بەسەر ئاوایی هێلەوە، لە لایەکی دیکە (عەلی بەگ) ئامۆزای (حاجی عەلۆ) بۆسەیەکی لە چەند سوارچاکێک لە نزیک کەندی باقر ئامادە کردبوو. ئەم

کانی (چارداغ) ئەو کانییە دەکەوێتە نێوان دۆڵەکانی زورگەزراو، ئەوکاتی ڕێگای هاتووچۆی عوسمانییەکان بووە و لەهەمان کاتیشدا شوێنەك بووە بۆ پشوودان و قۆناغی کاروانچییەکان، ئاوێکی سازگاری هەیە، ئەم شوێنە ناوەڕاستی ڕێگای هەولێر و مەخموورە و سەر بە ئاقاری هێلەوەیە.

کـردارەی چەکدارەکانـی ماڵـی فـارس ئاغا، حەبیـب ئاغـای ناچـاردەکات بەرهەڵسـتیان بـکات و بەوجـۆرە چەکدارەکانـی بـەرەو چـارداغ و زورگـەزراو دەنێرێـت و لـەوێ ئـەوان تووشــی شــەڕ دەبــن، لــە لایەکــی دیکــەوە حەبیــب ئاغــا بــە خــۆی و چەکدارەکانــی بــۆ ســەنگەرگرتن بــەرەو کەنــدی باقــرت و شیوەســوور دەچــن بــۆ ئــەوەی ڕێــگا لــە چەکدارەکانـی ماڵـی فـارس ئاغـا بگـرن، بێئـاگا لـەوەی کـە بۆسـەیان بـۆ دانـدراوە و لـەوێ دەکەونـە نـاو بۆسـەکە و حەبیـب ئاغا لەگـەڵ چەنـد چەکدارێکـی هـەر لـەوێ دەکوژرێـن (ئێسـتاش شـوێنەکە بـە شـوێنی حەبـی کـوژ نـاسراوە)، لـە لایەکـەی دیکەوەش باشـترین پیـاو و دەستەڕاسـتی حەبیب ئاغا بـە نـاوی (مسـتەفا خـدر وسـوو) دەکوژرێـت (لـە گێڕانـەوەی بەسـەرهاتەکە و حەیرانـەکان، غەدرێکـی زۆر لـە مسـتەفا خـدر وسـوو دەکرێـت و بـە خائیـن و خۆفـرۆش نـاوی دەبـەن، ڕاسـتییەکەی پێچەوانەیـە، مسـتەفا دڵسـۆز و دەستەڕاسـتی حەبیـب ئاغا بـوو و لـە شـەڕەکە پێـش حەبیـب ئاغا کـوژراوە).

ئەوانـەی لـەم ڕووداوە کـوژران، ئەمانـە بـوون: حەبیـب ئاغـای کـوڕی برایـم ئاغـای دزەیـی، عەلـی خەیـار، عەلـی زەیتـون، مسـتەفا خـدر وسـووی، فەقـێ حسـێن. سـەرۆکی بنەماڵـەکان هێشـتان هـەر لـە هەولێـر بـوون و کۆبوونەوەکەیـان تـەواو نەکردبـوو، هەواڵـی کوشـتنی حەبیـب ئاغـا بـە برایـم ئاغـا دەگەیێنـن. برایـم ئاغا کۆبوونەوەکـە بەجێدەهێلـی و بـەرەو مەخمـوور دەڕوات و مـان دەگرێـت، دەڵـی: ناچـم بـۆ دیوەخـان تـا تۆڵـەی حەبیـب نەکرێتـەوە. براکانـی و خزمەکانـی تـکای لێدەکـەن کـە بچێتـەوە دیوەخـان و هـەر کەسـێک ئـەو بـە شـایەنی ئـەوەی بزانێـت کـە تۆڵـەی خوینـی حەبیـب ئاغـای پـێ بکرێتـەوە، بـا دەستنیشـانی بـکات و ئـەوان جێبەجێیدەکـەن و بـە زوتریـن کات دەیکـوژن.

برایـم ئاغـا (حاجـی عەزیـز) دەستنیشـان دەکات و دەڵـێ تەنیـا خوێنـی حاجـی عەزیـز بـە بـەر خوێنـی حەبیبـی دەکەوێـت، بـەڵام ئـەو کاتـە حاجـی عەزیـز لـە موسـڵ لـە لایـەن عوسـمانییەکانەوە بەندکرابـوو. بـۆ ئەنجامدانـی ئەرکەکەیـان هـەر یـەک لـە (حەمەدەمیـن بایـز ئاغا) و (خورشـید بایـز ئاغـا) و (حسـێنی مـەلای) و (ڕەشـیدی حەوێـز ئاغـا)، پارەکـی زۆریـان کۆکـردەوە و بـەرەو شـاری موسـڵ بەڕێکەوتـن، لـەوێ لـە ڕێـگای بنەماڵـەی (نجێفـی) و (سـابوونچی) کـە لـە کۆنـەوە پەیوەندیـان لەگـەڵ بنەماڵـەی

بایز ئاغای هەبوو، کەسێکی باڵادەستی عوسمانییەکانیان دەدۆزنەوە بە بەخشینی پارەیەکی زۆر، توانیان وابکەن حاجی عەزیز لە بەندیخانەی موسڵ بگوازنەوە بۆ بەندیخانەی کەرکووک، بۆ ئەوەی دەرفەتیان بۆ برەخسێ و لەڕێگادا بیکوژن.

ئەوەبوو لە نزیک گوندی سێکانیان تووشی حاجی عەزیز دەبن! هەرکە حاجی عەزیز دەیانبینێ دەزانی بۆ کوشتنی ئەو هاتوون، داوای چەک لە جەندرمەکان دەکات تاکو بەرگری لە خۆی بکات، بەڵام جەندرمەکان چەکی پێنادەن و هەر لەوێ حاجی عەزیز دەکوژرێت.

حەبیب ئاغا، لە ماوەی ژیانیدا، هاوسەرگیری لەگەڵ کچی مامی (ئەحمەد) کردبوو بە ناوی (هەمینە سوور)، لە دوای خۆی کچێک بەجێدەهێڵێت بە ناوی (نەخشین)، بە داخەوە ئەویش لە تەمەنی ١٨ ساڵی بە نەخۆشی دەمرێت. (حەبیب ئاغا) ساڵی ١٩١٧ و لە تەمەنی ٣٥ ساڵیدا دەکوژرێت. تەرمەکەیشی لە پشت (گردی پیرداود) کە قەبرستانی ماڵی بایزییە، شاردراوەتەوە و حەبیب و مشیری برای لە تەنیشت یەکتری نێژراون.

ماوەتەوە کە بڵێین: تەواوی ئەو ڕووداوانە لە سەردەمی عوسمانییەکاندا دروستبووە، هۆکارەکەشی ئەوە بووە کە عوسمانی هەمیشە هەوڵیان داوە کێشە و ناکۆکی لەنێوان بنەماڵەکان دروستبکەن بۆ ئەوەی نەپرژێنە سەر ئەوان و دژایەتیان بکەن، ئەوەش وای کرد کەڵە پیاوی زۆر گەورە لەدەستبدەین، بەڵام لەگەڵ هاتنی ئینگلیزەکان، بارودۆخەکە هێورتر دەبێتەوە و ئەو کێشانە لەناودەچن یان زۆر کەم دەبنەوە، ئێستا ئەو دوو بنەماڵە و بنەمالەکانی دیکەی دزەییان، پەیوەندییەکی زۆرباش و پتەو لەنێوانیاندا هەیە.

بەڵگەنامەی کچە پاکیزەکانی ئەنفال

لە نێوان تەزویر و حەقیقەتدا

عەبدوڵڵا کەریم مەحموود

بسم الله الرحمن الرحيم
(سري وعلى الفور)
مديرية مخابرات محافظة التاميم
العدد/ ١٦٠١
التاريخ / ١٢/١٠/ ١٩٨٧
الى / مديرية المخابرات العامة
الموضوع / اجراء ت

بعد الايعاز المباشر من لدن القيادة السياسية موفقا منا بعمليات الانفال الاولى و الثانية والتي تم فيها حجز مجاميع معتقلة من الاعداء ومن تلك المجاميع مجموعة من الفتيات التي تتراوح اعمارهن بين (١٤ الى ٢٩) سنة وقد تمنا وحسب اوامركم بارسال مجموعة من تلك الفتيات الى ملاهي والنوادي الليلية بجمهورية مصر العربية وحسب التهم مؤاليكم طيا قائمة بأسماء تلك الفتيات مع عمر كل واحدة منهن للتفضل بالاطلاع مع التقدير .

الاسماء	العمر
كلاويز عادل رحيم	١٢
جيمن ناظم عباس	
ليلى عباس جوهر	٣٣
لميعة ناظم عمر	٢١
بيمان بكر مصطفى	١٩
خراسان عبدالله توفيق	١٦
نوروز احمد ابراهيم	٣٠
كولملك ابراهيم علي	
حولة احمد	١٧
عصمت قادر فخرالدين	١٩
نجيبة حسن عزيز	٢٥
حسيبة امين علي	٢٤
بلمر حسن علي	١٨
[illegible]	٢٩
[illegible]	٣٠

مدير مخابرات محافظة التاميم
التوقيع
١٢/٢٠ /١٩٨٧

هەواڵنامەی کتێب

پێشەکی:

لە ساڵی ٢٠٠٣ لە سەر کچە پاکیزەکانم نووسی، بە ڕۆح و دڵ و گیان، بە جۆرێک تێکەڵ بە تراژیدیاکە بووم. هەموو ناخم و هەست و ویژدانم پڕ بوو لە گریان، نەمدەزانی خەڵکی کوێن، کەسوکاریان ماوە یا نەماوە؟ بیرم لەوە دەکردەوە چۆن بە چ زمانێک، بە چ پێوەرێک، بە چ شێوەیەک، لەسەر ئەم بوارە قورس و دژوار و مەرگەساتەی خوشکەکانم بنووسم. وشە و ڕستەکانم لەگەڵ فرمێسکەکانم تێکەڵ دەبوون، دوودڵ بووم لە بڵاکردنەوەی، بەڵام ڕەوشتی پیشەی ڕۆژنامەوانی و ئەرکی نەتەوەیی و نیشتمانی و عەشقم بۆ بە دۆکیومێنتکردنی تاوانی ئەنفال و جینۆسایدی

نهێنیی کچە پاکیزەییەکانی ئەنفال دوای ئەنفال

گەر کەس و کاری پاکیزەییەکانیش بە هەڵە لێم تێ بگەن، هەڵسوکەوتی نەشیاوم بەرانبەر بکەن، هەر دەبێت نووسینەکە و دۆکیومێنتەکە بڵاوبکەمەوە. لەکاتی نوسینەکەمدا فرمێسك بە چاوەکانمدا دەهاتە خوارەوە.

گەلەکـەم، بـە جۆرێـک تراژیدیاکـە مێشـکی داگیرکردبـووم، لـە هیـچ کاردانەوەیەکـی دژ بـە نووسـینەکەم سـڵم نەدەکـردەوە. خـۆم خەڵکـی گونـدی هەزارکانـی ڕەباتـی سـەنگاوم، خەڵکـی گوندەکـەی خـۆم و سـەنگاوەکەم ، بـە هەمـان چارەنـووس بـراون، سـەراپا گەرمیانەکـەم نوقمـی تراژیدیـا و ئەنفالـە، بۆیـە دەمـوت: ئەمـە ئەرکـی سەرشـانمە و شـەرەفی پیشـەکەمە، هـەر دەبێـت جێبەجێـی بکـەم. ڕووبـەڕووی چـی دەبمـەوە، بـا ببمـەوە. گـەر کەسـوکاری پاکیزەییەکانیـش بـە هەڵـە لێـم تێبگـەن، هەڵسـوکەوتی نەشـیاوم بەرامبـەر بکـەن، هـەر دەبێـت نووسـینەکە و دۆکیومێنتەکـە بڵاوبکەمـەوە. لـە کاتـی نووسـینەکەمدا فرمێسـک بـە چاوەکانمـدا دەهاتـە خـوارەوە، هەموویانـم بـە کەسـە هـەرە نزیکەکانـی خـۆم دەزانـی. دەمزانـی هـەر تەنهـا ئـەم ١٨ کچـە پاکیزەییەنیـن، کـە بـەو دەردە برابـن، بەڵکـو هەمـوو کچانـی گەرمیانەکـەم و نیشـتمانەکەمە. لـە (سـەقەڵای کفری)یـەوە، تـا دوا سـنووری (زاخـۆ) بـەم

مەرگەساتانە براون. دەمزانی لەدوای ڕاپەرین، کە کەرکوک ئازاد کرا، چەند کەسی دیکە ئەم بەڵگەنامەی دیوە، بەڵام بە هۆکاری جودا جوداوە خۆیان لە قەرەی نەداوە، چونکە نووسین لەسەر ئەم بەڵگەنامەیە کاریکی یەکجار قورسە. کەسانێك باجی ماندووبوونەکەم بەوە دەدەنەوە، کە ئازاری ڕۆحم دەدەن، هەڕەشەم لێ دەکەن، قسەی نەشیاوم پێ دەڵێن، سکاڵام لەسەر تۆمار دەکەن، ڕووبەڕووی دادگام دەکەنەوە.

دەروازە:

لە ٢٤/ ٦/ ٢٠٠٣ بۆ یەکەمجار بەڵگەنامەی (ژ١٦٠١)م، لە چوارچێوەی بابەتێکی سەربەخۆ بە ناوی (کچە پاکیزەکانی ئەنفالی، دوای ئەنفال) لە ژمارە (٣١٠٠) ڕۆژنامەی کوردستانی نوێم بڵاوکردەوە. ئاماژەم بەو (١٨) کچە ئەنفالکراوەی کورد کردووە، کە لە موخابەراتی کەرکوکەوە گوێزراونەتەوە بۆ موخابەراتی گشتی بەغداد، لەوێوە ڕەوانەی وڵاتی (میسر)کراون. ئەم هەواڵە دنیای ناوەوە و دەرەوەی هەژاند. ئەو نووسینەشم بۆیە بڵاوکردەوە، چونکە کارەکە لەنێوان موخابەراتی (عیراق) و(میسر)دا ئەنجام دراوە، بۆیە دوامکرد بەنهێنی بەدواداچوونی بۆ بکرێت. بۆ ئەوی گەر یەکێک لە کچەکان بدۆزینەوە، ئەوا دەتوانین بە دنیای دەرەوە بسەلمێنین (میسر) و وڵاتانی عەرەبیش ڕۆڵیان لە ئەنفالدا هەبووە. بەمەش دەتوانین پرسی ئەنفال لە ئاستێکی لۆکاڵییەوە بگوازینەوە بۆ ئاستێکی باڵاتر و نێوەندە جیهانییەکانی تایبەت بە جینۆسایدی لێ ئاگاداربکەینەوە، بەڵام بەداخەوە دوای بڵاوکردنەوەی بابەتەکەم هەریەك لە (فەرمان عەلی) پەیامنێری تی ڤی زاگرۆس و دکتۆر (ڕوشدی جاف) ئەم دۆکیومێنتەیان بۆ چەند مەبەستێکی تایبەتی خۆیان، لە دوو نمایشی جیاوازدا بەکارهێنا، کە بە شێوەیەك لە شێوەکان بووە هۆی بە لاڕێبردن و ناشیرینکردنی کەیسەکە. هەروەها سەرکردایەتی سیاسی کوردستانیش، هەر لە سەرەتاوە دژی ئەم بەڵگەنامەیە وەستانەوە. دیاربوو پرسیان بە (حوسنی موبارەک)ی سەرۆکی میسر و (سۆزان)ی هاوسەریی و(عەمرو موسا)ی سەرۆکی جامیعەی وڵاتە عەرەبییەکان کردبوو: ئایا ئەو کچە کوردانەی، کە لە ئەنفالدا، لە تۆپزاوە و دبس، جیاکرانەوە، لای ئێوەیە؟ ئەوانیش پێیان وتن: ئەو بەڵگەنامەیە هیچ بنەمایەکی نییە و تەزویرە.

دیارە وەڵامەکەی وڵاتی میسر هاوکات بوو لەگەڵ ئەو پرسیارەی، کە لە هۆڵی

هەواڵنامەی کتێب

دادگای تاوانبارانی عێراق، لە (عەلی حەسەن مەجید) کرا لەبارەی چارەنووسی کچانی ئەنفالکراوی کورد و بەتایبەتی ئەو بەڵگەیەی، کە باسی بردنیان بۆ وڵاتی میسر دەکات، ئەویش لە وەڵامدا وتبووی: ئەو بەڵگەنامەیە تەزویرە!

بەو بەهانانە (میسر) و (عەلی حەسەن مەجید) چارەنووسی بەڵگەنامەکەیان بەرەو نادیار برد، بەڵام من وەک ئەخلاقی توێژەری ئەنفال و کاری ڕۆژنامەوانی، سڵم لە هیچ ئازار و سزایەک نەکردەوە، بەردەوام بووم لەسەر بەدواداچوون و نووسینی زیاتر، لە گۆڤاری (لڤین)دا وەڵامی هەموو بەهانەکانیانم دایەوە.

دوای چەند ساڵێك لە بێدەنگکردنی ئەو کەیسە، جارێکی دیکە لە مانگی ئابی ساڵی ٢٠١٣ ئەو پرسە لە درامای (النیران والصدیقة)ی کەناڵی ئاسمانی (MBC drama) زیندووکرایەوە، کە لە زنجیرەی پێنجەمیدا لەسەر زمانی ئەکتەرەکان باسی ئەو ١٨ پاکیزەیەی کردووە. بەمەش جارێکی تر هەژانێکی دیکەی میدیایی، لەبارەی چارەنووسیان دروست بوویەوە و دەیان پرسیاری بێ وەڵام سەری هەڵدا. باشە گەر ئەم بەڵگەنامەیە تەزویرە! باشە ئەم سیناریۆنووس و درامایە بە چ مەبەست و مەرامێك و چۆن چۆنی، باس لەو کەیسە دەکەن؟

باشە بۆ ئێمە، بەتایبەتی ڕاگەیاندکار و سیاسیەکانمان بەهەمان زمانی نەیاران دەدوێن و دەڵێن: ئەو بەڵگەیە تەزویرە! فەرموو خۆتان بڕۆن ببینن، کە چۆن لەم درامایەدا بەو ڕاشکاویەوە باسی دەکەن؟!

نووسەر لەگەڵ ڕوفاتی ئەنفال

بینینی کەسوکاری ١٨ کچە پاکیزەکان:

دوای هەفتەیەک لە بڵاوکردنەوەی نووسینەکەم، کاتژمێر ٢:٣٠ ی ڕۆژی ٢٠٠٣/٦/١٨ کەسوکاری ئەو کچانە، کە لە (کفری) و (نەوجول) و (دوزخورماتوو) هاتبوون لە ماڵەوە سەردانیانکردم. لەو دانیشتنەدا، بەڕەزامەندی خۆیان زانیاری وردم لەو بەڕێزانە وەرگرت و نووسینێکی دیکەم لە ڕۆژنامەی کوردستانی نوێدا بڵاوکردەوە، بەناوی (کەسوکاری کچە کوردە ئەنفالەکانی میسر، داوای چارەنوسی کچەکانیان دەکەن) بەم نووسینە جارێکی دیکە بووە جێگەی باسوخواسی میدیای ناوخۆ و دەرەوە و مشتومڕی حزبە سیاسییەکان و ڕێکخراوەکانی کۆمەڵگەی مەدەنی و کەسایەتییە جیاجیاکانی لەسەر ئەو پرسە لێکەوتەوە. بۆ زانیاریش، هەردوو بابەتی (کچە پاکیزەییەکانی ئەنفالی دوای ئەنفال)، (کەسوکاری کچە کوردە ئەنفالەکانی میسر، داوای چارەنوسی کچەکانیان دەکەن) لە ڕۆژنامەی (الاتحاد) ژمارە ( ) بە زمانی عەرەبی و لە بەرگی دووەمی کتێبی (ڕەشەبای ژەهر و ئەنفالدا) بە هەردوو زمانی کوردی و عەرەبی بڵاوکراوەتەوە.

گەر بەوردی بڕوانینە ئەم لێکۆڵینەوە و دۆکیومێنتی ژمارە (١٤٦٧) ، (١٧٢٥) ، (٩٦) لە بەرگی سێیەمی (ڕەشەبای ژەهر و ئەنفاڵ) دامناوە هەموو ئەو داکۆکییە بۆشانە بەتاڵ دەکاتەوە، کە ئەوان بۆ مەبەستێکی تایبەتی دەڵێن تەزویرە.

مێژووی بەڵگەنامەکە و سەرەتای کەیسەکە:

لە بەڵگەنامەی ژمارە (١٦٠١) کە مێژووی ١٠ / ١٢ / ١٩٨٩ بەسەرەوەیە و لە (بەڕێوەبەرایەتی موخابەراتی تەئمیم)ەوە نێردراوە بۆ (بەڕێوەبەرایەتی موخابەراتی گشتی - عێراق لە بەغداد)، بە نهێنی و خێرا بۆ کاری پێویست بەرز کراوەتەوە.

بە ناوی خوای گەورە و میهرەبان

نهێنی و خێرا

ژمارە ١٦٠١

بەروار ١٠/ ١٢/ ١٩٨٩

بەڕێوەبەرایەتی موخابەراتی پارێزگای تەئمیم

بۆ بەڕێوەبەرایەتی موخابەراتی گشتی

بابەت / کاری پێویست

هەواڵنامەی کتێب

دوای ئاگادارکردنـەوەی ڕاسـتەوخۆ لەلایـەن سـەرکردایەتی سیاسـی، دوای ئەنجامدانـی ئەنفالـی، یەکـەم و دووەم لـە کۆمەڵـە جیاجیانـەی کـە لامـان دەستبەسـەرن، لەنـاو ئـەو کۆمەڵانـەدا، کۆمەڵێـک لـە کچـان کـە تەمەنیـان لەنێـوان ١٤ بـۆ ٢٩ سـاڵدان، بەپێـی جێبەجێکردنـی فەرمانەکانتـان ئـەو کۆمەڵـە کچەمـان نـارد بـۆ مەلاهـی و نادیـی شـەوانی کۆمـاری میـسری عەرەبـی ، لەسـەر داواکاریتـان، ئەمـەش لیسـتێک لـە نـاوی ئـەو کچانەیـە، تەمەنـی هـەر یەکەیـان تۆمارکـراوە، بفەرمـون بـۆ زانیاریـی زیاتـر لەگـەڵ ڕێـزدا.

١- گەلاوێژ عادل ڕەحیم ١٧ ساڵ

٢- چیمەن نازم عەباس ٢٣ ساڵ

٣- لەیلا عەباس جەوهەر ٢١ ساڵ

٤-لەمیعە نازم عومەر ١٩ساڵ

٥-پەیمان شوکر مستەفا ١٦ساڵ

٦- خۆراسان عەبدوڵڵا تۆفیق ٢٠ساڵ

٧- قەدریە ئەحمەد ئیبراهیم ١٧ساڵ

٨- گوڵیک ئەحمەد ئیبراهیم ١٩ساڵ

٩- خولە ئەحمەد فەخرەدین ٢٥ساڵ

١٠-عیسمەت قادر عەزیز ٢٤ ساڵ

١١- نەجیبە حەسەن عەلی ١٨ساڵ

١٢ –حەسیبە ئەیمەن هەمزە ٢٩ساڵ

١٣- شلێر حەسەن عەلی ٢٠ساڵ

١٤- شوکریە ڕۆستەم محەمەد ٢٧ساڵ

١٥- حەسیبە هیدایەت ئیبراهیم ١٥ساڵ

١٦-کوێستان عەباس مەولود ٢٦ساڵ

١٧- سروە عەباس کەریم ١٧ساڵ

١٨- سۆزە مەجید کەریم ٢٩ساڵ

بۆچوونی کەسوکاری کچەکان:

یەکێـك لـە خزمانـی کچـە پاکیزەکانـی ئەنفـال، کـە نـاوی (عەبدولخالــق)ە کــە لــە ســیمایدا خەمێکــی قــوڵ دەبیــنرا، ئامـاژەی بـەوە کـرد: سـەعات ٦ی ئێـوارە بـوو لـە بـارەگای حزبــی شــیوعی کوردســتان لــە دوزخورماتــوو دانیشــتبووم، لــەو کاتــەدا کەمــال حەســەن (کوردســتانی نــوێ)ی بــۆ هێنـام، بەڵگەنامەکـە و نووسـینێکی تیابڵاوکرابـووە. بـە نـاوی (نهێنــی کچــە پاکیزەکانــی ئەنفالــی دوای ئەنفــال). ڕووم کـردە بـازاڕ نموونەیەکـم لـە فۆتۆکۆپـی ئـەو لاپەڕەیـە

ڕووم کردە بازاڕ نموونەیەکم لە فۆتۆکۆپی ئەو لاپەڕەیە دەست کەوت لەناو لیستی کچە پاکیزەکانا ناوی (عیسمەت قادر عەزیز)ی خوشکم بەرچاوکەوت، نووسینەکە سەراپا ناخ و ویژدانی هەژاندم، گریام بۆ چارەنووسی خوشکەکەم، بۆ هەموو کچ و ژنانی کورد.

وەزارەتی ناوخۆ
بەڕێوەبەرایەتی گشتی پۆلیس
بەڕێوەبەرایەتی پۆلیسی پارێزگای سلێمانی
(جوڵانەوە و تاوان / تاوان)

وزارة الداخلية
مديرية الشرطة العامة
مديرية شرطة محافظة السليمانية
(الجنائية و الحركات/ الجنائية)

ژمارە: ١٢١٩٦
ڕێکەوت: / / ٢٧١٥ کوردی

NO:
DATE: ٢٠١٥/ ٥ /

بۆ/ بەشی پۆلیسی ناوشار / ڕۆژئاوا /جوڵان

بابەت/ دەستگیرکردن

هاوپێچ لەگەڵ نوسراوماندا فەرمانی گرتنی تۆمەتبار(عبداللە کریم محمود) بەپێی ماددەی (٢٤٨/ی.س.) دەنێرین بۆتان دانیشتووی گەڕەکی (شێخ ئاوا) دەستگیری بکەن بەشێوەیەکی اصولی وئاگادارمان بکەنەوە.

.. تکایە .

هاوپێچ /
فەرمانی گرتن .

عمیدی پۆلیس
نەوزاد علی کریم
بەڕێوەبەری پۆلیسی پارێزگای سلێمانی
(٢٠١٥/ /)

وێنەبۆ :ـ
- سەندیکای ڕۆژنامەنوسانی کوردستان / لقی سلێمانی ـ بۆزانین تۆمەتباری سەرەوە ڕۆژنامەنوسە و لە (بنکەی پۆلیسی کەلار) فەرمانی گرتنی هەیە .. لەگەڵ ڕێزدا.
- بەڕێوەبەرایەتی پۆلیسی گەرمیان / جوڵانەوەوتاوان / نوسراوتان ژمارە(٣٨١٨)لە ٢٠١٥/٤/٢٩ بۆزانین .. لەگەڵ ڕێزدا .
- پ٣پ/ هێشوو/ بۆتۆمارکردنی

ناونیشان // ... // ... // جبار (٤٩) // ...

دەست کەوت لەناو لیستی کچە پاکیزەکانا ناوی (عیسمەت قادر عەزیز)ی خوشکم بەرچاوکەوت، نووسینەکە سەراپا ناخ و ویژدانی هەژاندم، گریام بۆ چارەنووسی خوشکەکەم، بۆ هەموو کچ و ژنانی کورد، بۆ بێ کەسی کورد، بۆ ئەم بارودۆخە دژوارەی تێیکەوتووین، زیاتر ماهییەتی بەعس-م بۆدەرکەوت، کە چەند نەخشە و بەرنامەی ورد و قوڵی هەبووە بۆ تێکشکانی کەسایەتی (مێینە)ی کورد. فرمێسکی چاوەکانی بە پەنجەکانی سڕی و بەدەم هەنسکی قوڕگی پڕ لە گریانەوە وتی: لە ئەنفالەکانەوە (٣٠) کەسی بنەماڵەکەمان بێ سەروشوێن بووە، دوای ١٦ ساڵ ئێستا زانیومانە خوشکەکەم و هەموو کچانی گەرمیان و بادینان و کوردستانەکەم ڕووبەڕووی ئەم تراژیدیایە بوونەتەوە. پاشان وتی: ئێمە بە ناوی کەسوکاری کچە پاکیزەکانەوە سوپاست دەکەین، لەو کاتەوەی کە کەسوکارەکەمان بێ سەروشوێنە، ئەمە یەکەم بەڵگەنامەیە، کە بووەتە هۆی سەرەداوێکمان لە بارەیانەوە بۆ بخاتە ڕوو. عەبدولخالق لەبارەی هێرشەکانی سوپای ئەنفال و بێ سەروشوینکردنی کەسوکاری و خەڵکی گەرمیان ئاماژەی بەوە کرد: لە ٦ی نیسانی ١٩٨٨ لە گەرمیان کادری حزبی شیوعی بووم لە نەوجول، لەو کاتانەدا پێشمەرگەکانی تیپەکانی یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان، لە شەڕێکی بەرەیی فراوان و بەردەوامدا بوون لەگەڵ ڕژێمی بەعسدا. هەواڵ بە ئێمەش گەیشت، کە سوپای عێراق نیازیەتی پەلاماری گەرمیان بدات .ئێمەش هێزەکانمان کۆکردەوە و ناردمان بۆ (بناری گل، گوندی تازە شار، گوندی تالاو ، گوندی باش تەپە، ئاوایی چەچان، ساڵەیی و چەوری) لەگەڵ هێزی پشتگیری ناوچەکە، خۆمان ئامادەکرد بۆ ڕووبەڕووبونەوە. سەعای ٤ی ئێوارەی ٦ / ٤ /١٩٨٨ سوپای عێراق لە زنجیر گردۆڵکەی (لفتی ئاغا)ەوە، بە پاڵپشتی دەبابە و مودەڕەعە و تۆپی قورسی دوورهاوێژ، کۆپتەرەوە هێرشیانکردە سەر ناوچەکە. پێشمەرگەکانی (یەکێتی، شیوعی، سۆشیالیست) لە باش تەپە و ئاوایی چەچان ڕووبەڕووی ئەو هێزە زەبەلاحە بوونەوە، تێکیان شکاندن و سوپای عێراق لە گەڕانەوە بۆ دواوە، شۆفلێکیان لێ بەجێما.

بەیانی ٧ /٤/ ١٩٨٨ جارێکی دیکە سوپای عێراق بە هەموو تەکنەلۆژیای سەربازی نوێوە، هێرشیان کردەوە بۆ سەر ناوچەکە. جارێکی تر پێشمەرگەکانی (ی. ن. ک) بە سەرپەرشتی (سەید جەوهەر و حەمە) لە قۆڵی «شۆراو» و قۆڵی «دوڕاجی»یەوە

ڕووبەڕووی سوپاکە بوونەوە. لە قۆڵی شەڕی بەرگری «لفتی ئاغا»دا دوو پێشمەرگەی (ی. ن. ک) و لە بەرگریەکی کەم وێنەدا شەهید کران بە ناوی (خەلیل) و (تاریق محەمەد) هێزەکانی سوپا بەردەوام بوو، لە سەر زنجیرە پەلامارەکانی و بە بەردەوامی هێزی تریان دەهێنا، خەڵکی گوندەکانی گەرمیان پەرتەوازەبوون، کەس بە کەسەوە نەبوو. شەپۆلی خەڵکی گوندەکان ڕوویانکردە (خۆرنەوازان و تاوێرەکە) شەڕ لە (چەوری و لفتی ئاغا) بەرپابوو، پێشمەرگەکانی (یەکێتی و شیوعی و سۆشیالیست) لەگەڵ هێزی بەرگری ناوچەکە لە یەک سەنگەری بەرگریدا بوون، بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی سوپای ئەنفال.

سوپای عێراق بێ شومار بوو، لە چەندان قۆڵی تروە پەلاماری گەرمیانیاندا، چواردەوری گەرمیانیان گرت، پێشمەرگەکان ماندوو بوون، بەپێی ژمارە و چەک و تەقەمەنی ئەوان، ئەزموونی جەنگیان هەبوو، تەقەمەنیی و خواردنیان کەم بوو، خەڵکی گوندەکان پەرتەوازەبوون، پێشمەرگە توانای شەڕی بەرەیی فراوانی نەبوو، ئەم هێرش و بەرگریانە تا ١٢ / ٤ / ١٩٨٨ بەردەوام بوو، پێشمەرگەکان بەناچاری بەپێی نەخشەیەکی پارتیزانی کشانەوە بۆ بناری (زەنگنە) دواتر زۆر لە شەپۆلی خەڵکەکە ژن و پیاو و منداڵ ڕوویان کردە قۆڵی خۆرنەوازان و ناو زەنگنە، کە بریتی بوون لە خەڵکی (داودە، توکن، چوارشاخ، هۆمەرب، قەواڵی، لەکی قادرسەرهەنگ، باوەکر، دێی بنەکە، خانی سەروو، خانی ژوورو و ناوشانە) دواتر خەڵکەکە بە زۆری ڕوویان کردە قۆڵی خانی سەروو، خانی ژوورو و ناوشانە. ئەو خەڵکە بێ شومارەی گوندەکانی گەرمیان، سوپای عێراق، لە شەوی ١٤-١٥ /٤ /١٩٨٨ لە ملە سوورە دەسگیرکران، بران بۆ سمود و کەلار و قۆرەتوو دواتر گوێزرانەوە تۆپزاوە و دبس و دوزخورماتو و تکریت و نوگرەسەلمان. بەشێکی تری شەپۆلی خەڵک، کە ڕوویان کردبووە قادرکەرەم و لەوێ دەسگیرکران ، لەو کاتەوە هیچ هەواڵیکیان نازانین.

لە درێژەی گێرانەوەکەیدا عەبدولخالق وتی: ئێمە هێزەکانمان کرد بەسێ بەشەوە، لە بناری (سەنگاو ، قەرەداغ) خۆمان حەشاردا، لە ١٥ / ٤ /١٩٨٨ بڕیارماندا لە «قازانقایە» بکەوینە ڕێ، بەڵام بەداخەوە کەوتینە کەمینی جاشەکان. کەمینەکەمان شکاند، سەعات ٤ ی بەیانی ١٧- ١٨/ ٤ / ١٩٨٨ بە سەرپەرشتی (عەلی زەنگەنە و ئەسکەندەر)

هەواڵنامەی کتێب

لـە ئەڵایـی پەرینـەوە و بـۆ ناوچـەی شـوان، لـەو کاتـەوە چاوەڕوانـی هـەواڵ و دەنـگ و باسـی کەسـوکارەکانمان و خەڵکـی ناوچەکـە دەکەیـن.

*نـاوی (نەوجـول) لـە «نۆجیـل» یـا «نۆخێڵـەوە» هاتـووە، گوندێـک بـوو لـە پـێ دەشـتی گەرمیـان (٣٠) کیلۆمەتـر لـە سـەرووی خۆرهەڵاتـی دووزخورماتووەوەیـە، لـە سـاڵی ١٩٧٤ کـراوە بـە ناحیـە، شـوێنێکی گرنگـە کەوتووەتـە ناوەڕاسـتی ناوچـەی داودە، لـە خۆرهەڵاتییـەوە پـێ دەشـتی گەرمیانـە، لـە خۆرئاوایـەوە شـاری کەرکوکـە، خـوارەوەی دوزخورماتـووە، سەرەوەشـی جەبەلـی بنـاری گلـە، ٢٠٠ مـاڵ دەبـوو، قوتابخانـەی سـەرەتایی و ناوەنـدی و نەخۆشـخانەی تیابـوو، زۆربـەی خەڵکـی گەرمیـان کەوتنـە نـاو تـۆری ئەنفالچییەکانـەوە و بـێ سەروشـوێن کـران.

لەنـاو میوانەکانـم لـە ماڵـەوە (بەشـارەت ئەمیـن هەمـزە) سـەبارەت بـەو کەیسـە وتـی: ئێمـە ١٤ کەسـمان لـە ئەنفالـی «سـێ»وە بـێ سەروشـوێن کـراوە، لەنـاو کچـە پاکیزەکانـدا نـاوی (حەسـیبە ئەمیـن هەنـزە)ی خوشـکم و نـاوی هـەردوو خوشـکەزاکەم (نەجیبـە حەسـەن عەلـی) و (شـلێر حەسـەن عەلـی)م بینـی، نـاوی براژنەکـەم (حەسـیبە حەسـەن هیدایـەت ئیبراهیـم) لەنـاو دۆکیومێنتەکـەدا بـوو. نازانـم چـۆن گوزارشـت لـەم تاوانـە گەورەیـە بکـەم، لـەو ڕۆژەوە دەڵێـم خۆزگـە زووتـر ئـەم نووسـینە پـڕ لـە جورئەتـە، کـە هەمـوو نهێنیـی و ڕاسـتییەکان بـە بەڵگـەوە دەخاتـە ڕوو بـڵاو بکرایەتـەوە، هەمیشـە بێسـەر و بـێ ئـەوەی بزانـم چـی دەڵێـم هەمـوو سـاتێك بـە بێدەنگـی لەگـەڵ خوشـکەکەم، خوشـکە زاکانـم، براژنمـدا دەدوێـم، هەمیشـە ڕوخسـاری پیـرۆزی وەفـا و ئەمەکـی ئەوانـم لەبـەر چـاوە، کـە پـڕە لـە ڕەوشـتی بـەرزی بەهـای کەلتـووری کـوردەواری. گوێـم لـە ئـازاری ناخـی برینداریانـە. دەمـەوێ بپرسـم بـە چ یاسـایەک، پێوەرێـک، کچانـی کـورد بکرێـن بـە کۆیلـە و دوور لـە هەمـوو بەهـا و یاسـا و ڕێسـا و برگەکانـی مافـی مـرۆڤ ڕووبـەڕووی ئـەو مەرگەسـاتانەیان بکەنـەوە.

لەلایەکـی دیکـەوە (خەیرەوڵـڵا عەبدوڵـڵا تۆفیـق) «١٧» کەسـیان لـێ ئەنفالکـراوە، ئامـاژەی بـەوە کـرد: لەنـاو بەڵگەنامەکـەدا (خۆراسـان عەبدوڵـڵا تۆفیـق)ی خوشـکم، خوشـکەزاکانم (چیمـەن نـازم عەبـاس) و (لەیلـێ نـازم عەبـاس)م بینـی، جگـە لـە نـاوی (گەلاوێـژ عـادل ڕەحیـم)ی بـرازای حەکیـم ڕەحیـم. لەنـاو بەڵگەنامەکـەدا نـاوی (لەیـلا

عەباس جەوهەر) تۆمارکرابوو، ئامۆزای مامۆستا (یوسف یونس جەوهەر)ە، ناوی (خولە ئەحمەد فەخرەدین)ی خەڵکی «نەوجول»ی تیا بوو. لەناو لیستی بەڵگەنامەکەدا «١٠» کچیان خەڵکی گوندی نەوجولە و کچەکانی تر خەڵکی گوندەکانی تری گەرمیانن.

سەرەداوی کەیسەکە و بردنیان بۆ وڵاتی میسر:

گەر بڕوانییە دۆکیومێنتی ژمارە (١٦٠١) نوسراوە «سری و علی ا لفور» واتە «نهێنی و خێرا» ئەم دۆکیومێنتە لە ئیستخباراتی پاریزگای «تامیم»ەوە نێراوە بۆ بەڕیوەبەرایەتی گشتی موخابەراتی عێراق، لە بەغداد، لەوێشەوە بۆ وڵاتی میسر. ئەو کاتە «عەلی حەسەن مەجید» وەك ئەندامی سەرکردایەتی هەرێم لە «مەنزومەی ئەمنی شیمالی» کارەکانی هەڵدەسوڕاند، هەموو دامودەزگاکان خرابووە ژێر جێبەجێکردنی بڕیارەکانی وەك:

- ئەنجومەنی تەنفیزی ناوچەی حوکمی زاتی.
- پارێزەری پارێزگاکان، سەرەکییەکەی حوکمی زاتی.
- دەزگای موخابەرات ، هێزی ئەمنی ناوخۆ و ئیستیخباراتی عەسکەری.
- سەرکردایەتی جەیشی شەعبی.

بەپێی ئەو دەسەڵاتانەی عەلی حەسەن مەجید ناسراو بە (عەلی کیمیایی) لەو ناوچەیە هەیبوو، کۆمەڵێك بڕیاری دەرهەق بە کچە ئەنفالکراوەکاندا، بۆیە دوای ئەوەی ئەنفالەکان کۆکرانەوە و لە تۆپزاوە پۆلێنکران، کچە گەنج و ژنەکانیان نەکوشت، لە زیندانەکانی ئەنفال جیا کرانەوە بۆ ئەم شێوە بەرنامەیەی کە لە دۆکیومێنتی ژمارە (١٦٠١) دا خراوەتە ڕوو.

ئەوەی مایەی تێڕامانە لای من ئاخۆ بەو ئاسانییە سەرانی وڵاتی میسر دان بەوە دادەنێن و دەڵێن بەڵێ ئەو کچانە لە وڵاتی ئێمەدان و ئێمە لە گەڵ سەددام لەسەر ئەو پرۆسەیە ڕێککەوتووین و ئەو کاتەی ئەنفالی کورد کرا، ئێمە هاوکاریی و پشتگیری سەددامان کردووە؟ بێگومان بەو ئاسانییە ناتوانن ئەوە بڵێن، چونکە بۆ ئاسایشی نەتەوەیی خراپە و میسریش دەبێت بە تاوانباری تاوانی ئەنفال و جینۆسایدی کورد و بەپێی پرۆتۆکۆڵەکانی کۆمەڵەی نەتەوە یەکگرتووەکان دەدرێت بە دادگا، بۆیە خۆی

لێیـان بێدەنگکـردووە. لێـرەدا ڕەنگـە میسرییـەکان لەبـەر ئـەو هـۆکارە خۆیـان بـەدوور دەگـرن لـەو ڕاسـتییە، بـەڵام نەدەبـوو ئـەم سـەرکردانەی خۆمـان ئـاوا خـۆش باوەڕبـن بـەو قسـانە، کـە لـە ڕووی لۆژیـک و یاسـاوە بەهانەکانیـان بـێ بنەمایـە. ناکـرێ بـە میـزاج و سـۆزادراییەوە بڕیـار لەسـەر ئـەو کەیسـە بدرێـت، پێویسـتە ئێسـتاکەش خەمێك لـەو پرسـە بخـۆن و بـەوردی بەدواداچـوون بکرێـت. بـۆ ئێمـەش هیـچ ڕەواییەکـی تێـدا نییـە بـەو ئاسـانییە ئـەوە قبوڵبکەیـن، کـە ئـەو بەڵگانـە تەزویـر و بێبنەمـان. هەرچەنـدە ئـەم کارە، پرۆسـەیەکی نهینـی و خێـرا و موخابەراتییـە ، ئـەم سـەرکردانە دەبوایـە کەسـانێکی شـارەزایان بـۆ بەدواداچوونـی ئـەو کارە تەرخانبکردایـە.

دەبووایـە سـەرکردایەتی سیاسـی کـورد و حکومەتـی هەرێـم و وەزارەتـی شـەهیدان و ئەنفـال، بـە نەخشـە و بەرنامەیەکـی ورد و قـوڵ و چـڕ، بەدواداچوونـی زۆر جددیـی و باشـیان بـۆ خسـتنە ڕووی دۆکیومێنتەکـە بکردبایـە. دەتوانـرا زۆر گرێـی تاڵـی وردی نهێنـی تاوانەکەیـان بخەنـە ڕوو. ئاشـکرایە دەیـان ئەمـن و ئیسـتیخبارات، ئەوسـا لەزیندانەکانـی (تۆپـزاوە، دبـس، نوگرەسـەلمان) کاریـان کـردووە. ئەمانـە وەک ئامێرێـک بڕیارەکانیـان جێبەجێکـردووە و زۆربەیـان مـاون، دەتوانـرا ئەوانـە دەسـگیربکرێن و لێکۆڵینەوەیـان لەگەڵـدا بکـەن و نهێنـی زۆرمـان دەسـت کەوێـت.

چیرۆکەکانی ناو میدیای کوردی، لەسەر ئەو پرسە:

لـە ٢٠٠٦/١/٢٨ لـە ژمـارە (٢٦٧)ی هەفتەنامـەی میدیـا، ڕۆژنامەنـووس «فەرمـان عەلـی» ڕێپۆرتاژێکـی بـە ناونیشـانی (دوو کچـی ئەنفالکـراوی کـورد لەمەلهاکانـی قاهیـرە بێـزارن و داوای گەڕانـەوە بـۆ کوردسـتان دەکـەن) بڵاوکـردەوە. بابەتەکـە دەنگدانـەوەی زۆری هەبـووە، بـەڵام لـە ناوەڕۆکـدا ئـەو ڕاپۆرتـە پشـتی بـە هیـچ سـەرچاوەیەکی دروسـت و بەڵگـەدار نەبەسـتبوو، تەنهـا وەك کارێکـی سـۆزادریی و بێبنەمـا، سـیناریۆیەکی دروسـتکردبوو، گوایـە ئـەو کچانـە داوای ئـەو بەهاناچوونەیـان کـردووە.

ناوەڕۆك و جەوهەری بابەتەکە بەو جۆرەیە:

لـە ٢٠٠٦/٥/١٤ ڕۆژنامەنووسـی ناوبـراو، لـە فرۆکەخانـەی هەولێـرەوە دەگەنـە دیمەشـق، لەوێشـەوە بـۆ قاهیـرە .لـە ئوتێـل (شـەهرەزاد) دادەبـەزن و لـە یەکێك لـە یانـە شـەوانییەکان بەرێکـەوت، کـە نـاوی کوردێکـی کوردسـتانی عێـراق خوێنراوەتـەوە، کچێکـی سـەماکاری

جوان لە تەمەنی(٢٨ - ٣٠) ساڵ، لەو ساتەدا لەسەر شانۆکە سەمای دەکرد، کە گوێی لە ناوی کورد دەبێت، دەستبەرداری سەماکەی بووە و هاتووەتە سەر مێزەکەیان. گوایە وتوویەتی: من کوردم، لێرە بە (سەحەر کوردی) ناسراوم، بەڵام ناوی بنەڕەتی خۆم ڕۆژگارە و خەڵکی گەڕەکی (تەعجیل)ی شاری هەولێرم، لە ١٩٨٨ خانەوادەکەمان کە پێکهاتبوو لە (باوکم و دایکم و دووخوشک و برایەکم) چووین بۆ ماڵی باپیرەم، لە دەورووبەری (کۆیە) لە کاتی ئەنفالەکاندا هەموومان دەسگیرکراین و بەزیندانی براین بۆ کەرکوک، لە کەرکوک من لە خانەوادەکەم جیاکراومەوە بە چاوبەستراوی برام بۆ ئەمنی کەرکوک، بۆ بەیانییەکەی لەگەڵ چەند کچی تر براین بۆ ئەمنی بەغداد. دوای هەفتەیەک، بە فڕۆکە براوین بۆ ئیستخباراتی وڵاتی میسر، هەریەکەمان فرۆشراین بە میسر.

یەکێک لەوێ منیان لە کوڕی دەوڵەمەندێک مارەکرد و ناوی منیان لە (ڕۆژگار)ەوە گۆڕیوە بە (سەحەر کوردی) ئەو کاتە تەمەنم (٩-١٠) ساڵ دەبوو، دوای ئەوەی دوو منداڵم بوو، تەڵاقیاندام، بۆیە بەناچاری بووم بە سەماکار لە یانەی شەوان. لە درێژەی قسەکانیدا فەرمانی ڕۆژنامەنووس دەڵێت: بەهۆی سەحەرەوە (نەسرین محەمەد کەریم) دەناسێت، گوایە نەسرین خەڵکی گوندێکی دەوروبەری کەرکوک و گەرمیانە، زۆر منداڵ بووە لەگەڵ کەسوکاری ئەنفالکراوە و هێنراوەتە قاهیرە و ناویان ناوە (دنیا منصور ئەحمەد) سەرەتا لە (شەرەم شێخ) لە شوێنێکی گەشتیاری کاری بەردەستی کردووە، بەناوی (الف لیلە ولیلە) بە مانگانەی (٤٨٠) جونەیهی میسری. بە گوێرەی گێڕانەوەکە حکومەتی میسر پاسەپۆرتی نەداوە بە سەحەر و دونیا، تەنیا کارتی ئیقامەی کاتی پێ داون.

لەکاتێکدا ئەو ڕیپۆرتاژە بڵاوکرایەوە، کە دەنگۆی تەزویری بەڵگەکان گەرم بوو، ئەوەش زیاتر لایەنی پێوەنداری هاندا، کە ئەو کەیسە بەتەواوی دابخرێت. بەداخەوە ئەو ڕۆژنامەنووسە ئەو کارەی لە سیناریۆیەکی قێزەوەنی دوور، لە هەموو بەهایەکی کۆمەڵگەی کوردەواری، دوور لە هەموو هەست و سۆز و نەستێک بۆ کەسێتی کچە پاکیزەییەکانی کورد، بۆ تراژیدیای ئەنفال، هیچی دیکە نەبوو. کاکی ڕۆژنامەنووس بێ ئەوەی ڕەچاوی بارودۆخی ناخی پڕ لە مەرگەساتی کەسوکاری کچە ئەنفالکراوەکان

بـکات، ئاخـۆ ئـازار و چاوەڕوانییەکانیـان چەنـد بەسـوێیە، چەنـد ناخیـان بریندارکـراوە، هاتـووە سـیناریۆیەکی بێبنەمـا و بەڵگـە دادەتاشـێت. «فەرمـان عەلـی» لـە هەڵبژاردنـی ناونیشـانەکەوە تـا دروسـتکردنی سـیناریۆکە، ڕەچـاوی ڕەوشـتی پیشـەی ڕۆژنامەوانـی نەکـردووە. زنجیرەیـەک حیکایەتـی لـە چەنـد ڕێکەوتێکـی یـەک لـەدوای یەکـدا گـرێ داوە، ئەمەشـی بـۆ کەمکردنـەوەی، بەهـای بەڵگەنامەکـە و تاوانـی ئەنفـال بـووە.

دوای ١٠ ساڵ بێدەنگی جارێکی دیکە کەیسەکە زیندووکرایەوە:

دوای دە سـاڵ بێدەنگـی، بەسـەر کەیسـی کچـە پاکیـزەکان، لەکاتـی پەخشـکردنی زنجیـرە درامـای (النیـران الصدیقـە) لـە کەناڵـی ئاسـمانی MBC drama کـە سـاڵی ٢٠١٣ پیشـاندراوە، لـە بەشـی پێنجەمـدا و لـە دیالۆگـی نێـوان ئەکتـەرەکان، باسـی تراژیدیـای ئـەو کچـە پاکیزانـەی ئەنفالیـان کـردووە، بۆیـە جارێکـی تـر ئـەم بابەتـە وروژێنرایـەوە.

سیناریۆکەی دکتۆر ڕوشدی جاف:

دوای سـیناریۆکەی «فەرمـان عەلـی» کەسـێك بەنـاوی دکتـۆر (ڕوشـدی جـاف) لەگـەڵ وەزارەتـی شـەهیدان و ئەنفالـی حکومەتـی هەرێمـی کوردسـتان ڕێـک دەکەوێـت، کـە گوایـە چەنـد کچێکـی لـە کچانـی ئەنفـال لـە قاهیـرە لـە میسر دۆزیوەتـەوە، بـە کامێـرای ڤیدیۆیـی و وێنـە و دەنگیانـی تۆمارکـردووە. ناوبـراو لـە کۆنگرەیەکـی ڕۆژنامەوانیـدا ڕایگەیاندبـوو، کـە ئـەو چارەنووسـی ئـەو کچـە پاکیزانـە لـە میسر دەزانـێ، بـەڵام دوای ئـەوەی حکومـەت و وەزارەتـی شـەهیدان زانیبوویـان هیـچ بەڵگەیەکـی نییـە و تەنهـا قسـەیە، بۆیـە فەرامۆشـیانکرد.

هەڵوێستی حکومەتی هەرێم:

سـەرۆکایەتی ئەنجومەنـی وەزیرانـی هەرێمـی کوردسـتان، لـە ٨/٧ / ٢٠١٣ بـە نـوسراوی (٧٧٠٥) لێژنەیەکـی پێکهێنـا، لـە وەزارەتـی شـەهیدان و ئەنفالکـراوەکان تـا بـەوردی چاودێـری ئـەو کەیسـە و بەڵگەنامـەکان بکـەن. ئەویـش دوو لێژنـەی پێکهێنـا بـۆ بەدواداچـوون لـە کوردسـتان و دەرەوە.

ئەندامانـی لیژنەکـە لـە مـاوەی ئـەو سـاڵەیدا، کـە کاری تێداکـردووە نەیتوانـی بەشـێوەیەکی فەرمـی، هیـچ بەدواداچونێکـی وا بخاتـە ڕوو، کـە بیسـەلمێنێت ئـەو دۆکیومێنتـە بـێ بنەمایـە. هەروەهـا بـۆ هەمـان مەبەسـت، لـە ٢٠١٤/٧/١٦ سـەرۆکایەتی

ئەنجومەنــی وەزیرانــی هەرێمــی کوردســتان، لــە کۆبونەوەیەکــدا (مــەلا یاســین)ی نوێنــەری یەکێتیــی نیشــتمانیی کوردســتان لــە میــسر ڕاســپارد، بــۆ بەدواداچونــی ئــەو کەیســە لــە وڵاتــی میــسر، تــا ســەرۆکایەتی لێژنەیــەك بــکات. لێژنەکــە نوێنــەری خانــەوادەی ئەنفالکــراوەکان و کۆمەڵگــەی مەدەنــی و لایەنــە پێوەندیدارەکانــی حکومەتــی هەرێمــی کوردســتانی تێــدا بــوو.

لــە ژمــارە (٦٤٣٧)ی ڕۆژنامــەی کوردســتانی نوێــدا، دواییــن پێشــهاتەکانی ئــەو لێژنەیــەی بڵاوکــردەوە: ســەرۆك و دەســتەی لێژنەکــە وەک دەرەنجامــی بەدواداچوونەکەیــان، ڕوونکردنەوەیەکــی پێشــکەش بــە ئەنجومەنــی وەزیــران کــرد، جەخــت لــەوە کراوەتــەوە، کــە ســاڵێک دوای بەدواداچــوون لەســەر ئــەم کەیسە لــە میــسر و کوردســتان، دەرکــەوت ئــەم پرســە هیــچ بنەمایەکــی نییــە، ئــەوەی لەبــارەی ئــەم کەیســە وتــراوە، کــە گوایــە هــەژدە کچــی کــورد لــە کاتــی ئەنفالــە کانــدا فرۆشراونەتــە میــسر، هیــچ بنەمایەکــی نییــە و لــە هەمــوو ڕاســتییەکەوە دوورە. لێژنەکــە دوای لــە ئەنجومەنــی وەزیــران کــردووە بەدواداچونــی یاســایی بەرامبــەر هەمــوو ئــەو کــەس و دەزگا و لایەنانــە بکرێــت، کــە قســەیان لەســەر ئــەم پرســە کــردووە و زانیــاری ناڕاســت و درۆیــان لــە کەیســەکە داوە، تــا بدرێنــە دادگا و ڕێکاری یاســاییان لــە بەرامبــەردا بگرنەبــەر. ئەنجومەنــی وەزیرانیــش ئــەم داوایــەی پەســەندکرد، سوپاســی هــەوڵ و ماندووبوونــی لێژنەکــەی کــرد، بڕیاریــدا (ڕەدی ئیعتیبــار) بــۆ خانــەوادەی ئــەم کچــە ئەنفالکراوانــە بکرێــت.

پاشــان لــە ٢٠١٤/٩/٢١ ماڵپــەڕی (میللــەت پرێــس) هەواڵێکــی بڵاوکردووەتــەوە کــەوا، ســەرۆکایەتی داواکاری گشــتی بــە نــووسراوی ژمــارە (١٢٧٧) لــە ٣/ ٩/ ٢٠١٤ ســکاڵای لەســەر چــوار تاوانبارکــرا کــردووە و بەپێــی مــاددەی (٢٤٨) یاســای ســزاکانی عێراقــی، دەدرێــن بــە دادگا. ناوەکانیــش بریتیــن لــە:

-ڕوشدی سەعید جاف

-«فەرمان عەلی» پەیامنێری تەلەفیزیۆنی زاگروس

- ئومێد ئەبوبەکر حەمەسوور

-عەبدوڵڵا کەریم مەحموود

سکاڵاکە و هەڵوێستی من:

تێکەڵکردنی ناوی من لەگەڵ ئەو کەسانەدا، کاریگەری لەسەر دەروونم دروستکرد، چونکە ناکرێ کەیسی من تێکەڵ بەوانە بکرایە. ئەوەی من پشتبەستن بووە بە بەڵگەیەکی موخابەراتی عێراقییەوە و ناوەکان وەك خۆیان هاتوون و بە ڕاشکاوی ئاماژە بە بردنی ئەو کچە پاکیزانەی ئەنفالکراو دەدات، کە بە ئاشکرا و بێشەرمانە لەلایەن عێراق و میسرەوە جارێکی دیکە ئەنفال دەکرێنەوە. بەهانەی گوایە بەڵگەکە تەزویرە تا ئێستا لە ڕووی زانستیی و مێژوویی و وردەکاری بابەتییەوە نەتواندراوە بسەلمێندرێت، کە بەڵگەکە تەزویرە، لەتەنها قسەیەك و هەوڵویستێکی تایبەت لەم کەیسە ڕەتکردنەوەکەی پشتی بە وردەکاری زانستیی و بابەتیانەی دونیای دۆکیومێنتاری نەکردووە. تەنها وتوویەتی تەزویرە، بێئەوەی وردەکاری جۆری تەزویرەکە دیاربکرێت و لە بەڵگەی حاشاهەڵنەگر ئەو بەڵگەیە بەدرۆ بخریتەوە، چونکە هەموو بەڵگەیەکی تەزویر بە بەڵگەی دروست و بەبنەماوە ڕەتدەکرێتەوە. من زیاتر داکۆکی لە ڕاستی بابەتەکەی خۆم دەکەم و پێم وایە نەمانتوانی وەك پێویست و بە شێوەیەکی زانستیی و بابەتیانە مامەڵە لەگەڵ ئەو دۆسییە بکرێت، بەداخەوە بەهۆی لێژنە و بۆچوونی هەندێك و کەس و بەرژەوەندی ئەو و ئەم ئیدی منیشیان دا بەدادگا و کەیسەکەشیان بە ئاقارێکی دژواردا برد. هەروەها چەند ساڵێك بەر لەو دادگایە و بردنی من بۆ بەردەم یاسا، لە ١٥ی نیسانی ساڵی ٢٠٠٩ لە ژمارە (٨٩) ی گۆڤاری «لڤین»دا وەڵامی ئەو هەڵلا و دەنگانەم بە نووسینێک بە ناوی (دۆکیومێنتی ژمارە «١٦٠١» نهێنی چارەنوسی کچە پاکیزییەکانی ئەنفال) کە دەڵێن تەزویرە، بە (٥) لاپەڕە وەڵامم داونەتەوە.س

دادگایکردنم لەسەر بەڵگەنامەکە:

بەژمارە ( ) ساڵی ( ) سکاڵایەکم لە هەولێرەوە لەسەر تۆمار کرا، گوایە بەڵگەنامەی ١٨ پاکیزەکە، تەزویر بووە و من کێشەم بۆ کەسوکاری ئەنفاکراوان دروستکردووە. سکاڵەکە گەیاندرایە دادگای کەلار و لە ڕۆژی ( ) دادگایکرام، ئەو ڕۆژە لێکۆڵەری دادگای کەلار و ئەندامێکی ئەنجومەنی داد، لەژووری لێکۆڵینەوە دانیشتبوون. دواى لێکۆڵینەوە لەگەڵم، گەیشتنە قەناعەتێك کە سکاڵەکەی هەولێر، بۆ زیندانیکردنی من بەتاڵە. دیارە ئەوەی من کردوومە، لە ڕەوشتی پیشەی کارەکەمەوە سەرچاوەی گرتووە و لە پەرۆشی و ماندووبوون

زیاتر، هیچی دیکە نییە. لە کۆتاییدا بە ژمار ( ) دادگای کەلار، بێتاوانی منی سەلماند.

ڕاستی و دروستی چیرۆکی دەستکەوتنی ئەو بەڵگەنامەیە:

سەعات ١٠ -٣٠ دەقیقەی ٢٦/ ٨ / ٢٠١٣ بوو بەڕێز (ئارام ئەحمەد) وەزیری شەهیدان و ئەنفالکراوان، تیلی بۆ کردم وتی : بەیانی لێژنەی بەدواداچوونی کەیسی ١٨ کچەکە پاکیزەییەکانی ئەنفال، دێن بۆ سەردانت چەند پرسیارێکیان هەیە و وەڵامیان بدەرەوە.

لە ٢٧ / ٨ / ٢٠١٣ دوای سەردانیکردنیان بۆ لام، لێژنەکەمان ئەم پرسیارانەی ئاراستە کردم.

پرسیار: ناوی سیانی و لەدایکبون و شوێنی دانیشتن و ژمارەی مۆبایل؟

وەڵام:- عەبدوڵڵا کەریم مەحمود، لەدایکبوی (١٩٥٧) شوێنی دانیشتن سلێمانی - گەڕەکی شیخ ئاوا، ژمارە مۆبایل ٠٧٧٠١٥٦٥٦٢٣

پرسیار: پیشەت چییە؟

وەڵام :- نووسەر و ڕۆژنامەنووس.

پرسیار: ئایا بەڕێزتان خۆت بە سەرچاوەی ئەم بەڵگەنامەیە دەزانی؟

وەڵام :- بەڵێ.

پرسیار: کاتی دەسکەوتنی ئەم بەڵگەنامەیە بۆ کەی دەگەڕێتەوە؟

وەڵام:- لە مانگی ٢٠٠٢/٤ دا ئەم بەڵگەنامەیەم دەست کەوت.

پرسیار: یەکەم جار کەیی و لە کوێ بڵاوکرایەوە؟

وەڵام :- یەکەم جار لە ڕۆژنامەی کوردستانی نوێ، لە ژمارە (٣١٠٠) مانگی٦ی ساڵی ٢٠٠٣ بڵاوم کردەوە.

پرسیار: سەرچاوەی ئەو کەیسە کێیە؟ ئەم نووسراوەی بۆ جەنابتان هێناوە؟ (بۆچی تەنیا تۆی دەست نیشان کرد، بەڵگەنامەکەت پێ بدات؟

وەڵام :- سەرچاوەی ئەم نووسراوە کەسێکی نموونەیی و تێکۆشەرێکی ناسراوە، ئەم بەڵگەنامەیەی پێشکەش بە بەرگی دووەمی پەرتووکی (ڕەشەبای ژەهر و ئەنفال) کرد، ئەو کاتە من بەرگی یەکەمی کتێبی (ڕەشەبای ژەهر و ئەنفال)م چاپ کردبوو، سەرقاڵی بەرگی دووەم بووم.

پرسیار: ئایا بەڕێزت دڵنیابوویت لە ڕاستی ئەم نووسراوە، ئینجا بڵاوتکردەوە؟

وەڵام :- بەڵێ، لەبەر ئەوەی ئەو کەسە، یەکێک بوو لە ڕێکخەرەکانی ڕێکخستنی

شاری سلێمانی، دوای دەسگیرکردنی شەهید (جەباری حاجی ڕەشید)و هاوڕێکانی لە لایەن ڕژێمی بەعسەوە، ئەو سەرپەرشتی ڕێکخستنەکانی سلێمانی کردووە و پەیوەندی بە پارتیزانەکانی گەرمیان و ناوچەکانی ترەوە هەبوو، دڵنیام لە کارەکانی لە ڕێکخستنەکاندا.

پرسیار: لە یەکێک لە چاوپێکەوتنەکان، ئاماژەت پێ کردووە، کە بەڵگەی ترت لایە، ئایا ئەو بەڵگانامانە کامانە تایبەتە بەم کەیسە؟

وەڵام :- دوای بڵاوبونەوەی بەڵگەی یەکەم (١٦٠١) بەڵگەی ترم لایە، بە هەمان واژوو هەمان مۆری موخابەراتی کەرکوک، هەر لەموخابەرات دەرچووینە، بەڵام لە بارەی کەیسی ئەنفالەوەیە.

پرسیار:- ئەم بەڵگەنامەیەی، کە بەژمارە (١٦٠١) بڵاوکراوەتەوە کۆپییە، ئایە وێنەی ئەسڵیەکەی لای خۆتانە؟

وەڵام :- نەخێر وێنەی ئەسڵیم لا نییە.

پرسیار: ئەو بەڵگانەی دیکە، کە ماوە لای جەنابتان، پێشکەشی لێژنەکەی دەکەیت؟

وەڵام :- ئەم بەڵگانەی دیکە، کە ماون، پەیوەندی بە کەیسی ١٨ کچە پاکیزەییەکانەوە نییە، بەڵکو تەنیا بەڵگەی موخابەراتی کەرکوکە، وەڵامێکە بۆ ئەوانەی کە دەڵێن: نوسراوی ژمارە (١٦٠١) تەزویرە. ئەو بەڵگەنامەیە لە کاتی ئێستادا پێشکەشی ناکەم، تا وردەکاری زیاتری ئەم لێژنەیەم بۆ روون دەبێتەوە، لەسەر بەڵگەی یەکەم.

پرسیار: ئایا هیچ شتێکت هەیە دەربارەی ئەم کەیسە و بتەوێت بیدەی بە لێژنەکەمان؟

وەڵام :- نەخێر هیچ شتێکم نییە، تەنیا ئەو نووسینانەی کە بڵاومکردووەتەوە.

دوای تەواوبوونی دیدارەکەمان، هەر یەك لە بەڕێزان:

(عەبدولخالق قادر - ڕەشوان جەلال ڕەزا - پەروین محەمەد نوری)

وەك ئەندامانی لیژنەکە واژوویان لەسەر کۆنووسی چاوپێکەوتنەکە کرد.

تێبینی:

ئەو نووسینە و بەڵگە و نووسراوەکانی، تەعبیر لە بۆچوونی نووسەری بابەتەکە دەکات و گۆڤاری دۆکیومێنت لێی بەرپرس نییە.

ڕۆبەرت های...چۆن پێناسەی ئیسماعیل بەگی ڕواندوزیانی کردییە ؟

بێباك ڕواندزی

هاملتۆن: سمایل بەگ لای ئێمە دەیگوت دەبێ ڕۆژێك دابێ کوردستان وەك سویسرای لێبێ

یەکێك لەو کوردانەی شاری ڕواندز، کە ڕۆڵێکی گەورەی لە بزاڤی ڕۆشنبیری و سیاسیی کوردستان و عێراقدا هەبووە، لە سەردەمی ئینگلیزەکان دەبێتە حاکم، هەروەها لەو کاتەی دەبێتە ئەندامی پەرلەمانی عێراق، هەڵوێستە بوێر و کوردایەتییەکەی وا دەکات، دوژمنان و ناحەزانی لێی بترسێن، لە سییەکانی سەدەی ڕابردوودا، بەهۆی ناکۆکییەکانی ناوەخۆ دەکوژرێت و تەرمەکەی لە شاری ڕواندز بەخاك دەسپێردرێت.

بەپێی سەرچاوە مێژووییەکان، ئیسماعیل بەگ کوڕی سەعید بەگ کوڕی عەبدوڵڵا پاشای کوڕی بەکر بەگ، لە ڕواندز لەدایك بووە، هەر لە تەمەنی منداڵیدا دەچێتە بەر خوێندن، هێشتا تەمەنی بچووك بووە، باوکی دەکوژرێت و لەعلی خانی دایکی، بەجوانترین شێوە پەروەردەی دەکات و زمانەکانی (ئینگلیزی، تورکی، عەرەبی، فارسی و

فەڕەنسی) فێر دەبێت و لە ١٥ی١٢ی١٩١٩ لە سەردەمی ئینگلیزەکان دەبێتە حاکمی ڕواندز، هەروەك (سیر ولیەم ڕوبیرت های) لە کتێبی (دوو ساڵ لە کوردستان) واتە ساڵەکانی ١٩١٨- ١٩٢٠ لە باسی ئیسماعیل بەگدا دەڵێت: «ئەستێرەی ئەم گەنجە ڕۆشنبیرە دەگەشێتەوە». لەو کاتەی دەبێتە ئەندامی پەرلەمانی عێراق و هەڵوێستە بوێر و کوردایەتییەکەی وا دەکات، دوژمنان و ناحەزانی لێی بترسن.

هەروەها هاملتۆن لە کتێبی Road Through Kurdistan: The Narrative of an Engineer in Iraq دەڵێت: «سمایل بەگ هەردەم بە ئاواتی پێشکەوتن و سەربەخۆیی کوردستان بوو، لەلای ئێمە دەیگوت، دەبێ ڕۆژێك دابێ کوردستان وەك سویسرای لێبێ!. هەروەها لەو بیر و باوەڕە دابوو، بەکردنەوەی ڕێگای گەلیی عەلی بەگ ئاواتەکەی دێتە دی، هەردەم دەستی یارمەتی بۆمان درێژ دەکرد و هانی دەداین»

«بەداخەوە ئیسماعیل بەگی ڕواندزی پشتگوێ خراوە و هەوڵ نەدراوە سوود لە بیرۆکە جوان و پێشکەوتووەکانی وەربگیرێت و خەبات و بەرخودانی لەبەرچاو بگیرێت، هەرکاتێك سەردانی گۆڕی ئیسماعیل بەگی ڕواندزی دەکەم و مەزارەکەی بەو شێوەیە دەبینم، خەفەت دەخۆم بۆ ئەو بێنازییەی ئەم پیاوە مەزنەی ناو مێژووی (٩٠ بۆ ١٠٠) ساڵەی ڕابردوو، کە مەزارەکەی بەم شێوەیە و نۆژەن نەکراوەتەوە».

«ئیسماعیل بەگی ڕواندزی، ئەو پیاوە مەزنەی ناو مێژووی کوردستان، ڕۆڵێکی زۆری لە بزاڤی ڕۆشنبیری و

هەرکاتێك سەردانی گۆڕی ئیسماعیل بەگی ڕواندزی دەکەم و مەزارەکەی بەو شێوەیە دەبینم، خەفەت دەخۆم بۆ ئەو بێنازییەی ئەم پیاوە مەزنەی ناو مێژووی (٩٠ بۆ ١٠٠) ساڵەی ڕابردوو، کە مەزارەکەی بەم شێوەیە و نۆژەن نەکراوەتەوە».

سیاسیی کوردستان و عێراقدا گێڕاوە. ئەو یەکەم کورد بوو لە دوو خولی پەرلەمان توانیی ڕۆڵی سەرەکی بگێڕێت و کێشەی کورد بەیاسایی بکات و داوای دەوڵەتی کوردی کردووە. هەروەها چەندین بڕیار و یاسا و پێشنیار لەسەردەستی ئەو مرۆڤە کوردپەروەرە هاتوونەتە دی».

داواکاریش بوو لەلایەنی پەیوەندیدار، بەدواداچوونێکی جدیی بە یاداشت و بەڵگەنامەکانیدا بکرێت و سوود لە بیر و ئەندێشەکانیشی ببینرێت، بە تایبەت لە بواری ئیداری و خزمەتگوزاری و ئەو ڕۆحیەتە بەرزەی کوردایەتی، کە لە دید و تێڕوانینی ئەودا هەبووە.

هەروەك، کەمال مەزهەر، نووسەر و ڕوناکبیری کورد، لە پەراوێزی کتێبی (کورد و کوردستان لە بەڵگەنامەی نهێنییەکانی حکومەتی بەریتانیا) بەرگی یەکەم، لە لاپەڕەکانی (١١٩- ١٥٣) دەڵێت "ئیسماعیل بەگ ڕواندزی، یەکێك بووە لە ڕوناکبیرە دونیادیدە و ناسراوەکانی کورد. هاملتۆنی ئەندازیار لە کتێبە شاکارییەکەیدا (ڕێگایەك بەناو کوردستاندا) لە هەر کوردێك زۆرتر بە شان و باڕووی ئەویدا هەڵداوە، کە یەکێك بووە لەوانەی زۆر زوو ڕادیۆی هێناوەتە کوردستان، نوێنەری هەولێر بووە لە پەرلەمانی عێراق و یەکێك بووە لەو شەش نوێنەرە کوردەی ڕۆژی ٤ی نیسانی ساڵی ١٩٢٩ یاداشتێکی سەربەخۆیان دەربارەی مافەکانی کوردی عێراق داوەتە سەرۆك وەزیرانی ئەوسا".

زیاتر ئاماژە بەوە دەدات: «ئیسماعیل بەگی ڕواندزی کوڕی سەعید بەگی کوڕی عەبدوڵڵا موخلیس کوڕی ڕەسوڵ ئاغا (١٨٩٧-١٩٣٣)، لە ڕواندز لەدایکبووە، بە ڕەچەڵەك لە بەگزادەکانی بنەماڵەی پاشای کۆرە یا پاشای گەورەیە،

Ismail Bagi Rawandux 1880 - 8 June 1933
ئیسماعیل بەگی ڕەواندوزی ١٨٨٠ - ٨ مانگی حوزەیرانی ساڵی ١٩٣٣
South Kurdistan - Rawandur Ismail Bagi Rawandux, from the book (Tow Years in Kurdistan) by Sir William Rupert Hay (1893 - 1962), 1918
لە کتێبی (دوو ساڵ لە کوردستان ساڵی ١٩١٨-١٩٢٠) لە نوسینی سێر ویلیام ڕوپەرت های (١٨٩٣-١٩٦٢) چاپی بەریتانیا، ئیسماعیل بەگی ڕەواندوزی ... ساڵی ١٩١٨

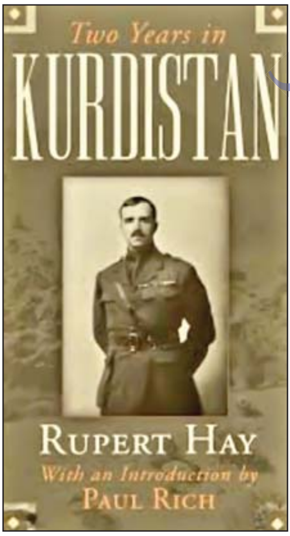

هەواڵنامەی کتێب

ڕەسوڵ ئاغای باپیرە گەورەی برای محەمەد پاشای میری سۆرانە. لە ساڵی ١٩٢٠دا، دوای ئەوەی ئینگلیز دێنە ئەم وڵاتە، دەکرێتە حاکمی ڕواندز".

دوای دامەزراندنی مەملەکەتی عێراق، لە هەڵبژاردنی ساڵی ١٩٢٥دا، لە ئەنجومەنی نوێنەرانی عێراق (مجلس النواب)دا دەبێتە نوێنەری هەولێر، لە ساڵی ١٩٢٨ جارێکی دیکە هەڵبژێردراوەتەوە، لەنێو کوردەواریدا ناوەکەی وەکو سمایل بەگ گۆ دەکەن، گۆڤاری (زۆزك) لەوبارەیەوە نووسیوە "لەبەر ئەوەی هەڵویستێکی جوامێرانەی لەبەرامبەر شۆڕشی بارزان دەبێ، بۆیە لەلایەن دەسەڵاتدارانی ئەوسای عێراق گومانی دەکەوێتە سەر".

سمایل بەگ دژی بە سەربازگرتنی زۆرەملێ بووە، لە ساڵی ١٩٣٣دا لە بۆسەیەکی نەیارانی لە دۆڵی (نیشاوێ)ی نزیك (خەلیفان) غافڵکوژ دەکرێت، هەندێ دەڵێن هەواڵی کوژرانی، دڵی پاشای عێراقی خۆش کردووە، چونکە مرۆڤێکی کوردپەروەر و بەهەڵوێست بووە.

دوای دامەزراندنی مەملەکەتی عێراق، لە هەڵبژاردنی ساڵی ١٩٢٥دا، لە ئەنجومەنی نوێنەرانی عێراق (مجلس النواب) دا دەبێتە نوێنەری هەولێر، لە ساڵی ١٩٢٨ جارێکی دیکە هەڵبژێردراوەتەوە، لەنێو کوردەواریدا ناوەکەی وەکو سمایل بەگ گۆ دەکەن،

گردی قازیخانە
بڵندگۆی ڕاپەڕینی جوتیاران

عوسمان هۆرمزیار

لەو دەشتی کاکی بەکاکیەی هەولێر ولە مەملەکەتی گەنم و هەتاو (٦٩)ساڵ پێش ئێستا پیاوێکی مێرخاس و چاونەترس پڕبەگەرووی بانگی ئازادی دا و دژی جەور و ستەم و چەوسانەوە وەستایەوە، مرۆڤێکی هەڵکەوتوو و نموونەیی.

ڕاستگۆ و بێ پێچ و پەنا، نەگۆڕ و خۆڕاگر و بڕوابەخۆ و لێوەشاوە، سەرقافڵەی کاروانی خەباتی چینایەتی بۆ گەیشتن بە ئایندەیەکی ڕوون و پڕشنگدار، ڕێبەر و ڕێنیشاندەر و جێی متمانە و باوەڕی ڕەنجدەران، پێشەوایەکی بێ فیز و خاوەن ڕێز

لـەلای خەڵـك و دوژمنـی سەرسـەختی سـتەمکاران، پێناسـەی هەقبێـژی و فەرهەنگـی دادپـەروەری و گوێنـەدەر بـە بەرژەوەنـدی شەخسـی و قوربانیـدەر لەپێنـاو ئامانجێکـی پیـرۆز، گرتـن و زینـدان و دەرکـردن و دوورخسـتنەوە لـە زێـدی خـۆی نەیانتوانـی ساردی بکەنـەوە و سازشـی پێبکـەن و لەسـەر ڕێـگای ڕاسـت لایبـدەن، ماندوونەنـاس بـۆ هاتنـە دی عەدالەتـی کۆمەڵایەتـی و مکـوڕ لەسـەر ئـەو ڕێبـازەی بـڕوای پـێ هەبـوو و خـاوەن بەڵێـن لەگـەڵ ئـەو پەیمانـەی بـە خـوا و بـە خەڵکـی خـۆی دایبـوو، بەڵـێ (حاجـی سـمایلی قـادر سوراحی) بـۆ داکۆکیکـردن لـە خواسـت و مافـی ڕەوای جوتیـاران لـە٢٢ی نیسـانی سـاڵی ١٩٥٣و لەسـەر گـردی (قازیخانـە) جـاری ڕاپەڕینـی دا و بـوو بەپێشـڕەوی خەباتـی چینایەتـی و بـە ئاغـا و دەرەبەگەکانـی گـوت ئیـتر بەسـە زوڵـم و بێـدادی، بڵێسـەی ئـەو ڕاپەڕینـە لـە ماوەیەکـی کـەم (٣٠٠)گونـدی گرتـەوە و جگـە لـە کوردسـتان لـە عێـراق و ناوچەکـەش دەنگـی دایـەوە، ئیـتر ڕاپەڕینـی جوتیـاران یـان وەك ئـەوکات دەیانگـووت (هـەرای فەللاحی)بـوو بـە وەچەرخانێکـی گرنـگ لـە مێـژووی عێـراق بەگشـتی و کوردسـتان بەتایبەتـی بەرهەمەکەشـی وشـیاربوونەوەی خەڵـك بـوو تـا چیـتر ناعەدالەتـی و نایەکسـانی قبـوڵ نەکـەن، کاتـێ ئاغـا و دەرەبەگـەکان دەچنـە بەغـدا و لـەلای حکومەتـی پاشـایەتی شـکایەت لـە (حاجـی سـمایل) دەکـەن ئیـتر زۆری نابـات هێزێکـی پۆلیـس لـە کەرکوکـەوە دێ و حاجـی دەسـگیردەکەن و ڕەوانـەی زیندانـی موسـڵ دەکـرێ، لـەوێ بەڕێوبـەری زیندانەکـە بـە (حاجـی سـمایل) دەڵـێ زانیاریـم هەیـە لەسـەر ئـەوە گیـراوی کـە ناهەقیـت قبـوڵ نەکـردووە و منیـش کەیفـم بـەو جـۆرە مرۆڤـە ئـازا و مەردانـە دێ، تـا لێـرە بیـت تـۆ کەسێکی ڕێزلێگیـراوی، (حاجـی سـمایل) بـە حوکمـی ئـەوەی لـە سـەردەمی گەنجـی کاری کڕیـن و فرۆشـتنی توتـن بـووە لەگـەڵ ناوچـە عەرەبنشـینەکان بۆیـە فێـرە زمانـی عەرەبـی بـووە زۆر بەڕەوانـی و بـێ گـرێ قسـەی پێکـردووە، پـاش ماوەیـەك کـوردە زیندانیکـراوەکان دەچنـە لای و پێـی دەڵێـن: (حاجـی سـمایل) عیلاجێکـمان بکـە شـەقاوەیەکی موسـڵاوی لێـرە بەندکـراوە و زۆر شـەلاتییە و بـەردەوام گێچـەڵ بـە کـوردەکان دەکات چـی بکەیـن باشـە، لـە وەڵامـدا پێیـان دەڵـێ ئـەو شـەلاتییە زۆر بـە قەڵافـەت و بەهێـزە شـەڕە بۆکـس لەگەڵـی کەلکـی نییـە بـا تەگبیرێکـی ترتـان بـۆ بکـەم، کـە تەگبیرەکەیـان بـۆ

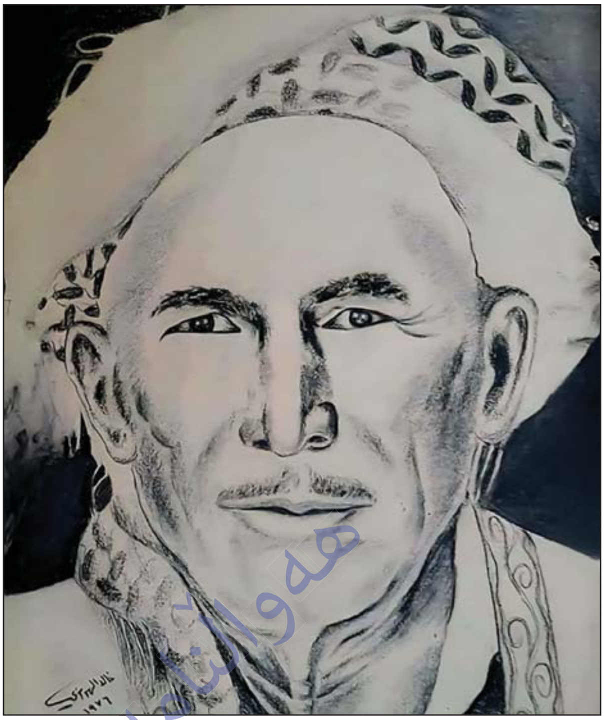

بەتوندی
یەخەی دەگرێ و
پێی دەڵێ ئەوجارە
ناتکوژین
بەس جارێکی تر
تەشقەڵە بەیەك کورد
بکەی پێشتر خەبەری
ماڵەوەتان بدە قەبرت
بۆ ئامادەکەن.

دەکات پێیان دەڵێ کە کەوتە بن دەست و پێتان زوو بانگم بکەن، کوردەکان تەگبیرەکە جێبەجێ دەکەن و شەقاوە موسڵاوییەکە دەکەوێتە بن دەست و پێیان و حاجی بانگ دەکەن، دەچێ و بەتوندی یەخەی دەگرێ و پێی دەڵێ ئەوجارە ناتکوژین بەس جارێکی تر تەشقەڵە بەیەك کورد بکەی پێشتر خەبەری ماڵەوەتان بدە قەبرت بۆ ئامادەکەن چونکە قوتاربوونت نییە و کوژرانت مسۆگەرە، شەلاتییەکە بە پاڕانەوە دەڵێ بەس ئەوجارە بەڕەڵامکەن تۆبە دەکەم و ئیتر تەواو، کە بەڕێوبەری زیندان ئەو هەواڵە دەزانێ بانگی (حاجی سمایل) دەکات و پێی دەڵێ چەند هەوڵمدا ئەو شەلاتییە ناپیاوە بکەمە

حاجی دەڵێ
گەر خوای گەورە
عومربدا
زۆر ناپیاوی تر
دەکەمە پیاو،
بەڕێوەبەری زیندان
دەستی لەسەر شانی
دادەنێ و پێی دەڵێ
(بارك اللە حجی)

پیاو پێم نەکرا تۆ چۆن توانیت ئەوها عاقڵی بکەی و بیکەی بە پیاو لە وەڵامدا حاجی دەڵێ گەر خوای گەورە عومربدا زۆر ناپیاوی تر دەکەمە پیاو، بەڕێوەبەری زیندان دەستی لەسەرشانی دادەنێ و پێی دەڵێ (بارك اللە حجی)، ڕاپەڕینی جوتیاران کارێکی گەورە بوو کرا کاری گەورەش تەنیا بە مرۆڤی گەورە دەکرێ بۆیە ئەوکات ئەو ڕاپەڕینە و کارەکتەرە سەرەکییەکەی ڕەنگدانەوەی هەبوو بەسەر هەست و دەروونی خەڵك و چەندین شیعر و حەیرانی بەسەردا گوتراوە، یەکێك لەو شیعرانە کە جوتیارەکان ئەوکات دەیانگوتەوە بەم شێوەیە بوو:

سمایلی قادر سوراحی، ، گرتی دەرکەی سەرایێ
وەکی شێری دەنەڕی، ، بە غەوسی لە بەغدایێ
چی بەدەست ئاغان نەهێشت، ، لە سوغرە وتەعدایێ
مەلیك دادمان بپرسە، ، سوتاین لەسەر دونیایێ

نووسەر لە گۆڕستانی قازیخانە

پاش ئەوەی ئاغاکان دووبارە دەچنەوە بەغدا، ئینجا بڕیاڕی دەرکردنی خانەوادەی (حاجی سمایل) دەردەچێ و نەفی دەکرێن و دوور دەخرێنەوە بۆ شاری ڕانیە، دووبارە هێزێکی زۆری پۆلیس لە کەرکوکەوە دێ بۆ گوندی (قازیخانە) و خانەوادەی (حاجی سمایل) بە گچکە و گەورەوە دەسگیردەکرێن لەگەڵ سێ ماڵە جوتیاری تر بەناوەکانی (قادری مام حەسەنی و ئەحمەد چۆمەزەردەرە و حەمەدەمین حەبێ)کە ئەو سێ جوتیارەش ڕۆڵێکی گرنگ و بەرچاویان هەبووە لە ڕاپەڕینەکە، هەر لەو کاتە (حاجی سمایل) بە کەلەپچەکراوی دەهێننەوە و بەرەو کەرکوك بەڕێدەکەون، کە بەلای گوندی (قولتەپە) تێدەپەڕن کۆمەڵێك ژن لەسەر بیری ئاوێ دەبن بۆ ئاوبردن کە (حاجی سمایل) بەکەلەبچەکراوی دەبینن لەگەڵ ماڵ و منداڵەکانی یەکێك لە ژنەکان حەیرانێکی غەریبی دەچڕێ و دەڵێ:

لە سپیلکێ، ، سەرخانێ

دوو کۆتر هەرفرین بەرەو هێلانێ

حەیفەك و دووازدە مخابن ئەمن دەکوژی

کە ماری حاجی سمایلیان بارکرد ڕوو لە کیستانێ

کە دەگەنە شاری ڕانیە و لەوێ نیشتەجێ دەبن ڕۆژێك یەکێك لە ئاغاکان لەگەڵ کۆمەڵێك لە خزمەتکارەکانی دێتە لای (حاجی سمایل) و پێی دەڵێ حاجی ئەوە بە خزمەتکارەکانم گوتووە نانتان بۆ بێنن دەزانم هەژارن و منداڵەکانت برسیانە، (حاجی سمایل) دەستی لە باغەڵی دەنێ و سەفتەیەك پارە

بڕیاڕی دەرکردنی خانەوادەی (حاجی سمایل) دەردەچێ و نەفی دەکرێن ودوور دەخرێنەوە بۆ شاری ڕانیە، دووبارە هێزێکی زۆری پۆلیس لە کەرکوکەوە دێ بۆ گوندی (قازیخانە) وخانەوادەی (حاجی سمایل) بەگچکە وگەورەوە دەسگیردەکرێن

هەواڵنامەی کتێب

دەردێنێ و دەڵێ ئاغا ئەوەندەم پارە پێیە، ئەوەندەم پارە پێیە هەر ئەو پارانە لە ئاشی دەکەم و دەیانکەم بە نان و دەیدەمە منداڵەکانم بەس تۆ ئەو پارەیەی بۆ ئێمە بە نان دەدەی بڕۆ بیدە بە جلوبەرگ بۆ خزمەتکارەکانت تەماشایان بکە شەرواڵەکانیان هەمووی دڕاوە و تلیشی لە دەلینگیانڕا گەیشتووەتە نیفۆیان دەبێ ببوری ئێمە هەژار نین و نامانەوێ کەس خێرمان پێبکات،

لە وەڵامدا ئاغاکە پێی دەڵێ تۆ کەی واز لەو بەزمە دەهێنێ، حاجی وەڵامی دەداتەوە و دەڵێ کەی ناعەدالەتی نەما و کۆتایی هات، ئاغاکە پێی دەڵێ ئەو حکومەتە لە بابی منی نەکەوێ بەخوای تۆی لە بەلاش نەفی نەکردووە و ئەوە دواقسەی دەبێ و ڕاست دەڕوا، (حاجی سمایلی قادر سوراحی) لە ساڵی ١٩٧٨ لە گەڕەکی ئازادی کۆچی دوایی دەکات و لە گۆڕستانی (شێخ زەرد) بەخاك دەستپێردرێ، ئەوانەی بەشداری مەراسیمی بەخاك سپاردنیان کردبوو دەیانگێڕاوە کە خەڵکێکی زۆر لە هەولێر و خەڵکێکی زۆریش لە گوندەکانی دەشتی هەولێر هاتبوون بۆ خواحافیزی و ماڵئاواییکردن لەو پیاوەی بەڵێنەکەی خۆی بردەسەر و بەسەربەرزی ژیا و بەسەربەرزی دونیای بەجێهێشت، بەڵێ ئاغا و دەرەبەگەکان کە ڕۆژگارێك ستەمیان لە خەڵك دەکرد هەموویان مردن و کەس باسیشیان ناکات، خزمەتکار و کاسەلێس و چەلاوخۆر و ماستاوچی دیوەخانی ئاغاکان هەموویان مردن کەس باسیشیان ناکات، بەڵام (حاجی سمایلی قادر سوراحی) بوو بە سیمبولی شکۆ و شەهامەت هەڵوێستی مەردانە و ناوەکەی بە نەمری مایەوە و بۆ هەتاهەتایە دەمێنێ و مێژووش باوەشی بۆ کردەوە و لە پڕشنگدارترین لاپەڕەکانی خۆی جێگای بۆ دانا، (حاجی سمایل) بەجەستە ڕۆیشت بەڵام پەیامێکی بەجێهێشت بۆ ئەو مرۆڤانەی کە ئەمڕۆ بڕیاریانداوە بە سەربەرزی بژین و بەسەربەرزیش بمرن، ڕۆحت بە بەهەشت شاد بێت. گەورەم تۆ لە ویژدانی هەموو مرۆڤە پاك و بە هەڵوێست و ئازادیخوازەکان یادت زیندووە، تۆ بە هەموومانت گوت کە ژیان مەسەلەی کاتە و کۆتایی دێ و گرنگ ئەوەیە مرۆڤ بە کەرامەتەوە بژی و هەرگیز سەر نەوی نەکات جگە بۆ خوای مەزن نەبێ، ئارام بنوو گەورەم، ئارام بنوو پەیامەکەت گەیشت گەورە و سەروەرم...

مەرگەوەڕ و قەڵای بێنار
لە چەند بەڵگەنامەو وێنەو بەسەرهاتی مێژووییدا

بورهان برادۆست **

سەرەتا

مەرگەوەڕ ناوچەیێکی ڕۆژهەڵاتی کوردستانی ناو خاکی ئێرانە و لەگەڵ تەرگەوەڕ و دەشت سێ دێهستانی سەر بە ناحیەی سلیوانان (قەزای شارستانی ورمێ) لە پارێزگای ئازەربێجانی ڕۆژاوا . ڕووبەرەکەی ٤٤٣ کم دووجایە و بریتییە لە ٥٥ گوند لەوانە زێوێ و دزێ. بەگوێرەی ناوەندی ئاماری ئێران ساڵی ٢٠١١ تێکڕای دانیشتووان نزیکەی ٣٧ هەزار کەس بوون گشتیان کوردی سوننەن و پێکهاتوون لە برادۆست و هەرکی و سەید و هۆزی دیکە.. پێش ساڵانی ١٩١٦ گەلێک لە فەلە (دیانی نەستۆری) لە ناوچەکەدا دەژیان.

مەرگەوەڕ شوێنێکی کشتوکاڵی و گەشتیارییە و هەواکەی سازگارە پڕە لە باخ و پاوان و لەوەڕگە و مێرگ و تاڤگە و چیای بەرزی وەک داڵانپەڕ و بۆزێ سینا و گەلێ ناوداری بێنار.

مەرگەوەڕ هاوکەوشەنە لەگەڵ:

- لە باشوور: دەشتەبێڵ و شاری شنۆ
- لە ڕۆژئاوا: گەوەڕ (شەمزینان) و خواکورک (سیدەکان)
- لە باکوور: سیلوانا (دەشت و تەرگەوەڕ) و سۆما و برادۆست.
- لە ڕۆژهەڵات : بەراندێز (ورمێ)

ڕیشەی ناوی مەرگەوەڕ

ڕیشـەی وشـەی گـەوەڕ لـە نـاوی ئـەو سـێ ناوچەیـەی کوردسـتان گـەوەڕی ناوچیـا و مەرگەوەڕ و تەرگـەوەڕ دەگەڕیتـەوە بـۆ مێژوویێکـی دوور و دێرین. سـەردەمانێک بەشـێک بووە لـە خاکـی نائیـری (نەهـری) و ڕۆژگاری باڵادەسـتبوونی دەوڵـەتی ئۆرارتـۆ و گـەلی خۆرپەرسـتانی هـۆری کـە پێتەختـی لەتوشـپا (وان) بـووە.

وشـەی کـورا KUR-a لـە زمـانی سـۆمەری کۆنـدا هەبـووە بـە واتـای ناوچیـا یـان وڵاتی بێگانـان.

لـە زمـانی کوردیـدا وشـەی گـەوەڕ واتـای جیـاوازی هەیـە: مێـرگ، کەلێنەشـاخ و شـکێڕ، گـەوڕ و پشـتێر لێـوار و ڕۆخ. لـە زمـانی ئەرمەنیشـدا کـە سـەردەمانێک زمـانی ئاخاوتنـی بەشـێکی دانیشـتووانی ناوچەکـە بـووە بـە دوو واتـای جیـا دێـت: دەڤـەر (ئاوایـی) و جۆگـەی ئـاو (گاڤـار).

لە ئارامی (زمانی سوریانی)دا کەفر بە واتای دێهاتی پڕ وەرزێر و کشتوکاڵ دێت.
ڕۆمانەکان وشەی کۆرا choraیان بۆ هەرێم و ناوچەی یەکەی کارگێڕی بەکارهێناوە کە لە وشەی گریکی یۆنانی: خۆرا: χώρα وەرگیراوە. لەدوای ئیسلام وەک زاراوەی جوگرافیایی چووەتە نێو زمانی عەرەبی بە شێوەی: الكُورَةُ (جەمعەکەی: کور) بە واتای ناوچەیێک کە چەند کوندێکی لەخۆ گرتبێت. لە فارسیشدا بە شێوەی کورە و خۆرە هەیە و بە هەمان مانای عەرەبییەکە بەکارهاتووە.
لەبارەی هۆی ناونانی ناوچەکە بۆچوونێکی تریش هەیە دەڵێ: ناوچەکە پڕە لە مێرگ و دار و دەوەن، بۆیە دەشێ ناوەکە لە ئەسڵدا مەرخ گەوەڕ بێت. مەرخ بە واتای داری کاژ یان هەورەس (لە ئەرمەنشدا وشەی مەیری بە -دار و درەخت- دەگوترێت). بەم شێوەیە دەبێ مەرگەوەڕ بە واتای ناوچەی پڕ لێڕ و درەخت بێت. هەر لەناو مەرگەوەڕ گوندێک هەیە بە ناوی شەقڵاوا کە هەمان واتا دەبەخشتێت.

مێژووی مەرگەوەڕ

لە ڕۆژئاوای مەرگەوەڕ لە خاکی شەمزینان گوندی نەهری هەیە کە ناوەکەی لە نەقش و نووسراوە ئاشووریی و ئۆرارتۆییەکاندا بە نائیریNairi خوێندراوەتەوە. هەروەها شوێنەواری دێرینی مساسر (کە پەرستگای خودای خالدی ئۆرارتۆی لێ بووە) ئێستا هەر بە هەمان ناو مجاسەر (مجێسەر) ماوەتەوە لە نزیک سیدەکانی ڕۆژئاوای ناوچەکە و لەوێشەوە کێلی پڕ بەهای پاشای ئۆرارتۆ ناسراو بە کێلە شین لە ڕێڕەوی نێوان مجێسەر و شاری ئوشناک (شنۆی ئێستا) کە زێتر لە دوو هەزار و پێنج سەد ساڵە لەو ڕیگا گرینگە بۆ یادەوەری پەرستگای مجێسەر و ڕێنوێنی ڕێبواران لە سەر ترۆپکی بەرزاییەکان دانراوە. ئاسەواری سندووس (نزیک گوندی حەسەنلوی نەغەدە) و ئاسەواری گۆرستانی پاشاکانی (ماننا) لە گوندی زێوە و نێرگێ و چەندان ئاسەواری تر، گرنگی و ڕادەی شارستانێتی ناوچەکە دەردەخەن.
دیارترین ئەو گەلانەی لەو ناوچەیەدا باڵادەست بوون لە سەرەتای مێژووەوە تا ئەمڕۆ: ئۆرارتۆ و هۆری-میتانی و سوبارتو و گوتی و ماننا و ئاشوور و ماد و ئەرمەن و هەخامەنشی و ساسانی و عەرەبی (خەلافەتی ئومەوی و عەباسی) و کوردی هەدبانی و سەلجووقی و مەغۆڵ

و تورکـمان و کـوردی برادۆسـت و سـەفەوی و قاجـار. مەرگـەوەڕ لـە ڕووی پێگـەی سیاسـی و جوگرافیـا و ژینگـەی کشـتوکاڵی و پـاوان و لەوەڕگـە و ئـاوەوە بایەخـی خـۆی هەبـووە. باشـترین تووتنـی ناوچیـا هـەر بـە ڕێگـەی مەرگـەوەڕ-ڕا دەبردرایـە بـازاڕەکانی ئێـران.

لـە ڕۆژگاری عەباسـییەکاندا، مەرگـەوەڕ بەشـێک بـووە لـە قەڵەمـڕەوی حوکمڕانیـی کـوردانی ڕەوادی (ڕەوەنـدی) هـۆزی نـاسراو بـە هەدبـانی لـە تەوریـز و مەراغـە و هەولێـر. سـەرۆکانی هــۆزی گــەورە و دێرینــی زەرزا (زەرزاری)ش ماوەییــک بــە نــاوی دەوڵــەتی ســەڵاحەدینی ئەیوبییـەوە لـە شـنۆ و سیدەکان فەرمانڕەوایـی ناوچەکەیـان دەکـرد لەوانـەش میـر عـەلی کـوڕی حسـام ئەلدینـی زەرزاری. لـە ململانێـی نێـوان سـەلجووقی و غەزنـەوی و جەلالەددیـن شـای خوارزمـی، ورمـێ و دەوروبـەری دووچـاری پشـێوی و وێرانـکاری بـوون. ئـەم پشـێویە بـە هاتنـی مەغۆڵـەکان فرەوانـتر بـوو و ورمـێ و شـنۆ و مەرگـەوەڕ و هـەکاری کەوتنـە بـەر لێشـاوی هێـزی دڕنـدەی مەغـۆلان. هۆلاکـۆ پایتەختـی خـۆی لـە مەراغـە و دواتـر لـە تەوریـز دامەزرانـد و بـە نەمانـی ئـەوان خزمەتکارەکانیـان لـە تورکمانـەکان جێیـان گرتنـەوە. بـەڵام بەشـێکی ورمـێ و مەرگـەوەڕ و سـۆما و برادۆسـت بـوون بـە زەمینـی سـەرهەڵدانی میرنشـینی نـاوداری برادۆسـت کـە تـا ناوەڕاسـتی سـەدەی نۆزدەهـەم درێـژەی کێشـا.

زامی سارێژنەبووی دمدم

""

ئەی دمدمی بەردی دەلان

جێگەی خان و خانادەلان

ئێستا بووی بە مەسکەنی خەرتەلان

""

دمـدم قەڵاییێکـی سـەخت و بـەرزی نزیـک شـاری ورمێیـە لەسـەر گردێکـی بـەرز هەڵکەوتـووە و لـە پێنـج بـەشی گـەورە پێـک دەهـات. ئێسـتا ئاسـەوارەکانی لـە دووری ١٥ کیلۆمەتـری ڕۆژئـاوای ناوەنـدی شـارن دەگوتـرێ کـە مێـژووی بنیاتنـانی دەگەڕێتـەوە بـۆ سـەردەمی ساسـانەکان. برادۆسـتەکان نووژەنیـان کردبـووەوە، دمـدم مەڵبەندێکـی دیـاری میـرانی برادۆسـت بـوو و سـمبولێکی گـەورەی بەرخـۆدانی کوردانـە.

لـە دوای شکسـتی شـەڕی دمـدم (١٦٠٩) و کـوژرانی خـانی لەپزێڕیـن، دانیشـتووانی ناوچـەی ورمـێ دووچـاری تـاڵان و ڕاگواسـتن بوونـەوە. دوای بیسـت سـاڵ لـە شـەڕەکە، کەلبعـەلی خـان

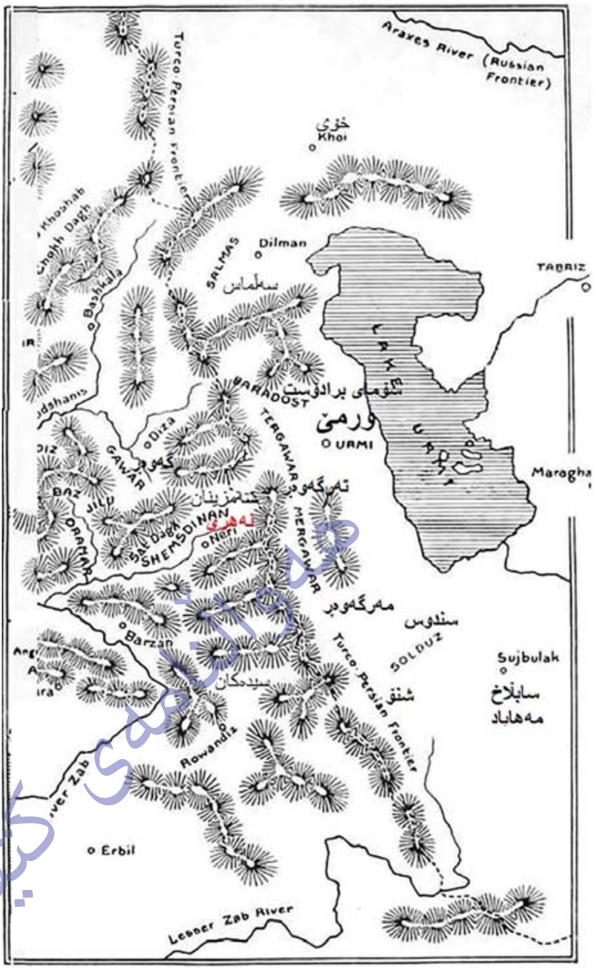

دمدم قەڵاییێکی سەخت و بەرزی نزیك شاری ورمێیە لەسەر گردێکی بەرز هەڵکەوتووە و لە پێنج بەشی گەورە پێك دەهات. ئێستا ئاسەوارەکانی لە دووری ١٥ کیلۆمەتری ڕۆژئاوای ناوەندی شارن دەگوترێ کە مێژووی بنیاتنانی دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی ساسانەکان.

ناوێـک لـە سـەرکردەکانی ناو سـوپای شـا عەبباسـی سـەفەوی، لـە شـەڕی بەغـدا ١٦٢٤ز لـە خزمـەت شـای عەجەمـدا بوو و لـە گرتنـی قـەڵای شـارەکەدا نەبەردییێکـی گـەورەی نواند، شا عەبباس بـۆ پاداشـتکردنی پێـی گـوت جیـت دەوێ بخـوازە، ئەویـش وەڵامیـدا گـوتی شـوێنێک بـۆ حەوانـەوەی هـۆزە پـەرش و بڵاوەکـەم، شا فەرمانی دەرکرد کـە هـۆزی ئەفشار هـەر ناوچەییێکـی ئێرانیـان پـێ خـۆش بێـت و داوای بکـەن

پێیان بدرێ. کەلبعەلی کە شارەزای خاک و کەشی سازگاری ورمێ بوو و دەیزانی کوردەکانی پاش لە دەستدانی دمدم ورە شکاون و توانای بەرگریان نەماوە، بۆیە دەشتی ورمێی هەڵبژارد. پاش ڕەزامەندی شا، نزیکەی هەشت هەزار سەرخێزانی ئەفشار لە موسڵ و فارس و کرمان و خوراسان لە ماوەیێکی کەمدا کۆکرانەوە و بەرەو ورمێ ڕەویان کرد. کە گەیشتنە دیوی سەڵماس کوردانی ناوچەکە ڕووبەڕوویان بوونەوە بەڵام ئەنجامەکەی لە بەرژەوەندی ئەفشارەکاندا بوو، کە گەیشتنە قەڵای تۆپراقی ورمێ کەلبعەلی ناوچەکانی

نزیکەی هەشت هەزار سەرخێزانی ئەفشار لە موسڵ و فارس و کرمان و خوراسان لە ماوەیێکی کەمدا کۆکرانەوە و بەرەو ورمێ ڕەویان کرد. کە گەیشتنە دیوی سەڵماس کوردانی ناوچەکە ڕووبەڕوویان بوونەوە بەڵام ئەنجامەکەی لە بەرژەوەندی ئەفشارەکاندا بوو

دەشتی ورمێ و دۆڵ و بناوی نازێ و چەمی ڕەوزە و سندوس و بەراندێزی بەسەر تیرەکانی ئەفشاردا دابەشکرد. بەڵام برادۆستەکان زەوتکردنی خاکی باوپارانیان پێ قبووڵکراو نەبوو و ساڵی ١٦٢٩ز دووبارە بەو هێزەی کە هەیانبوو هێرشیان هێنایەوە سەر داگیرکارانی ئەفشار لە بناوی ڕەوزە بەڵام پارسەنگی شەڕەکە دیسان بەلای ئەفشارەکاندا شکایەوە.

تەمەر خان ناوێک ڕۆڵەیێکی خانی برادۆست بووە دووبارە بە هێزێکەوە خزانەوە ناو و لە قەڵای دمدم و سەنگەریان لە ئەفشاران گرت. لەدوای ١٦٣٥ و بە مردنی کەلبعەلی خان، کوردانی سۆما و برادۆست و دەشت و تەرگەوەڕ و مەرگەوەڕ و بەردەسۆر دووبارە هێرشیان هێنایە سەر ئەفشارە داگیرکەرەکان کە ئەوکات گەنج عەلیی برای کەلبعەلی مەزنایەتیی دەکردن. بەرگری برادۆستان لە دمدم و دەوروبەری سەد ساڵی تر درێژەی کێشا تا لە ڕۆژگاری نادر شای ئەفشار، کوردان بە هاوکاری یوسف پاشا و لەشکرێکی عوسمانی دمدمیان کردە ئامانج و لەدەست لەشکری ئەفشاریان دەرهێنا. بێستون بەگی ئەفشار یەک لە سەرکردەکانی نادر شا، گەیشتە دمدم و شەڕ لە نێوان عەجەم و عوسمانی ڕوویدا و لە ئەنجامدا یوسف پاشا کوژرا و قەڵاکە بەگوێرەی کتێبەکەی میرزا ڕەشیدی ئەدیبول شوعەرا لە ساڵی ١٧٣٠ لە ڕۆژگاری نادرشا و بە فەرمانی شاتوەمەسپی دووەم بەیەکجاری تەخت کرا.

لەدوای نەمانی نادر شا ئێران بەگشتی ورمێ بەتایبەتی دوچاری پشێوییێکی گەورە بوو، لەشکری ئازاد خانی ئەفغان کە سەرکردەییێکی دیاری نادر شاە بوو، کرا بە حاکمی ئازەربێجان و دەسەڵاتی گەیشتە ورمێ بەڵام زۆری نەخایاند کەریم خانی زەند تەنگی پێ هەڵچنی و شکستی پێ هێنا و ئازاد خان ناچار بە ڕیگەی مەرگەوەڕ و تەرگەوەڕەوە پەنای بۆ میری هەکاری برد و لەوێوە خۆی گەیاندە گورجستان. لە ساڵی ١٧٦٠ز کەریم خانی زەند بە سوپای زەند و کەڵهوڕ و بەختیاری تەورێزی گرت و دواتر بە سی هەزار سەربازەوە بەرەو ورمێ هات و ئاوایی دێگاڵای خوار شارەکەی کردە لەشکرگە و لەوێوە بۆ نۆ مانگ ئابڵۆقەی قەڵای ورمێی دا و دواتر بە کۆمەگی کوردان شیا شارەکە لە دەست ئەفشاران دەربێنێ و بۆ ٣ مانگان بیکات بە پایتەختی حوکمڕانی زەند .لەو ماوەیەدا لەشکرێکی کەریم خانی زەند تا قەڵای (کانی سپی)ی نێوان مەرگەوەڕ و شنۆ هاتن. ئازایەتی کەریم خانی زەند لە نێو کوردانی ورمێ بە ناوودەنگ و جێی سەرنج بوو.

داگیرکاری عەجەم بە شێوازی جیاجیا

کینـەی حوکمڕانـانی قاجـار و ئەفشـار لەبەرامبـەر کـوردانی ناوچەکـە بـە شـێوازی جیاجیـا و بـەردەوام پەیـڕەو دەکـرا. ڕاوڕوتی سـەر گوندنشـینان و زەوتکـردنی زەوی و موڵـک ماڵیـان، دەسبەسـەرکردنی سـەرۆک هـۆز و گـەورە پیـاوانی موکـری و بڵبـاس و زەرزا و برادۆسـت بـە بیانـووی ئاژاوەگێڕی و نـەدانی بـاج و پیتـاک و پیلانگێڕیـی دژ بـە دەوڵـەت بەردەوامـی هەبـوو. هەندێـک جـار ئـەم هێرشانە پەلیـان دەهاویشـت بـۆ ئـەو دیـوی سـنووریش وەک چـۆن سـاڵی ١٨١٥ز ڕوویـدا کاتێـک سـوپایێکی پێکهاتـوو لـە دە هـەزار سـوارە و پیـادە و تـۆپ و تۆپخانـە و بـە فەرمـانی عەبـاس میـرزای جێگـری فەتحعەلـی شـای قاجـار و حاکمـی تەوریـز (ئازەربێجـان) سەرپەرشـتی سوپاسـالاری عەجـەم و سـەرکردەکانی ئەفشـاری ورمـێ و بـە چاوسـاغی سـمایل ئاغـای بشـکوفتی (شـکاک) لـە دیـوی شـنۆ و کێلەشـینەوە پەڕینـەوە ئـەو دیـوی سـنوور بـە نیـازی هێرشـکردنە سـەر ڕەوانـدز. هێزەکـە سـەرەتا گەمـارۆی قـەڵای سیدەکانی دا بـە تۆپخانـە و چەکـی نوێـوە قەڵایـان ئاگربـاران کـرد بـەڵام لەبـەر بوێـری و بەرگریـی خەڵکـی برادۆسـت و دژواریـی کـەشی ناوچەکـە، عەجـەم بەرگـەی مانەوەیـان نەگـرت و بەبـێ پێـکانی ئامانجـەکان پاشەکشـەیان کـرد.

لـە سـاڵی ١٨٢٨ پـاش شکسـتی سـوپای ئێـران بەرامبەر ڕوسـەکان و لەدەسـتدانی گورجسـتان و ڕەوان و گەنجـە، هـۆزی قەرەپەپاغـی تـورک زمـانی شیعە مەزهەب، لەژێر دەسـەڵاتی ڕوسـەکان ڕایانکـردە دیـوی چاڵدیـرانی ماکـۆ و سـەڵماس و دواتـر بـە فەرمـانی شـازادە عەبـاس میـرزا خاکـی بەپیتـی دەشـتی سندوسـیان وەک پاداشـت پـێ بەخـشرا کـە زێـدی دێرینـی مامەشـان بـوو. هاتنـی ئەفشـار دوای شـەڕی دمـدم و ڕاگوێـزانی قەرەپەپـاغ بـۆ سـندووس گۆڕانکاریـی گەورەبـوون هاوسـەنگی هێـزەکانی بـەلای تورکـی هـاوردە شـکاندەوە و ڕۆڵ و سـەنگی کـوردانی لاواز کـرد.

مەرگەوەڕ و نەمانی میرنشینەکان

میرنشـینی برادۆسـت لـە ورمـێ و سـۆما و مەرگـەوەڕ، لـە ڕۆژگاری شـەڕی چاڵدێرانـەوە ١٥١٤ تـا سـەرەتای سـاڵانی ١٨٠٠، بەگوێـرەی ڕێکەوتنـی نێـوان ئیدریسـی بدلیسـی و سـوڵتان سـەلیم لـە لایـەن دەوڵـەتی عوسـمانیەوە وەک ڕەعایـا پشـتیوانی دەکـران و پاداشـت و کۆمـەگ دەکـران و لـە تەنگانـەدا داڵـدەدەدران. بـەڵام دەرچـوونی سیسـتەمی نوێـی ئیـدارەدانی دەوڵـەت

ساڵی ١٨٢٠ کە بە نیزامی جەدید دەناسرا و بە هۆیەوە کاروباری باج و کارگێری ڕاستەخۆ بەسترانەوە بە ئەستانبۆڵی پایتەختەوە و ڕۆڵی میرنشینە کوردییەکان بەلاوەنرا و ڕێککەوتنی بدلیسی سەلیم هەڵوەشێنرایەوە.

بڕیاری هەڵوەشاندنەوە تەنها بۆ ڕێکخستنەوەی سیستەمی باج و پیتاک نەبوو، بەڵکو هەوڵێک بوو بۆ بونیادنانی دەوڵەتێکی هاوچەرخ لەسەر شێوازی دەوڵەتە ئەوروپییەکان و لەژێر کاریگەری شۆڕشی فەڕەنسا دیارترینیان ستایلی ناپلیۆن پۆناپارت. ئیمارەتە کوردییەکان وەک بۆتان و بابان و سۆران مۆرکێکی کوردانە و ناسنامەی کوردستانیان هەبوو. ئەمەش دژ بە هەوڵەکانی دەوڵەتدارە عوسمانییەکان کە هەڵگری جۆرێک لە هەستی نەتەوەپەرستی بوون لەژێر کاریگەری ڕاوێژکارە ئەڵمانەکان، هەر بۆیە پاش ١٨٥٠ سیاسەتی چەسپاندنی زمانی تورکیان پەیڕەوکرد لە هەموو دامودەزگا حکومییەکاندا لە سەرتاسەری ئیمپراتۆریەتی عوسمانی.

لە گەرمەی ئەو ڕووداوانەی دیوی عوسمانی و داڕوخانی قەوارە کوردییەکانی ڕەواندز و بابان و ئامێدی و هەکاری، لەشکرێکی ورمێ بەسەرکردایەتی عەسکەرخانی کوڕی لوطفعەلیخان، ساڵی ١٨٤٥ هێرشیان کردە سەر ناوچەی سۆمای برادۆست و پاش بەرگرییەکی چەند مانگە هەردوو قەڵای کونەمێش و بەردەڕەش کەوتنە دەست هێرشبەران و قەڵاکان خاپوور کران و ماڵ و موڵکی بەگزادەکان لەلایەن دەسەڵاتدارانی ورمێ و تەورێز دەستی بەسر داگیرا. جێی داخە کە لەو هێرشانەدا گەورەی شکاکی چەهریق لە ڕیزی عەجەماندا بوو و لە پاداشتدا بەڕێوەبردنی دەڤەرەکەیان پێدرا و خەڵکی ڕەسەن لەبەر ستەمی عەجەم و شکاکان ناوچەکەیان جێهێشت.

کاتێک نوڕوڵا ئاغای هەکاری یەکێک لە بەشداربووانی شۆڕشی میر بەدرخانی میری بۆتان لە ترسی تۆڵەی عوسمانی، پەنای هێنابووە دیوی ورمێ لەلای میر ئەشڕەفی بەگزادەی بەردەسۆر داڵدە درابوو، دەوڵەتی عوسمانی بە پشتبەستن بە ڕێکەوتنەکانی نێوان هەردوولا داوای لە ئێران کرد نوڕوڵای ڕادەست بکاتەوە. هێزێک لە ورمێ بزوا بەرەو تەرگەوەڕ بۆ گرتن و تەسلیمکردنەوە نوڕوڵا بەڵام میری بەردەسۆر ڕەتی کردەوە پەنابەران تەسلیم بکاتەوە و حوکمڕانانی ئەم هەڵوێستەی میری بەردەسۆریان کرد بە بیانوو و هێزێکیان ناردە سەر تەرگەوەڕ. کوردانی ناوچەکە ڕێی هێزەکەیان گرت و گوندی بەندی

نێـوان ورمـێ و دەشـت بـوو بـە مەیـدانی شـەڕێکی دژوار کـە بـە تێکشـکان هێزەکـەی عەجـەم و هەڵاتنیـان کۆتایـی هـات.

شەڕی فێڵ و خاپاندن

شـازادەکانی قاجـار، کـوڕانی شـای عەجـەم، کـە لـە تەوریـز و ورمـێ حاکـم و دەسـەڵاتدار بـوون. چـاوی چڵێـس و پـڕ تەماعیـان بڕیبـووە موڵـک و گونـد و قـەڵاکانی وڵاتی برادۆسـتان یـەک لەوانـە قـەڵای بەردەسـۆرە بـوو کـە چەندیـن سـاڵ بـوو پشتاوپشـت بەدەسـت بەگزادەکانـەوە بـوو. ئەدیبولشـوعەڕا لـە کتێبەکـەی مێـژووی ئەفشـار دەنووسـێ: خەڵکـی ناوچـەی مەرگـەوەڕ و دەشـتی تەرگـەوەڕ و سـۆمای برادۆسـت هـەر لەکۆنـەوە قـەڵای سـەخت و پتەویـان لەسـەر تیرەشـان و دونـد و پۆپـەی چیـای بـەرز و بـەردەڵانی ڕژد و هەڵەمـووت سـازکردووە. قـەڵای بەردەسـۆر بنکـە و پەناگـەی سـەرۆکانی دەشـت و تەرگـەوەڕە. بـە بیانـووی ئـەوەی (کـە خەڵکـی بەردەسـۆر سـەرقاڵی شـەڕ و زیانگەیاندنـن بـە گونـدانی دەوروبـەر) بۆیـە میـرزادە ئەکبەرمیـرزا بـە تەگبیـری عەسـکەرخانی سـەرتیپ نامەیێکـی بـۆ کاربەدەسـتانی ئازەربێجـان ڕاگەیانـد و ئەوانیـش فەرمانیـان نووسـی ئەگـەر شـەڕ هەڵگیرسـا قەڵاکـە خاپـوور بکـەن و داری لەسـەر بـەردی نەهێڵـن). بەردەسـۆر قەڵایێکـی سـەخت گـەورە بـوو، لـە شـەڕ داگیرکـردنی ئاسـان نەبوو بۆیـە پەنایـان بـردە بـەر شـێوازی خاپانـدن و تەڵەکەبـازی، عەسـکەرخانی سـەرتیپی ئەفشـار بانگهێشـتی پـەرەڤ بەگـی بەردەسـۆری کـرد تـا بـە فێـل و درۆشـی ڕازیـی بـکات قەڵاکـە چـۆڵ و هێزەکـەی ورمـێ دەسـتی بەسـەر دابگرێـت و دانیشـتووانەکە دەربـەدەر بـکات.

ڕێککەوتنامەی ئەرزەڕۆم ١٨٤٧ و دەروێش پاشا

سـنووری ئێـرانی عوسـمانی مـاوەی چـوار سـەد سـاڵ هـەر بـە ناکۆکـی مایـەوە، ئـەوە تەنیـا یـەک هێـلی سـنوور نەبـوو کـە لەسـەری پێـک نەدەهاتـن، بەڵکـو ئـەوە چەنـد ناوچـەی تـەواوی سـەرلەبەر بـوو کـە ناکۆکـی لـە نێـوان هـەردوو وڵاتی هاوسـێدا دروسـتکردبوو و ببـوو بەهـۆی جەنگێکـی خوێنـاوی کـە هەمیشـە ئاشـووبی سیاسـی-ئایینی چەندیـن بیانـووی زۆریـان بـۆ جەنـگ بـە دەسـتەوە دەدا. ڕێککەوتننامـەی دووەمـی ئـەرزەڕۆم ١٨٤٧ کۆتایـی بـە دەسـەڵاتدارێتی ناوخـۆی کـورد هێنـا. بـەڵام کۆتایـی بـە جەنـگ و کێشـە سـنوورییەکان نەهێنـا. تـا دواجـار بەریتانیـا و ڕوسـیا -بـەو قورسـایی سیاسـی و سـەربازییەی هەیانبـوو- هەڕەشـەیان

لەو لایەنە کرد کە حورمەتی سنووری دیکە دەشکێنێ بەشێوەیەک هەر ببێتە هۆکاری شکاندنی حورمەتی سنووری لای دیکە، ئەوا هەردوو زلهێز خۆیان دەدەنە پاڵ لایەنەکەی دیکە و هاریکاریی و پشتیوانی لێدەکەن.

دوای ئەم ڕێککەوتنامەیە بارودۆخی سنوورەکانی نێوان ئەو دوو دەوڵەتە پێی نایە قۆناغێکی نوێ. دەست بەکاربوونی ئەو لێژنەیە چوار قۆڵییە (ئێران -عوسمانی-ڕوسیا-ئینگلیز) لە ساڵی ١٨٥٠ بوو بە خاڵی وەرچەرخان و بەردی بناغە بۆ لێژنەکانی تری تایبەت بە دیاریکردنی سنووری نێوان هەردوو دەوڵەت. سەرەڕای هەوڵەکانی دەروێش پاشای نوێنەری عوسمانی بۆ داخڵکردنی ناوچەکانی دیفاکتۆی شنۆ و لاجان و مەرگەوەڕ و سەڵماس و قتوور لە نێو سنووری قەڵەمڕەوی عوسمانیدا هاندانی سەرۆک و مەزنانی کورد بۆ ڕەتکردنەوەی تەبەعیەتی ئێران تەنانەت کار گەیشتە ئەوەی دەروێش پاشا هێزی سەربازی بەکاربهێنێ بۆ سەپاندنی ئەم سنوورانە وەک ئەوەی لە قتوور ڕوویدا، بەڵام مکوڕبوونی لایەنی ئێرانی و ڕژدیی چاودێرانی ڕوس و ئینگلیزی ئەم هەوڵانەی لەبار برد. میرزا سید جعفر (مشیر الدولة) ناسراو بە (مهندس باشی) کە نوێنەری ئێران بوو لەو لێژنەیەدا لە ترسی ئەوەی دەروێش پاشا بە هەڵوێستێکی زیان بە سنوور و خاکی ئێران بگەیێنێت، شەقاو بە شەقاو لەگەڵ دەروێش پاشا و وەک سێبەر بەدواوەوەی بوو. .

میر سوڵتان بەگی بێناری و کوژرانی عەسکەرخان

میر سوڵتان بەگ یەک لە میرانی برادۆست لە نەوەکانی خانی لەپزێڕینە کە لە مەرگەوەڕ و قەڵای بێناردا دەسەڵاتدار بوو. سێ کوڕی هەبوو بە ناوی خاناودەل و جانگیر و مەحموود. یەک لەو کەسانە بوو کە حاکمانی ورمێ خستبوویانە ژێر چاودێری بە حوکمی ئەوەی نەوەی خانی لەپزێڕینە کە عەجەم پێی دەڵێن: ئەمیرخانی چۆلاق. میر سوڵتان لە ناو خەڵکی مەرگەوەڕ و دەوروبەری خودان کەسایەتییەکی بەڕێز و خۆشەویست بوو و دەسەڵاتی بەسەر مەرگەوەڕ و گەلیی بێناردا هەبوو کە ڕێڕەوێکی بازرگانیی گرینگی نێوان شەمزینان و ورمێ بوو و تووتنی نایاب و کاڵاکان لەوێوە دەهاتنە بازاڕەکانی ئێران. قەڵاییەکی سەختیشی تێدا بنیاتنرابوو دوور لە دەستی دەسەڵاتی حکومەتی عەجەم. میر سوڵتانی بێناری خۆی بە ڕەعییەتی دەوڵەتی عوسمانیدا دەزانی و پشتگیری بۆچوونەکانی دەروێش پاشای دەکرد لەبارەی خاوەندارێتی عوسمانی بۆ ناوچەکانی شنۆ و مەرگەوەڕ

و لاجـان. ئەوسـاش حوکمـڕانی ورمـێ وەک پێشـتر ئاماژەمـان پێکـرد بەدەسـت شـازادە مەلیـک مەنسـووڕ میـرزای کـوڕی فەتحعـەلی شـای قاجـار بـوو و دایکـی لـە ئەفشـارەکانی ورمـێ بـوو، کـە چڵیسـانە، لـە ڕێگـەری سـەرکار و دەسـتوپێوەندە گەندەڵـەکانی، زۆر لـە موڵکـی ناوچـەکانی شـنۆ و مەرگـەوەڕی بـە زۆری زۆردار کردبـوون بـە پاوانـە میـر بـۆ خـۆی و خـاڵ و خزمـانی.

میرنشـینەکانی کوردسـتان بـە کەوتنـی بۆتـان ١٨٥٠ بـە یەکجـاری لێکهەڵوەشـانەوە، مەرگـەوەڕ و قـەڵای بێنـار دوا شـوێن و میـر سـوڵتانی بێنـاری دوا سـەرکردەی کـورد بـوو کـە نەهاتبـووە ژێـر بـاری ڕێککەوتنـی ئەرزەڕۆمـی دووەم و خـاک قەڵاکـەی سـەربەخۆ مابـووەوە. میـر سـوڵتان وەک ئەدیـب ئەلشـوعەڕا دەڵـێ: (گوێـی نەدەدایـە حوکمـی هیـچ کام لـە حاکـمان و نەدەهاتـە قـەڵای ورمـێ و ملکەچیـان نەبـوو) و حاکـمانی ورمێـش دەسـەڵاتیان بەسـەر بێنـار ڕانەدەگەیشـت، بۆیـە عەسـکەرخانی سـەرتیپیان ڕاسـپارد میـر سـوڵتانی بێنـار بانگهێشـتی لای خـۆی بـکات و فەرمـانی ڕادەسـتکردنی قـەڵای پـێ بگەیـنێ تـا بکرێتـە بنکـەی سـەربازی یـان خاپـوور بکرێـت. میـر سـوڵتان دلێرانـە چـووە دیـداری عەسـکەرخان و ئەویـش نیـاز و فەرمـانی حاکـمانی ورمـێ و تەورێـزی پـێ ڕاگەیانـد. میـر سـوڵتان بـۆ ڕاوێژکـردن لەگـەڵ ماقـوڵانی بێنـار و دزێـی مەرگـەوەڕ گەڕایـەوە بێنـار. فەرمانەکـەی عەجـەم لای قبوڵکـرا و نەبـوو، وەڵامـی نـارد کـە ئـەو لـە ڕەعیـەتی دەوڵـەتی عوسـمانییە و ناهێتـە ژێـر بـاری فەرمانـەکانی دەوڵـەتی قاجـار. ئـەم وەڵامـە چـاوەڕوان نەکـراوەی میـر سـوڵتان، شـازادە و حوکمڕانـانی ورمێـی تاسـاند. بـەڵام لەنێـو خەڵکـی ناوچەکـە جێـی خۆشـحاڵی بـوو و دەنگـی دایـەوە و بەردەسـۆر و مەرگەوەڕیـش بـە شـوێن هەڵوێسـتی میـر کەوتـن.

زۆری نەخایانـد شـازادە بـە لەشـکرێکی گـەورەی سـەرباز و تۆپخانـە لـە ورمـێ بەڕێکـەوت بـەرەو قـەڵای بەرانـدێـز، کـە گەیشـتنە تەرگـەوەڕ (پـەرەو خـان)ی بەردەسـۆری بـە بیانـووی پشـتگیری لـە میـر سـوڵتان دەستبەسـەری کـرد و بـە کـۆت و زنجیـرەوە ناردیـە زینـدانی ورمـێ و قەڵاکـەی خاپـوور کـرد. کـە هاتنـە مەرگـەوەڕ هێـز و لەشـکر لـە نزیـک گونـدی دەزگر وسـتان و تـاوڵ و خێـوەتی لەشـکرگەی لـێ هەڵـدا. هێـزی قەرەپەپـاغ و شـکاکیش گەیشـتنە هانـای شـازادە و قشـوونێکی سـێ چـوار هـەزار سـەرباز دەشـت و چیـای مەرگـەوەڕی داگـرت. ئەدیبولشـوعەڕا لـە بـارەی بێنـار دەنووسـێ: قـەڵای بێنـار یەکێـک لـە قـەڵا سـەیر و بـەرزەکانی سـەر بـە ورمێیـە و بەشـانی قیبلـەدا کەوتووەتـە سـەری ئەوسـەری مەرگـەوەڕ و لەگـەڵ (ناوچیـا)ی

خاکی عوسمانی فرسەخێک دووره و لە کۆنەوە مڵکی باب و باپیری میر سوڵتانی بێنارییە. میر سوڵتان لە تۆرەمەی ئەمیرخانی برادۆستی بناغە دانەری قەڵای دمدمە.

عەسکەرخانی سەرتیب، سەرلەشکری ورمێ، یەکێک لە پیاوانی خۆی بە ناوی محەمەد سوڵتانی خەلەجی لەگەڵ دەستە سەربازێک ناردە قەڵای بێنار و داوای لە میر سوڵتان کرد دووبارە بێت بۆ دانوستان. میر، نەبادا عەجەم بڵێن دەترسێ و نایەت، دەستە سەربازەکەی بە بارمتە لە قەڵا جێهێشت و ئازایانە بەرەو لەشکرگە بەڕێکەوت بێ گوێدانە ئامۆژگاری خزم و کەسی کە پێیان گوت نەچی تەڵەیە و دەکوژرێی. میر سوڵتان لە بەدنیازی عەجەم غافڵ نەبوو و سەربردەی بێبەختی و نامەردی سەرانی عەجەمی دەزانی، بۆیە کە بەرەو دەزگر بەڕێکەوت هەر بە خۆی بوو هیچ کەس لە کوڕ و کەسانی نزیکی خۆی نەبرد..

ئەو ڕووداوانەی کە پاشتر ڕوویاندا تراژیدیایین و گێڕانەوەکانی عەجەمی ورمێ لەم بارەیەوە جیاوازن لەگەڵ گێڕانەوەی کوردەواری کە سەرزارەکی بۆمان گێردراوەتەوە. عەجەم زۆر هەوڵی داوە میر سوڵتان بەدناو بکات و عەسکەرخانی سەرتیپ بکات بە فریشتە.

کە میر سوڵتان دەگاتە نێو سەربازگەی شازادە، پاش دیدار و گفتوگۆ و گەیاندنی بیروڕای خۆی و خەڵکەکەی بە شازادەی عەجەم، پێی دەڵێن قسەی هەردوولامان بە کاغەز بەرز دەکەینەوە بۆ تەورێز تا ڕا و بۆچوونیان بزانین. بەو بیانووە لێناگەڕێن بگەڕێتەوە بێنار لە لای خۆیان وەک دەستبەسەر دەیهێڵنەوە..بێگومان چاوەڕوانیکردنی نامەی نەسرەتودەولەی فەرمانفەرما و حوکمڕانانی ئازەربێجان

جۆرێـک بـوو لـە کوشـتنی کات تـا وەرگرتنـی نامـەی ڕەزامەنـدی فەرمـی تەورێـز بـۆ پـلانی پێشـوەختەی لەناوبـردنی میـر سـوڵتان لەلایـەن شـازادەوە. کـە فەرمـانی ڕەزامەنـدی گەیشـت ئیـدی لـە نـاو سـەربازگەکە پڕوپاگەنـدەی ئەوەیـان بڵاوکـردەوە گۆیـا بارمتـەکانی نـاو قـەڵای بێنـار لەلایـەن خەڵکـی قـەڵاوە کـوژراون. ئـەم درۆیـە دۆخـی نـاو سـەربازگەکەی وروژانـد و میـر سـوڵتان کرایـە ئامانـج و لەلایـەن سـەربازەکانی عەسـکەرخانی سـەرتیپ دەوردەدرا. میـر سـوڵتان زانی بەرگـەی ئـەو هەمـوو چەکدارەی نییـە، مەردانـە و بـێ بیرکردنـەوە لـە ئاکامـەکان، وەک بـەوری شـاخان هەڵمـەت دەبـا بـەرەو لای عەسـکەرخانی سـەرتیپ و خەنجـەری دەبـانی نـووک تیـژی دمدمـی لـە سنگی پـڕ کینـەی گیـر دەکات و دڵـی ڕەشی لەتوپەت دەکات و لاشـەی خەڵتـانی خوێـن دەکات. شـازادە مەلیـک مەنسـووری کوڕی شـای عەجـەم و دەسـتوپێوەندەکەی کـە ئـەم دیمەنـە دەبینـن تـرس دایاندەگـرێ و سـامیان لـێ دەنیشـێ. میـر سـوڵتان لـە هەمـان شـوێندا شـەهید دەکرێـت. کـە هەواڵـی کـوژرانی عەسـکەرخانی سـەرتیپ دەگاتـە سـەربازان دەتۆقـن و قۆشـەن پـۆل پـۆل بـڵاوەی لێدەکـەن و بـۆ تۆڵەکردنـەوە پەلامـاری دێهاتـەکانی مەرگەوەڕیـان دا و تالانیـان کـردن. بارودۆخـی مەرگـەوەڕ و دەوروبـەری بـە هەواڵـی کوشـتنی نامەردانـەی میـر سـوڵتان بەگـی بێنـاری شـڵەژا و پشـێوییەکی گـەورەی خولقانـد. کاریگەرییەکەی دەزگاکانی حوکمڕانیـی ورمـێ و تەورێـز و تەنانـەت مووسـڵیشی گرتـەوە.

موڵکدارێتی بێنار .. سەرهەڵدانی کێشە لە نێوان ئێران و عوسمانی

لـە دوای ڕووداوە خوێناوییەکـەی دەزگـری مەرگـەوەڕ، پشـێوی ناوچـەی مەرگـەوەڕی داگرتبـوو و سـەرهەڵدانی خەڵکەکـە دژ بـە ناحـەق کـوژرانی میـر سـوڵتان لـە زیادبووندا بـوو. هەرسـێ کـوڕانی میـر سـوڵتان خـان ئـاودەل و جهانگیـر و مەحمـود بـەگ بـۆ وەدەسـتهێنانی پشـتگیری دەوڵـەتی عوسـمانی، خۆیـان گەیانـدە لای والی موسـڵ بـۆ سـکاڵا و گـەڕان بـە دوای پشـتیوانی بـە حوکمـی ئـەوەی میـر سـوڵتانی باوکیـان لـە ڕەعیـەتی عوسـمانی بـوو و ئـەو ناحەقیـەی بەرامبـەری کـراوە، پێشـێلکردنی ڕێکەوتنـەکانی نێـوان ئێـران و عوسـمانییە سـەبارەت بـە ڕەعیـەتی هـەردوولا.

والی موسـڵ، ئەحمـەد ئاغـا ناوێکـی وەک شـاند لەگـەڵ دەسـتەیێک چەکـداری نـارد بـۆ یاریـدەی کـوڕانی میـر سـوڵتان. ڕاسـپاردەی والی موسـڵ بـۆ شـاندەکە ئـەوە بـوو کـە خـاک و کەوشـەنی بێنـار کەوتووەتـە ناوچیـا (واتـە شـەمزینان) و سـەر بـە دەوڵـەتی عوسـمانییە

و دانیشـتووانی لەکۆنـەوە بـەر فەرمـانی دەوڵـەتی ڕۆم بـوون. جـا بۆیـە بـە گوێـرەی پەیـمان وڕێکەوتنـی نێـوان هـەردوو دەوڵەتەکـە، دەسـتێوەردانی کاربەدەسـتدانی دەوڵـەتی ئێـران لـەو خاکـەدا و نانـەوەی کێشـە بـۆ دانیشـتوانەکەی بـە پێچەوانـەی یاسـایە.

ئەحمـەد ئاغـا دەگاتـە ورمـێ ڕاسـپاردەی والی موسـڵ دەداتـە دەسـت ئەکبـەر میـرزای حوکمـڕان. ئەویـش چونکـە لـە زمـانی یاسـا و ڕێککەوتنـەکان حاڵـی نابێـت، پـرس و ڕا لەگـەڵ کاربەدەسـتانی سـەرەوەی خـۆی دەکات لـە تەوریـز تـا بزانـێ دەوڵـەتی قاجـار چـی دەڵێـت. میـرزا محەمەدخـانی مەجـد ئەلملـوک، کـە سـەرقەڵەمی وەزارەتی کاروبـاری دەرەوەی دەوڵـەتی قاجـار بـوو لـە تەوریـز لـە وەڵامـی نامەکـەی ئەکبـەر میـرزای حاکمـی ورمـێ کاغەزێکـی بـۆ دەنووسـێ کـە تێبینـی و ڕاسـپاردەکانی دەوڵـەتی ئێـران دەخانـەڕوو سـەبارەت بـە مامەڵەکـردن لەگـەڵ ڕووداو و لێکەوتـەکانی کوشـتنی میـر سـوڵتانی بێنـاری و ئەگـەر و ترسـی تێـوەگلانی دەوڵـەتی عوسـمانی لـە ناوچەکـەدا بـە بیانـووی پاراسـتنی ڕەعیـەت و هاووڵاتیـانی عوسـمانی و چونیـەتی هەڵسـوکەوتکردن لەگـەڵ سـەرهەڵدانی خەڵکـی بێنـار:

دەقی وەڵامەکەی سەرقەڵەمی وەزارەتی خارجییە:

"""دوێنـێ پیـاوی ئاغـا بیوکـی سـەرلق (سـەرلقی ورمـێ) هـات و نامـەی بـە نرخـی ئێـوەی هێنـا .. سـەبارەت بـە بارودۆخـی ئـەو ناوچانـە (بێنـار و مەرگەوەڕ).قسـەکانت دڵخۆشـکەرن نامـەکانی پێشـتری جەنـابی عالیتـان نیگـەرانی و دڵەڕاوکێـی نایـەوە ئەوەیـان دڵ پێـی دەگەشـێتەوە. لـەم یـەک دوو ڕۆژەدا کـە بەریـدی پایتەخـت دەڕوا ئـەم کاغـەزەی بەڕێزیشـتان دەنێرینـە خزمـەت گـەورە پیـاوانی دەسـەڵات تـا ئەوانیـش ئـەرک و تێکۆشـانی ئێـوە لـە بابـەت ڕێکوپێککـردنی کاروبـاری مەرگـەوەڕ و بێنـارەوە بـۆ ڕوون بێتـەوە و جڵـەودارانی دەوڵـەت لێـی ئـاگادار بـن. چونکـە ناوەرۆکـی نامـەکانی پێشـتریّ کـە ئێـوەی هێـژا و سـەرلق نووسـیبووتان و گەیشـتبوونە پایتەخـت، بەشـێکی لەلایـەن کاربەدەسـتانی پایەبـەرزی دەوڵـەتی مەزنـەوە وا لێکدرابـووەوە کـە حکومـەتی عوسـمانی بـە هێـز و سـوپاوە دەبێـت گەیشـتبێتە مەرگـەوەڕ و بێنـار. بۆیـە هەندێـک پشـێوی و هەڵچـوونی بـەدوای خـۆی هێنابـوو. منـی خزمەتـکار هەمـوو ئـەو کاغەزانـە دەنێـرم تـا هەمـوو گومانـەکان بڕەونـەوە. (...) هـەر چۆنیـک بـێ ئەگـەر بـەم تەگبیـرە چاکـەی ئێـوەی بەڕێـز و سـەرلق، کەریـم خانـی سـەرخێڵی ڕەوەنـد (سـوورچی) بتوانـێ بارودۆخـی مەرگـەوەڕ هێـور بکاتـەوە و شـەڕنانەوەی خەڵکـی قـەڵای بێنـار داکوژێنـێ باشـترین

ڕێچارەیە. مەزنانی دەوڵەت بە ئاشکرا نووسیویانە و فەرموویانە کە لەپێش دا بە عەقڵ و تەگبیر و ڕاوێژ و دڵدانەوە لەگەڵیان تێکەون پاشان ئەگەر نەکرا بە قوشەنی ورمێ بچنە سەریان و چمان پێویست بوو لە چەند شوێنی دیکەوە دەبێ هێز کۆبێتەوە و توخمەیان قەڵاچۆ بکرێ.

بە کورتی شێوەی هەڵسوکەوت و جوولانەوەی جەنابتان و تەگبیری چوونی کەریم خان بۆ مەرگەوەڕ و بێنار ئەگەر بە هیوای خودای گەورە بتوانێ بارودۆخەکە ڕێک بخاتەوە ئەوەندە وەبەر دڵان دەکەوێ کە هەر نەبێتەوە. ئەحمەد ئاغای شاندی پاشای موسڵ هاتە ئێرە و زۆر چاکی جواب درایەوە و بێدەنگ بوو. نامەیێکی بەڕێزتانی پێبوو ناردی و چاوم پێی کەوت عەیبێکی وای تێدا نەبوو، بەڵام چونکە ئەمجارەش دەسەڵاتدارانی دەوڵەت زۆریان ڕاسپاردووە و نووسیویانە و فەرموویانە کە نەکەن سەبارەت بە مەرگەوەڕ و بێنار لەگەڵ بەرپرسانی نێردراوی عوسمانی و ئەوانەی دژبەرن و لە مەرگەوەڕ و بێنارن، نامە بگۆڕنەوە، عەرزتان دەکەم ئەگەر هاتوو لەوەی بەولاوە کارێکی ئاوا هاتە پێش هەتا زۆر پێویست نەبی هەر بە سواڵ و جواب و ڕاسپاردەی زارەکی باشترە. ئەگەر هاتوو زانیتان هەر پێویستە بەڕێزتان تەنیا ئەوەندەتان لەسەر شانییە کە بنووسن لە فلانە خاک کە تۆ هاتوویتە وێ و دەتهەوێ ئاژاوە بنێیەوە و بیگری سەرلەبەری ملکی دەوڵەتی مەزن (ئێران)ـە و بە ئێمەی ئەسپاردووە و لەلایەن دەوڵەتەوە ئیزنمان نییە کە بۆ ساتێکیش ڕێی مانەوەی کەسانێک بدەین کە کاروباری کەوشەنی هەردووک لا دەشێوێنن. دەوڵەتی عوسمانی لە تەورێز کاربەدەست و قونسڵی داناوە. ئەگەر قسەیەکتان هەیە بڕۆنە لای ئەو با خۆی لەگەڵ کاربەدەستانی ئازەربێجان بکەوێتە گفتوگۆ.

سەبارەت بە کەسوکار و کوڕانی میر سوڵتانیش کە ئێستا لە مەڕگەوەڕن، ئەگەر بە ئەحمەد ئاغا دەخوڕن و بەپشتیوانی هێزی وی لەوێ دەجوولێنەوە و سەریان دێنن و دەبەن بفەرموو کە پێیان بڵێن ئەحمەد ئاغا چوویتە تەورێز و وەڵامی بەجێی دراوەتەوە و بە ڕێگای سابڵاغ-ڕا دەچێتەوە موسڵ دەی ئێوە کە بە گوریسێکی ڕزیو کەوتوونە چاڵ دەڵێن چی؟ بفەرموو کە لەلایەکەوە تەواو نائومێدیان بکەن و لە لایەکی ترەوە یەکجار هیوایان وەبەر بنێن بۆ نۆکەرایەتی خۆتان چەشنێک لەگەڵیان بجوولێنەوە هەتا نووسراوەیەکیان لێ وەدەست بێنن کە تێیدا خۆیان بە نۆکەر و ڕەعیەتی دەوڵەتی مەزنی

ئێران دانابێ و ئەم کارانە زۆر ڕێگا خۆشکەرن.

ئیدی بەڕێزی پایە بەرز (مەبەستی ئایی قاجارە) چونکە خۆی ئاگاداری مەبەستەکانە باشتری لێدەزانی بەڵام بەڕاستی دەبێ جەنابتان بەوردی و خێرا کارەکە ڕاپەڕێنن و نابێ هێندە بخایەنێ دەنا وەکو پەتا هەموو لایەک دەگرێتەوە. ئیتر تەواو..”””

ترسی دەسەڵاتدارانی ئێران لە تەشەسەندنی نارەزایەتییەکانی خەڵکی مەرگەوەڕ و بێنار و ئەگەری تێوەگلانی سەربازیی دەوڵەتی عوسمانی لە ڕووداوەکاندا، ئەکبەر میرزای حاکمی ورمێ دەسبەجێ لەشکری مەرگەوەڕی بە تۆپخانە و هێزەوە کشاندەوە ورمێ و بۆ هێورکردنەوەی دۆخەکە، نوێنەری خۆی گەیاندە لای کەریم خانی ڕەوەندی، کە کەسایەتییەکی دیار و بە بڕیاری ئەوسای شنۆ و ڕەواندز بوو تا بچێتە مەرگەوەڕ و هەوڵدات بە ڕێگەی چەند بەڵێنێک کوڕانی میر سوڵتانی بێناری ڕازی بکات و ئاگری ئاژاوەکان دامرکێنێت.

ئاوابوونی میر و سەرهەڵدانی شێخ

بە پووکانەوەی دەسەڵاتی میرەکان، کایەی سیاسی و کۆمەڵایەتی هەرێمەکە والابوون و دەبوایە ناو و هێزی تر بێن بە بەدیلی میرنشینەکان. ئیدی زۆری نەبرد چەند ناوێک لە شەمدینان و لە شنۆ ناسران کە دواتر کاریگەریی زۆریان لەسەر ڕووداوەکانی مەرگەوەڕدا دەبێت یەک لەوانە سەید تەهای گەورەیە و کەریم خانی سەرۆکی هۆزی ڕەوەندی سوورچی. سەید تەها بە ڕێگەی تەریقەتەوە و لە نەهری ناوچیا مورید و لایەنگری لە هەڵکشاندا بوو و دەوڵەتی عوسمانیش بە گەلێک جۆر یارمەتی دەدا بۆ ئەوەی ببێتە جێگرەوەی دیفاکتۆی دەسەڵاتی میرنشینە کوردییەکان کە بەشێکیان لەبەریەک هەڵوەشابوونەوە وەک ڕەواندز و هەندێکی دیکەش وەک میرنشینی بۆتان تا کاتی ڕێککەوتنی دووەمی ئەرزەڕۆمیش ١٨٤٧ هەر توانا و پێگەی خۆی لەدەست نەدا بوو. کەریم خانی گەورەی هۆزی سوورچی لە ورمێ و شنۆ و مەرگەوەڕ تا ڕەواندز جێگەی ڕێز بوو. ڕاولینسون لە گەشتێکی لە شنۆوە بۆ ڕەواندز بە ڕێگەی شەکیو باس لە دەسەڵاتی ڕەوەندەکان دەکات.

پەڕینەوەی شێخانی نەهری بۆ تەرگەوەڕ و مەرگەوەڕ دەگەڕێتەوە بۆ دەورانی ١٨٤٥. خاوەنی کتێبی سیاحەتنامەی حدود (١٨٤٨) دەنووسێت: لە گوندی بەردەسۆر خانەقاییەک

هەواڵنامەی کتێب

بە نێوی خانەقای شێخ تەها (لە شێخانی تەریقەتی خالدی) هەیە و کە برایەکەی (خەلیفە شێخ ساڵح) کە پلەی ئیرشادی لە ناوچەی مەرگەوەڕە و خەڵکی بەردەسۆریش موریدی ئەون. دەوڵەتی ئێرانیش ٣ گوندی مەرگەوەڕی (زیزە، ئیرئەسپ، ملەباسک)ی بە شێخ تەها بەخشیوە و دوو گوندی بە شێخ سەید ساڵحی برای بەخشیوە. خەلفین لە کتێبەکەیدا دەڵێ: شێخ شامیلی داغستانی کە دژ بە ڕوسەکان وەستابووەوە ناوودەنگی سەید تەها و هەواڵی دە هەزار موریدەکانی پێگەیشتبوو ساڵی ١٨٤٦ نامەی کۆمەکخواستنی بۆ سەید تەهای گەورە و کەریم خانی ڕەوەندی بە ڕێگەی نوێنەرەکەی خۆی دەنێرێت کە ناوی حاجی مورتەزا (حەسەن) بوو. دەوڵەتی عوسمانی هەوڵیدا هەستی ئایینی کوردان بۆ خۆی ڕابکێشێت و سوود لە تواناکانیان وەربگرێت وەک شەڕکەر دژ بە هێزەکانی ڕوسیا لە قەفقاس. شێخانی نەهری لە ماوەی جەنگی سنوورەکانی قەفقاس لەگەڵ ڕوسیادا (١٨٧٦) وەک هێزێکی شەڕکەر ڕۆڵیکی بەرچاویان هەبوو لە بەرەکانی جەنگدا.

مەرگەوەڕ و مرخی دراوسێکان

موڵک خاکی ژێر دەسەڵاتی میرنشینی برادۆست دوای شکستی دمدم، شەڕ دوای شەڕ و ساڵ دوای ساڵ بچووکتر دەبووەوە. سەرەتا ورمێ و دۆڵ و بەراندیز ئینجا شوێنەکانی تر. لە شەرەفنامەدا لە باسی ناسر بەگی برادۆست فەرمانڕەوای مەرگەوەڕ ئاماژە بە کێشەی کەوشەن و سنوور لەگەڵ هۆزی دری شەمزینان دەکات کە سەر بە زەینەل بەگی میری هەکاری و شەمزینان بوون.

کاتێکیش میرانی سۆمای برادۆست لەلایەن حاکمانی ورمێ دەسگیرکران و قەڵاکانیان تێکدران خاکە بە پیت و بەرەکەتەکەی هۆوەسن و گوندی دیکە لەلایەن لوتف عەلیخانی سەرتیپی ئەفشار زەوت کراو و ئەویش بە قۆچان و قەباڵە سەر کوڕەکانی خۆیدادا تاپۆی کرد و سەرکاریی و پاسەوانی دایە دەست شکاکان. عەباس میرزای کوڕی فەتحعەلی شای قاجار دوای دەستبەسەرداگرتنی قەڵای کونەمێش ناوچەی برادۆستی بە گوندەکانییەوە کردە موڵکی خۆی و ئەویش بەڕێوەبردنی دایە دەست ئاغەواتی شکاک و زۆربەی خەڵکە ڕەسەنەکەی بەهۆی هێرشەکانی دەوڵەتی ئێران و زوڵم و زۆریی شکاکان پەرتەوازە بوون و ناوچەکانیان جێهێشت. کە سەید تەهاش هاتە دیوی بەردەسۆر و تەرگەوەڕ دەوڵەتی ئێران چەند گوندێکی پێ بەخشی و داهاتەکانیان بۆ خزمەتی تەکیەی شێخ تەرخانکران.

ناسرەدیـن شـای قاجـار ١٨٨٠ لـە نامەیێکـی بـە دەسـخەتی خـۆی بـۆ سوپاسـالاری ئێـران گلەیـی لـە ئیقبـال ئەلدەولـەی حاکمـی ورمـێ دەکات دەڵـێ ئـەو خـۆی نەخـۆش و پەککەوتەیـە و دەسـەڵاتی ورمێـی داوەتـە دەسـت برازاکـەی و ئەویـش دۆسـتایەتی لەگـەڵ شـێخ عوبیدوڵـڵای (کـوڕی سـەید تەهـای گـەورە) هەیـە و ناوچـەکانی شـنۆ و تەرگـەوەڕ و مەرگـەوەڕ و برادۆسـت و زۆربـەی شـوێنە گرنگـەکانی سەرسـنووری ورمێـی بەکـرێ داوە بـە کوڕەکـەی شـێخ عوبێدوڵـڵا.

ئەسـکەندەر غۆریانـس لـە بـارەی پەیوەنـدی ژێـرەوەی ئیقبـال ئەلدەولـە و شـێخ محەمـەد سـدیقی کـوڕی شـێخ عوبیدوڵـڵا دەڵـێ: نازانـم ئـەو لەبـەر قازانجـی خـۆی، یـان خەڵکێکـی نادیـاری تـر، پـەرەی بـە دەسـەڵاتی شـێخ داوە و محاڵـی (شـنۆ) و (دەشـتەبێڵ) و (سـۆماو برادۆسـت) و مەرگـەوەڕی داوەتـە دەسـتی. تەنانـەت دەشـتی لاجانیـش بـە تـکای ئیقبـال ئەلدەولـە لـە سـابڵاخ (موکـری) جیاکرایـەوە و درا بـە شـێخ.

نەهری و بێنار

مانگـی ئابـی ١٨٧٨ پشـێوی ناوچـەی مەرگـەوەڕ و قـەڵای زێـوێ گرتـەوە لایەنگـران و موریـدانی نەهـری دووچـاری شـەڕ و ڕەشـەکوژی بوونـەوە. شـاهێد عەیانێـک دەنووسـێت: بەگزادەی بێنـاری بـە لەشـکرێکی گـەورەی دە هـەزار سـوار و پیـادە لـە بێنـار و زێـوە و گـردوان هاتنـە دیـوی شـنۆ بـۆ پشـتگیری شـێخ. عەجـەم ئـەم هەواڵەیـان پـێ گەیشـت قشـونی بـە سـەرکردایەتی ئیقبـال ئەلدەولـە: نـاردە سـەر سـەمەد خـانی زەرزا گونـدەکانی لـێ وێرانکـردن و ڕاوی لەشـکری مەرگـەوەڕی نـا تـا نـاو زێـوە و پـووش و پـاوان و عەنبـاری گەنمـی لـێ سـووتاندن و ئینجـا لەشـکری کـوردانی لـە دزێ و زێـوە بـەرەو بێنـار دەرپەڕانـد.

کـە شـێخ عوبێدوڵـڵای شـەمزینی دەسـتی بـە شـۆڕش کـرد دژ بـە ئێـران ١٨٨٠، میـر عوسـمانی برادۆسـت بەسـەر قـەڵای (کونـە مێـش) ڕادەگەیشـت، میـر عەبدوڵـڵا بـەگ (کـوڕی شـێخ جانگیـری میـر سـوڵتان) لـە بێنـار و میـر سـوهراب بـەگ (زۆراب بەگ)یـش لـە قـەڵای بەردەسـۆری تەرگـەوەڕ. هاوپەیـمانی سـەرەکیی شـێخ بـوون. شـێخ عەبدولقـادری کـوڕە بچوکـەکەی شـێخ عوبێدوڵـڵا بـە ڕێگـەی سـەرانی زەرزاوە پەیوەنـدی بـە فەقـێ یوسـفی گـەورەی هـۆزی ڕەوەنـدی سـوورچی دەکات لـە کوێسـتانەکانی کێلەشـین.

مەحمـوود بەگـی کـوڕی میـر سـوڵتان بەگـی برادۆسـتیش لـە مەرگـەوەڕەوە بـە نزیکـەی سـێ هـەزار سـوارە و پیـادە و تفەنگچیـانی دەشـتی تەرگـەوەڕ و بەردەسـۆر کۆکـردەوە و لەگـەڵ

هەواڵنامەی کتێب

نورولّلای دەشتی (کە خاڵی شێخ عەبدولقادرە) چوونە ناو لەشکری شێخ لە سندووسێ بەرەو سابڵاخ بەڕێکەوتن. بەڵام شۆرشەکە زۆری نەخایاند و کۆتایی هات، بووە مایەی ماڵوێرانییێکی گەورە بە تایبەت بۆ مەرگەوەڕ و هەڵاتن و چۆلبوونی و سووتانی ئاواییەکان و دواتریش جێگیربوونی تیرەکانی هۆزی هەرکی لە زۆربەی گوندەکانی ناوچەکە. هەرکی زۆربەیان موریدی شێخانی نەهری بوون لە شەمزینان هەر لەگەڵ باڵادەستبوونی ئەودا ڕژانە نێو گوندەکانی ناوچەکە و تییدا نیشتەجێ بوون. بەشێک لەو هۆزە لەگەڵ بێنارییەکان لە کێشە و شەڕ دابوون بە تایبەت کیشە و هەرای سیدان لەگەڵ عەبدوڵڵا بەگی بێناری (کوڕی جهانگیری کوڕی میر سوڵتان) لەسەر پاوان و موڵکی گوندەکانی مەرگەوەڕ و گەلی بێنار.

مەرگەوەڕ لە زوومی حاکمی نوێی ورمێدا-عەلی خانی والی

دوای ڕووداوەکانی ١٨٨٠ عەلی خانی والی کرایە حاکمی ورمێ. لە ساڵی ١٨٨٧ لە گوندی جێرمێی تەرگەوەڕ حەسۆ ناوێک لەو دیوی هێرشی هێنابووە سەر ناوچەکە و عەلیخان والی بۆ دەرکردنی حەسۆ و سەرکوتکردنی ئاژاوەکەی هێزیکی گەورەی نارده گوندەکە. لەم شەڕەدا مەحموود بەگی بێناری و ئەمیر خانی زەرزا بەشدار بوون. عەلی خانی والی لەکاتی دەستبەکاربوونی لە ورمێ بە کامێراکە خۆی وێنەی ناوچەکانی مەرگەوەڕ و شنۆ و قتووری گرتووە کە لە ڕووی ئەرشیفەوە گەنجینەی گرانبەهان.

دووەم لێژنەی دانانی سنوور ١٩١٢-١٩١٤

پشتبەستن بە ڕێککەوتننامەی دووەمی ئەرزەڕۆم، کۆمسیۆنێکی چوارقۆڵی لە ساڵانی نێوان ١٨٤٨ تا ١٨٥٣ دەستبەکار بوو، زۆر لە کێشەکانی سنووری نێوان هەردوو دەوڵەتی بنبڕ کرد و هێڵەکانی کەوشەنی دەسەڵاتی هەردوو زلهیزی مێملی زەقتر و تۆکمەتر کرد و خاکی کوردستان و ماڵی کوردانی بێرەحمانەتر لەتکرد. کوێستان و گەرمیانی هەزار ساڵەی ڕەوەندانی قەتیسی نێو سنوورە نوێیەکان کرد. بەشێکی کارەکانی سنووردانان لە لێژنەی یەکەم تەواو نەکران و هەوڵدرا لە لێژنەی دووەمدا تەواو بکرێن دووبارە بە پشتبەستن بە ڕێککەوتنی ساڵی ١٨٤٧ لەو لێژنەیەشدا کە دوای کۆبوونەوەی تاران ١٩١١ ڕوسیا و ئینگلیز ڕۆڵی ناوەندگیریان هەبوو و هەردوو دەوڵەتی ئێران و عوسمانیان هاندا بۆ ڕێککەوتن لەسەر خاڵە هەڵپەسێراوەکان بەڵام بە بەرپابوونی جەنگی گەورە لە هاوینی

١٩١٤و تیوەگلانی ڕوسیا و دەوڵەتی عوسمانی لەم جەنگەدا بەشێک لە خاڵەکانی هەڵگیران تا لە پەیمانی لۆزان ١٩٢١ ڕەزامەندیان لەسەردرا.

جێی سەرنجە کە لێژنەکە لە ڕۆژی ئاب کە دەگاتە ناوچەی مەرگەوەڕ بۆ دانانی کێل و نیشانەکانی سەر سنوور، هەواڵی دەسپێکردنی جەنگی گەورە وەک برووسک بەرگوێی ئەندامانی لێژنەکە دەکەوێ و کاری چەقاندنی کێلە و نیشانەکان لە خاڵی ١٢٥ بە دیوی ڕۆژئاوای بێنار وەستێنرا و لێژنەکە بەرەو تەرگەوەڕ و سۆما بەڕێکەوتن. ئەندامانی هەردوو لایەنی ئێرانی و عوسمانی خۆشخاڵ بوون بەم هەواڵی بەرپاوونی جەنگ و تیوەگلانی ڕوسیا بەڵام کە زانیان بەریتانیاش هاتووەتە ناو جەنگەکە خەم دایگرتن,

یەک لە وێنە مێژووییەکانی کە بە کامێرای ئەندامانی لێژنەکە گیراوە وێنەی مەحموود بەگی بێناری و برازاکەی عەبدوڵلا بەگی بێناری کوڕی جانگیری کوڕی میر سوڵتانی بێناری لەگەڵ چەند سەرۆک هۆزێکی هەرکی و بەگزادەی ناوچەی مەرگەوەڕ و تەرگەوەڕ (پیرۆت ئاغای هەرکی/ مەندان و کەریم خانی هەرکیز/ سیدان و سەرتیپ بەگ بەگزادەی بەردەسۆر). ئەم وێنەیە دەگەڕێتەوە بۆ ساڵانی پێش ١٩١٤ و قایمقامی قەزای (شەمزینان!) و نایبەکەی لە وێنەکەدا دوور دەکەون. شایانی گوتنە کە لێژنەی سنوور ڕۆژانی ٤ بۆ ٦ مانگ سەردانی مەرگەوەڕ و تەرگەوەڕی کرد و لەوێدا گوێبیستی بەرپابوونی جەنگی گەورەی جیهان بوون.

چەند ناودارێکی بێناریان-مەحموود بەگی بێناری برادۆستی

لە دەیەی یەکەم یان دووەمی سەدەی نۆزدەهەم بۆ سەرەتای جەنگی یەکەمی جیهان لە مەرگەوەڕدا ژیاوە. کوڕی بچووکی میر سوڵتانی بێنار بووە کاتێک باوکی بە ناحەق دەکوژێت لەگەڵ براکانی لە دژی ستەمی دەوڵەت ئێران پەنا دەبەنە بەر والی موسڵ سەر بە دەوڵەت عوسمانی بۆ دەخاڵەت و پاراستنی خەڵکی ناوچەی بێنار کە سەر بە ڕەعییەتی دەوڵەت عوسمانی بوون,

لە شۆرشی شێخ عوبێدوڵلای نەهری مەحموود بەگ بەسەر دزێی مەرگەوەڕ ڕادەگەیشت و پشتگیری شۆڕشەکە بوو . لە دەورانی ١٨٨٧ لە ئاژاوەی ڕەوندان و حەسۆ ناوێک لە گوندی جێرمێی تەرگەوەڕ مەحموود بەگ لەگەڵ زەرزا و لەشکری عەلیخانی والی ورمێ دژ بە حەسۆ وەستانەوە.

عەبدوڵڵا بەگی بێناری

کەسایەتییێکی دیار و ناوداری مەرگەوەڕ و بێنارە و ڕۆڵی هەبووە لە ڕووداوەکانی ورمێ و دەوروبەری. عەبدوڵڵا بەگ نەوەی میر سوڵتانە و کوڕی شێخ جانگیری دووەمە. کە بێجگە لە عەولا بەگ دوو کوڕی تریشی هەبوو بە ناوی ئەسکەندەرخان و نوری بەگ (نوراللە) کە لە شەڕی فەلەی تیاری کوژراوە. وەک لە بەڵگەنامەکانی شۆڕشی شێخ عوبێدوڵڵا دیارە، عەبدولا بەگ لەگەڵ مەحموود بەگی مامی لەو شۆڕشەدا بەشدار بوون و لە هەردوو قەڵای دزێی مەرگەوەڕ و قەڵای بێنار دادەنیشت. بە ڕێگەی ژنخوازییەوە خزمایەتی لەگەڵ سمایل ئاغای شکاک و هۆزی باوئۆمەری بەراندێز و عەجەمی ئەفشاردا هەبووە. بەهۆی کێشەی پاوان و زەوی ماوییێکی زۆر لەگەڵ تیرەکانی هۆزی سیدان لە شەڕ و ناکۆکیدا بووە.

کە سمکۆ مارشمۆنی کوشت و شەڕی کورد و دیانی نەستۆڕی و لەشکری ڕوس بەرپا بوو ئاگرەکە مەرگەوەڕیشی گرتەوە، ئەسکەندەرخانیی برای عەبدوڵڵا بەگ پەیوەندیی بەهێزی لەگەڵ سمکۆی شکاکدا هەبوو و لە زۆربەی شەڕەکانیدا بەشدار بوو. لەدوای شکستی یەکەمی سمکۆ عەبدوڵڵا بەگ لەلایەن دەوڵەتی ئێرانەوە دەستبەسەر دەکرێ و قەڵاکەی تێک دەدرێ و بە خێزانەوە سورگوم دەکرێت بۆ زەتگان و قەزوین و لەوێ حوکمی ئیعدامی بۆ دەردەچێت، بەڵام بەهۆی ناوەندگیری چەند کەسایەتییێکی شاری ورمێ شای قاجار عەفووی دەکات و لە ناوچەی دۆڵی خوار ورمێ، موڵکی شەیتاناوا و چەند گوندێکی تر دەکرێت و لەوێ جێگیر دەبێت.

پاش گەڕانەوەی سمکۆی شکاک لە دیوی هەکاری، دۆخەکە دووبارە بەرەو پشێوی ڕۆیی و سمکۆ دووبارە جاڕی شۆڕشی چەکداری دا لە ساڵی ١٩٢٢ تا نەمانی شای قاجار باڵادەستبوونی ڕەزا شا (بنیاتنەری دەوڵەتی پەهلەوی) درێژەی کێشا ١٩٢٦ و هەر بە دەستی هێزەکەی ڕەزا شا شۆڕشگێڕان سەرکووت دەکرێن و ناچار لەگەڵ ئەسکەنەرخانی برای و لەشکری بەزیوی سمکۆ پەنا دینێتە دیوی لۆلان و سیدەکان. کە سمکۆ لە ساڵی ١٩٣٠ بڕیاڕی گەڕانەوە دەدات بۆ ئێران عەبدوڵڵا بەگ لەگەڵی ناگەڕێتەوە کە سمکۆ لە شنۆ دەکوژرێت، عەبدوڵڵا بەگ لە گەڕانەوە بۆ زێدی خۆی بێ ئومێد دەبێ، لە ساڵانی دەوری ١٩٤٠ هەر لە سیدەکان سەردەنێتەوە و بە مردنی ئەو کۆتایی بە شەجەرەی میرانی

مەرگـەوەڕ دێـت.

لـە لاوکێکـی کـوردەواری دەشـتی گۆرانـەتی بـاس لـە شـەڕی دەسـتەویەخەی عـەوڵا (عەبدوڵا)بـەگ و بـراکانی ئەسـکەندەرخان و نـوری بـەگ دەکات لـە قـەڵای دزێـی مەرگـەوەڕ دژ بـە هێـرشی فەلـەی هـەکاری (نەسـتۆری) پـاش کـوژرانی مارشـەمۆنی سـەرکردە و ڕابـەری ئاینـی نەسـتۆریان (ئاسـووریان) لـە سـاڵی ١٩١٦لـە کۆنەشـار (دیلـمان)ی سەڵماسـێ بـە دەسـتی سـمکۆی شـکاک:

میر پەنجی کوردان

لێ لێ یێ لێ لێ یێ

ئای لێ لێ میر پەنجۆ

ئەوە ناچمە قەڵاتی دزێ دەشتێ مەرگەوەڕێ

ئەوە لێ برا من گۆتی ب چار دەرگەیە

عەسکەرێ ئەفلاتونویان و ئەبوستێران

بەرێ سپێدێ گۆ ل مە گرتن چار دەورەیە

ئیرۆ شاهد و شهودێ میرپەنجێ کوردان گەلەک هەنە

ب سێ دەنگان گاز دکردێ: نووری برا ئەسکەندەرخان

عەوڵا بەگی بێناری

جارێ تەخسیری بە کوشتنێ ئەفلاتونویان و ئەبوستێران نەکەن

شەڕەک د قەوما سەلماس و دیلەمانێ

سەر دەشتێ مەرگەوەڕێ بەر قەڵاتێ دزێ ئەمێ

تەشبیهات بکەین ی شەڕێ چەناقەلعەو ئەدرنەیە

ئەرێ دەنایێ میرێ من نایێ ئاغایێ من نایێ

جارێ تەخسیرێ بە کوشتنێ مێران نەکەن

دا میر پەنجێ میرێ کوردان مشورێ خۆرا بکات وێ غەزایێ

ئەسکەندەر خانی برادۆست

بـرای عەبدوڵـلا بەگـی بێنـار و سـەرکردە لـە شـۆڕشی سـمکۆی شـکاک کـە لـە زۆر لـە

شـەڕەکانی لـە دژی دەوڵـەتی قاجـار بەشـدار بـوو نەخاسـمە لـە شـەڕی دژ بـە خالۆقوربـانی هەرسـینی یـەک لـە نـاودارانی شـۆڕشی جەنگـەڵ، لـە نزیـک بـۆکان سـاڵی ١٩٢١ کـە بـووە هـۆی کـوژرانی خاڵۆقوربـان. دوای شکسـتی شۆڕشـەکە ١٩٢٦ وێـڕای براکـەی و سـمکۆی شـکاک پەنـا دێنێتـە دیـوی سـیدەکان و ناگەڕێتـەوە زێـدی باوباپیـرانی لـە تەرگـەوەڕ هـەر لەوێـش کۆچـی دوایـی دەکات و گۆڕەکـەی لـە گونـدی هەسـنانە.

سەرچاوە و پەراوێزەکان:

* میـرزا ڕەشـید ادیـب الشـعراء ، مێـژووی ئەفشـار، (وەرگێـڕانی سـەلاحەدین ئاشـتی- چاپـی ٢٠٠٨)

* پویز راد، ایل زرزا ، چاپی ٢٠٢٤

* شەڕەفخانی بدلیسی، شەڕەفنامە، وەرگێڕانی لە فارسییەوە: هەژار.

* دکتور نەجاتی عەبدوڵلا ، کوردستان و کێشەی سنووری ئێرانی – عوسمانی (١٦٢٩-١٨٤٧)

* خورشید پاشا، سیاحەتنامەی حدوود، وەرگێڕانی: مەحمود هۆمەر باوزی، ٢٠١٩.

* سایتی کتێبخانەی هارڤارد. ئەلبومی وێنەکانی عەلیخان والی قاجار.

* شـۆڕشی شـێخ عوبێدوڵـلای نەهـری١٨٨٠ لـە بەڵگەنامـەکانی وەزارەتی کاروبـاری دەرەوەی ئێـران. وەرگێـڕانی لـە فارسـییەوە: محەمـەد حەمـە باقـی، ٢٠٠٧

* یاسین حەسەن گۆران، لاوک و سترانی کوردەواری (ناوچەی گۆران کۆکراوەتەوە)، ١٩٩٧

* عەبدووڵا غەفور (دکتور)، فەرهەنگی جوگرافیایی کوردستان. ٢٠٠٢

* ن . ئـ. خەلفین، خەبات لە ڕێی کوردستاندا ، وەرگێڕان لە رووسیەوە جەلال تەقی.

نامەیەك

لەدوای ڕەشەبای ئەنفالەوە

ئامانج شاکەڵی

ناوەڕاستی هاوینی ١٩٨٨، هێشتا ڕەشەبای ئەنفال دانەمرکابووەوە، کە نامەی نووسەر و بیریاری گەورەی عەرەبی عێراقی، مامۆستا هادی عەلەوی١٩٣٢-١٩٩٨ «براءة الى اطفال کوردستان»مان پێ گەیشت، نامەکە، سەراپا هەستێکی مرۆڤانەی پاکژی لێ دەچۆڕا.

ئێمەی پێشمەرگە، کە بۆ یەکەمجار دەنگی ڕاستگۆ و ئازایانەی نووسەرێکی عەرەبمان دەبیست بەو شێوەیە لەگەڵ ژان و زامی کورددا هاوخەم بێت، لە دوورەوە سڵاومان بۆ ئەو کەڵە پیاوە، ئازا و بەشەرەفە دەنارد.

نامەکەم بە زمانی کوردی و بە ناونیشانی «گەردن ئازایی لە منداڵانی کوردستان» تەرجومە کرد و لە ڕۆژنامەی «ڕێگای ئازادی» ئۆرگانی ناوەندیی (حزبی سۆسیالیستی کوردستان)دا بڵاو کرایەوە. بەداخەوە نە ژمارەی ڕۆژنامەکە و نە ڕەشنووسی نووسینەکەم لا نەماوە.

هەواڵنامەی کتێب

دمشق ٢٢/١٢/١٩٩٠

عزيزي آماج
تحية طيبة
وشكراً على رسالتك التي كنت انتظرها منذ وقت بعيد. لقد انزعجت
كثيراً لما فوجئت بسفرك من دمشق قبل ان تلتقي لاجراء الحوار الذي
اقترحته عليك. ومما زاد في انزعاجي ان الاخ عدنان اوحى إليَّ بانك غير
موافق على الحوار. ولا ادري ما الذي جاء بهذا [illegible]. لماذا اعتقدت انني اقحم
لجنة سياسية معينة وأحدد تصرفاتي بموجب هذه اللجنة؟ انني اعتز بانتمائي
[illegible] الوطنية الخالصة واتعاون مع جميع القوى الوطنية المعارضة لحكم العصابة
في بغداد. ولا [illegible] لحزب دون آخر [illegible] بالطبع الى الاحزاب
الثورية والديمقراطية واتعاون معها في حدود استقلاليتي الشخصية.

اعجبتني رسالتك. وقد اقتطفت منها مقطعاً طويلاً سانشره
في جريدة [illegible] [illegible] ردّاً على [illegible] الذين [illegible]
اوربا من [illegible] انتماءهم الى الحزب وتجردهم من [illegible]
انهم حصلوا على المعيشة [illegible].

آمل ان تواصل الكتابة ولا تخضع لليأس. [illegible]
[illegible] وتراجع [illegible]
الوطنية [illegible] الكتاب [illegible]
والمبتذلة.
هل تراسل الاخ عادل مراد؟ منذ مدة لم اتلق منه شيئاً. كتبت له
رسالة [illegible] ولم استلم رد. [illegible] ارجو ان
تبلغه [illegible] اذا كتبت له.
مع تمنياتي الاخوية ورجائي باستمرار المراسلة

هادي

بەهاری ساڵی دواتر، بە نیازی چوونە ئەوروپا ڕێم کەوتە دیمەشق و لەوێ، لە ئەپارتمانەکەی کاک عەدنان موفتی، تا کاتی سەفەرەکەم، مامەوە. دەمزانی مامۆستا هادیش لە دیمەشقە و زۆریش حەزم دەکرد بە دیداری شاد بم. کاک عەدنان، ماڵی ئاوا بێت، تەلەفۆنی بۆ مامۆستا کرد و بۆ چاخواردنەوەیەک بانگهێشتی کرد. پاشنیوەڕۆیەک، لە دەرگە درا، کە دەرگەکەم کردەوە پیاوێکی کورتەباڵای وردیلە، جانتایەک بە دەستەوە، بە ئارامیی گوتی:

- سڵاو، من هادی عەلەویم!

هادی عەلەوی، کەسایەتییەکی دڵناسک و هەستیار،

کاک عەدنان، ماڵی ئاوا بێت، تەلەفۆنی بۆ مامۆستا کرد و بۆ چاخواردنەوەیەک بانگهێشتی کرد. پاشنیوەڕۆیەک، لە دەرگە درا، کە دەرگەکەم کردەوە پیاویکی کورتەباڵای وردیلە، جانتایەک بە دەستەوە، بە ئارامیی گوتی:
- سڵاو، من هادی عەلەویم!

ڕووناکبیرێکی گەورە، سۆفییەکی خاکەڕا و نووسەرێکی ئازا و هۆشیار و خاوەن هەڵوێست بوو. هەر لەبەر ڕاستگۆیی و نەچوونە ژێرباری منەتی ئەم و ئەو، ساڵێک دواتر، ناچار، دیمەشقی بەجێ هێشت و ماوەیەک لە قوبرس و پاشان لە ئەورووپا نیشتەجێ بوو.

لە ماوەی مانەوەم لە دیمەشق، چەندان جار لەگەڵ مامۆستا عەلەویدا یەکترمان دەبینی. سەرەڕای جیاوازیی تەمەن و شارەزایی و توانای نیوانمان، مامۆستا وەک هاوڕێیەکی دڵسۆز و بەوەفا، هەڵسوکەوتی لەگەڵمدا دەکرد. سادەیی و گەورەیی ئەو پیاوە سنووری نەبوو، لە ناخەوە بڕوای تەواوی بە گشت مافەکانی نەتەوەی کورد هەبوو، بە گریانەوە گوێی لە بەسەرهاتەکانی ئەنفال و تاوانەکانی سوپاکەی سەدام دەگرت کە لەسەر داوای خۆی، بۆم دەگێڕانەوە.

وا دەزانم، هادی عەلەوی تاکە ڕووناکبیرێکی عەرەب بوو کە بڕوای بە سەربەخۆیی بێمەرجی کوردستان بوو.

کە زانی کورتە ڕۆمانێکم بۆ منداڵان دەربارەی کارەساتی ئەنفال نووسیوە، بە گەرمیی داوای کرد تەرجوومەی عەرەبی بکرێت و ئەو ئامادەیە سەرپەرشتیی زمانەوانی چاپکردنی بکات.

وا دەزانم، هادی عەلەوی تاکە ڕووناکبیرێکی عەرەب بوو کە بڕوای بە سەربەخۆیی بێمەرجی کوردستان بوو. کە زانی کورتە ڕۆمانێکم بۆ منداڵان دەربارەی کارەساتی ئەنفال نووسیوە، بە گەرمیی داوای کرد تەرجوومەی عەرەبی بکرێت و ئەو ئامادەیە سەرپەرشتیی زمانەوانی چاپکردنی بکات.

بڕیار بوو، چاوپێکەوتنێکی هەمەلایەنەی لەگەڵدا ساز بکەم، بە داخەوە لەبەر سەفەرەکەم نەکرا و لەوەش ناخۆشتر، ڕێک نەکەوت دووعاخوازیی لە مامۆستا بکەم. پرۆژەی تەرجوومە و چاپکردنی کورتە ڕۆمانەکەشم، نەکرا.. پاش ئەوەی گەیشتمە بەلجیکا، بە نامە پەیوەندیمان بەردەوام بوو، تا کۆچی دوایی مامۆستا هادی عەلەوی، پێنج یان شەش نامەیم پێ گەیشت، بە داخەوە تەنها

سـێ دانەیانـم لا مـاوە.

ئـەم نامەیـەی مامۆسـتا هـادی عەلـەوی، وەک وەفایەک و یادێک لەو دۆسـتە ڕاسـتەقینەیەی گەلەکەمـان و هاوخەمی کۆسـتەکانمان، بـڵاو دەکەمەوە.

دیمەشق ١٩٩٠/٣/٢٣

ئازیزم ئامانج

سڵاو و سـوپاس بـۆ نامەکـەت کـە لەمێـژە چاوەڕێـم دەکـرد، زۆریشـم لا ناخـۆش بـوو کـە ئاگـەداری سـەفەرەکەت نەبـووم تاوەکـوو ئـەو گفتوگۆیـەی کـە پێشـنیازت کردبـوو، بکەیـن. لـەوەی کاک عەدنانیـش وای حاڵیـی کردبوویـت کـە مـن ئامـادە نیـم گفتوگۆکـەت لەگـەڵ بکـەم ، هێنـدەی تـر بێزارمـی کـرد. نازانـم بـۆ وا بیـری کردووەتـەوە؟ ڕەنگـە وابزانێـت مـن ملکەچـی لایەنێکـی سیاسـیی دیاریکـراوم و هەڵسـوکەوتەکانم بـە گوێـرەی ئـارەزووی ئـەو لایەنـە دادەڕێـژم! مـن لەسـەر بنەمـای بیـر و بۆچوونـی نیشـتمانیی پاکژمـەوە دادەڕێـژم و هاوکاریـی لەگـەڵ هەمـوو هێـزە بەرهەڵسـتکارەکانی دژ بـە چەتـەکان بەغـدا، دەکـەم و هیـچ حزبێـک بەسـەر ئـەوی تـردا پەسـەند ناکـەم، هەرچەنـد مـن زیاتـر هـەواداری حزبـە شۆڕشـگێڕە دیموکراتەکانـم و لـە سـنووری ئازادیـی شەخسـی خۆمـدا هاوکارییـان دەکـەم.

نامەکەتـم بـەدڵ بـوو، بەشـێکی زۆرم لـێ هەڵبـژارد و لـە ڕۆژنامـەی (الغـد الديمقراطـي) دا بـڵاوی دەکەمـەوە. ئەمـەش وەڵامێکـە بـۆ زۆرینـەی ئـەو پەنابـەرە عێراقییانـەی لەگـەڵ گەیشـتنیان بـە ئەوروپـا و وەدەسـتهێنانی بژێویـی خۆڕایـی، بێشـەرمانە واز لـە ناسـنامەی خۆیـان دێنـن و خۆیـان بـە فەرهەنگـی ڕۆژاواییـەوە هەڵدەواسـن.

هیـوادارم لـە نووسـین بـەردەوام بیـت و ملکەچـی بێهوایـی نەبیـت. ئـەم سـەردەمەی ئێسـتا وا دەخوازێـت نووسـەران زیاتـر چـالاک بـن، بـە تایبـەت چونکـە زۆرینـەی سیاسـییەکان ئیفلاسـیان کـردووە و بزوتنـەوەی نیشـتمانی پاشەکشـەی کـردووە، بۆیـە دەبـێ نووسـەران ئـەو بۆشـاییە پـڕ بکەنـەوە تاوەکـو خەڵکەکـە تووشـی بێهوایـی و سەرلێشـیوان نەبـن.

ئـەرێ پەیوەندیـت لەگـەڵ کاک عـادل مـوراد هەیـە؟ ماوەیەکـە هیـچ هەواڵێکیـم پـێ نەگەیشـتووە، نامەیەکـم بـە ناونیشـانە کۆنەکـەی بـۆ نـارد، بـەڵام وەڵامـی نەدامـەوە. تکایـە ئەگـەر نامـەت بـۆ نووسـی، لـەوە ئاگـەداری بکـە.

لەگەڵ هیوا و تکای برایانەم کە بەردەوام نامەم بۆ بنووسیت.

هادی

کۆنگرەی نەتەوەیی کوردستان کەیی و چۆن دامەزرا

یووسف مەنتك

د. نووری تاڵەبانی

وەلید جومبلات

شێخ عزەدین حوسێنی

یەشار قایە

کۆنگرەی نەتەوەی کوردستان (کەنەکە) لە ٢٤ی ئاداری ساڵی١٩٩٩دا لە ئامستردام - هۆڵەندا بە ئامادەبوونی ٧٠٠ نوێنەر و میوانانی کوردستانی و بیانی دامەزراندنی ڕاگەیەنرا. کەنەکە بۆ ئەوەی یەکێتی ئەخلاقی و مافەکانی نەتەوەی کورد بە دی بهێنێت دامەزرێنرا، دابەشبوونی کوردستانی لە نێوان چوار دەوڵەتدا پشتگوێ نەخست.

بۆ چارەسەرکردنی دووبەرەکی و ناکۆکی نێوان لایەنە سیاسییە کوردییەکان؛ پەرەپێدانی پێوەرەکانی یەکگرتن و ستراتیژییەکی یەکگرتوو لەناو دەوڵەتانی ئێستادا؛ بۆ چارەسەری دیموکراتیک، بۆ پرسی کورد و لەسەر ئاستی نێونەتەوەیی و نانێونەتەوەیی بۆ پێشخستنی مافی چارەی خۆنووسینی گەلی کوردستان تێکۆشان بەڕێوەدەبات. ئەم دامەزراوەیە پەرلەمانی دیاسپۆرایە بۆ گەلی کورد لە هەر چوار پارچەی کوردستان، خاوەنی دوو سەرۆکە واتا بە شێوەی هاوسەرۆکی بەڕێوە دەبرێت کە یەکێکیان ژن و یەکێکیان پیاوە. کەنەکە باوەڕی وایە هەموو خەڵکی کوردستان بە سەرجەم جڤاکەکان وەکو هەموو گەلانی تری جیهان مافی خۆیەتی مافی چارەی خۆنووسینی خۆی دیاری بکات، هەروەها باوەڕی وایە بەڕێگای دیموکراسی هەروەک لە بەرنامەی ئەو دامەزراوەیە دیاریکراوە،

پاراستنی ستراتیژی بە ئاشتی و هاوکاری و ڕێکخستنی کورد بە ڕێگای دیموکراسی بخەنە نێو بەرنامەکانی خۆیان لە تورکیا و ئێران و عێراق و سوریا.

بەیاننامەی ڕۆژنامەوانی کۆنگرەی نەتەوەیی کوردستان، لەکاتی دامەزراندنی کۆنگرەی نەتەوەیی کوردستان، ٢٤ی ئایاری ١٩٩٩، ئەمستردام:

کۆنگرە نەتەوەیی کوردستان

هێزەکانی داگیرکەران و دەرەکی وایکردووە دەستکاری و دەستوەردان لە کێشە ناوخۆییەکانی کورد بکەن و ئەو دابەشبوونانە بەردەوام بن کە دەبێتە هۆی ئەم جۆرە ململانێیانە.

کوردستان بەسەر چوار بەشدا دابەشکراوە لە نێوان ئێران، عێراق، سوریا و تورکیا. هەروەها لە ئەنجامی کۆچی بەرفراوانی کورد بۆ هەموو بەشەکانی جیهان، ڕەوەندێکی کوردی هەیە.

ئێمە ماوەیەکی زۆرە کار لەسەر پرۆژەی کۆنگرەی نەتەوەیی دەکەین بەمەبەستی چارەسەرکردنی گرنگترین پێداویستییە هاوبەشەکانی نەتەوەی کورد. خواستی سەرسەختی کارکردن بە یەکگرتوویی، خواستێکی نوێ نییە بۆ کورد. لە ئەنجامی هەوڵ و دەستپێشخەرییە بەرفراوانەکاندایە، ئێستا لە ئەنجامێکی سەرکەوتوو نزیک دەبینەوە لە پێکهێنانی کۆنگرەی نەتەوەیی کوردستان. بۆ چەندین سەدە کورد ویستی شەراکەتی و یەکڕیزی لەو جۆرە بەدەست بهێنین کە لە ئەنجامی کارەکانماندا پێشبینی دەکەین.

ئەم هەنگاوە کۆتاییە لە دروستکردنی کۆنگرەی نەتەوەیی کوردستان بەرهەمی کۆتایی نزیکەی چوار ساڵ پلاندانانی بەرفراوان و بێوچان کاری بەردەوامە. لە ناوەڕاستی ساڵی ١٩٩٥ وەک دەستپێشخەری بەشێک لە حزب و ڕێکخراو و تاکەکانی کوردستان، کۆمیتەی دیالۆگ بۆ کارکردن لەسەر دامەزراندنی کۆنگرەی نەتەوەیی پێکهێنرا. لە ماوەیەکی کورتدا نوێنەری زۆرینەی ڕێکخراو و لایەنەکان پەیوەست بوون بەو کۆمیتە و لە ئەنجامدا بووە هۆی فراوانبوونی گەورەی ئەم ئۆرگانە. کۆمیتەی دیالۆگ لەگەڵ سەرجەم لایەن و ڕێکخراو و گروپ و کۆمەڵەکانی ناوەوە و دەرەوەی کوردستان کۆبووەتەوە.

دیمەنێك لە یەكەم كۆنگرەی نەتەوەیی كوردستان

لـە ١٤ی كانونـی یەكەمـی سـاڵی ١٩٩٧ بـە بەشـداری سـەرجەم نوێنـەری حـزب و ڕێكخـراوە سیاسـییەكان لەگـەڵ كەسـانی ناسراو و ڕێـزدار لـە كوردسـتان، لێژنـەی ئامـادەكاری كۆنگـرەی نەتەوەیـی لـە ٢٩ ئەنـدام پێكهێـنرا. بـە بەشـداری بەرفـراوان، لێژنـەی ئامـادەكاری پلانێكـی سیسـتماتیكی و لێكۆڵینەوەیەكـی ورد و بەرفراوانـی لـە هەمـوو بەشـەكانی كوردسـتان و هەروەهـا پەیوەندییـە نێودەوڵەتییـەكان كـردووە. لـە كاركـردن لەسـەر پرۆسـەی پێكهێنانـی لێژنـەی ئامـادەكاری، لێژنـەی دیالـۆگ بەچـڕی كاریـان كـرد بـۆ دروسـتكردنی ڕوانگەیەكـی یەكگرتـووی كۆمەڵایەتـی و سیاسـی و ئایینـی. بـۆ گەیشـتن بـەو ئامانجـە دیـداری لەگـەڵ نوێنـەران و تاكەكانـی هەمـوو بەشـێك و پـارت ڕێكخـراوی سیاسـی كەوتـووە. بـەم شـێوەیە گەورەتریـن بەشـداریی دروسـت بـووە.

بەتایبەتـی و بـەو پێیـەی كوردسـتان كۆمەڵگەیەكـی فـرە ئایینییـە، گرنگییەكـی زۆر بـە نوێنەرایەتـی بـۆ ئایینـە ئایینییـەكان دراوە كـە دوو گروپـی گـەورەی (عەلـەوی و سـوننە)، ئێزیـدی، لەگـەڵ هەمـوو گروپـە ئایینییەكانـی دیكەشـدا. هەوڵـی تایبـەت دراوە بـۆ ئـەوەی نوێنەرایەتـی بدرێـت بـە هـەر یەكێـك لـە گەلـە كۆنەكانـی كوردسـتان كـە لـە ژیانـدا مـاون، ئەویـش گەلـی ئاسۆری-سـوریانی (ئاشـووری). كۆنگـرەی نەتەوەیـی بەگوێـرەی بنەماكانـی

دیموکراسـی فرەیـی دادەمەزرێـت.

ئامانجـی کۆنگـرەی نەتەوەیـی نوێنەرایەتـی کورد بە گشـتی و دانوسـتاندن و چارەسـەرکردنی ناکۆکـی نێـوان لایـەن و فراکسـیۆنە کوردییـەکان و پەرەپێـدان و پاراسـتن و لێکتێگەیشـتن و ڕێزگرتنـە لـە نێـوان بیروبـاوەڕی ئایینـی جیـاوازدا هەروەهـا دامەزراندنـی یەکڕیـزی و تەبایـی نێـوان کـوردە. بـۆ هێنانـەوەی میسـاقی نەتـەوە یەکگرتـووەکان، «هەمـوو نەتەوەیـەک مافـی چـارەی خۆنووسـینی هەیـە» . کۆنگـرە لەسـەر بنەمـای یەکسـانی هەمـوو گەلانـی دراوسـێ دامـەزراوە، ئێمـەش چارەسـەری ئاشـتیانە و سیاسـی لـە چارەسـەرکردنی کێشـەی کـورد بەرەوپێـش دەبەیـن.

کۆنگـرەی نەتەوەییـی کوردسـتان (کەنەکـە) بـە شـێوەی هاوسـەرۆکایەتی بەڕێوەدەبرێـت و دوو هاوسـەرۆک، ژنێـک و پیاوێـک، کـە بـۆ مـاوەی دوو سـاڵ لـە کۆنگـرەی گشـتی هەڵدەبژێردرێـن، لەگـەڵ هەڵبژاردنـی کۆنسـەی بەڕێوەبـردن.

لێژنـەی ئامادەکاریـی کۆنگـرەی نەتەوەیـی کوردسـتان لـە ١٤ی کانونـی یەکەمـی ١٩٩٧ بـە بەشـداریی نوێنەرانـی ٢٩ حـزب و ڕێکخـراوی سیاسـی و کۆمەڵێـک لـە کەسـایەتییە سیاسـییە ناسراوەکانـی کوردسـتان پێکهێـنرا. ئـەو ٢٩ ڕێکخـراوە بریتـی بـوون لـە:

١. بزووتنەوەی دیموکراسیخوازی کوردستان (بەدەکە)

٢. بزووتنەوەی ئیسلامیی کوردستان (HIK)

٣. هەڤگرتنی وڵاتپارێز

٤. ئینستیوتی خوێندنی کوردی-بەرلین

٥. ئینستیوتی کوردیی بروکسل

٦. ماڵی گەلی کورد

٧. ئینستیوتی کوردیی ستۆکهۆڵم

٨. کۆنگرەی نەتەوەیی کوردستان - ئەمریکای باکوور

٩. کۆمەڵەی ماد

١٠. كۆنفیدراسیۆنی کۆمەڵە کوردییەکان لە ئەورووپا (کۆن-کورد)

١١. ماڵبەندی ڕۆشنبیری(KCC)

١٢. نوێنەری کوردەکانی فیدراسیۆنی یەدەدسە

١٣. پارتی پارێزگارانی کوردستان (پەپەکە)

١٤. پارتی چەپی کورد لە سوریا (پەچەکە-سە)

١٥. پارتی ئیسلامیی کوردستان (PIK)

١٦. پارتی کرێکارانی کوردستان (پەکەکە)

١٧. پارتی ڕزگاریی کوردستان (پەرەکە-ڕزگاری)

١٨. پارتی سەرخۆبوونی کوردستان

١٩. پارتی سۆسیالیستی کورد لە سوریا (پەسەکە-سە)

٢٠. حزبی سۆسیالیست دیموکراتی کوردستان (پەسەدەکە)

٢١. پارتی یەکێتیی کورد لە سوریا-یەکێتی

٢٢. حزبی زەحمەتکێشانی کوردستان (پەزەکە)

٢٣. پارتی ڕزگاری کوردستان

٢٤. ڕێکخراوی شۆڕشگێڕە نیشتمانپەروەرەکانی بێتنەهرەین

٢٥. سازمانی خەباتی ئیسلامیی کوردستان

٢٦. یەکێتیی عەلەوییەکانی کوردستان (کاب)

٢٧. یەکێتیی ئێزیدییەکانی کوردستان (یەک)

٢٨. یەکێتیی نەتەوەیی دیموکراتی کوردستان (یەنەدە)

٢٩. کۆمەڵە

هەواڵنامەی کتێب

کۆنگرەی نەتەوەیی کوردستان چەند کۆمیتە و کۆمسیۆنێکی هەیە:

کۆمیسیۆنەکان:

١. کۆمیسیۆنی ژنان

٢. کۆمیسیۆنی کاری دەرەوە

٣. کۆمیسیۆنی زمان، پەروەردە، چاند و هونەر

٤. کۆمیسیۆنی سروشت-ژینگە

کۆمیتەکان:

١. کۆمیتەی ڕاگەیاندن

٢. کۆمیتەی دارایی

٣. کۆمیتەی مافی مرۆڤ

٤. کۆمیتەی هاوبەشی کاری دیبلۆماسی پارت و ڕێکخراوە کوردستانییەکان

٢٣ هەمین کۆنگرەی جڤاتی گشتی کۆنگرەی نەتەوەیی کوردستان

لە ڕێکەوتی ٢٤و ٢٥ی/ ٥/ ٢٠٢٥ لە شاری ئایندهۆڤنی هۆڵەندا بەڕێوە چوو. کارنامەی کۆبوونەوەکان بەپێی پێویست دیوان دەیتوانی گۆڕانکاری تێدا بکات بڕگەکانی بریتی بوون لە: کردنەوەی کۆنگرە، وتەی کەنەکە، وتار و پەیامی بەشداربووان و پارت و ڕێکخراوە سیاسییەکان، سوێند خواردنی ئەندامان، ڕاپۆرتی کۆنسەی بەڕێوەبەر و گفتوگۆکردن لەسەر ڕاپۆرتەکە، وتووێژ و پێشنیاز بۆ گۆڕینی پەیڕەو و پرۆگرامی کەنەکە، گفتوگۆ لەسەر بەڵگەی ستراتیژی نەتەوەیی، هەڵبژاردنی ئۆرگانەکان، پێشنیازی بەشداربووان و بڕیار، کۆتایی. بە پێی توانا بەرنامە و هەندێک لایەنی ڕۆژانی کۆنگرە لێرە دەخەینە ڕوو.

٢٣هەمین کۆنگرەی ئاسایی کۆنگرەی نەتەوەیی کوردستان (کەنەکە) دەستی پێ کرد. کۆنگرەکە دوو ڕۆژی خایاند. لە چوار پارچەی کوردستان و ئەمریکا و ژاپۆن و کەنەدا و ئوستралیا و ئەوروپاوە، ٣٠٠ نوێنەر، دەیان پارتی سیاسی، نوێنەری ڕێکخراوەکان، ڕۆشنبیران و هونەرمەندان و نووسەران و پێشەنگان میوان بەشداری کۆنگرەکە بوون. شایانی باسە

بەشێک لە نوێنەران کە بەهۆی کێشەی ڤیزەوە نەیانتوانی بەشداری کۆنگرە بکەن، لە کوردستان و ڕوسیا، لە ڕێگەی دیمەنەوە بەشداری دانیشتنی کۆنگرەکە بوون.

کۆنگرەیە بە خولەکێک وەستان بەبێدەنگی بۆ ڕێزلێنان لە شەهیدان و سرودی نەتەوەیی "ئەی ڕەقیب" دەستی پێکرد.

دواتر لەلایەن هەریەک لە ڕەفیق غەفوور و دڵشا عوسمان وتاری کردنەوەی کۆنگرە خوێندرایەوە، ڕەفیق غەفوور، پێشەنگانی پەکەکە شەهیدان «ڕەزا ئاڵتوون، عەلی حەیدەر قەیتان و حاجی ئەحمەدی ئەندامی کەنەکە و دامەزرێنەری پژاک و فریاد هیرانی ئەندامی کەنەکە بەبیرهێنایەوە و ئاماژەی بەوە دا کارەکانی کەنەکە لە ماوەی ئەو ٢٦ ساڵەدا بایەخی تایبەتی خۆیان هەیە».

هەروەها دڵشا عوسمان ئاماژەی بەوە دا، لەنێوان دامەزراوەکانی کوردان کار لە بوارەکانی ژن، گەنج، دیپلۆماسی و سیاسی دەکرێت و وتی: «ئەمڕۆ وەک گەل بە قۆناغێکی هەستیاردا تێدەپەڕین، دەبێت ئەم قۆناغە ڕاست بەڕێوەببرێت، دەبێت گەلی کورد لە هەر چوار بەشی کوردستان خاوەن هەڵوێست بن».

دواتر هاوسەرۆکەکانی کەنەکە ئەحمەد قەرەموس و زەینەب موراد قسەیان کرد.

بەشێك لە ئەندامانی کۆنگرەی نەتەوەیی کوردستان

هەواڵنامەی کتێب

وێنەی بەڕێوەچوونی کۆنگرەی نەتەوەیی کوردستان

زەینەب موراد سەرەتا سڵاوی لە بەشداربووانی کۆنگرە کرد و وتی: «ئێمە لە قۆناغێکی نوێداین، لە ٢٧ی شووباتدا بە بانگەوازی 'ئاشتی و کۆمەڵگەی دیموکراتیکی ڕێبەری گەلی کورد عەبدوڵڵا ئۆجەلان ئەم قۆناغە دەستی پێکرد، دەبێت گەلی کورد خاوەندارێتی لەم قۆناغە بکات، چونکە ئەمە کاتێکی زۆر گرنگە، دەبێت ئێمە دەستکەوتەکانی باشوور و ڕۆژئاوا بپارێزین، وەک گەلی کورد دەبێت بۆ ئەم قۆناغە نوێیە ئامادە بین، دەبێت هەموو پارت و هێزەکان ببنە یەک».

هاوسەرۆکی گشتیی کەنەکە زەینەب موراد دەربارەیساڵیادی دامەزراندن و تێکۆشانەکانی کەنەکە لە قسەکانیدا گوتی: «کۆمیتەی ئامادەکاری کەنەکە لە دوای چوار ساڵ تێکۆشان، لە سەردەمێکدا کە یەکێتی نەتەوەیی لە کوردستان لە لوتکەدا بوو، بڕیاریدا بە فەرمی کەنەکە دابمەزرێنن. ئەمە یەکەم هەنگاوە لە ٢٤ی ئایاری ١٩٩٩دا لە ئامستردام نرا. لە دوای ئەم هەنگاوە، پەکەکە خرایە ‹لیستی ڕێکخراوە تیرۆریستییەکان›، وەک «ڕێکخراوی تیرۆریستی› دەستنیشانکرا. لە شوباتی ساڵی ١٩٩٩دا لەسەر پەکەکە و ڕێبەری گەلان عەبدوڵڵا ئۆجەلان پیلانگێڕی نێونەتەوەیی دەستپێکرد و ڕێبەر عەبدوڵڵا ئۆجەلان بە دیلگیرا و بە شێوەیەکی نایاسایانە ڕادەستی تورکیا کرا. پرسی نەتەوەیی کورد بە

شێوەیەکی ناڕەوا گۆڕدرا بۆ پرسێکی تاوانکاری. بەهۆی ئەم ڕووداوە خۆپیشاندانی گەورە و تووڕەیی لە چوار بەشی کوردستان و دیساپۆرا، لە هەموو جیهاندا و بەم شێوەیە بۆ ڕای گشتیی نێونەتەوەیی پشتڕاستکرایەوە کە بە نەتەوەیبوونی پرسی کورد سەرکەوتوو دەبێت و بەردەوام دەبێت لە پێشکەوتن. بونیاتنانی کۆنگرەی نەتەوەیی کوردستان، پێویستییەکی دەیان ساڵەی بەپەلە بووە. لە مێژووی هاوچەرخی کورددا ئەم ڕێکخستنە، گەورەترین ڕێکخستنی نەتەوەیی بێ دەوڵەتە لەسەر ئاستی جیهان و لەم ڕووداوەدا نوێنەرایەتی هێڵی سیاسی گەورەی کرد، لەو کاتەوە تا ئەمڕۆش کاریگەرییەکی گەورەی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەندا هەبووە. دامەزراوەیەکی پێشوو بە ناوی پەرلەمانی کوردستان کە کپ کرابوو، گەشتبووە ئامانجەکانی. بۆیە پێویستی بە نوێنەرایەتییەکی گەورەی کورد هەبوو لە کۆنگرەدا. لەبەر ئەمەش پەرلەمانی کوردستان لە ٢٦ی ئەیلولی ١٩٩٩ هەڵوەشایەوە. لە ئەنجامدا بۆ یەکەمجار لە مێژوودا لەدوای دامەزراندنی کەنەکە لە ٢٤ی ئایاری ١٩٩٩، گەلی کورد، لە چوار بەشی کوردستان، لە دیساپۆرا، لە ڕوسیا و یەکێتیی سۆڤێتی پێشوو، لە ئەوروپا، ئەمریکای باکوور، ئوسترالیا و جیهانی عەرەبی، گروپە ئایینیە کوردییەکان (سوننە، عەلەوی و شیعە، ئێزیدی، ئەهلی حەق، مەسیحی)، گروپە شێوەزارە کوردییەکان (کرمانجی باکوور و باشوور، زازاکی، گۆرانی، هۆرامی، فەیلی) و گەلی ئاشووری- کلدانی لە کوردستان لەو کاتەوە لە یەک ڕێکخراوی نەتەوەییدا نوێنەرایەتیان هەیە».

کەنەکە کوردی کۆکردەوە، هاوسەرۆکی کەنەکە زوبێر موراد ئاماژەی بەوە دا دامەزراندنی کەنەکە بۆ یەکڕیزی هیوای ئافراند و گوتی: «دوای ڕێککەوتنی سایکس بیکۆ کە کوردستانی دابەشکرد، پێویست بوو تێکۆشانی یەکێتی ئەنجام بدرێت. ئەم ڕێککەوتنە کاریگەری لەسەر سیاسەتی کورد هەبوو و سیاسەتی کوردیش دابەش کردبوو. پێویستییەک بینرا بۆ یەکگرتن و یەکخستنی کوردان چارەسەری بدۆزرێتەوە و لە ئەنجامدا کەنەکە دامەزرا. دوای دامەزراندنی لەسەر ئاستی کوردستان، بۆ یەکگرتنی کوردان ڕەنج و تێکۆشانی مەزنی ئەنجام دا، بە گفتوگۆ و تاوتوێی جۆراوجۆر، دامەزراوە و ڕێکخراوە سیاسییەکان بەڕێوەبران. ئەو سەردەمە بۆ گەلی کورد زۆر سەخت تێپەڕی. لە ١٥ی شوباتی ١٩٩٩ ڕێبەر ئاپۆ بە دیل گیرا و گەلی کورد چووە قۆناغێکی ترەوە. دوژمنانی کوردان، بە ڕێککەوتنی سایکس بیکۆ کە خاکی کوردستانیان دابەش کرد، هەوڵیان دا لە ڕێگەی کۆمەڵکوژی و

هەواڵنامەی کێبڵ

قڕکردنـەوە کـورد لـە ناوبـەن. دوای پیلانگێـڕی نێونەتەوەیـی لەسـەر ڕێبـەر ئاپـۆ، ئـەم قڕکردنـە گەیشـتە ئاسـتێکی مەترسـیدار. لەسـەر ئـەو بنەمایانـە و خۆپاراسـتنی کـوردان پێویسـتبوو کـە کـورد لـە هەمـوو شـوێنێکی جیهـان یەکگرتووبـن. کەنەکـە بەبـێ وەسـتان کار و تێکۆشـانی درێـژە پێـداوە و هەوڵیـدا کـورد بگەیەنێتـە قۆناغێکـی نـوێ و گۆڕانکارییەکـی مـەزن»

لـە کۆتایـی قسـەکانییدا زەینـەب مـوراد گوتـی: «لـە مێـژووی جیهانـدا ململانێـی فکـری هەیـە و ئەمـەش سروشـتی گەردوونـە، بـەڵام ئەمـە بـەو مانایـە نییـە کـە ئێمـە لـە ڕووی فکرەوە جیاوازیـن. کوردانـی هـەر چـوار بەشـی کوردسـتان بـۆ یـەک ئامانـج و زانابـوون تێدەکۆشـن و ڕەنـج دەدەن، بـەڵام لەوێـدا گرنگتریـن شـت پاراسـتنی بەرژەوەنـدی و دەسـتکەوتەکانی گەلـی کـوردە. کەنەکـە کاریگـەری لەسـەر سیاسـەتی ئـەو دەوڵەتـە هەژموونخوازانـە هەبـوو کـە کـورد لـە ژێـر دەسـەڵاتی ئەواندایـە، بـۆ چارەسـەرکردنی پرسـی کـورد لـە ئاسـتێکی بـاڵادا. لـە ئاسـتی دیپلۆماسـی و پەیوەندییەکانـی دەرەوەدا هەنـگاوی مـەزن نـرا. لـە نێـوان ئەندامانـی کۆنگـرە بڕیـاردرا کۆنفرانـس لەسـەر ئاسـتی یەکڕیـزی و یەکیتـی لـە هەمـوو بەشـەکانی کوردسـتاندا دابمەزرێنـن. لـە سـایەی تێکۆشـان و بەرخۆدانـی کچـان و کوڕانـی کوردسـتان دەسـتکەوتی زۆر بەدیهاتـووە، ئەرکـی هەمـوو لایەکـە ئـەم دەسـتکەوتانە بپارێزێـت. ئەمـەش بـە دامەزراندنـی

سەر خۆبوون ژمارە ٢٠٩
مایسی ١٩٩٩

Ulusal Kongremiz bir halklar mozaiği olarak tarihteki yerini alacaktır

PKK-MK Üyesi Mustafa Karasu yoldaşın Kürdistan Ulusal Kongresi'ne sunduğu mesajdır...

...re çok fazlasıyla olumlu psikolojik etki yaparak kendisine güvenini yükseltecektir. Doping işlevini görecek Ulusal Kongre, Kürdün gücünü her alanda katlamalı artmasına yol açacaktır.

Ulusal Kongre platformunun kongre programını, ulusal kurtuluş mücadelesinin geldiği düzeyi ve siyasal gerçekleri dikkate alarak, ulusal istemlere cevap verecek düzeyde olgunlaştıracağına inanıyoruz. Bir daha belirtelim ki, programı önemsemekle birlikte, kongreyi gerçekleştirmenin başlı başına önemli, tarihsel bir adım olduğu tartışmasızdır.

Tüm parçalarda ve dünyanın her tarafında verilen mücadele ve yapılan çalışmalar sonucu her alanda imkanlar fazlasıyla birikmiştir. Ulusal Kongre, bu imkanların ulusal politika çerçevesinde daha verimli ve etkili olmasını sağlayacak, gelişmelerin önünü açarak zaferi yakınlaştıracaktır.

Kürdistan genelinde büyük gelişmelere ve önemli ulusal sorunlara ancak Ulusal Kongre ile cevap vermek mümkünken, imkanı ve umudunu yakalamış bulunuyoruz. Yine ilk defa birlik olmanın ihtiyacını bu kadar yakıcı hissediyor ve bir araya geliyoruz. Bu gelişme, hakimiyetlerini ulusal zaaflarımıza dayandıran sömürgeci güçler için bir darbe niteliğindedir. *"Kürtler bir araya gelemez, ortak iş yapamaz"* yargısı, kongre ile tarihte kalacak, *"birbirine düşür-böl-yönet"* politikası, ulusal kurtuluş mücadelemize karşı bir silah olarak kullanılamayacaktır.

Ulusal Kongre, Ortadoğu'da Kürtlerin inkar edilemez büyük bir ulus olduğunu bir daha gözler önüne serecektir. Bu gelişme; Ortadoğu'daki diğer halkları Kürt halkıyla birlikte özgür ve eşit koşullarda yaşamanın kaçınılmaz ve gerekli hale geldiği sonucuna varıracak, bölge devletlerini de Kürt sorunu karşısında daha gerçekçi yaklaşmaya götürecektir. Ulusal Kongre, Ortadoğu'da her zaman komşu olarak yaşayacağımız halklar ve onun demokratik temsilleriyle ilişkileri geliştirecek, Başkan Apo'nun esir düşmesi sonrası 35 Arap örgütü tarafından gösterilen dostluk tutumunu ve diğer olumlu yaklaşımları somut desteğe dönüştürecektir. Yüzümüzü biraz Ortadoğu'ya çevirdiğimizde bunu rahatlıkla tespit edebiliriz.

Ulusal Kongremiz, halklar ve dinler mozaiği olan Mezopotamya'nın tüm değerlerini kucaklayarak, dünyanın en demokratik ve zengin renkliliği içeren bir platform olarak tarihteki yerini alacaktır. İnsanlığın beşiği olan bu toprakların insanlarına ve kurumlarına da ancak bu bilgelik, olgunluk ve kapsayıcılık yaraşır.

Ulusal Kongremizin gerçekleşmesi bizleri sevindirip geleceğe olan umudumuzu artırırken, diğer yandan Başkan Apo'nun esir düşmesi tümümüzü kayg...

Kongrenin Değerli Üyeleri!

Ulusal Kongre özlemini sürekli canlı tutan halkımız, kongrenin ilanını mutlaka büyük bir coşkuyla karşılayacaktır. Nitekim heyecanını şimdiden duymaktadır. Kongre delegesi olarak biz de bu heyecan, coşku ve onuru yaşamaktayız.

Delege olarak çalışmalarınıza fiili katılıp desteğimizi sunmak isterdik. Ne var ki maddi olarak şimdi bunu gerçekleştiremiyor, bu mesajla duygu ve düşüncelerimizi aktarmakla yetiniyoruz. İçinizde bulunmasak da kongre iradesinin ulusal politika çizgisinde doğru kararlar alıp uygulayacağına inancımız tamdır. Bu nedenle bulunmayışımızı eksiklik olarak görmüyo...

هەواڵی کۆنگرەی نەتەوەیی کوردستان لە میدیایی جیهانی

کەنەکە پشتڕاستکرایەوە».

هەروەها ئەحمەد قەرەمووس ئاماژەی بەوەدا «قۆناغەکە کە بە بانگەوازی بەڕێز عەبدوڵڵا ئۆجەلان دەستی پێکرد، زۆر گرنگە، ئەم بانگە نەک تەنها بۆ کێشە ڕۆژانەییەکان، لە هەمان کاتدا هەوڵ بۆ چارەسەری داهاتووش دەدات، لەم قۆناغەدا هەموو پارت و بەشەکانی کوردستان ئەرک و بەرپرسیارێتییان دەکەوێتەسەر».

دوای قسەکانی ئەحمەد قەرەمووس، لە کۆنگرەکەدا بە کۆی دەنگی گشتی ئەندامان، دیوانی بەڕێوەبردن هەڵبژێردرا، ڕێبوار ڕەشید، میدیا عەبدا، ڕۆژین موکرییان، شێخ شەماڵ و یعقوب میرزا، بوون.

دواتر بەڵگە فیلمێکی دۆکیومێنتاری سەبارەت بە مێژوو و ئامانجی دامەزراندنی کەنەکە نمایش کرا.

لە دووەم ڕۆژی (٢٣)هەمین کۆنفرانسی کۆنگرەی نەتەوەیی کوردستان، هەڵبژاردن بۆ دیاریکردنی هاوسەرۆکان و ئەندامانی کۆنسەی بەڕێوەبەریی ئەنجام درا و بەپێی پێڕەوی ناوخۆ، ماوەی پۆستی هاوسەرۆکەکان دەتوانرێت دوو خول بێت، بە پێشنیارێکی پەسەندکراو بۆ کۆی دەنگی ئەندامان بڕیاردرا هاوسەرۆکەکانی پێشوو بۆ خولێکی دیکەش درێژە بە ئەرکەکانییان بدەن.

ژمارەی ئەندامانی کۆنسەی بەڕێوەبەریی (١٩) ئەندام بوو، لە ئەنجامی فراوانبوونی خەبات و تێکۆشانی کەنەکە، بەکۆی دەنگ پێشنیازەکە پەسەندکرا بە زیادکردنی ژمارەی ئەندامان بۆ (٢٣) کەس. بە گفتوگۆ و کۆی دەنگی نوێنەران، لە ١٩ ئەندامی کۆنسەی بەڕێوەبەرەوە کرا بە ٢٣ ئەندام. پرۆسەی هەڵبژاردن ئەنجامدرا. ئەندامانی کۆنسەی بەڕێوەبەری خۆیان ناساند، بڕگەی گفتوگۆ و پێشنیاری ئەندامان و میوانەکان بەڕێوەچوو.

هاوسەرۆکانی کەنەکە زەینەب موراد و ئەحمەد کاراموس کە دووبارە وەک هاوسەرۆک هەڵبژێرانەوە، قسەیان کرد و سوپاسی هەمووانیان کرد. زەینەب موراد ڕایگەیاند و گوتی: «لەم قۆناغەدا بەرپرسیارێتیی مەزنیان لەسەر شانە بۆ پاراستنی دەسکەوتەکانی گەلی کورد دەبێت خەباتی نەتەوەیی بەدیسپلینتر بکرێت و زەمینەی دیپلۆماتیک پتەوتر بکرێت».

ئەحمەد کارامـوس ڕایگەیانـد و گوتـی: «قۆناغەکـە هەسـتیارە لـە دوو سـاڵی بەردەممانـدا بـۆ پتەوکردنـی خەباتـی یەکێتیـی نەتەوەیـی و پەیوەندیـی دیپلۆماسـی و نێونەتەوەیـی وەک یـەک دەنـگ کاردەکەیـن بـۆ نوێنەرایەتـی گەلـی کـورد».

ئەندامـی کۆنسـەی بەڕێوەبەریـی کەنەکـە زوبەیـر ئایـدار ڕایگەیانـد و گوتـی: «بـۆ سـەرکەوتنی پرۆسـەکە، دەبێـت تورکیـا دەسـت هەڵبگرێـت لـە نکۆڵیکـردن لـە گەلـی کـورد»

ئایـدار بانگەوازیکـرد «بـۆ بەشـداربوون لـەو کۆنفرانسـەی لەلایـەن کەنەکـەوە ڕێکدەخرێت بـۆ یـادی ١٠٠ سـاڵەی لەسـێدارەدانی شـێخ سـەعید و هەڤاڵانـی و بـۆ ئـەو گردبوونەوەیـەی کـە بڕیـارە لـە ئەڵمانیـا ئەنجام بدرێـت».

کۆنگرەکـە بـە گفتوگـۆ و پێشـنیاری بەشـداربووانی چـوار پارچـە و نوێنـەری پارتـە سیاسـییەکان و میوانانـی بەشـداربوو و باسـکردنی ڕەوشـی کوردسـتان و هەرێمایەتـی و جیهـان، وەک ئەرکێکـی نیشـتمانی پاراسـتنی یەکێتـی نەتەوەیـی و دەسـکەوتەکانی کوردسـتان لـە ٢٣هەمیـن کۆنگـرەی کەنەکـە دەربـارەی بەرژەوەندییـە نەتەوەییەکانـی کـورد، سـتراتیژ و خەباتـی دیپلۆماسـی و یەکڕیـزی نەتەوەیـی، گفتوگـۆی بەرفـراوان کـرا.

نـاوی ئەندامانـی بـۆ کۆنسـەی بەڕێوەبەریـی کەنەکـە هەڵبژێـردران، لـە ئەنجامنامەکـەدا هاتـووە.

پەیامـی هاوبەشـی هاوسـەرۆکی کۆنسـەی بەڕێوەبـەری کەجەکـە جەمیـل بایـک و مـوراد قەرەیـلان کادری پێشـەنگی پەکەکـە. بـۆ ٢٣هەمیـن کۆنگـرەی جڤاتـی گشـتی کۆنگـرەی نەتەوەیـی کوردسـتان (کەنەکـە) خوێندرایـەوە.

دەقی پەیامەکە:

«ئەندامان، دۆست و هەڤاڵانی هێژا؛

سـەرەتا سـڵاو لـە دیوانـی کۆنگـرە، لـە هەمـوو دۆسـت و هەڤاڵانـی بەشـداربوو دەکەیـن و بـەو هیوایەییـن کۆنگـرەی گشـتی کەنەکـە بـۆ وڵات و گەلەکەمـان سـودمەند بێـت.

دەمانویسـت ئێمەیـش لـە کۆنگـرەی گشـتیی کەنەکـەدا ئامادەبیـن، بـە ئەندامێتـی ئـەم دامـەزراوە سـەنگینە سـەربڵندین. بـەڵام لەبـەر ئـەو هۆکارانـەی کـە ئێوەیـش دەیزانـن،

نەمانتوانی لەگەڵتاندا بین و بەشداربین. دەمانەوێت باوەڕ بەوە بکەن کە هەرچەندە دووریشبین و نەتوانین لە کۆنگرەکەدا بەشداربین ئەوا ئەرکەکانمان بە گوێرەی ئامانجەکانی کەنەکە جێبەجێ دەکەین.

کۆنگرەی نەتەوەیی کوردستان (کەنەکە) کە ماوەی ٢٦ ساڵە بەبێ وەستان درێژە بە خەباتەکانی دەدات، لە دامەزراندنی خۆیەوە ئەم یەکێتییە نەتەوەییەی کوردانی کردووەتە ڕۆژەڤی سەرەکی خۆی و لەپێناو ئەم ئامانجەشدا چەندین کۆنفرانس و کۆبوونەوەی ئەنجام داوە، کار و خەباتی بەڕێوەبردووە. بووە بە نوێنەری دیبلۆماسی گەلی کورد لە دەرەوەی وڵات. بە پەرەدان بە پەیوەندییەکانی نێوان کوردان، پەرەدان بە پەیوەندییەکانی نێوان پارت، ڕێکخستن، دامەزراوە و دەزگا مەدەنییەکان و کەسایەتییە سیاسییەکانی کوردەوە؛ ئافراندنی ئایدیا و ستراتیژێکی هاوبەش بووە بە ئامانجی بنەڕەتی کەنەکە کە ئێمەیش ئەندامێکین تێیدا. گەر لەمڕۆدا لە پەیوەندییەکانی نێوان کورداندا دیالۆگ و یەکگرتنی هاوبەش لە ئارادایە، ئەوا کەنەکە بۆ ئەوە بووە بە بناغە و پلاتفۆرمی سەرەکی.

هەڤاڵانی هێژا؛

ڕۆژهەڵاتی ناوین پێی ناوەتە ناو سەردەمێکی نوێوە کە کوردستانیش دەگرێتەوە و پێشهاتی خێرا ڕوودەدەن. تا دێت لە ڕۆژهەڵاتی ناوین هاوسەنگی هێز و پەیوەندی نوێ

بەشێك لە بەڕێوەبەرانی کۆنگرەی نەتەوەیی کوردستان

دێنە ئاراوە، گەلی کوردیش هەوڵدەدات وەک کارەکتەرێکی چالاک بەشداری ئەم پرۆسەیە بێت. بۆ ئەمەش بێگومان شتی گرنگ و بنەڕەتی ئەوەیە کورد پەرە بە ستراتیژی هاوبەش بدات. ستراتیژی هاوبەش ئەو پێویستییە دەسەپێنێت کە پارت، ڕێکخستن، دامەزراوە و کەسانی کورد لە هەر چوار پارچەی وڵات و لە دەرەوەی وڵاتیشدا گفتوگۆی هاوبەش بکەن. لەم قۆناغەدا کەنەکە کارێکی گرنگ بەبێ کەموکوڕی پێکدەهێنێت و گەیشتووە بەو ئاستەی بتوانێت باشترین تێکۆشان بکات. بەتەواوی لەو باوەڕەداین کۆنگرەیش بۆ ئەم ئامانجە بڕیاری بەهێز بدات و پلانڕێژی کردبێت.

وەک ئاشکرایە، ڕێبەر عەبدوڵڵا ئۆجەلان لە ئیمراڵی بە ناوی تەڤگەرمانەوە لەگەڵ دەوڵەتی تورکدا لە دیالۆگدایە. ئەم پرۆسەیە هێشتا درێژەی هەیە. ئامانجی ئێمەیش لەم پرۆسەیەدا بۆ ئەوەیە لە ڕێگەی دیالۆگەوە بۆ پرسی کورد ڕێگەی چارەسەری بدۆزینەوە. وەک تەڤگەر لەو باوەڕەداین لەم قۆناغەدا لە هەموو شتێک زیاتر بەرپرسیارێتی خۆمان بەجێ گەیاندووە. ئێستا کاتی لایەنەکەی دیکەیە. بەو هیوایەین لایەنی بەرانبەریش ئەرکی خۆی جێبەجێ بکات و بگەین بە دەرەنجامێک.

بەشداربووان لە کۆنگرەی نەتەوەیی کوردستان

بانگەوازی ٢٧ی شوباتی ڕێبەر ئاپۆ و پێشکەوتنەکانی دواتر، ڕاستەخۆ کاریگەری لەسەر سیاسەت لە ڕۆژهەڵاتی ناوین و کوردستاندا کردووە و هەروەها بناغەی یەکێتی لە نێوان کورداندا بەهێز کرد. ئەم بانگەوازییە مێژووییە و سیاسەتەکان کە دواتر پەرەیان پێدرا، گونجاوترین زەمینەی بۆ کوردستان هێنایە ئاراوە تا ئەوەی لەسەر پلاتفۆرمی هاوبەش لەسەر بنەمای بەرژەوەندییە کورت، مامناوەند و درێژخایەنەکانی گەلەکەمان یەکێتی نەتەوەیی دیموکراتیک بونیاد بنێن. بەڕاستیش لەبەر ئەوەی دەستکەوت و ناسنامەی گەلەکەمان وردە وردە لە دەرەوەی وڵاتەکەمان لە ژێر فشار و هەڕەشەدایە، تێکۆشان بۆ پاراستنیان و بەدەستخستنی مافە نەتەوەیی و دیموکراتیکییەکان هەمیشە بەردەوام بووە و بەردەوامیش دەبێت. هەروەها ئەم تێکۆشانە وا بکات ڕێگە بەڕووی هەموو گەلانی دیکەدا بکاتەوە کە لە وڵاتەکەماندا پێکەوە دەژین تا ئەوەی بگەین بە مافەکانی خۆمان. هەموو بەشەکانی کۆمەڵگە، بەتایبەتی ژن و گەنجان، دینامیکی سەرەکی سەرکەوتنی ئەم پرۆسەیەن. بەشداری و پشتگرییان دۆزی کۆمەڵگەی دیموکراتیک و نەتەوەی دیموکراتیک بەهێز دەکات.

ئەم بانگەوازییە هەروەها پەرەدان بە پەیوەندی نوێ لەگەڵ هێزە نێونەتەوەییەکان، هێزە هەرێمییەکان، گەلانی هەرێمەکە و کارەکتەری سیاسی دەسەپێنێت. کاتێک کوردان لەگەڵ هێزە نێونەتەوەییەکان و کارەکتەری هەرێمیدا پەرە بە پەیوەندی نوێ دەدەن، دەبێت لە ناخۆی خۆییدا پەیوەندی نزیکتربوونەوە بونیاد بنێن و یەکێتی بەرفراوان و بەهێز بئافرێنن. گەلەکەمان لە هەر چوار بەشی وڵاتەکەمان گەیشتووە بە ئاستێکی زۆر گرنگی ڕێکخستن بوون و هۆشمەندی ئازادی. ئیدی لە دۆخی بێ پێشەنگی، بێ ڕێکخستنی و بێ ئیرادەی سەد ساڵی ڕابردوو خۆی ڕزگار کردووە. بەڵام گەر ئەم ماتەوزە و ئاوانتاژەی خۆی بە تێگەشتنێکی هاوبەش و ستراتیژی هاوبەشە و بکات ئەوا دەتوانێت مافەکانی خۆی و ستراتیژیی خۆی بە دەستبخات. کەنەکە یەکێکە لە گرنگترین لایەنەکانی ئەم ئەرک و بەرپرسیارێتییە.

ڕۆڵ و ئەرک لە دامەزراندنی کەنەکەدا لەم پرۆسەیەدا زۆر زیاتر بووە. کوردان هێشتا بەتەواوەتی یەکێتی خۆیان بونیاد نەناوە. بابەتی یەکێتی نەتەوەیی ئەرکێکی گرنگی پێشمانە. ڕێبەر ئاپۆ لە کۆتا دیداری خۆیدا جەخت لەسەر ئەم بابەتە دەکات و داوا لە

هەموو کەسێک دەکات ئەرکی خۆییان جێبەجێ بکەن. لە کۆنفرانسی لۆزاندا، بڕیار درا کۆنفرانسێکی نەتەوەیی ئەنجام بدرێت. پێویستە کەنەکە لەم ڕووەوە زۆرتر هەوڵبدات و لە چوارچێوەیەکی کاریگەردا بتوانێت کۆنفرانسێکی نەتەوەیی ڕێکبخات.

لە ماوەکانی داهاتوودا، وەک ئەندامی تەڤگەر و هاوکات وەک ئەندامی کەنەکە درێژە بە خەباتەکانمان دەدەین بۆ یەکێتی نەتەوەیی کوردان و ئەوەی دەکەوێتە ئەستۆمان جێبەجێی دەکەین.

بەم باوەڕ و بڕیارداریییەوە سڵاو لە کۆنگرەی گشتی دەکەین و هیوای سەرکەوتن بۆ ئیدارەی نوێی هەڵبژێردراو دەخوازین.

پرسی ئاشتی لە کۆبوونەوەی گشتی (کۆنگرەی نەتەوەیی کوردستان)دا:

شایانی باسە، پێواژۆی ئاشتی نێوان دەوڵەتی تورکیا و ئیمرالی بابەتی سەرەکی گفتوگۆی نێو دیدارەکە بوو کە جگە لە ناوەرۆکی وتارەکەی (جەمیل بایک- قەرەیلان) بۆ کۆنگرە چەندین زانیاری لەسەر ئەو پرۆسەیە خرانەڕوو. نیلۆفەر کۆچ ئەندامی کۆنسەی بەڕێوەبردن لەسەر ئەم خاڵانە هەڵوەستەی کرد و گوتی:

- ئۆجەلان و پەکەکە ئەرکی خۆیان بۆ سەرخستنی پرۆسەکە بەجێگەیاندووە.
- دەوڵەتی تورکیا جگە لەوەی ئۆپراسیۆنە سەربازییەکانی ڕانەگرتووە هێشتا زەمینەی سیاسی و یاسایی بۆ پرۆسەکە نەڕەخساندووە چونکە:-
- لەناو دامەزراوەی دەوڵەتی تورکیا ئاراستەیەک هەیە بۆ کات کوشتن لەو پرۆسەیە نزیک دەبێتەوە.
- پرسی هەمواری دەستور پرۆسەیەکی ئاڵۆزە بۆیە لە دوایین لێدوانیدا ڕەجەب تەیب ئەردۆگان باس لە نووسینەوەی دەستوری تازە بۆ تورکیا دەکات.
- قەندیل تۆپەکەی خستووەتە گۆڕەپانی دەوڵەت ئیدی دەبێت دەوڵەت زەمینەی یاسایی و سیاسی بۆ هەنگاوی دوای بڕیارەکانی کۆنگرەی پەکەکە بنێت.
- نیگەرانی و ترسی کوردستانیان لە نەهاتنە پێشی دەوڵەتی تورکیا باسی لێوەکرا و بەهەند وەرگیرا.
- بڕیار وەرگیرا کە کۆنگرەی نەتەوەیی ڕۆڵی باشتر بۆ پشتیوانی لەو پرۆسەیە ببینێت.

پێشنیارکرا لایەنی کوردی زیاتر شەفافانە زانیارییەکان بداتە ڕای گشتی و میدیا بە تایبەت میدیایی عەرەبی و بیانی.

کەنەکە کە لە ساڵی ١٩٩٩دا دامەزراندنی خۆی ڕاگەیاند، ٢٦ ساڵە کار بۆ یەکێتی نەتەوەیی کوردان دەکات، لە کۆنگرەی ٢٣هەمدا، هەڵسەنگاندن بۆ پرسە نەتەوەییەکان، پێشنیارەکان بۆ چارەسەری هاوبەش و بڕیارە ستراتیژییەکان بۆ داهاتوو دەکرێن.

بەڵگەی ستراتیژیی یەکێتی نەتەوەیی کوردستان

شەڕی نێوان هێزەکانی کوردستان و هێزە کۆلۆنیالیستەکان گەیشتووەتە قۆناغێکی نوێ و ئەم گۆڕانکاری و ڕەوشەی هاتووەتە ئاراوە لە هەموو کاتێک زیاتر یەکێتی ناوخۆیی بایەخدار دەکات. هەتا ئێستا گەلێک هەوڵ و خەبات لەپێناوی یەکێتی نەتەوەیی ئەنجام دراوە و دەتوانرێت بگوترێت کە هەندێک هەنگاو نراوە بەڵام هەتا ڕۆژگاری ئەمڕۆمان پلادفۆرمێک دروست نەبووە کە بتوانێت سەرجەم هێزەکان کۆبکاتەوە. لە چوارچێوەی هەوڵ و ئەزموونەکانی ڕابردوودا، گەل بووەتە خاوەن هۆشیاری یەکێتی نەتەوەیی و لەبەر ئەوەش ئەمڕۆ ئەو بەرپرسیارێتیەی داوەتە سەرشانی پێشەنگە سیاسییەکان لە خاوەن سیاسەت و پلاتفۆرمێکی نەتەوەیی- دیموکراتیک بن. ئەمڕۆ دۆزی کورد و کوردستان، یەکێتی نەتەوەیی وەکو پێویستییەکی ژیانی دەبینێت. ئیدی پێشخستنی زەمینە و زمانی دیالۆگ لە نێوان هێزە نەتەوەییەکاندا بووە بە ناچاری و پێویستییەکی حاشا هەڵنەگر. پێویستە بەخێرایی و ساتێک زووتر زەمینەیەک بۆ کۆکردنەوەی هێزە نەتەوەییەکان ساز بکرێ. ڕێ و ڕێبازی دیالۆگ دابنرێت، زمانی دیالۆگ بۆ لەیەک نزیکبوونەوە دروست بکرێت. هەروەها پێویستە لەسەر بنەمای بەرژەوەندی نەتەوەیی یەکێتی، نۆرم و یاسا دیاری بکرێت، ئەمەش لە ژیانی سیاسیدا سەروەر بێت. ئێمە وەکو کۆنگرەی نەتەوەیی کوردستان بەڵگەی ستراتیژی یەکێتی نەتەوەی کوردستان پێشنیار دەکەین کە لەنێو ڕای گشتی ئێمەدا بە بەرفراوانی گفتوگۆ بکرێت و لەسەر بەرژەوەندی نەتەوەیی کورد بگاتە ئەنجامێک.

ستاتۆی کوردستان و ڕەوشی گەلی کورد

کوردستان لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا کۆلۆنیەکی نێو دەوڵەتییە. لەژێر داگیرکاری تورکیا،

هەواڵنامەی کتێب

ئێران و سوریا دایە و ڕەوشی چوار پارچەبوونی بەردەوام دەکات. گەلی کورد لەژێر ستەم و چەوسانەوەی ئەم دەوڵەتە داگیرکەرانەدایە، لە مافە نەتەوەیی و دیموکراتییەکانی خۆی بێبەش کراوە. هەروەها گەر بە شێواز و ئاستی جیاوازیش بێت ئەوا لە تەواوی کوردستان بەشێوەی جۆربەجۆر شەڕ و سیاسەتی پاکتاوکردن و ئینکار بەردەوامە.

ئەو پارچەیەی لەناو سنووری فەرمی عێراقدایە شێوەیەکی نوێی وەرگرتووە. ئەوەش کوردستانی فیدراڵە لە ناو عێراقێکی فیدراڵدا. بەڵام بەداخەوە حکومەتی ناوەندی عێراقی فیدراڵ لە پۆزیسیۆنێکی دژبەری کوردستاندایە. ئەمەش بۆ دۆزی کوردستان و مافی کوردان بەگشتی، پۆتانسێلێکی مەترسیدار لەخۆوە دەگرێت، لەبەر ئەوەش پێویستە هەستیاری نەتەوەیی لەسەر بێت و ئەو هەستیاریەش بڵندتر بکرێت.

لە ستراتیژی نەتەوەییدا ڕەوشی دینامیکی ناوخۆ و دەرەوە

ڕزگاری کوردستان، ئازادی نەتەوەیی کورد و ڕزگاری گەلی کوردستان لە دەستی نەیارە کۆلۆنیالیستەکان؛ بەشێوەیەک بەدیدێت کە هەموو هێزە نەتەوەییەکان ببنە یەک و بەسەفەربەری لەسەر ڕێبازی سیاسی ڕەوا و شەڕ لەبەرامبەر نەیاران تێبکۆشن؛ ئەمەش واتای ستراتیژی نەتەوەییە بەرژەوەندی نەتەوەیی دیموکراتی فاکتەری سەرەکی و یەکلاکەرەوەی ستراتیژی نەتەوەییە.

هێزی گەورەی نەتەوەیی کە لە تەواوی کەسایەتی، ڕۆشنبیر و ڕێکخستنە سیاسی-کۆمەڵایەتی، کۆمەڵایەتی- کولتووری، کۆمەڵانی گەلی کورد و تەواوی کەمایەتییەکان پێکدێت پێکهاتەی کۆمەڵایەتی ستراتیژی نەتەوەیی-نیشتمانی پێکدێنێ.

هێزە نێودەوڵەتییەکانیش سیاسەتەکانی خۆیان سەبارەت بە کوردستان بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ بەگوێرەی بەرژەوەندییە ژێئۆستراتیژیەکانیان بەڕێوە دەبەن. لەسەر بنەمای ئەو ڕاستییە پێویستە هاوسەنگ(توازن)ی سیاسەتی جیهانی لەبەرچاوان بگیرێت. هەروەها پێویستە لەسەر بنەمای کۆمەککردن بە بەرژەوەندی نەتەوەیی و ئاشتی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست هاوپەیمانێتی فرەلایەنە ڕەچاو بکرێت.

ڕەوشی دەوڵەتانی داگیرکەر:

دەوڵەتـە داگیـرکارەکان لەسـەر بنەمـای بەرژەوەندییـە دەوڵەتییەکانیـان پێکـەوە لەنێـو ناکۆکـی و دژایەتـی دانـە. بـەڵام تەنهـا لەسـەر یـەک شـت بەرژەوەندیـان دەبێتـە یـەک و پێکـەوە دەجولێنـەوە، ئـەوەش تەڤگـەری نەتەوەیـی کوردسـتان و گەلـی کـوردە. دەوڵەتانـی داگیـرکار هـەم بەتەنیا لەبەرامبـەر نەتـەوەی کـورد سیاسـەت بەڕێـوە دەبـەن و هـەم پێکـەوە سیاسـەتی دژبـەری کـورد و کوردسـتان پێکدێنـن و بەڕێوەدەبـەن.

ڕەوشی نەتەوەی کورد و گەلانی کوردستان:

لەبەرامبـەر ئـەم کۆنسـێپە نوێیە پێویسـتە دینامیکـی نەتەوەیی لەسـەر بنەمـای بەرژەوەندی نەتەوەیـی بگەنـە یـەک و بەشـێوەیەکی کوردینەیـی و هاوبـەش هەڵسـوکەوت بکـەن. ئەمـەش شـتێکی ئاسـاییە و خـۆی لەنـاو خۆیـدا مافێکـە. ئـەو تایبەتمەندیانـەی کـە لەسـەر پارچەگەرێتـی ئاوابوونـە، هێشـتا ماونەتـەوە، بـەڵام زۆر لاواز بوونـە. لەبەرامبـەر ئـەوە دەوڵەتانـی داگیرکـەر لەبەرامبـەر بزوتنـەوەی نەتەوەیـی سـنوورەکانی نێوانیـان تێپـەڕ دەکـەن. پێویسـتە هێـزی نەتەوەیـی کوردانیـش لەبەرامبـەر سیاسـەتی دەوڵەتانـی داگیرکـەر ئیـدی سـنوورە دەسـکردەکان پەسـەند نەکـەن و هەمیشـە هـاوکاری و یەکگرتـن لەنێـوان خۆیـان پێشـخەن، پشـتگیری یەکتر بکـەن. پێویسـتە بەرامبـەر بـەرەی داگیرکـەران بەرەیەکـی یەکگرتـوو و هاوبـەش ئـاوا بکرێـت و پێکـەوە تێکۆشـان بەڕێوەببـەن. تایبەتمەنـدی نوێـی شۆڕشـی کوردسـتان ئەوەیـە و پێویسـتە بەگوێـرەی ئـەو کۆنسـێپتە هەڵسـوکەوت بکەیـن.

لەلایەکـی دیکـەوە نەتـەوەی کـورد لەنێـو قۆناغـی شۆڕشـێکدایە. کارەکتـەری شۆڕشـی کوردسـتان نەتەوەیـی- دیموکراتیکـە، نەتـەوەی کـورد لەلایەکـەوە لەبەرامبەر داگیرکەران شـەڕی نەتەوەیـی بەڕێـوە دەبـات و لەلایەکـی تـرەوە هەوڵـی پراکتیزەکـردن و خوڵقاندنـی دیموکراسـی لـە ئاسـت کۆمەڵـگای کوردسـتاندا دەدات. بەگوێـرەی ئـەم کۆنسـێپتە، دینامیکـی شۆڕشـی دیموکراتـی نەتەوەیـی بەرفراوانـە. هەمـوو چیـن و توێژێـک، گـروپ و گروپـە کۆمەڵایەتییەکانـی تـر لەبەرامبـەر سیسـتەمی داگیرکـەر و کولۆنیالیسـت لـە ئامانجـی شۆڕشـی نەتەوەییـدا هاوبیـرن و ڕێککەوتـوون. ئـەو ئامانجـەی کـە ئـەوان هەمـوو کۆدەکاتـەوە ڕزگاری کوردسـتان و ئـازادی نەتـەوەی کـوردە. لەنـاو ئـەو ئامانجـەدا، جێگـەی ئاشـوری، ئەرمەنـی، عـەرەب، تورکـمان، ئـازەری، تـورک و کەمـە نەتەوەکانـی کوردسـتان و هـی دیکـەش هـەن. ئەوانیـش هاوپەیمانـی نەتـەوەی کـوردن. ئـازادی و ڕزگاری ئەوانیـش بـە ئـازادی و ڕزگاری نەتـەوەی

کـوردەوە گرێـدراوە. لەبـەر ئـەوە لەبەرامبـەر سیسـتەمی وەحشـی کۆلۆنیالیسـت پێویسـتە هەمـوو گەلـی کوردسـتان سـەفەربەر بـن و خۆیـان ڕێکبخـەن، تەنهـا لـە و چوارچێوەیەدایـە کـە بەرژەوەنـدی هەمـووان لەبەرامبـەر تێکشـکانی سیسـتەمی داگیرکـەر دەبێتـە یـەک. لەبـەر ئـەوەش پێویسـتە بـۆ سـازدانی بەرەیەکـی نەتەوەیی-نیشـتمانی هەمـوو پێکـەوە کۆببنـەوە و هێـزی خۆیـان بکـەن بـە یـەک.

بڕیاری مافی چارەی خۆ نووسین:

گرێـدراو بـە هەڵومەرجـی دەروە و ناوخۆیـی، هێـزی نەتەوەیـی، دەرفـەت و بەکارهاتنـی ئـەو پێشـکەوتنانەی کـە لـە قۆناغەکانـی شۆڕشـدا ڕوودەدەن، دەشـێ ڕووبـەڕووی تەڤگـەری نەتـەوەی کوردسـتانیش بـن. لەچوارچێـوەی دیاریکردنـی مافـی چارەنووسـدا مافـی گەلـی کـورد هەیـە کـە بڕیـار بـدات. ئیـتر ئـەوە مافـی موختارییـەت، فیدرالیـزم، کۆنفیدرالیـزم یـان سـەربەخۆیی بێـت.

لە شەڕی نەتەوەییدا پۆزیسیۆنی ستراتیژی:

هێـزە دیموکراتیـک و نەتەوەییـەکان لـەم خاڵانـەدا بـە بڕیارێکـی پتـەو لەبەرامبـەر یەکـتردا بەرپرسـیارن.

١ - پێویستە بەرژەوەندی نەتەوەیی و دیموکراتی لە سەرووی هەموو شتێکەوە بێت.

٢ - پێویستە هەبوونی نەتەوەیی بپارێزرێت و لەبەرامبەر سیمبۆڵەکان ڕێزگرتن هەبێت.

٣ - لـە شـەڕی دژی داگیرکـەر و بـن پێکردنـی ڕەنجـدا، پێویسـتە لەسـەر ڕێکخسـتنەکانی تـر نەکەونـە نێـو لێکدانـەوەی تەسـکی ڕێکخسـتنیەوە.

٤ - بـە چ شـێوەیەک دەبێـت بـا ببێـت پێویسـتە لەگـەڵ ڕێکخسـتنی نەتەوەییـدا لەنێـو دیالۆگـدا بیت .

٥ - پێویستە پشتگیری و هاوکاری لەنێو هێزی نەتەوەییدا لە ئاستی هەرە بەرزدا بێت.

٦ - کەرکـوک و هەمـوو سـنووری کوردسـتان لەبەرامبـەر داگیرکـەران بـە چ شـێوەیەک دەبێـت بابێـت، پێویسـتە پێکـەوە و بەشـێوەیەکی یەکگرتـوو بپارێزرێـت.

٧- پێویسـتە شـەڕ و پێکـدادان لـە نێـوان هێـزە نەتەوەییەکانـدا وەکـو تاوانـی نەتەوەیـی

بناسرێـت.

٨- ئەگـەر هێزێکـی نەتەوەیـی لەبەرامبـەر هێزێکـی دیکـەی نەتەوەیـی، خـاوەن کـردەوەی هەڵـە بێـت، خەتایـەک ئەنجامبـدات، پێویسـتە ئـەوە وەکـو زەنگـی سـوور بنرخێندرێـت و لەبەرامبـەر ئـەو لـە ڕێگـە دەرکەوتـە، هەمـوو دینامیکـە نەتەوەییەکانـی دیکـە بکەونـە نێو ئـاڵارم (ئینـزار)ەوە و تاوەکـو لـەو هەڵـە و خەتایـە پاشـگەز ببێتـەوە، تاوەکـو بەرژەوەنـدی نەتەوەیـی بپارێزرێـت. پێویسـتە ئـەو کاردانەوەیـە پیشـانبدرێت بـۆ ئـەوەی کـە شکسـتی دیکـە لەنـاو یەکێتـی نەتەوەییـدا ڕوونـەدات.

٩- تاوەکـو یەکێتـی نەتەوەیـی دیموکراتـی بەشـێوەیەکی بـەردەوام بمێنێـت پێویسـتە ئەنجومەن، پلاتفـۆرم، کۆنگـرە و ڕێکخسـتنەکانی هاوشـێوەیان ئـاوا بکرێن.

کۆبونەوەی بەرفراوانی خولی هەشتەمینی کۆنگرەی نەتەوەیی کوردستان

پووشپەڕی ٢٠٠٨

برۆکسێل

ئەنجامنامەی ٢٣هەمین جڤاتی گشتی کۆنگرەی نەتەوەیی کوردستان

کۆنگـرەی نەتەوەیـی کوردسـتان(KNK)، ٢٣هەمیـن کۆبوونـەوەی جڤاتـی گشـتی خـۆی لـە ٢٤-٢٠٢٥/٥/٢٥دا بـە بەشـداریی زۆرینـەی ئەندامانـی لـە وڵاتـی هۆڵەنـدا بەڕێوەبـرد. هـاوکات لەگـەڵ ئەندامانـدا گەلێـک میـوان (سـەرۆک و بەرپرسـانی پـارت و دامـودەزگاکان و کەسـایەتییە سـەربەخۆکان)یش بەشـداری کۆبوونەوەکەیـان کـرد. بەگوێـرەی ڕۆژەڤـی کۆبوونەوەکـە ڕۆژی یەکـەم وەک ڕاوێژێکـی نەتەوەیـی بـوو و ڕەوشـی سیاسـی کوردسـتان، خۆرهەڵاتـی ناویـن و جیهـان بـە فراوانـی هەڵسـەنگێنران و گفتوگـۆ سـەبارەت بـە سـتراتیژی نەتەوەیـی قۆناغەکـە کـرا. بەهـۆی پێنەدانـی ڤیـزا و کاری بیرۆکراتیانـە، گەلێـک ئەنـدام لـە کوردسـتان (باشـوور و ڕۆژئـاوا) و ڕوسـیا، نەیانتوانـی لـە کۆبوونەوەکـە ئامـادە بـن. هەربۆیـە لـە سـلێمانی، قامشـلۆ و مۆسـکۆ و ئەندامانـی نزیـک لـەو شـارانە لـە هۆڵێکـدا کۆبوونـەوە و بەڕێگـەی تـۆڕی زووم بەشـداریی کۆبوونەوەکـە بـوون.

هەواڵنامەی کێنێر

کۆبوونەوەکە بە خولەکێک ڕێزگرتن لە شەهیدان و بە سرودی «ئەی ڕەقیب» و وتەی هەردوو هاوسەرۆکان دەستیپێکرد. بەگوێرەی ڕۆژەڤەکە، سەرەتا سینەڤزیۆنێک لەبارەی ٢٦ ساڵەی (KNK) نمایش کرا، بەدوایدا پەیامەکانی میوانان، سەرۆک و نوێنەرانی پارتەکان پێشکەش کران. دواتر لەلایەن کۆنسەی بەڕێوەبەرێتییەوە ڕاپۆرتی ساڵانەی خەبات، ڕەوشی سیاسی جیهان، خۆرهەڵاتی ناوین و کوردستان خوێندرایەوە. پاشان لەلایەن ئەندامانەوە گفتوگۆی فراوان سەبارەت بە ڕاپۆرتەکە بەڕێوەچوو. لە کۆتایی ڕۆژی (٢٠٢٥/٥/٢٤) دا بەگوێرەی هەڵسەنگاندن و گفتوگۆیەکان «جاڕنامە(دێکلەراسیۆن)ی ٢٣هەمین جڤاتی گشتی(KNK) « پەسند کرا و بۆ ڕای گشتی ڕاگەیەنرا.

لە دووەم ڕۆژ (٢٠٢٥/٥/٢٥)دا، پێش هەڵبژاردنی ئۆرگانەکانی (KNK) گەڵاڵە پێشنیارێک بۆ گۆڕینی ماددەیەکی پەیمانی (KNK) خرایەڕوو، دوای گفتوگۆکردن ئەو گەڵاڵە پێشنیار پەسند کرا. بەگوێرەی ئەو گۆڕانکارییانە ئەندامانی کۆنسەی بەڕێوەبەرێتی لە ١٩ ئەندامەوە بۆ ٢٣ ئەندام زیاد کرا. پاشان هەڵبژاردنی هاوسەرۆکان و کۆنسەی بەڕێوەبەرێتی ئەنجام درا. هەر یەک لە بەڕێزان زەینەب موراد و ئەحمەد کارەمووس بۆ دوو ساڵ (خولی دەیەمین) وەک هاوسەرۆک هەڵبژێردرانەوە. لیستی ناوی ئەندامانی هەڵبژێردراوی کۆنسەی بەڕێوەبەرێتیش هاوپێچی ئەم ڕاگەیەندراوەیە.

دوای هەڵبژاردنەکان، بەردەوامی بە گفتوگۆکانی سەبارەت بە ڕاپۆرتەکەی کۆنسەی بەڕێوەبەرێتی درا. هەروەها لە چوارچێوەی پلانسازی کار و خەباتدا، لەبارەی ١٠٠مین ساڵیادی سەرهەڵدانی ١٩٢٥ و یادکردنەوەی شەهید شێخ سەعید و هەڤاڵانی، لە ئاستی نەتەوەییدا کۆنفڕانسێک و میتینگێکی مەزن لە ناوەندی ئەوروپا، بەفراوانی گفتوگۆی لەسەر کرا و بەرنامەڕێژی بۆ کرا. هەروەها لە (١٠٢)ەمین ساڵیادی پەیمانی لۆزاندا وەک هەموو ساڵان پلانسازی کرا گردبوونەوە و خۆپیشاندانی جەماوەریی بەڕێوە بچێت. دواتر بەگوێرەی ڕۆژەڤەکان، تاوتوێی پێشنیار بڕیارەکان کرا و پێشنیارەکانی ئەندامان بۆ داڕشتنی پلانسازی داهاتوو وەرگیران و کۆبوونەوەکە بەسەرکەوتوویی کۆتایی هات.

بەگوێرەی ڕۆژەڤەکان، سەرەتا ڕەوشی سیاسی کوردستان، بەتایبەتی ڕەوشی ئەم دواییەی باکووری کوردستان و تورکیا، بانگەوازییەکەی بەڕێز عەبدوڵڵا ئۆجەلان بەناو «بانگەوازی ئاشتی و کۆمەڵگەی دیموکراتی»، ١٢مین کۆنگرەی PKK و بەگشتی پێواژۆی

هەوڵەکانی ئاشتی و چارەسەریی پرسی کورد لە باکووری کوردستان، ڕووخانی ڕژێمی بەعس لە سوریا، ڕەوشی ڕۆژئاوای کوردستان و پەیوەندییەکانی لەگەڵ دەسەڵاتی نوێی دیمەشق، کێشە و قەیرانە سیاسی، ئیداریی و ئابووری، دوای هەشت مانگ لە بەڕێوەچوونی هەڵبژاردنە پەرلەمانییەکەی هەرێمی کوردستان و دانەمەزراندنی حکومەتی نوێ، ڕەوشی ڕۆژهەڵاتی کوردستان و هێرش و هەڕەشەکانی دەوڵەتی ئێران لەسەر گەلەکەمان، شەڕی ئیسرائیل و حەماس، شەڕ و قەیرانی نێوان ئیسرائیل و ئێران، ڕەوشی زیندانیانی سیاسی، گۆڕانکارییەکانی ئەم دواییەی کوردستان و خۆرهەڵاتی ناوین، هەروەها هەڵوێست و کاریگەرییەکانی هێزە جیهانییەکان لەسەر ناوچەکە، هەڵسەنگاندن و گفتوگۆی فراوان بەڕێوەچوو. هەمان کات جۆش و خرۆشی ئاهەنگی نەورۆز کە ئەمساڵ بەتایبەتی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان و هەروەها لە ناوخۆ و لە دەرەوەی وڵات بەڕێوەچوو و بوو بە دەنگ و ڕەنگی گەلەکەمان.

لە کاتێکدا جڤاتی گشتی (KNK) کۆبووەوە کە لە باکووری کوردستان و تورکیا، گفتوگۆی گەرم سەبارەت بە چارەسەریی پرسی کورد بەڕێوەدەچێت و لەم ڕووەوە؛ دیالۆگ، بانگەوازی، کۆبوونەوە و لێدوانی گرنگ دەدرێن.

ماوەیەکە لە دوورگەی ئیمراڵیدا لەنێوان بەڕێز عەبدوڵڵا ئۆجەلان و بەرپرسانی دەوڵەتی تورکدا، لەسەر چارەسەری پرسی کورد دانوستاندن دەکرێت. لەئەنجامی ئەو دیدارانەدا بەڕێز عەبدوڵڵا ئۆجەلان ڕۆژی٢٠٢٥/٢/٢٧دا بەناوی «بانگەوازی ئاشتی و کۆمەڵگەی دیموکراتی»یەوە بانگەوازییەکی کرد. لەسەر بنەمای ئەم بانگەوازییە، PKK ١٢هەمین کۆنگرەی خۆی لە ڕۆژانی ٥-٧ی نیسانی ٢٠٢٥ بەڕێوەبرد. لە ١٢ی نیسانیشدا ئەنجامنامەی کۆنگرەکەی بە ڕاگەیەندراوێک بۆ ڕای گشتی ڕاگەیاند. بەگوێرەی ڕاگەیاندراوەکە؛ PKK ڕۆڵی مێژوویی تەواو کرد و بۆ ئەوەی پرسی کورد بەڕێگەی ئاشتی و دیالۆگ چارەسەر ببێت، ئیدی تەڤگەری ئازادیی کوردستان بە ناوی PKKوە کار ناکات و تێکۆشانی چەکداریی لەبەرامبەر بە دەوڵەتی تورک ڕادەوەستێنێت. وەک لە بانگەوازی و ڕاگەیەندراوەکە دەستنیشانکراوە، ئەمە کۆتایی نییە، ئەمە دەستپێکێکی نوێیە و تەڤگەری ئازادیی کوردستان بەگوێرەی ڕەوشی نوێ خۆی دەگۆڕێت، خۆی سەرلەنوێ بەڕێکخستن دەکات و تێکۆشانی ئازادیی بە فۆرمێکی نوێ بەردەوام دەکات.

هەواڵنامەی کتێب

هـەم بانگوازییەکـەی بەڕێـز عەبدوڵـڵا ئۆجـەلان و هەمیـش ئەنجامنامـەی کۆنگـرەی PKK، هەنگاوێکـی مێژووییـە. ئـەو بانگـەوازی و ئەنجامنامەیـە لـە ڕای گشـتی کـورد و جیهانـدا، دەنگدانەوەیەکـی مەزنـی دایـەوە. لـە ئاسـتی دامـودەزگا سـەرەکییە نێونەتەوەییـەکان و لـە ئاسـتی هێزەکانـی جیهانـدا، بەشـێوەیەکی ئەرێنـی پێشـوازیی لێکـرا و بـە لێدوانەکانیـان پشـتیوانیان لـە پێـواژۆی ئاشـتی و چارەسـەری کـرد. پـارت و ڕێکخسـتنەکانی کوردسـتانیش هەڵوێسـتی ئەرێنـی خۆیـان خسـتەڕوو و خاوەنداریێتییـان لـە پێواژۆیەکـە کـرد. ئەگـەر وەک دەخوازرێتیـش نەبێـت، بەرپرسـانی دەوڵەتـی تـورک بەشـێوەیەکی ئەرێنـی پێشـوازییان لێکـرد.

بـەڵام وەک دەخوازرێـت پێواژۆیەکـە بەڕێـوە ناچێـت. حکومـەت هەنـگاوی بەرچـاوی نەهاوێشـتووە و پەیامەکانیـان ناڕوونـە و زمانی ڕاگەیاندنەکانیشـیان زمانی ئاشـتی نییە. لەلایەکی دیکـەوە ئۆپەراسـیۆنە سـەربازییەکان تاوەکـو ئێسـتا بەردەوامـن، چەکـە قەدەغەکـراوەکان و کیمیاوییـەکان بەکاردێنـن. ئـەم ڕەوشـە بـە هیـچ شـێوەیەک پەسـند ناکرێـت.

لـەم بارەیـەوە جڤاتـی گشـتی (KNK)، ئـەم ڕەوشـەی بـە تایبـەت خسـتە ڕۆژەڤـی خۆیـەوە و ئـەم خاڵانـەی خـوارەوە بـۆ ڕای گشـتی ڕادەگەیەنێـت:

٢٣هەمیـن جڤاتـی گشـتی (KNK)، پێـواژۆی ئیمراڵیـی نێـوان بەڕێـز عەبدوڵـڵا ئۆجـەلان و دەوڵەتـی تـورک، بانگـەوازی بەڕێـز عەبدوڵـڵا ئۆجـەلان و ئەنجامنامـەی کۆنگـرەی PKK، بـە ئەرێنـی دەبینێـت و پشـتیوانی لێـدەکات. بـۆ ئـەوەی ئـەم پێواژۆیـە بەسـەرکەوتوویی بـاش ئەنجامگیـر ببێـت، ئێمـە وەک (KNK)، لەلایـەن خۆمانـەوە هەمـوو دەرفەتێـک دەخەینـەکار. ئـەم پێواژۆیـە گەلێـک گرنگـە و ئەگـەر پرسـی کـورد لـە باکووری کوردسـتان بکەوێتـە سـەر ڕاسـتەڕێی چارەسـەری، لـە هەمانکاتـدا کاریگەرییەکـی ئەرێنـی لەسـەر هـەر سێ بەشـی دیکـەی کوردسـتان و یەکڕیـزی نێوماڵـی کـورد و کوردسـتانیش دەکات.

ئێمـە بانگەوازیـی لـە هەمـوو هێـز، دامـودەزگا، پـارت، ڕێکخسـتن و هەمـوو گەلـی کوردسـتان دەکەیـن بـە ئەرێنـی لـەم پێواژۆیـە نزیـک ببنـەوە و پشـتیوانی لێبکـەن.

ئێمـە بانگەوازیـی لـە دۆسـتانی گەلـی کـورد و هێـزە ئاشـتیخوازەکان دەکەیـن کـەوا لـەم پێواژۆیـەدا گەلـی کـورد تەنیـا بەجێنەهێڵـن و بـۆ سـەرکەوتنی ئـەم پێواژۆیـە تێکۆشـن.

ئێمـە بانگەوازیـی لـە نەتـەوە یەکگرتـووەکان، یەکێتـی ئەوروپـا و هەمـوو دامـودەزگا

نێونەتەوەییەکان و هێزە جیهانییەکان دەکەین و دەڵێین؛ هەر تەنیا لێدوانی ئەرێنی بەس نییە، بەڵکو پەیوەندییەکانی خۆتان لەگەڵ تورکیا لەپێناو سەرکەوتنی ئەم پێواژۆیە بخەنەگەڕ.

هەروەها بانگەوازیی لە بەرپرسانی دەوڵەتی تورک دەکەین و دەڵێین؛ ئەم دەرفەتە لەدەست خۆتان مەدەن، بۆ ئەوەی ئەم پێواژۆیە پێشبکەوێت، ڕێ لەبەردەم بەڕێز عەبدوڵڵا ئۆجەلان بکەنەوە و ئازادی بکەن، ئێوەش شەڕ و ئۆپەراسیۆنە سەربازییەکانتان ڕاوەستێنن، هەرچی زووە ئەم پرسە بخەنە ڕۆژەڤی پەرلەمانەوە، زەمینەی سیاسی و حقوقی بۆ چارەسەریی بەجێبێنن.

بۆ ئەوەی پێواژۆیەکە بە شێوەیەکی باشتر بەڕێوە بچێت، بۆ ئەوەی ڕێخۆشکەری بۆ هەردوو لایەن بکرێت و هەمیش چاودێریی پێواژۆیەکە بکرێت، پێویستیی بە لایەنێکی سێیەمی بێلایەن هەیە. جڤاتی گشتی (KNK) بانگەوازیی لە هەردوو لایەن دەکات ڕێ لەبەردەم هێزە نێوانگیرەکان بکەنەوە و لایەنێکی سێیەم ئەرکدار بکەن.

ئێمە هیواخوازین هەموو لایەنەکان بەرپرسیارێتی خۆیان بەجێبێنن و لە ئاکامی ئەم پێواژۆیەدا پرسی کورد چارەسەر ببێت.

باشووری کوردستان، دەڤەرێکی ڕزگارکراو و خاوەن ستاتۆیەکی فیدراڵە، ئەمەش بۆ هەموو کوردستانیان هیوایەکی مەزنە و جێی دڵخۆشییە. هەرچییەک دەبێت با ببێت، دەبێت ئەم دەستکەوتە بپارێزرێت و بەرەو پێش ببرێت. پاراستنی دەستکەوتەکانی گەلەکەمان لە باشوور، ئەرکێکی نەتەوەییە. (KNK) بۆ پاراستنی دەستکەوتەکانی باشوور هەستیارە. ئێمە دەمانەوێت ئەم دەستکەوتانە فراوانتر ببێت و بکەوێتە خزمەت هەموو کوردستانیانەوە.

دۆخێکی نادیار لەسەرانسەری عێراق هەیە و ئەم دۆخە مەترسی بۆ سەر ستاتۆی کوردستان دێنێت. لەبەر ئەوەی عێراق لەنێو قەیرانێکی مەزن دایە، گەلێک دەستتێوەردانی بیانی لەنێو عێراق هەیە. لە ناوچەکانی ماددەی ١٤٠ پێواژۆیەکی بەعەرەبکردن دژ بە شوێنە کوردنشینەکان بەڕێوە دەچێت و لە گەلێک جێگەدا دەستیان بەسەر زەوییەکانی جوتیاران و لە گەلێک جێگەشدا کوردان لە واری خۆیان دەردەکرێن. مخابن لە ڕەوشێکی

وەهـا نادیـار و مەترسـیداردا، هێـزە کوردییـەکان یەکدەنـگ نیـن و پەرشـوبڵاون.

زیاتـر لـە هەشـت مانگـە هەڵبـژاردن لـە باشـووری کوردسـتان بەڕێوەچـووە، کەچـی تـا ئێسـتاش حکومەتـی نـوێ دانەمـەزراوە و هەڵبژاردنـی سـەرۆکایەتی هەرێمیـش ئەنجـام نـەدراوە. لـە پاییـزی ئـەم ساڵیشـدا هەڵبژاردنەکانـی عێراقیـش بەڕێوەدەچێـت. لـەم دۆخـەدا یەکڕیـزی نێـو ماڵـی کـورد گەلێـک گرنگـە. ئەگـەر ئێمـە وەک کـورد یەکڕیـز نەبیـن، ئـەوا دەکـرێ سـتاتۆی فیدراڵـی و گەلێـک دەسـتکەوتی دیکەمـان لەناوبچـن. لـە هەمانکاتـدا دەڤـەرە دابڕێـنراوەکان (دەڤەرەکانـی مـاددەی ١٤٠)یـش ئەگـەری هەیـە بەتـەواوی لـە کوردسـتان دابڕێنرێـت. لـە گەلێـک ناوچـەدا دیموگرافیـای ناوچەکـە دەگۆڕدرێـت. پێویسـتە هەمـوو هێـزە کوردسـتانییەکان، ناکۆکییەکانـی نێـوان خۆیـان بـەلاوە بنێـن و بـۆ پاراسـتنی دەسـتکەوتەکانی کوردسـتان بەیەکـەوە تێبکۆشـن.

لـە کۆبوونەوەکـەدا ڕەوشـی شـەنگال و بەگشـتی دۆخـی باوەڕمەندانـی «ئێزیدی»یـش لـە ڕۆژەڤ دابـوو. کێشـە و گرفتەکانـی شـەنگالیش بەردەوامـن. شـەنگال بەشـێکە لـە خاکـی کوردسـتان. شـەنگال لـە چەندیـن لاوە لەژێـر هێـرش دایـە، پێویسـتە هەمـوو هیـزە کوردسـتانییەکان دژ بـە هێرشـەکانی داگیـرکاران بـۆ سـەر شـەنگال هەڵوێسـت بنوێنـن و شـەنگال بپارێزرێـت. پێویسـتە لـە شـەنگال ناسـنامەی ئێزیدایەتـی بپارێزرێـت، دیموگرافیاکـەی تێکنەدرێـت و خەڵکـی شـەنگال خـۆی، خـۆی بەڕێوەببـات.

دۆخـی «کوردانـی فەیلی»یـش لـە کۆبوونەوەکـەدا لـە ڕۆژەڤ دابـوو. پرسـی کوردانـی فەیلـی، ماوەیەکـی درێـژە لـە ڕۆژەڤـی (KNK)دایـە. بـۆ ئـەوەی ڕاوەسـتە لەسـەر دۆخـی کوردانـی فەیلـی بکرێـت (KNK) کۆمیتەیەکـی تایبەتـی دانـاوە و ئـەم کۆمیتەیـە لەنـاو کار و خەبـات دایـە. کوردانـی فەیلـی لـە گەلێـک ڕووەوە لەژێـر فشـار و هێـرش دان. بەتایبەتـی لەژێـر هێرشـی تواندنەوەیـەک (ئاسمیلاسـیۆنێک)ی مـەزن دایە. ئـەم پرسـە هـەر تەنیـا کوردانی فەیلـی پەیوەندیـدار نـاکات، هـەر تەنیـا (KNK)ش پەیوەندیـدار نـاکات، لەهەمانکاتدا پرسـێکی نەتەوەییـە و دەبێـت هەمـوو هێـزە کوردسـتانییەکان، سـەبارەت بـە دۆخـی کوردانـی فەیلـی هەڵوێسـتە بکـەن و دەبێـت چارەسـەرییەکی دادپەروەرانـەی ئـەم پرسـە بکرێـت.

لـە لایەکـی دیکـەوە ڕژێمـی ئێـران لەنێـو قەیرانێکـی مەزندایـە. قەیرانەکـە هـەم ئابـووری،

هەمیش کۆمەڵایەتی و سیاسییە. ڕژێمی ئێران، وڵاتی بۆ هەموو گەل و نەتەوەکانی ئێران، باوەڕمەندییە جیاوازەکان و ژنان کردووەتە زیندانییەکی کراوە(سەرئاوەڵا) و هەناسەی لە خەڵک بڕیوە. بەتایبەتیش فشار و ستەمەکانی سەر ژنان، تا دێت زیاتر و دژوارتر دەبێت. ئیدی ئەم دۆخە پەسند ناکرێت و گەیشتووەتە قۆناغی ڕاپەڕین. دوای کوشتنی کچە کورد ژینا ئەمینی، بە پێشەنگایەتی گەلەکەمان لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان، لەسەرانسەری ئێراندا ڕاپەڕینێک بەرپابوو. ئەم ڕاپەڕینە ڕووبەڕووی هێرشی دژوار بووەوە و بەهۆی ئەو هێرشە دڕندانەیەوە، ئەگەر کەمێک بێدەنگیش هەبێت، بەڵام تا ئێستاش ئەم ڕاپەڕینە بەردەوامە.

ئەمە زیاتر لە ٤٠ ساڵە کۆماری ئیسلامی ئێران، مافەکانی ژنان و مافە دیموکراتییەکانی هەموو گەلانی ئێرانی پێشێل کردووە و کەسانی دژبەری خۆیشی سەرکوت دەکات. گەلانی ئێران، تووڕە و بێزارن و داوای ئازادی و وڵاتێکی دیموکراتی دەکەن. کۆبوونەوەکەمان، داواکاریی و خواستەکانی گەل بۆ ئازادی و بونیادنانی وڵاتێکی دیموکراتی، بە مافدار و ڕەوا دەبینێت، پشتیوانی لە خۆپیشاندەران و چالاکوانانی ئازادیخواز دەکات. هەروەها کۆبوونەوەکەمان، هێرشەکانی ڕژێمی ئێران لەسەر خۆپیشاندەران و لەسێدارەدانی چالاکوانان شەرمەزار و ڕیسوا دەکات.

بەگوێرەی ڕێککەوتنی نێوان عێراق و ئێران، لە مانگی ئەیلولی ٢٠٢٣ بەدواوە پارت و هێزەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە باشوور دەمێننەوە، زۆربەیان بێچەک کراون و لەسەر کەمپەکان دابەشکراون. ئێران بارودۆخی ئەو پارت و هێزانە لەنزیکەوە چاودێریی دەکات و داوای ڕادەستکردنەوەی بەشێک لە بەرپرسانیش دەکات. لە هەمانکاتدا ئێران بەردەوامی بە سیاسەتی لەسێدارەدان دەدات و زیندانیان لەسێدارە دەدات. هەروەها پەیوەست بەمە هێرشەکانی بۆ سەر کۆڵبەرانی کوردیشی زیاتر کردووە و ڕۆژانە کۆڵبەران دەکوژێت. ئەمە دۆخێکی دژوار و مەترسیدارە و دەبێت ڕەتبکرێتەوە.

ئێمە هێرشەکانی دەوڵەتی ئێران بۆ سەر هێزەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە باشووری کوردستان بەتوندی شەرمەزار دەکەین. بانگەوازیی لە پارت و ڕێکخستنە سیاسییەکان، دامودەزگا مەدەنییەکان، ڕۆشنبیران و تەواوی گەلەکەمان دەکەین، لەسەر بنەمای یەکێتی نەتەوەیی، دژی هێرشەکانی دەوڵەتی ئێران بوەستنەوە و هەڵوێست وەربگرن.

کۆبوونەوەکـە، بانگەوازیـی لـە هەمـوو پـارت و ڕێکخسـتنە سیاسـییەکانی ڕۆژهەڵاتـی کوردسـتان دەکات هەرچـی زووتـرە بەرەیـەک لـە نێـوان خۆیانـدا پێکبێنـن و دژ بـە فشـار و هێرشـەکان تێبکۆشـن.

کۆبوونەوەکـە بانگەوازیـی لـە هەمـوو هێـزە ئۆپۆزسـیۆنەکانی ئێـران دەکات لەپێنـاو بونیادنانـی وڵاتێکـی ئـازاد و دیموکـرات، بەرەیەکـی هاوبـەش پێکبێنـن و بـە یەکدەنگـی ڕووبـەڕووی ڕژێـم ببنـەوە.

هەروەهـا کۆبوونەوەکـە، بانگەوازیـی لـە هێـزە دیموکراتییەکانـی جیهـان دەکات کـەوا گەلانـی ئێران بەتەنیا بەجێنەهێڵـن و دژ بـە سـتەمکارییەکان پشـتیوانی لـە چالاکوانـان بکـەن.

لـە کۆبوونەوەکـەدا دۆزی باوەڕمەندانـی «یارسـان»یش لـە ڕۆژەڤ دابـوو و هەڵوەسـتە لـە پرسـەکانیان کـرا. باوەڕمەندانـی یارسـانی لـە ڕۆژهەڵاتـی کوردسـتاندا هەم وەک کـورد و هەمیش وەک باوەڕمەندێتـی لەژێـر فشـاری دژوار دان. ئایینـی یارسـانی، باوەرییەکـی دێرینـی کوردسـتانە و دەبێـت وەک خـۆی و وەکـو هەیـە بپارێزرێـت. کاتێـک بارودۆخـی ڕۆژهەڵاتـی کوردسـتان و ئێـران دێتـە بەربـاس، بەداخـەوە زۆرجـار دۆخـی کوردانـی خوراسـان لەبیـر دەکرێـت. ئەمـەش کەموکورتـی زۆربـەی ڕێکخـراوە کوردییەکانـە. کەنەکـە، هـەر لـە دامەزراندنییـەوە و تـا ئێسـتاش هەوڵـی ئـەوە دەدات کـە تیشـک بخاتـە سـەر بارودۆخـی کوردانـی خوراسـان و ئەگـەر سـنووردایش بێـت نوێنەرایەتیـان لـە کەنەکـەدا هەبێـت. کوردانـی خۆراسـان لـە کەنەکـە نوێنەرایەتییـان هەیـە. پێویسـتە ئـەم نوێنەرایەتییـە بەهێزتـر بکرێـت. پـرس و کێشـەکانی کوردانـی خۆراسـان دەبێـت لـە کارنامـەی هەمـوو ڕێکخـراوە کوردسـتانییەکاندا جێگیـر بکرێـن.

لـەم سـاڵانەی دواییـدا قەیرانـی نێـوان ئیسرائیـل و ئێـران گەیشـتووەتە ئاسـتی هێرشـی سـەربازیی. ئەمـەش دۆخێکـی نوێـی لەگـەڵ خۆیـدا هێنـاوە. ئێمـە وەک کـورد لـەم شـەڕەدا تـەرەف نیـن، بـەڵام ئـەو قەیـران و شـەڕە کاریگـەری لەسـەر کـوردان هەیـە. ئـەو قەیـران و شـەڕە دەتوانێـت ناوچەکـە سـەروبن بـکات. پیویسـتە هەمـوو هێـزە کوردسـتانییەکان ئـەم دۆخـە لـە ڕۆژەڤیـان دابنێـت و لەسـەر بنەمـای سـتراتیژێکی هاوبـەش جموجـۆڵ بکـەن.

مـاوەی شـەش مانگـە لـە سـوریا ڕەوشـێکی نـوێ هەیـە، ڕژێمـی بەعـس ڕووخـا و هێـزە سـەلەفییەکان لـە دیمەشـق بوونەتـە دەسـەڵاتدار. بـەڵام باڵادەسـتی بەسـەر هەمـوو خاکـی

سـوریادا نییـە. کێشـە و گرفتەکانـی سـوریا زۆرن. هەرچەنـدە لەگـەڵ خۆبەڕێوەبەرێتـی باکـوور و ڕۆژهەڵاتـی سـوریا ڕێککەوتنێکیـش واژۆ کرابێـت، بـەڵام هێشـتا کێشـەکان چارەسـەر نەبوونـە. بـەم ڕێککەوتنـە یەکـەم جـارە دەسـەڵاتدارێتی دیمەشـق، بەشـێوەیەکی فەرمـی هەبوونـی گەلـی کـورد و مافـە دەسـتوورییەکانی پەسـند دەکات. کۆبوونەوەکـە ئـەم ڕێککەوتنـە بایەخـدار دەبینێـت و دەیەوێـت لـە ماوەیەکـی نزیکـدا جێبەجـێ بکرێـت.

لەلایەکـی دیکـەوە، دوای ڕووخانـی ڕژێمـی بەعـس، گەلێـک هێـرش کرایـە سـەر عەلەوییـەکان، مەسـیحییەکان و دوروزییـەکان. لـە مـاوەی چەنـد مانگـی ڕابـردوودا هێرشـەکانی دژ بـە باوەڕمەندانـی عەلـەوی، مەسـیحی و دوروزییـەکان دووپاتدەبنـەوە. کۆبوونەوەکـە ئـەو هێرشـانە شـەرمەزار دەکات و بانگەوازیـی لـە هێـزە پەیوەنـدارەکان دەکات دژ بـەو هێرشـانە ڕابوەسـتن و هەمـوو پێکهاتەکانـی سـوریا بپارێـزن.

دەسـەڵاتدارانی نوێـی دیمەشـق، دەیانەوێـت لەسـەر بنەمـای نەتەوەپەرسـتێتی عەرەبـی سیسـتەمێک دابمەزرێنـن. بیـر و هزریـان لـە پێوانـە دیموکراتییەکان بـەدوورە. ژنـان و مافەکانیان لـە ڕۆژەڤیانـدا نییـە. کەسـانی عەلمانـی و دیموکراتیخـواز لەژێـر فشـار دان. ئەمـەش ڕەوشـێکی نوێـی هێناوەتـە ئـاراوە. ئەگـەر سـوریایەکی دیموکراتـی بونیادنەنرێـت، ئـەوا ئاڵۆزییـەکان بـەردەوام دەبـن و لەوانەیـە سـوریا پارچـە ببێـت. لـەم ڕووەوە دەبێـت کـوردان وریـا بـن، دۆسـت و هاوپەیمانەکانـی خۆیـان زیاتـر بکـەن. لـە ڕۆژئـاوای کوردسـتاندا، کۆنفرانسـێک لـە نێـوان هێـزە کوردییەکانـدا بەڕێوەچـوو، هەنگاوێکـی ئەرێنـی و سـەرکەوتوو بـوو. ئێمـە سـڵاو لـەم کۆنفرانسـە و بڕیارەکانـی دەکەیـن.

ڕۆژئـاوا لـە دۆخێکـی هەسـتیاردا تێدەپەڕێـت. پاراسـتنی دەسـتکەوتەکانی شـۆڕشـی ڕۆژئـاوا کار و ئەرکێکـی بنچینەییـە. وەکـو پێشـوو ئـەم دۆخـە لـە ڕۆژەڤ و پلانسـازیی (KNK)دا دەمێنێتـەوە و چاودێریـی دەکات.

لـە کۆبوونەوەکـەدا ڕەوشـی گەلـی ئاسوری-سـوریانی-کلدانی لـە ڕۆژەڤ دابـوو. ئاسـوری-سـوریانی-کلدانی، گەلێکـی دێرینـی هەرێمەکەمانـە. لـە مێـژوودا گەلێـک جـاران کۆمەڵکـوژی و جینۆسـاید لـە بەرامبەریانـدا کـراوە. ئـەم گەلـە هـەر تەنیـا لـە ڕووی ئەتنیکییـەوە بەئامانـج گیـراون، لـە هەمانکاتـدا لـە ڕووی باوەڕییشـدا لەژێـر هێرشـێکی دژوار دان. لەگـەڵ هاتنـی

داعشدا، ئاسوری-سوریانی-کلدانی بوونە یەک لە ئامانجە یەکەمینەکان و کۆمەڵکوژ کران. هەربۆیە لە هەرێمەکەدا ژمارەیان کەمبووەتەوە و تا دێت کەمتریش دەبن. پاراستنی ئەم گەلە دێرینە ئەرکێکی مەزنی (KNK) و هەموو هێزە کوردستانییەکانە. ئێمە هەمیشە لەسەر ئەم ئەرکەی خۆمان ڕادەوەستین. چارەنووس و ڕزگاریی گەلی کورد و گەلی ئاسوری-سوریانی-کلدانی، بەیەکەوە پەیوەستدارە و سەرکەوتنیشیان هەر بەیەکەوەیە.

پێویستە وەک گەلی کورد، گەلی ئاسوری-سوریانی-کلدانی، ئەرمەنی، عەرەب، تورکمان و گەلانی دیکەی کوردستانیش، لە ژێر گەرانتی جڤاکی و سیاسیدا خاوەن مافە دیموکراتییەکان بن. دەبێت مافەکانی پێکهاتەکان نەبنە قوربانی حیساباتی دەسەڵاتدارێتی سیاسی، دەبێت وەک گەلانی دێرینی ئەم وڵاتە ببینرێن. پێویستە ئەو پێکهاتانە لە هەموو بڕیارەکانی داهاتوودا بەشدار بن و مافە دیموکراتییەکانیان بەگوێرەی ژمارەیان نەبێت، بەڵکو بەگوێرەی تەبایی و ڕێککەوتن بێت.

(KNK) هەموو جۆرە جووت ستاندارتی و نەژادپەرستییەک، لە هەرلایەکەوە بێت، ڕەتدەکاتەوە و بانگەوازیی لە هەموو هێزەکان و بەرپرسانی سیاسیی کورد و ئەو پێکهاتانە دەکات کەوا ڕێگە بە هێزە ناوخۆیی و دەرەکییەکان نەدەن، کە دەخوازن نەتەوەپەرستیی و پارچەبوون تەشەنە پێدەدەن.

بەشێکی گەورەی کۆمەڵگەی کوردستان لە باوەڕمەندانی «ڕێی هەق(ئەهلی هەق)-عەلەوی»ین. ئەم ئایین و باوەڕییەش باوەڕمەندییەکی دێرینی کوردستانە. باوەڕمەندانی ڕێی هەق(عەلەوی)، لە مێژوودا ڕووبەڕووی گەلێک هێرش و کۆمەڵکوژی بوونەتەوە. لە ڕۆژی ئەمڕۆشماندا، هێشتا وەک دەخوازرێت، ناتوانن بەگوێرەی باوەڕییەکانی خۆیان عیبادەت بکەن و بژین. هێشتا ڕووبەڕووی بچووک ڕوانین(کەملێڕوانین) و جیاوازکاریی دەبنەوە. لە هەمانکاتدا لە لایەن دەوڵەتیشەوە دەتوێنرێنەوە (ئاسمیلە دەکرێن) و هەوڵدەدرێت لەناو کۆمەڵگەی سووننیدا بتوێنرێنەوە. بەشێک لە ئەندامانی (KNK)یش لە باوەڕمەندانی ڕێی هەق(عەلەوی)ن و لەناو (KNK)دا کار و خەبات دەکەن. (KNK)، ڕێز لەم باوەڕمەندییە دەگرێت و بە هەموو شێوەیەک مافەکانی باوەڕمەندانی ڕێی هەق(عەلەوی) دەپارێزێت.

لە کۆبوونەوەکەدا ڕەوشی کوردانی ئاناتۆلیای ناوینیش لە ڕۆژەڤ دابوو. نوێنەرانی پلاتفۆرمی کوردانی ئاناتۆلیای ناوین (PKAN) کە لە(KNK)دا ئەندامن، دۆخی گەلەکەمان لەو هەرێمەیان باس کرد و زانیارییان بە کۆبوونەوەکە دا. کوردانی ئاناتۆلیای ناوین ماوەیەکی درێژە وەک کوردانی ناوەندی کوردستان جێی خۆیان لەناو شۆڕشدا گرتووە و خۆیان بە خاوەنی کوردستان دەبینن. هەربۆیە ڕووبەڕووی هێرشی نەژادپەرستی دەبنەوە. پێویستە هەموو هێزە کوردستانییەکان ئەم دۆخە ڕەچاو بکەن و گەلەکەمان لە ئاناتۆلیای ناوین بەتەنیا بەجێنەهێڵن.

لە کۆبوونەوەکەدا، ڕەوشی کوردان لە وڵاتانی سۆڤییەتی پێشوو (ESENG)ش لە ڕۆژەڤ دابوو و ڕاوەستەی لەسەر کرا. ئەمە ماوەیەکە، لە وڵاتانی قازاستان و قیرزستانی ئاسیای ناوین هێرش لەسەر کوردان هەیە. کورد نەک هەر تەنیا لە کوردستان لەژێر هێرش دان، هەروەها لەسەرانسەری جیهانیشدا لەژێر هەڕەشە و هێرش دان. تا وڵاتێکی ئازادی کوردان بونیاد نەنرێت، ئەو هەڕەشە و هێرشانە بەردەوام دەبن. (KNK) لە هەموو شوێنێک و دەڤەرێکدا، مافەکانی گەلی کورد دەخاتە ڕۆژەڤەوە و دەیپارێزێت.

ڕەوشی ژنانیش لە ڕۆژەڤی کۆبوونەوەکە دابوو. نوێنەرانی ڕێکخستنەکانی ژنان بەشێوەیەکی بەهێز بەشداریی کۆبوونەوەی گشتی بوون و بە هەڵسەنگاندن و شیکردنەوەی خۆیان، کۆبوونەوەکەیان دەوڵەمەند کرد. هەرچەندە تەڤگەری ژنان، لە کوردستان بەرەوپێشەوە چووبێت و لە ئاستی هەرە باڵادا لەناو دامودەزگاکانی کوردستاندا هەبن، لە وڵاتی کوردستان وەکو جیهانیش هێشتا پرسی ئازادیی ژنان چارەسەر نەبووە. پێشکەوتنی تەڤگەری ژن لە کوردستاندا، جێی شانازییە و لە ئاستی جیهاندا دەنگی داوەتەوە. بەڵام پرسەکە مەزنە، ڕێ و ڕێبازێکی قووڵ و درێژە. دەبێت زیهنییەتی هەزاران ساڵە بگۆڕدرێت. هەروەها تەڤگەری ژنان، دەخوازن لەناو پارت و ڕێکخستنە سیاسییەکاندا ژمارەی ژنان زیاتر بکرێت. ژن، ڕەخنە لە تێگەیشتنە باوکسالارییەکانی پارت و ڕێکخستنە سیاسییەکان دەگرن و داوا لە هەموو پارتەکان دەکەن بەگوێرەی حقوقی ژنان ڕێی سیاسەتی کوردی لەبەردەم ژنان بکرێتەوە. بەتایبەتی، داوا لە پارتە سیاسییەکان دەکرێت کەوا لە خەباتی یەکێتی نەتەوەییدا بەشداربوونی ژنان بەهێزتر بکرێت.

دەبێت هەموو نزیکبوونەوە جیاکارییەکانی دژ بە ژنان، وەک نزیکبوونەوەی

دژە دیموکراتـی ببینرێـت و ڕێـز لـە ئیـرادەی ئازادیـی ژنـان لـە سیاسـەتدا ببێتـە بنەمـای تێگەیشـتنەکان. پێویسـتە کوشـتنی ژنـان لـە مـاڵان و شـەقامەکاندا وەک تاوانـی دژە مرۆڤایەتـی ببینرێـت. دەبێـت ژن بـە ئیـرادەی ئـازادی خـۆی، لەنیـو سیاسـەت و دامەزراوەکانی بڕیـاردا جێی خۆیـان بگـرن. (KNK) هەمـوو جـۆرە بەئامرازکردنێکـی ژن لـە سیاسـەتدا ڕەتدەکاتـەوە و ڕێـز لـە ئیـرادەی ئـازادی ژن دەگرێـت و بانگەوازیـی لـە هەمـوو هێـزە سیاسـی و کۆمەڵایەتییەکانـی کوردسـتان دەکات کـەوا لەبەرامبـەر بـە ئیـرادەی ژنانـدا ڕێـزدار بـن.

لـە کۆنفرانسـی(١٠٠)ەمین سـاڵیادی ڕێککەوتننامـەی لۆزانـدا، بـۆ بەهێزکردنـی یەکڕیزیـی نێـو ماڵـی کوردسـتانیان، بڕیـاری کۆنفرانسـێکی نەتەوەیـی درا. کۆبوونەوەکـە ئـەم بابەتـەی خسـتە ڕۆژەڤـی خۆیـەوە و کردییـە بەشـێک لـە پلانسـازیی خـۆی. ئامانـج ئەوەیـە لـەم سـاڵدا بتوانیـن کۆنفرانسـێکی نەتەوەیـی ئەنجـام بدەیـن و هەمـوو کێشـە و پرسـگرییەکی خۆمـان لەنێـو کۆنفرانسـدا گفتوگـۆ بکەیـن و لەسـەر بنەمـای سـتراتیژێکی هاوبـەش یەکێتـی خۆمـان بەهێزتـر بکەیـن.

هەروەهـا ڕاوەسـتە لەسـەر سـاڵیادی ڕێککەوتننامـەی لۆزانیـش کـرا و لـە (١٠٢)ەمیـن سـاڵیادی ڕێککەوتننامـەی لۆزانـدا، گردبوونـەوە و خۆپیشـاندانی جەماوەریـی بەڕێوەبچێـت.

ئـەم سـاڵ (١٠٠)ەمیـن سـاڵیادی ڕاپەڕینـی ١٩٢٥ی باکـووری کوردسـتانە. هەروەهـا (١٠٠) ەمیـن سـاڵیادی لەسـێدارەدانی شـێخ سـەعید و ٤٦ لـە هەڤاڵانییەتـی. لـە هەمانکاتـدا (١٠٠) ەمیـن سـاڵیادی بەڵگەنامـەی جینۆسـایدی کـوردان «پلانـی ئیسـلاحاتی شەرق»یشـە. دوای جینۆسـایدی گەلانـی ئەرمـەن و ئاسوری-سـوریانی-کلدانی لـە سـاڵی ١٩١٥دا، جینۆسـایدی گەلـی پۆنـدی (پۆنتـۆس، گەلـی ڕۆمـی دەڤـەری دەریـای ڕەش) لـە سـاڵی ١٩١٩، جینۆسـایدی کـورد لـە سـاڵی ١٩٢٥یـش دەسـتیپێکرد. لـەم یـادەدا لـە ٢٧-٢٨ی حوزەیرانـی ٢٠٢٥دا لـە برۆکسـێل، سـەبارەت بـە «سـەرهەڵدانی ١٩٢٥ی باکـووری کوردسـتان» کۆنفرانسـێک بەڕێـوە دەبەیـن. لـە ڕۆژی ٢٠٢٥/٦/٣٩یشـدا، کـە (١٠٠)ەمیـن سـاڵیادی لەسـێدارەدانی شـێخ سـەعید و ٤٦ لـە هەڤاڵانییەتـی لـە شـاری کۆڵنـی ئەڵمانیـا، میتینگێکـی مـەزن بەڕێوەدەبەیـن. کۆنفرانـس و میتینگەکـە بـە ڕێنمایـی نەتەوەیـی بەڕێوەدەچێـت و هەمـوو هێـز و پارتەکانـی کوردسـتان بانگهێشـت دەکرێـن.

دۆخی کوردستان و ناوچەکە ئاڵۆز و هەستیارە. هاوکاتی مەترسییەکان، دەرفەتەکانیش هەن، ئەگەر بتوانین بەکاریانبێنین. هەر چوار دەوڵەتی داگیرکار لەنیو قەیرانی مەزندان. ڕەوشی عێراق نادیارە و ناسەقامگیرییەکی زۆر هەیە. ڕەوشی سوریا، لەبەرچاوانە و تا ماوەیەکی درێژیش ناتوانێت خۆی کۆبکاتەوە سەریەک. ئێران وەکو باسکرا، لەنێو گەلێک قەیران دایە. تورکیا، هەرچەندە خۆی بەهێزیش ببینێت و هەندێک ناکۆکی نێونەتەوەیی بۆ بەرژەوەندییەکانی خۆی بەکاربێنێت، بەڵام ئەویش لەنێو قەیران دایە و داهاتووەکەی نادیارە. لە خۆرهەڵاتی ناویندا شەڕێکی جیهانی لە ئارادایە. دەوڵەتانی داگیرکەری کوردستان هەریەکە و بە شێوەیەک لەم شەڕەدا تەرەفگیرن. ناوچەکە بەرەو گۆڕانکارییەکی مەزن دەڕوات.

لەبەرامبەر ئەو دۆخەدا؛ ئەگەر ئێمە بتوانین خۆمان باشتر ڕێکبخەین و یەکێتی خۆمان بەهێزتر بکەین، ئەوا دەتوانین ستاتۆیەکی هەمیشەیی لە هەموو کوردستان بونیاد بنێین. هەربۆیە پێویستە هەموو هێز، پارت، دامودەزگا و ڕێکخستنەکانمان، هەروەها هەموو گەلەکەمان لەهەموو لایەکی وڵات و لەهەر شوێنێکی تر دەژین، باشتر یەکبگرن، پێگەی نەتەوەیی و نیشتمانی خۆیان بەهێزتر و مەزنتر بکەن. بەم شێوەیە پیلان و پرۆژەکانی دەوڵەتانی داگیرکاری دژ بە کوردستان پووچەڵ دەکەینەوە.

ڕەوشی کوردستان و جیهان کە لە سەرەوە شیکرایەوە، ئەرک و ڕۆڵمان دەخاتەڕوو. شیکردنەوە و دەستنیشانکردنی کەموکوڕییەکان بۆ ئێمە بەس نین. بۆ ئەوەی ئەو کەموکوڕییانە چارەسەر ببن، خەباتێکی بەهێزمان لێ دەخوازرێت. لە سەرووی هەموویانەوە؛ یەکێتی نەتەوەیی، کاری هەرە بنچینەییمانە. دەبێت ئێمە بێوچان خەبات بکەین. لە ڕووەوە دەرفەت و توانستەکان هەن. هەروەها ئێمە دەتوانین لە ئاستی جیهاندا خەباتێکی دیبلۆماسی بەهێز بکەین و پێویستیشە کە بیکەین.

بەکورتی؛ کات کاتی یەکێتییە. کات کاتی چارەسەرییە. کات کاتی ئازادییە. کات کاتی خەباتە.

٢٣هەمین جڤاتی گشتی کۆنگرەی نەتەوەیی کوردستان

٢٠٢٥/٥/٢٩

هەواڵنامەی کێتر

هاوسەرۆکانی (KNK):

زەینەب موراد و ئەحمەد کارامووس

ئەندامانی کۆنسەی بەڕێوەبەریتی (KNK):

١. ئاریا عیسا

٢. بەهزاد پیرمووسا

٣. دیمەن سوهرابی

٤. ئەکرەم حسۆ

٥. فارووق جەمیل

٦. فاتمە لەکتۆ

٧. ئیبراهیم عەلیپوور

٨. میران ساڵح

٩. نیلوفەر کۆچ

١٠. نووریێ ئالکاش

١١. عوسمان ئەرگین

١٢. پەروین سەعید

١٣. ڕەفیق غەفور

١٤. ڕۆژین موکریان

١٥. سەعید سەنەندەجی

١٦. شەهلا حەفید

١٧.شێرکۆ حەمەئەمین

١٨.شێخ شەماڵ

١٩.شیلان ئەمینئۆغلو

٢٠.شوکروڵلا حەمەئەمین

٢١.یاقووب میرزا

٢٢.زەینەب مستەفا

٢٣.زوبێر ئایدار

نامەیەك
لە نوگرە سەلمانەوە

ئاسۆ حەیدەری

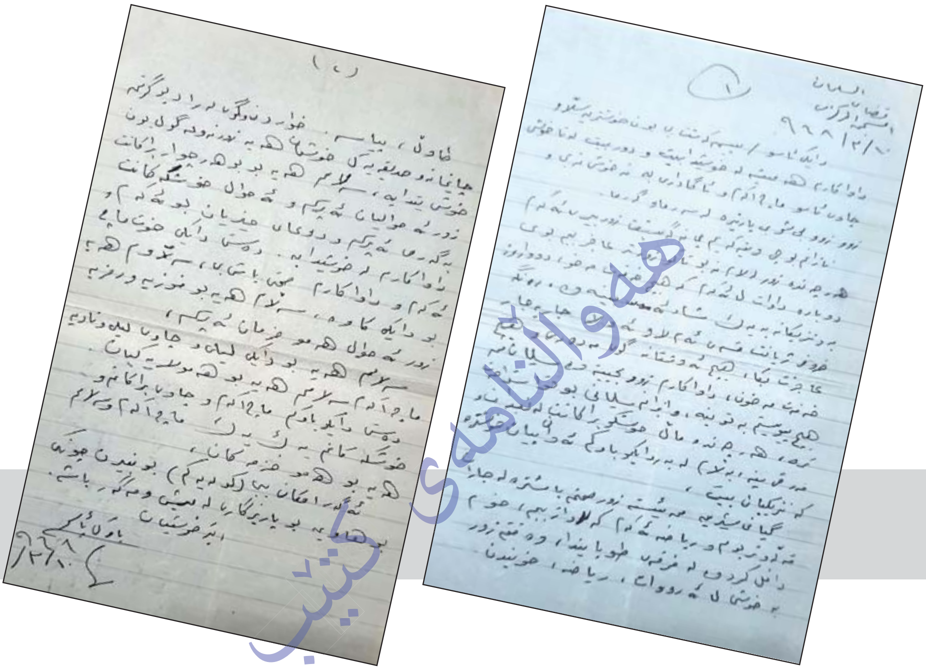

هەواڵنامەی کتێب

لـە گـۆڤـاری دۆکیومێنـت ژمـارە ٦ کورتـە باسـێک لـە ژیاننامـەی شـەهید ئەحمـەد حـەلاق نـوسرا و هاوپێچ بـوو بـە نامـەیەك بـۆ کـوڕە ١ سـاڵەکەی کـە لـە نوگـرە سـەلمان نووسـیبووی.

لـەم ژمارەیـە ٥ نامـەی تـری شـەهید بـۆ هاوژینەکـەی بـڵاو دەکەینـەوە لەگـەڵ کورتەیـەک لـە ژیانـی دایکـم نازەنیـن حەیـدەری.

نازەنیـن حەیـدەری دوا منداڵـی حەیـدەر فەنـدی قـازی و فەرمانبـەری حکومەتـی عوسـمانییە جگـە لـە خـۆی شـەش بـرا و دوو خوشـکی تـری هەبـوو.

بـرا گەورەکـەی عاسـم حەیـدەری لـە سـەرەتای چلـەکان دەچێتـە کـۆڕی کاری

نازەنین حەیدەری

سیاسی دەبێتە ئەندامی مەکتەبی سیاسی پارتی ڕزگاری کوردستان و پارتی کۆمۆنیست لە کوردستانی عێراق و پاش چەند ساڵێک دەستگیر دەکرێ و تاکو شۆڕشی ١٤ی تەمموز لە زیندان دەبێت، لە ئەنجامی نەخۆشی و نالەباری ژیانی زیندان لە ١٩٧١ کۆچی دوایی دەکات، برای دووەمی ساڵح حەیدەرییە کە دامەزرێنەر و سەرۆکی پارتی کۆمۆنیست لە کوردستانی عێراق و پارتی ڕزگاری کوردستان بووە، برای سێیەمی جەمال حەیدەرییە کە کادیر و سەرکردەی ناسراوی پارتی کۆمۆنیستی عێراق بوو، لە تەمموزی ١٩٦٣ بەعس دەستگیری دەکات و لە ماوەی شەو و ڕۆژێکدا هەواڵی شەهیدبوونی بڵاودەکەنەوە.

برای چوارەمی موهیب حەیدەرییە کە لە تەمەنی لاویدا تووشی زیندان دەبێت و پاشتر لە کودەتای شوباتی ١٩٦٣ دەستگیر دەکرێت و لە ئازاردا هەواڵی ئیعدامکردنی بڵاودەبێتەوە (تەرمی هەردوو شەهید جێیان نادیارە)

نازەنین حەیدەری دوامنداڵی حەیدەر فەندی قازی و فەرمانبەری حکومەتی عوسمانییە جگە لە خۆی شەش برا و دوو خوشکی تری هەبوو.

نازەنین لەو بارودۆخە سیاسی و کۆمەڵایەتییە لە ١٩٦٣ چاوی دەکاتەوە و لە ئەنجامی گیرانی ٤ برای لە کۆتایی چلەکان و خراپی باری ئابووری خێزانەکەیان ڕوودەکەنە گوند و لە یەکەم ساڵی خوێندنیدا لە قوتابخانە دەهێندرێتە دەر و بێبەش دەبێت لە خوێندن، پاشتر و لە ساڵی ١٩٥٥ کە دەگەڕێنەوە شار لە بەر تەمەن گەورەیی ناگەڕێتەوە خوێندن.

هەرچەندە خەڵکی کە لە گەڵی دادەنیشتن و قسەی بۆ دەکردن ڕۆشنبیری فراوانی و شێوەی قسەکردن و ڕاوبۆچوونە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکانی ئەو ژنە نەخوێندەوارە سەریانی سوڕ دهێنا کە دەیانزانی نەچۆتە قوتابخانە و و نەخوێندەوارە.

هەرچەندە خەڵکی کە لەگەڵی دادەنیشتن و قسەی بۆ دەکردن ڕۆشنبیری فراوانی و شێوەی قسەکردن و ڕا و بۆچوونە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکانی ئەو ژنە نەخوێندەوارە سەریانی سوڕدەهێنا کە دەیانزانی نەچووەتە قوتابخانە و نەخوێندەوارە.

لە ١٩٥٨ و لە تەمەنێکی زوو دەچێتە کۆڕی خەبات و لە ڕیزی تێکۆشەرانی حزبی شیوعی عێراق دەست بە کاری سیاسی دەکات بەتایبەتی لە یەکێتی ئافرەتانی

لەڕاستەوە: حەمەی حەللاق، ئاسۆ حەیدەری، نازەنین حەیدەری

هەولێرنامەی کتێب

عێراق چالاک دەبێت.

لە کودەتای شوباتی ١٩٦٣ لە بەرەنگاربوونەوەی خەڵکی لە کازمییە بەشداری دەکات و بۆ ماوەی سێ شەو و ڕۆژ لاوان و گەنجانی ئەو شارە ناهێڵن سوپای بەعسی لێیان بچێتە ژوورەوە. لە ١٩٦٤ و ١٩٦٥ دووجار دەستگیر دەکرێت و دواتر ئازاد دەکرێت.

لە ١٩٦٦ دەبێتە هاوسەر و هاوژینی تێکۆشەرێکی شاری سلێمانی (ئەحمەد حەلاق) کە ئەو کاتە ئەندامی لیژنەی ڕێکخستنی ناوەندی (لتم)ی حیزبی شیوعیی عێراق بوو و پاشتر لە ١٩٦٧ کە حزبی شیوعیی دەبنە دووبەش دەبێتە ئەندامی مەکتەبی سیاسی و بەرپرسی مەکتەبی عەسکەری و بەرپرس لە هێزی پێشمەرگە لە کوردستان و پارتیزانەکانی لە زۆنگاوەکانی خوارووی عێراق و دەستە چەکدارەکانی ناو شارەکان (جیهازی سیدامی) کە سالح عەسکەری بەرپرسی دەبێت، ئەو ڕێکخراوە عەسکەرییە قارەمانانی شار و دێهاتەکانی کوردستان و عێراقی لە خۆ کۆکردبووەوە، جگە لە شانە نوستووەکانی ناو سوپای عێراق.

لەو کارانەیدا، ئەحمەد حەلاق و هاوژینەکەی نازەنین هاوکار و پشتیوان و ڕێکخەری کۆمەڵێک لە چالاکییەکانی بوونە. لە بەهاری ١٩٦٨ دەستگیر دەکرێت و دەنێردرێتە زیندانی نوگرە سەلمان، پێدەچێ دەتوانێت چەند نامەیەک بنێرێتە دەرەوەی زیندان، کە لێرە وێنەی ئەو نامانە بڵاو دەکەینەوە.

ناوەڕۆکی نامەکان بابەتی گشتین نەوەک بکەوێتە دەست دەزگا ئەمنییەکان، بەڵام بەشێک لە کەسایەتی هەردووکیان و پڕ باوەڕی و خەمخۆری ئەحمەد حەلاق و هاوسۆزی و هاوخەمی و هاوپشتی نازەنینی هاوژینەکەی پیشان دەدات.

لە سەرەتای ١٩٦٩ و لە کاتی خۆئامادەکردنی قیادەی مەرکەزی حزبی شیوعیی بۆ هەڵگیرساندنی شۆڕشێک بۆ ئازادکردنی عێراق لە دەست بەعس، شەهید ئەحمەد دەگیرێت و لە ماوەی چەند ڕۆژێک شەهید دەبێت و ئەویش وەک دوو براکەی تری نازەنین تەرمەکەی وون دەبێت و بێسەروشوێن دەکرێت.

لە ماوەی ئەو سێ ساڵەی هاوژین دەبن کوڕێکیان دەبێت و پاش شەهیدبوونی ئەحمەد حەلاق بە چوار مانگ (حەمە) کوڕی دووەمیان لەدایک دەبێت و لە ساڵی ١٩٧١ دەگەڕێتەوە هەولێر و لە تەک دوو خوشکی گەورەی لە گەڕەکی ئازادی دەژین.

نازەنین حەیدەری لەگەڵ خانەوادەکەی لە زیندانی بەغدا

هاوڕێیانی ئاسۆ کە دەچوونە لای دایکی ئاسۆ بۆ دڵنەوایی و دڵدانەوەی پێی دەگووتن ئاسۆ لە ڕێگای سەرفرازی و خەبات بۆ میللەتەکەی گیراوە، گەر خوا بە بەشی دایکی بزانێ ئەوا ئازاد دەبێت، گەر شەهید بوو ئەوە جێگای سەربەرزی و شانازییە

لە ١٩٨٧ ئاسۆی کوڕە گەورەی نازەنین دەستگیر دەکرێت و لە حوزەیرانی هەمان ساڵ حوکمی لەسێدارەدانی بۆ دەردەچێت، نازەنین قارەمانانە ڕووبەڕووی ئەو کارەساتە دەبێتەوە و هەوڵی ئازادکردنی دەدا ئەمەش بە هاوکاری دۆست و کەس و ئازیزانی، لە پێش هەموویانەوە مومتاز و ساڵحی برای و ئەسعەد عەدۆی هاوڕێی کاک مومتاز.

هاوڕێیانی ئاسۆ کە دەچوونە لای دایکی ئاسۆ بۆ دڵنەوایی و دڵدانەوەی پێی دەگوتن ئاسۆ لە ڕێگای سەرفرازی و خەبات بۆ میللەتەکەی گیراوە، گەر خوا بە بەشی دایکی بزانێ ئەوا ئازاد دەبێت، گەر شەهید بوو ئەوە جێگای سەربەرزی و شانازییە، وەستا حەسەن و شەهید لوقمان حەمەدەمین (کاروان) کە زوو زوو سەردانیان دەکرد، وەستا حەسەن دەڵێت ئێمە بە چاوی پڕ لە فرمێسک دەهاتینەدەر و دایکی

هەواڵنامەی کتێب

نازەنین حەیدەری لە کۆتایی پەنجاکاندا

لە نیوەی دووەمی هەشتاکانی سەدەی بیستەم بە هۆی کاری سیاسی هەردوو کوڕەکەی (ئاسۆ و حەمە) ماڵی نازەنین حەیدەری بۆ جاری سێیەم بوو بە بارەگایەکی سیاسی و ڕۆشنبیری و دیسان نازەنین پاڵپشتی مادیی و مەعنەویان بوو.

ئاسۆ دڵنەوایی دەداینەوە.

لە نیوەی دووەمی هەشتاکانی سەدەی بیستەم بەهۆی کاری سیاسی هەردوو کوڕەکەی (ئاسۆ و حەمە) ماڵی نازەنین حەیدەری بۆ جاری سێیەم بوو بە بارەگایەکی سیاسی و ڕۆشنبیری و دیسان نازەنین پاڵپشتی مادیی و مەعنەوییان بوو.

لە ئەنجامی هەوڵ و ماندووبوونێکی زۆر ئاسۆ ئازاد دەکرێت، پاش ساڵێک جارێکی تری حوکمێکی تری ئیعدامکردنی بۆ دەردەچێت (ئەم جارە دەستگیر ناکرێت) بەڵام قەدەر بۆ نازەنین وەستابوو و کوڕە بچووکەکەی (حەمە) دەستگیر دەکرێت و نزیک لە سێ ساڵ لە زیندانی ئەبوغرێب دەمێنێتەوە و لە کۆتایی ١٩٩١ ئازاد دەکرێت.

نازەنین حەیدەری لە سەرەتای سەدەی بیست و یەکەم دەچێتە ئەڵمانیا و پاش ساڵێک تووشی شێرپەنجە دەبێت و تاکو کۆچی دوایی لە ٢٠١٤ ئازارەکانی شێرپەنجە هاوڕێی دەبێت.

عەبدولڕەقیب یوسف
نازناوی بەدیع زەمانی دووەمی کوردی پێ دەبەخشرێت

ئا: دۆکیومێنت

عەبدولڕەقیب یوسف لە کتێبخانەکەی ماڵەوەیدا

کە بە هەوڵەکانی لە بواری شوێنەوارناسیدا توانیویەتی پارێزگاری لە چەندان ئاسەواری دێرینی سەر خاکی کوردستان بکات. بەهەمان شێوە بە بۆچوون و ڕاسپاردەکانی، کە وەك میکانیزمێك بۆ دۆزینەوە و ساغکردنەوە و پاراستنی شوێنەوار لە لایەن یونیسکۆوە گرینگی پێدراوە.

مامۆستا لە ماوەی کارکردنی لە دونیای شوێنەوارناسیدا، درکی بە زۆرێك کەرەستەی شوێنەواریکردووە، کە لە پێشتردا وەك ئەو باسیان نەکردووە. بەتایبەتی لەسەر مێژووی بەرد، مامۆستا لە زانستی بەردناسیدا وەك کەرەستەیەکی شوێنەواری توانیویەتی جارێکی دیکە مێژووی شارستانییەت بخاتە ژێر پرسیارەوە. لە نامەیەکدا کە بۆ ڕێکخراوی جیهانی یونسکۆ ناردوویەتی، ئاماژەی بەو باسە کردووە، بەڵام ئێمە لێرە نامەکەی بڵاوناکەینەوە، چونکە لە ژمارە ٦ی گۆڤاری دۆکیومێنت عەبدوڵڵا کەریم مەحمودی نووسەر باسێکی

ستافی گۆڤاری دۆکیومێنت لەگەڵ عەبدولڕەقیب یوسف دا

ئەو ڕاستیانەی مامۆستای شوێنەوارناس پشتی پێبەستوون، زۆربەیان کەوتوونەتە سەر خاکی کوردان، بەتایبەتی لەبارەی هەڵکەندی وێنەی ئاژەڵان بەسەر بەردەکاندا، کە لەو ڕێگەیەوە چەندان مێژوو ساغ دەکاتەوە

دووروودرێـژی لەسـەر نامەکـە و کاردانەوەکانـی لـە لاپـەڕە ٢٤١دا بڵاوکردووەتـەوە، بۆیـە دەتوانـن بـۆ زیاتـر ئاشـنابوون بـەو دۆسـیەیە بگەڕێنـەوە بـۆ بابەتـە سـەرەکییەکە.

مامۆستا عەبدولڕەقیـب یوسـف وەك کەسـایەتییەکی جیهانـی لـە بـواری شوێنەوارناسـیدا گەلێـك کتێب و نـووسراوی هەیـە، کـە دەگمەنـن و شوێنەوارناسـان پەییـان پێنەبـردووە. بەتایبـەت لەبـارەی گەڕانـەوەی مێـژووی مرۆڤایەتـی بـە پێـش شارسـتانییەت، مامۆسـتا بـە گـەڕان و سـاغکردنەوەکانی چەنـدان بابەتـی مێژوویـی لـە ڕێـگای ئـەو کەرسـتانەوە پشتڕاسـتکردووەتەوە، کـە پێـمان دەڵێـت لەپێـش ئـەو شارسـتانییەتە چەنـدان شەرسـتانییەتی دیکـەی مرۆڤایەتـی هەبـووە، کـە خاکـی کوردسـتان بەشـی شـێری بەردەکەوێـت لـەو مێـژووەدا. ئـەو ڕاسـتیانەی مامۆسـتای شـوێنەوارناس

پشـتی پێبەسـتوون، زۆربەیـان کەوتوونەتـە سـەر خاکـی کـوردان، بەتایبەتـی لەبـارەی هەڵکەندنـی وێنـەی ئـاژەڵان بەسـەر بەردەکانـدا، کـە لـەو ڕێگەیـەوە چەنـدان مێـژوو سـاغ دەکاتـەوە. بەتایبەتـی ئەفسـانەی شـیرین و فەرهـاد و چەنـدان ژیـاری دیکـە، کـە هەمـووی بـە بەڵگـەی زانسـتی و کاری وردی ئاسەوارناسـییەوە سـاغکراوەتەوە. هەمـوو ئەمانـە وەك نووسـین و کتێـب بەردەسـتن و مامۆسـتا هیـچ کارێکـی بەبـێ ئارگۆمێنتـی زانسـتی نەکـردووە، هەمیشـە لـە پشـتی کارەکانیـدا توانسـتی فیکریـی و مەعریفـی بەڵگـەدار بـە نموونـە و وێنـەی زانسـتییەوە دەوڵەمەندکـردووە.

لـە کۆنفرانسـی زانسـتی نێودەوڵەتـی عەلـی حەریـری، کە لـە ٢٩-٣٠/٤/٢٠٢٥ لـە هۆڵـی ماڵـی حەریـری لـە شـارۆچکەی حەریـر بەسـترا، لـە باسـە هـەرە گرنگەکانیانـدا گەڕانـەوە بـوو بـۆ هـەوڵ و ماندووبوونەکانـی مامۆسـتای شـوێنەوارناس

هەر لەمیانەی ئەو کۆنفرانسەدا نازناوی بەدیع و زەمانی دووەمی کوردی بە مامۆستا عەبدولڕەقیب یوسف پەخشرا.

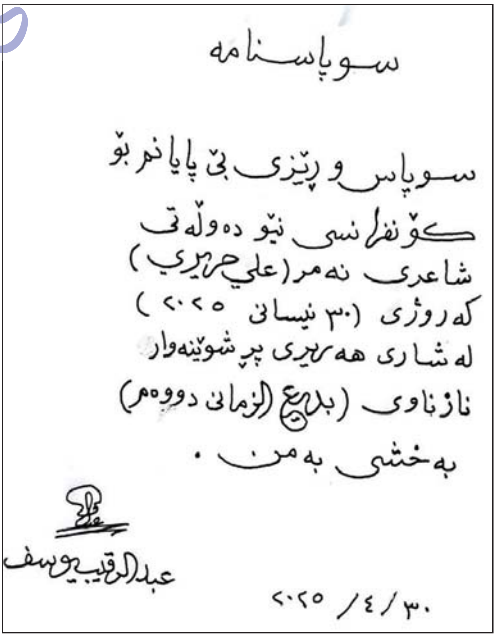
سوپاسنامە

سوپاس و ڕێزی بێ پایانم بۆ
کۆنفرانسی نێو دەوڵەتی
شاعری نەمر (علي حريري)
کە ڕۆژی (٣٠ نیسانی ٢٠٢٥)
لە شاری هەریری پڕ شوێنەوار
نازناوی (بدیع الزمانی دووەم)
بەخشی بە من.

عبدالرقيب يوسف
٣٠/٤/٢٠٢٥

٢

لقب (بديع الزمان) لعبدالرقيب يوسف

تلقب بهذا اللقب ثلاثة من النابغين في العالم الإسلامي

١- بديع الزمان الهمداني المتوفى سنة (١٠٠٧م) واسمه أحمد بن الحسين.

٢- بديع الزمان الجزري الكردي الذي ألف أكبر كتاب في الميكانيك في العهد الإسلامي وأول مخترع للربوطات بصورة عامة عاش في القرن الثاني عشر في إقليم دياربكر وتوفى سنة ١٢٠٥م وقبره في مسجد النبي نوح في مدينة الجزيرة.

٣- بديع الزمان سعيد النورسي مؤلف رسائل النور ومرشد جماعات النور في العالم الإسلامي المتوفى سنة (١٩٦٠).

٤- بتاريخ (٢٩-٣٠) نيسان ٢٠٢٥ انعقد كونفرانس دولي بخصوص الشاعر الكردي القديم (علي حريري) في إقليم كردستان - العراق وحضره (٥٠٠) شخص أو أقل. وص الكونفراس في اليوم الثاني منحي (عبدالرقيب يوسف) لقب (بديع الزمان الثاني) أي بالنسبة للنورسي

علماً أن الألقاب لم تمنح من جهات رسمية للعلماء بل كانت مفتوحة لمن يريد التلقب

هەواڵنامەی کتێب

راسپاردەکانی کونفرانسی نێودەوڵەتیی عەلی حەریری

کونفرانسی نێودولەتیی عەلی حەریری کە لە رۆژانی ٢٩-٣٠ی نیسانی ٢٠٢٥ لە قەزای هەریر بەرێوەچوو، ئەم راسپاردانەی خوارەوەی راگەیاند:

١-ئەگەر چی کونفرانس هەولیدا بە زمانەکانی (کوردیی بە هەردوو زاری کرمانجی و خوارووی، عەرەبی، فارسی و ئینگلیزی) توێژینەوە وەربگرێت و وابوو ٢٨ توێژینەوە پەسەند کرا، بەلام وەک راسپاردە بە گرنگیی دەزانێت کە بو ناساندنی عەلی حەریری و بەرهەمەکانی بە دونیای دەرەوە، چەند توێژینەوەیەکی ئاستبەرز وەربگێردرێتە سەر زمانە زیندوو و کاریگەرەکانی دونیا، تا لەو رێیەوە خۆمان کالای هونەری و ئەدەبی و سەرمایەی زانستیمان بە دەرەوە بناسێنین.

٢-دروستکردنی ئەرشیفێکی تایبەتی عەلی حەریری لە شاری حەریر، کە وێنەی دەستخەتە جۆربەجۆرەکانی شاعیر و هەموو ئەو توێژینەوانەی لەبارەیەوە نووسراون، لەخۆبگرێت، جا ئەم ئەرشیفە لە چوارچێوەی ژوورێکی تایبەت بێت لە نزیک گۆری حەریری یان لە ناو کتێبخانەی گشتی و یانیش لە شێوەی دامەزراوەیەکدا کە ببێتە بناغە بۆ مۆزەخانەی کەلەپووریی لەناو شاری هەریر.

٣-گەران بە دوای هەموو ئەو دەستنووسانەی کە گومان دەکرێت شیعری عەلی حەریریان تێدا بێت لە کتێبخانە و ئەرشیفخانەکانی عیراق و ولاتان و کرینەوە و هێنانەوەی وێنەی لەبەرگیراویان.

٤-پێکهێنانی لیژنەیەکی پسپۆر، بۆ پێداچوونەوە و دووبارە ساغکردنەوەی دیوانە شیعرییەکەی عەلی حەریری بە شێوەیەکی زانستیی و شرۆڤەکردنیان و وەرگێرانیان بۆ لانی کەم بە زمانانی دەوروبەر و هەروەها ئامادەکردنی فەرهەنگیی شیعرەکانی عەلی حەریری.

٥-دامەزراندنی ئەرشیفێکی رەنگیی و دەنگیی بۆ شیعرەکانی عەلی حەریری و خوێندنەوەیان و ژێرنووسکردنیان و وەرگێرانیان و بلاوکردنەوەیان لە ماڵپەرێکی تایبەتی عەلی حەریری.

٦-نۆژەنکردنەوە و رێستوورەکردنی گۆری عەلی حەریری بە شێوەیەک کە لەگەل بنەماکانی مەزارێکی شوێنەواریی بگونجێت و خستنەناو کتێبی گەشتیاریی تایبەت بە ناوچەکە و ناساندنی وەک شوێنێکی کەلەپووری و شوێنەواری و گەشتیاریی.

٧-راستکردنەوەی ژیان و بەرهەمی عەلی حەریری لەنێو کتێبی پرۆگرامەکانی خوێندن لە وەزارەتی پەروەردە، لەسەر بنەمای توێژینەوەکانی کونفرانس و بایەخدانی زیاتر بە عەلی حەریری لەناو مەنهەجی خوێندن لە هەردوو وەزارەتی پەروەردە و خوێندنی بالا.

٨-چەند ساڵ جارێک دیداری تایبەت بە عەلی حەریری بە بەشداریی قوتابیانی سنوورەکە لە هەریر سازبکرێت، بۆ زیاتر بەبیرهێنانەوە و وردبوونەوە لە ژیان و بەرهەمی و دامەزراندنی ناوەند و سەنتەرێکی رۆشنبیریی بە ناوی عەلی حەریری بۆ زیاتر مانەوەی ناوی ئەو زانا و شاعیرە لە زەینی خەلکی ناوچەکەدا.

٩- لە پای هەول و کۆششی ٦٥ ساڵەی نووسەر و مێژوونووس عبدالرقيب يوسف کە پێش دەیان ساڵ بۆ یەکەم جار بە درێژیی لە بارەی علی حریری نووسیویەتی و گۆری عەلی حەریری میرانی سۆران و زانایانی حەیدەری لە حەریر دۆزیوەتەوە بۆیە کونفرانس بە شایستەی ئەوەی زانی نازناوی بەدیعوززەمانی دووەمی پێ ببەخشێت.

لەگەل رێزی بێپایانی

لیژنەی زانستیی کونفرانس

٢٠٢٥/٤/٣٠

لـە بـواری ئاسـەواردا. هـەر لەمیانـەی ئـەو کۆنفرانسـەدا نازنـاوی بەدیـع و زەمانـی دووەمـی کـوردی بـە مامۆسـتا عەبدولڕەقیـب یوسـف پەخـشرا. ئـەو نازنـاوەش، کـە شـایەنی مامۆسـتایە، بـەڵام ناتوانیـن ئـەوە نـا دیدەبگریـن، کـە ئـەو بابەتـە بـۆ پێشـنیارێکی عەبدولـڵا کەریـم مەحمـودی نووسـەر دەگەڕێتـەوە، کـە لـە ژمـارە٦ی گۆڤـاری دۆکیومێنـت لـە بـارەی مامۆسـتاوە ئامادەیکردبـوو. نووسـەر لـە بابەتەکـەی دەڵێـت: ئەگـەر (بەدیـع و زەمـان نورسـی کـوردی) لەکاتـی خـۆی بـە هـەرەزکاری توانییێتـی ئاسـتی زانسـتی زانایانـی سـەردەمی خـۆی تێپەڕێنێـت، بـەڵام عەبدولڕەقیـب یوسـف لـە کاتـی پیرێتیـدا بـە هـەوڵ و سـاغکردنەوەکانی لـە بـواری وێنـەی سـەربەردەکان زانایانـی کـۆن و تـازە تێدەپەڕێنێـت. ئایـا عەبدولڕقیبیـش (بەدیـع و زەمانـی دووەمـی کـوردی نییـە؟) ئایـە ئـەو عەبقەرییـە وەك نورسـی نەبووەتـە شـانازی کـورد؟

کاتێکیـش ئـەو پەیامـە بـە مامۆسـتا دەگات، کـە لەلایـەن لێژنـەی بـاڵای کۆنفرانـس ئـەو نازناوەیـان پێـداوە، لەبەرامبـەردا عەبدولڕەقیـب یوسـف بـە دەسـت و خەتـە جوانەکـەی، سوپاسـی ئامادەکارانـی کۆنفرانـس دەکات.

میژووی پزیشکی لە هەولێر

د. ئازاد مەنتك

ستافی یەکێك لە نەخۆشخانەکانی کوردستان لە ساڵانی پەنجاکاندا

بەشی سێیەم

شاری هەولێر دوای جەنگی جیهانیی یەکەم و هەتا ساڵی (١٩٢٠ز) سەر بە (وویلایەتی موسڵ) بووە، دواتر کەوتووەتە سەر (کەرکووك) و بەو شێوە ماوەتەوە هەتا ساڵی (١٩٢٣ز)، کە لەم ساڵەدا لەگەل داکەزراندنی ولاتی عێراق (مەملەکەتی عێراق) و بوونی (مەلیك فەیسەڵ) بە مەلیکی عێراق..

هەولێریش کرا بە لیوایەکی سەربەخۆ و هەردوو قەزای کۆیە (کویسنجاق) و (ڕواندوز) سەر بەم لیوایە بوون. هەر لەم ساڵەدا (ئەحمەد عوسمان) وەك موتەسەڕیفی هەولێر (١٩٢٣-١٩٢٧ز)، کە یەکەم موتەسەڕیف بووە، دەستبەکار بوو. بەگوێرەی سەرژمێرییەکان بێت، ئەوەی دوای ڕووخانی ئیمپراتۆرییەتی عوسمانی و هاتنی ئینگلیزەکان بۆ عێراق دوای جەنگی جیهانیی یەکەم و دامەزراندنی حکومەتی مەلەکی عێراقی لە سەرەتای بیستەکانی سەدەی ڕابردوو، کە؛ لە مانگی نیسانی ساڵی (١٩٢٠ز) لە لایەن دەسەڵاتی ئەوکات بڵاو کراوەتەوە ژمارەی دانیشتووانی عێراق (دوو ملیۆن و هەشت سەت و چل و نۆ هەزار و دوو سەت و هەشتا و دوو کەس) بووە. لەو زەمانیدا کوردەکان هەروەک گەلانی تری عێراق (شارنشین ٢٩٪) و گوندنشین (٣١٪) و ڕەوەند و کۆچەری (٣٥٪) بووە. ژمارەی دانیشتووانی هەولێر (٩٦١٠٠) نۆهەت و شەش هەزار و سەت

کەس موسڵمان بووە و (٤٨٠٠) چار هەزار و هەشت سەت کەس جوولەکە و (٤١٠٠) کەس فەلە (دیان =مەسیحی) بووینە و (١٠٠٠) هەزار کەس شەبەک و ئێزیدی بوون، واتا؛ کۆی گشتی ژمارەی دانیشتووانی هەولێر ئەوکات (١٠٦٠٠٠) سەت و شەش هەزار کەس بووە لەو ژمارەیە تەنیا (٧٠٠٠) کەس دانیشتووی قەڵات بوون.

ژمارەکە، هەرچەند کەس بوو بێت .. ئەوکات، ئەوە تێبینی دەکرێت؛ هەموو ئایینزاکان لە هەولێر بوونییان هەبووە هەتا دەگەڵ نەمانیشیان بەڵام شوێن پێیان هەر جێماوە. ئەوکات گەڕەکی تایبەت بە (مەسیحی) و (جوولەکە) و (شەبەک و ئێزیدی) و زۆرینەی موسڵمان هەبووە، ئێستاش گەڕەکی جوولەکەکان یان گەڕەکی عەرەبان ناویان ماوە و دێت. ئەوەی جێگای باسە، کە؛ ئەوکات لەڕووی تەندروستی و پزیشکی هیچ فەرق بەوە نەکراوە، کە؛ ئەو کەسەی پیشەی پزیشکی پیادە دەکات یان دەستی تەبیبی دەدات چ ئاینزاییەکە یان چ قەوم و میللەتێکە و هەموو وەک یەک چاوی لێکراوە و بەڕێز سەیری کەسەکەیان کردووە. هەروەها لە خڕ سەرژمێرییەکان لە عێراقدا جا چ بە هۆی فەرهەنگ بوو بێت یان بەهۆی بیر و بۆچوون یان بە هۆی ترس و واقیع هەروەک هەموو وڵاتانی جیهان ئەو سەرژمێری ساڵی (١٩٢٠ز) بە تەواو و بێ خەوش ئەژمارد ناکرێت چونکە هەروەک لە کتابەکانی مێژوودا هاتووە خەڵکێکی زۆر دوای جەنگی جیهانیی یەکەم ناوی خۆیان تۆمار نەکردووە چونکە ترسییان لەوە هەبووە، کە؛ دەسەڵات و حکومەتی ئەوکات سەوقییان بکات بۆ بەرەکانی شەڕ یان سەربازی و بەزۆرەملێیان پێبکات یان پاکتاوییان بکات، هەر بۆیە؛ خەڵک ناوی خۆیان نەدەنووسی و لەبەر ئەمەش ئەو سەرژمێری (١٩٢٠) تەواو ژمارەی دانیشتووان دەرنابڕێت. هەموو ئەوە دەزانین، کە؛ تا سەرەتای هەشتاکانی سەدەی بیست خەڵک و عالەم هەبوو، کە؛ تەسکەرە و ناسنامەی نەبوو، واتا: فەرهەنگی میللەت و بۆچوونەکان و تێڕوانینی میللەت لە هەموو کاتەکان کاردانەوەی لە سەر دەرئەنجامەکان دەبێت بەڵام هەر کووەك بێت ئەو سەرژمێری ساڵی (١٩٢٠ز) بەیەکەم سەرژمێری فەرمی و باوەڕپێکراو دادەنرێت.

واقیعی پزیشکی لە نێوان ساڵەکانی (١٩٠٠ - ١٩٢٠ز):

لەم دوو دەیەی سەدەی ڕابردوو هەروەک سەدەکانی پێشووتر لە کوردستان و هەولێر هیچ دەنگوباس و خەبەرێکی ئەوتۆ نییە! هەتا لە گێڕانەوەی باپیران و زارەکی هیچ ئاماژە بە دامەزراوەیەکی پزیشکی و تەندروستی نەکراوە!؟ خەڵک ئەگەر نەخۆش

کەوتبان،ئەوا؛ هەروەک لە بەشی یەکەم باسکرا پەنایان بۆ یەک لە ڕێگا چارەسەرییەکان دەبرد. لە باپیرانی خۆمان، بیستوومانە؛ کە پێش دامەزراندنی حکومەتی عێراق پزیشکان بە سەردان هاتوون بۆ هەولێر و بەهۆی نەبوونی دامەزراوەی تەندروستی ئەوکات لە ماڵ یان دیوەخانی یەک لە ناودارانی ئەو کاتی قەڵات ماونەتەوە و نەخۆشی بینیووە و هەر پزیشکەکەش دەرمان و چارەسەری و پێداویستی دەگەڵ خۆی هێناوە و بە نەخۆشەکانی داوە. هەندێک کەسی خواپێداو لە هەولێر کاتێک نەخۆش کەوتوون، ئەوا؛ بۆ چارەسەری نەخۆشییەکەیان سەردانی شاری (موسڵ) یان (حەلەب)یان کردووە، بابای واش هەبووە زیاتر شارەزاتر بووە و چووەتە پایتەخت (ئیستەنبوڵ). لە چاوپێکەوتنێک بۆ (گۆڤاری پزیشک) جەنابی (د.عبدالرزاق دباغ)، کە؛ لە سەرەتایی سییەکانی سەدەی پێشووی بەبیری بووە، گوتی؛ هەموو دەم لە هەولێر سەردانیکردنی خەڵکەکەی بۆ چارەسەری جیاواز بووە.. ئەوکاتیش خەڵک هەبووە دەچووە چارەسەری ئایینی و هەشبوو گیادەرمان و پزیشکی کوردەواری، تاک و لۆقیش هەبوو، کە؛ نەخۆش دەکەوتن بەس سەردانی پزیشک و سەنتەری پێشکەوتوویان دەکرد. ئەوەی گرنگە، ئەوەیە؛ کە: لە ساڵەکانی نێوان (١٩٠٠-١٩٢٠ز) هیچ دامەزراوەیەکی تەندروستی یان خەستەخانە لە هەولێر بوونی نەبووە و ئەگەر هەشبوو بێت، ئەوا دەربارەی؛ هیچ بە ئێمە نەگەیشتووە. هەتا لە سەدەی نۆزدەش ئەوکاتەی، کە؛ هەولێر و کوردستان لە لایەن دەسەڵاتدارانی

ستافی یەکێك لە نەخۆشخانەکانی کوردستان لە ساڵانی پەنجاکاندا

هەواڵنامەی کتێب

ئـەوكات بەرزەفـت نەدەبـوو، هەندێـک لـە سـاڵەکانیش پشـێووی سیاسـی و ناسـەقامگیری دروسـت دەبـوو؛ هـەروەک پشـێوویيەکانی سـاڵی (١٨٥٠ز) ئـەم ناوچەيـە تـەواو پشـتگوێ خـرا بـوو. ئینجـا نـەک هـەر هەولێـر و ویلایەتـی موسـڵ بەڵکـو هەمـوو عێـراق، واتـا؛ ویلایەتـی بـەسرە و بەغـداش بەهەمـان شـێوە بـووە. لـە مێـژوودا هاتـووە، کـە؛ یەکـەم خەسـتەخانە لـە بەغـدا لـە سـاڵی (١٨٧٢ز) لـە سـەردەمی (سـوڵتان عەبدولعەزیـزی یەکـەم)، کـە؛ (مەدحـەت پاشـا) والـی بەغـدا بـووە دروسـت کـراوە بەنـاوی (خەسـتەخانەی غـەوارەکان = مستشـفی الغربـاء) بـەڵام ئـەوکات بەهـۆی نەبوونـی دەسـتی کاری پزیشـکی، هەروەهـا خەڵـک ئـەوکات بۆچوونـی وابـوو، کـە؛ دەسـەڵاتی ئـەوکات ئەگـەر نەخـۆش بکـەون و لـە خەسـتەخانە داخیـل بکرێـن، ئـەوا؛ حکومـەت دەیانکوژێـت. هـەر لەبـەر ئـەوە خەسـتەخانە ئـەو دەورەی نەبـووە، تەنیـا بێدەرەتـان و بێکـەس و خەڵکـی لایـدە و نەبوونـی کەسـوکار تێیـدا دەمانـەوە، هەروەهـا بەشـێکی تایبەتـی بـە شـێت و گێـل و نەخۆشـی سێکسـی هەبـووە. هەتـا لـە سـەردەمی والـی (عبدالرحـمان پاشـا) ئەویـش گرنگـی زۆری پێـدا بـەڵام لـە سـاڵی (١٨٧٩ز) ئـەم خەسـتەخانەیە تـەواو پەکـی کـەوت و خاپـوور بـوو هەتـا سـاڵی (١٩١٠ز) دووبـارە لـە سـەردەمی (نـازم پاشـا) خەسـتەخانەی (الغربـاء)ی کـردەوە و دواتـر لـە سـاڵی (١٩١٧ز) خەسـتەخانە بـوو بـە خەسـتەخانەی لەدایکبـوون و منـداڵان و بـە هاتنـی ئینگلیـز لـەو سـاڵەدا ئـەم خەسـتەخانەیە تاکـە خەسـتەخانەی تایبەتمەنـدی منـداڵان و لـە دایکبـوون بـوو.

لـە مانگـی تشرینـی دووەمـی سـاڵی (١٩١٨ز) ئینگلیـز بەتـەواوی عێراقـی داگیـر کـرد.. ئـەو سـوپایەی ئینگلیـز، کـە؛ لـە هەولێـر بەگوێـرەی نووسراوێـک، کـە؛ بەنـدە لـە کتێبخانـەی ڕەحمەتـی (د.عبدالـرزاق دەبـاغ، خ.ع) بینیـم نزیکـەی (١٩) پزیشـک و کارمەنـدی لەگەڵـدا بـووە، تەنهـا پەرسـتاری ئافرەتیـش لـەو تیمـەدا هەبـووە. جەنابـی (د.عبدالـرزاق، خ.ع) بـۆی گێڕامـەوە، کـە؛ لـە سـاڵی (١٩٦٧ز) کاتێـک لـە بەریتانیـا لـە زەماڵـەی بەریتانـی (خوێندنـی بـاڵا) خوێندوویەتـی، ئـەوا؛ لـە لایـەن گرووپـی پزیشـکی ئـەو سـوپایەی لـە هەولێـر بـووە و لای (سـەربازە دێرینـەکان) داوەت کـراوە و لـەوێ کاپتنێـک لەگەڵیـدا تـەواو باسـی هەولێـری کـردووە و تەنانـەت باسـی لـەوە کـردووە، کـە؛ لـە سـاڵی (١٩١٩ز) لەگـەڵ چارەسـەرکردنی سـەربازانی ئینگلیـزی خەڵکـی مەدەنـی ئـەو کاتـی هەولێریـان چارەسـەر کـردووە.

گرنگی پاراستنی بەڵگەو دۆکیومێنتەکان
لە کۆڕێکی سالۆنی لاپەڕە ٩

ئا - ڕەوەست نەوزاد

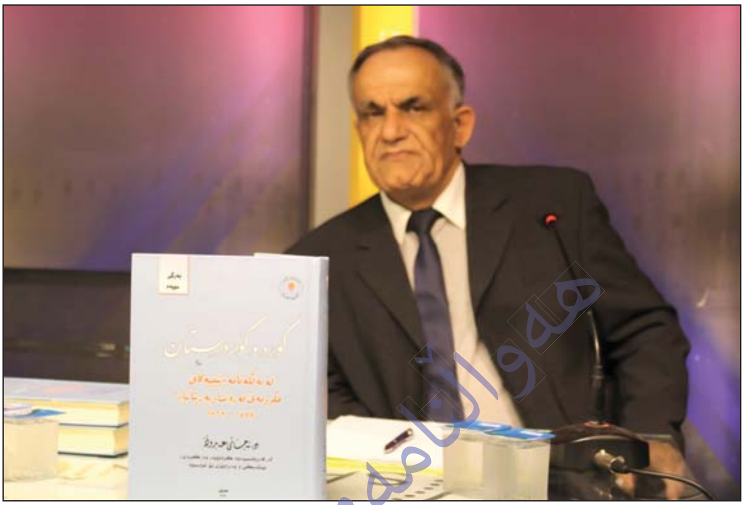

پێش نیوەڕۆی ڕۆژی ٢٠٢٥/٤/٢٦ لەسالۆنی لاپەڕە نۆی ناوەندی هەولێری مەکتەبی ڕاگەیاندن و هۆشیاری یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان، کۆڕێك بۆ نووسەر و ئەکادیمی دکتۆر نەجات عەبدوڵڵا، بەناونیشانی (پێویستی بەڵگەنامە و گرنگی دۆکیومێنت) بەئامادەبوونی ژمارەیەکی بەرچاو لە نووسەران و ڕۆشنبیران سازکرا.

لە سەرەتای کۆڕەکە نووسەر و ڕۆژنامەنووس دڵزار حەسەن وتەیەکی پێشکەش کرد و وتی: ماوەیەك لەمەوبەر لە یەکێك لە زانکۆکانی ڕانیە گفتوگۆمان لەسەر بواری دۆکیومێنت کرد کە ژمارەیەك کچ و کوڕ لەوێ ئامادەبوون دیاربوو بابەتەکەمان زۆر وشك بوو، چونکە مەسەلەی دۆکیومێنت بوارێکی زۆر زانستی تایبەتە ئەو کچ و کوڕانە هەمووی خوێندکاری زانکۆ بوون، بەڵام هەستم کرد بابەتەکە زۆر وشکە و زۆر بەئاسانی

دکتۆر ئەحمەد حەمەدەمین

دکتۆر محەمەد گەلالەیی

تێی ناگەن، من ئیتر گەڕامەوە ڕابردوو وتم کچینە کوڕینە هەمووومان بەتایبەتی نەوەی ئێمە دڵداریمان کردووە کە لە پەیوەندییە دڵدارییەکانمان نامەکانمان لەناو توێکڵی شقارتە نووسیوە و گۆڕیوە ئیتر ئەوەبوو هەموو پێکەنین و پێیان خۆش بوو لەبەر ئەوەی کچ و کوڕن، منیش وتم ئا ئەوەیە دۆکیومێنت، ئەوانیش وتیان چۆن، وتم ئەو نامەیەی کە ئێستا وا لە ئەرشیفی ماڵەوەم ماوەمە لەسەر دڵداری نەم فەوتاندووە، ئەوە دۆکیومێنتە، کە هۆکاری باسکردنی ئەو بابەتەم بۆ ئەوەبوو کە ویستم ئەو کچ و کوڕە خوێندکارانە تێبگەن لەبەر ئەوەی بابەتەکە وشك بوو، پاشان قسەمان لەسەر ئەوە کرد کە لەناوچەیەکی وەکو هی ئێوە لە ڕانیە ئایا ڕووداو ڕوویندەداوە هێزی بەریتانی نەهاتوون یا عوسمانییەکان لەوێ نەبوون یا ئاغاکان لەوێ نەبوون یا جەنگ ڕوویندەداوە یا ڕووداوی دڵداری و کێشەی کۆمەڵایەتی ڕوویندەداوە، بەڵێ ڕوویداوە، باشە وتم کامەتان لە ماڵەکانتان ئەو کەرەستە و

ئەو نامەیەی کە ئێستا وا لە ئەرشیفی ماڵەوەم ماوەمە لەسەر دڵداری نەم فەوتاندووە و ئەوە دۆکیومێنتە،

ماتریالانەتان ماوە کە ئێستا پێی دەوترێت دۆکیومێنت کە کاغەزێك نوسراوێك یا کتێبێك مابێت، کەواتە ئەوەی هەیە نەمانتوانیوە وەکو بابەتێکی زانستی مامەڵەی لەگەڵدا بکەین و پاشان حکومەت یا دەسەڵاتیش بە هیچ جۆرێك وەکو شتێکی تایبەتی زانستی کاری لەسەر ئەوە نەکردووە کە ئەم شتانە وەکو کەرەستەیەك لەلای خۆی کۆبکاتەوە، ئەوەی هەیە لە وڵاتانی تر یا وڵاتانی دەوروبەر یا لەلای هەندێك نووسەرەکانی ئێمە دۆکیومێنت کراون، کە بەم دواییە زانکۆی سەلاحەدین ژوورێکی کردووەتەوە بەناوی بەڵگەپارێزی یا دۆکیومێنت پارێزی کە ئەو زانکۆیە کە ناوەندێکی ئەقڵانییە لەم وڵاتەیە، کەچی تازە بیر لەوە دەکاتەوە ژوورێکی هەبێت بە ناوی پاراستنی دۆکیومێنت کە ئێستا دۆکیۆمنێت بووەتە ستراکتۆر کە بابەتێکی زۆر گرنگە و زۆریش زانستییە، ئەوانەی کە پسپۆڕن تێیدا بەڕاستی زۆر کەمن دکتۆر نەجات عەبدوڵڵا یەکێکە لەوانەی کە مێژوو شاهیدی بۆ دەدات نەوەك ئێمە مەدحی بکەین لێرە هەروەك کتێبەکانی شایەدی بۆ دەدەن کە بەڕاستی توانیویەتی لەناو ئەرشیفخانەی وڵاتان شتی زۆر گرنگ کۆبکاتەوە، خودای گەورە لە قورئانی پیرۆزدا دەفەرمووێ: **(قل هاتوا برهانكم ان كنتم صادقين)** کەواتە بەڵگە پشتڕاستکردنەوەی هەموو قسەکانیشە، کە بابەتی ڕۆژنامەنووسی جیاوازە لەگەڵ بابەتی دۆکیومێنتی، نوسینیش لەناو کەرەستەی دۆکیومێنتی جیاوازە لەوەی نووسەرێك ئاماژە بە بەشتێك بدات کە دەبێت زۆر ورد بێت تێیدا، بابەتی مامۆستا نەجات لەسەر سەنگی بەڵگەنامە و گرنگی دۆکیومێنتە.

دواتر دکتۆر نەجاتی قسەی کرد و ڕایگەیاند: ڕەنگە ئەمە یەکەمین کۆڕم بێت لەدوای ڕووداوی ڕاپەرینی هەرێمی کوردستانەوە ئەنجامم دابێت کە یەك دووجار لە زانکۆکانی دهۆك و زانکۆی کوردستان بەشداری کۆنفرانسێکم کردووە، ئەگینا هیچ کۆڕێکی ترم لە شاری هەولێر نەبووە ڕەنگە ئەمە یەکەم کۆڕم بێت، بابەتەکەی ئەمڕۆ کە هەڵمبژاردیە لە ڕاستیدا من خەیاڵی کۆڕم لە خەیاڵدا نەبوو، خۆشم هیچ ئامادە نەکردبوو بابەتیشم ئامادە نەکردبوو، بەڵام لە پێشانگای کتێب برادەران ڕوویان لێنام کە ئەوەندە بەدڵسۆزی کاردەکەن بەبێ هیچ مەرج و گفتوگۆیەك نەمتوانی داواکایان قبوڵ نەکەم، بۆیە ئەوەی ئێستا پێشکەشتانی دەکەم تەنیا چەند سەرەقەڵەمێکە لەبارەی ئەرشیف و دواتر هەموومان دەتوانین بەیەکەوە گفتوگۆیەك بکەین بۆ ئەوەی بگەینە ئەنجامێك کە ئێمە بتوانین چی

بکەین بۆ پەرەپێدانی ئەرشیفی کوردی.

سەبارەت بە ئەرشیف، دکتۆر نەجاتی وتی: ئەرشیف بریتییە لەکۆی ئەو بەڵگەنامانەی کە لەلایەن تاکە کەس یا دامەزراوەیەکی تایبەتی گشتی بەڕێوەدەچێت، وشەی ئەرشیف لە وشەی یۆنانی (ئەرخیۆن)ەوە وەرگیراوە کە بە واتای ماڵ یا مەسکەن یا ناونیشان دێت، هەروەها بە واتای باڵەخانەی کارگێڕی یا نووسینگە یا ئەنجومەنی پیران دێت لە شارە بچووکەکاندا (ئەرخۆنەکان) ئەوانە بوون کە فەرمانیان دەردەکرد و پلە و پۆستی دەسەڵاتیان هەبووە و بە پاسەوانی بەڵگەنامەکان ناسرابوون لەوەوە ئەو ناوەی ئەرشیف هاتووە کە وشەکە لاتینییە و لە وشەی ئەرشیڤیۆم و لە زمانی عەرەبی وشەی ئەرشیف بەکاردێت هەرچەندە خۆی ناوەکە پیتی (ڤ)ی تێدایە، بەڵام لەبەر ئەوەی عەرەب ئەو وشەیان نییە و دەیکەن بە (ف) ئێمەش لە وشە عەرەبییەکە وەرمانگرتووە بۆ کوردی، بۆیە ئێمەش دەڵێین ئەرشیف، ئەگینا ڕاستییەکەی (ئەرشیڤ)ـە کە لە وشەی یۆنانی ئەرخیاو هاتووە کە بریتییە لە بەڵگەنامەی پەیوەست بە بنەماڵەیەك یا کۆمەڵەیەك و دواتر بەدرێژایی سەدەکان بە واتای ئەو بەڵگەنامانە هات کە چیتر کاریان پێناکرێت و لە شوێنێك لەژێر دەسەڵاتی دەزگایەك یا چەند کەسێك دەپارێزرێت.

دکتۆر نەجات ئەوەشی ڕوونکردەوە کە ئەرشیف بریتییە لە دوو بەش کە ئەوانیش ئەرشیفی گشتی و ئەرشیفی تایبەتییە کە ئەرشیفی گشتی بریتییە لە کۆی ئەو بەڵگەنامانەی کە پارت و گرووپ و ڕێکخراوە حکومییەکان و دەوڵەت بەرهەمی دەهێنن کە ئەمانە پێیان دەوترێت ئەرشیفی گشتی، هەرچی ئەرشیفی تایبەتییە بریتییە لەو بەڵگەنامانەی کە تاکەکان یا خێزانەکان خۆیان خاوەندارێتی دەکەن کە ئەمانە پێیان دەوترێت ئەرشیفی تایبەتی کە ئەرشیف کۆمەڵێکی زۆر لقی هەیە کە بریتین لە ئەرشیفی (مێژوویی، قەزایی، ئەدەب و هونەر، سیاسی، کارگێڕی، سەربازی، نهێنی، نەخشە و ئەتڵەس).

ڕاشیگەیاند: ئەگەر بگەڕێینەوە سەر ئەو دەوڵەتانەی کە ئەرشیفیان هەیە و دروستیان کردووە و ئیشیان لەسەر کردووە کە یەکەم وڵات بەریتانیایە کە ئەرشیف لەو وڵاتە سەر بە کارگێریەکی ناو وەزارتە و سەر بە ئەرشیفی حکومەتی شانشینی یەکگرتووی ئینگلتەڕا و وێڵزە کە مێژووەکەی دەگەڕێتەوە بۆ هەزار ساڵ بەو مانایەی ئەرشیف لە بەریتانیا دروستکردن و بیرۆکەکەی دەگەڕێتەوە بۆ ئەو مێژووە، جگە لەوە ئەرشیفی سەربەخۆی

فەڕەنسا سەرەتای کۆکردنەوەی ئەرشیفی کاروباری وەزارەتی دەرەوەی فەڕەنسا دەگەڕێتەوە بۆ (شارل کۆڤێر) کە وەزیری دەرەوەی شا (لویسی چواردەیەم) بوو

سکۆتلەندا و ئێرلەندای باکووریش هەیە کە ئەم ئەرشیفەی شاری لەندەن دەکەوێتە گەڕەکی (ڕیچ مۆند) لە شاری لەندەن و ٥٨٢ کارمەند لەم ئەرشیفە کاردەکەن تەنیا بودجەی ساڵی ٢٠٢٢ و ٢٠٢٣ ی ئەرشیفخانەکە ٤٦ ملیۆن و ٢٠٠ هەزار پاوەندی بەریتانی بووە، جا خەیاڵی خۆتان بکەن ئەم دەوڵەتە چەندە بایەخ بە ئەرشیف دەدات و چەند پارەی بۆ خەرج دەکات و چی بۆ دەکات.

ئاشکراشی کرد لە وڵاتی فەڕەنسا سەرەتای کۆکردنەوەی ئەرشیفی کاروباری وەزارەتی دەرەوەی فەڕەنسا دەگەڕێتەوە بۆ (شارل کۆڤێر) کە وەزیری دەرەوەی شا (لویسی چواردەیەم) بوو دواتر لە سەدەی هەژدەیەم بە فەرمانێکی پاشایی هەرچی کاغەز و بەڵگەنامە ڕەسمییەکانی (ڕیشۆلۆ) و (مازەران) و (سان سیمۆن) و زۆری دیکە هەبوون هەموویان پارێزران، ساڵی ١٧٦١ لە کۆشکی (ڤێرسای) لە سەردەمی شا (لویسی چواردەیەم)دا شوێنێکی تایبەت بۆ پاراستنی بەڵگەنامەکان لە کۆشکەکە کرایەوە دواتر کاتێك کە شۆڕشی فەڕەنسا

دلزار حەسەن

کە لە ساڵی ١٧٨٩ ڕوویدا ئیدی ئەرشیفی کاروباری وەزارەتی دەرەوە لە کۆشکی ڤێرسای هێنرایەوە ناو پاریس، لە ساڵی ١٧٩٩ یاسای ئەرشیفی نەتەوەیی لە فەڕەنسا دەرچوو لە ساڵی ١٨٣٠ دەزگایەکی ئەرشیفی لە مۆزەخانەی لۆڤەر لەژێر چاودێری مێژوونووسێکی گەورەی فەڕەنسی بە ناوی (ئۆگێست مێنێ) بۆ مێژوونووسان کرایەوە، لە ٢٤ تەمموزی ساڵی ١٨٤٥ پەرلەمانی فەڕەنسا دەنگیدا بۆ دروستکردنی کۆشکێك بۆ وەزارەتی دەرەوەی فەڕەنسا کە تا ئێستاش بە (کێ دۆخسێ) ناسراوە کە لە شوێنەکەی لەبەرامبەر ڕووباری (سێن)ـە کە ئەمە لە ساڵی ١٨٤٥ دەنگی بەسەرە و کۆشکەکە دروستکراوە دواتر کاتێك کۆشکی وەزارەتی دەرەوی فەڕەنسا دروستکرا ئەرشیفی فەڕەنسی لە پاریسەوە بۆ ئەوێ لە ساڵی ١٨٥٣ گواسترایەوە و لەو کاتەوە ئەرشیفی فەڕەنسا تا ساڵی ٢٠٠٩ لە (کێ دۆخسێ) بوو ئەوەی کە هەموو جار لە کتێبەکان دەنووسرێت (کێ دۆخسێ) ئەوە مەبەستی ئەرشیفی وەزارەتی دەرەوەی فەڕەنسایە لەو شوێنە.

هەر سەبارەت بە ئەرشیفی فەڕەنسا، دکتۆر نەجاتی وتی: ئەو ئەرشیفە یەکەمجار پارێزراو بوو، بەڵام لە ساڵانی دووەم جەنگی جیهانیدا زیانی زۆری بەرکەوت لە مانگی ئایاری ساڵی ١٩٤٠ بەر لەوەی ئەڵمانەکان هێرش بکەنە سەر فەڕەنسا، فەڕەنسییەکان خۆیان بەشێکی دۆکیومێنتەکانیان لەناوبرد، دواتر ئەڵمانییەکان هاتن لە کاتی داگیرکارییەکەی فەڕەنسادا کۆمەڵێك دەستنووس و بەڵگەنامەی گرنگیان لەگەڵ خۆیان برد، پاشان لەکاتی ڕزگارکردنی فەرنسا لە ساڵی ١٩٤٥ بەداخەوە بەشێکی ئەرشیفەکە سووتا، فەڕەنسا ساڵی ١٩٨٧ ناوەندێکی ئەرشیفی لە (نانت) کردەوە کە بە ئەرشیفی دیپلۆماسی ناسراوە کە هەرچی ئەرشیفی کونسوڵەکانی فەڕەنسایە لە دەرەوە ئێستا هەموویان لەوێ پارێزراون، دواتر ئەرشیفی وەزارتی دەرەوەی فەڕەنسا کە بە (کی دۆخسێ) ناسراوە لە ساڵی ١٩٠٩ باڵەخانەکەی گوازراوە بۆ باڵەخانەیەکی سەربەخۆی دیکە لە باکووری شاری پاریس بە ناوی (لاکورنە) ناسراوە.

ئاماژەی بە ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست لەو بوارەدا وتی: بابزانین ئەرشیف لەوێوە چۆنە کە دوو دەوڵەتی گرنگ کە ناوچەکەیان دابەشکرد و دەوڵەتی عوسمانی و ئێران لە کەیەوە دەستیان بە ئەرشیف کۆکردنەوە کردووە و چۆن بایەخیان بەو بوارە داوە

کە گرنگترین ئەرشیف، ئەرشیفی دەوڵەتی عوسمانییە لە ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست کە دەکەوێتە ئەنجومەنی وەزیران و گەڕەکی سوڵتان ئەحمەد کە یەکێك لە سێیەمین ئەرشیفە گرنگەکانی جیهان ئەرشیفی دەوڵەتی عوسمانییە کە ئەرشیفی ٣٩ وڵاتی جیهانی تێدا پارێزراوە، ساڵی ١٨٤٧ لەلایەن سەدری ئەعزەم مستەفا ڕەشید پاشا باڵەخانەیەك یا شوێنێك بە ناوی خەزێنەی کاغەزەکان دامەزرا و ساڵی ١٨٥٠ ئەرشیفخانەی دەوڵەتی عوسمانی کرایەوە تاوەکو ڕووخانی ئەو دەوڵەتە کە سەرجەم بەڵگەنامەکانی دەوڵەتی عوسمانی بە ١٢٠ تا ١٥٠ ملیۆن بەڵگەنامە مەزەندە دەکرێن کە هەندێك کەس دەڵێن تا ٢٥٠ ملیۆن بەڵگەنامە دەیخەمڵێنن کە تا ئێستا تەنیا یەك لەسەر چواری ئەم بەڵگەنامانە پۆلێن کراون جا خەیاڵی ئەوە بکەن لە سێ بەشەکەی تری ئەو بەڵگەنامانەدا دەبێت چەندە شتی گرانبەهاو کەلەپوور و شتی ئێمەی تێدابێت کە لەوێ پارێزراو بێت کە بەداخەوە ئێمە بەخۆمان ئەرشیفمان نەماوە کە ئەرشیفی گەورەی ئێمە و وڵات و مێژووی بەشێکی ئێمە لەناو ئەو ئەرشیفخانانەیە کە لەناویاندا ئەرشیفی دەوڵەتی عوسمانییە.

سەبارەت بە ئەرشیفی دەوڵەتی ئێران، ئەو دکتۆرە وتی: ئێران هەر لە سەروبەندی ناوەڕاستی سەدەی نۆزدەیەم و لە ساڵی ١٨٥١ کتێبخانەی (دار الفنون) لە شاری تاران دامەزرا کە ئەم شوێنە ڕۆڵی کتێبخانەی نیشتمانی دەبینی دواتر لە ساڵی ١٨٩٩ کتێبخانەیەکی دیکەی نیشتمانی هەر لە تاران دامەزرا، پاشان لە سەردەمی ڕەزا شا و لە ساڵی ١٩٣٧ هەر دوو کۆنە کتێبخانەکە یەکیان گرت و کتێبخانەیەکی مەزنیان دروستکرد بە ناوی کتێبخانەی میللی ئێران کە یەکێکە لە کتێبخانە و ئەرشیفە دەوڵەمەندەکان.

وتیشی: ئێستا با باسی چەمکی گرنگی زەبر و زەنگی ئەرشیفتان بۆ بکەم کە دەبێت چی بێت، کە (دریدا) باسی زەبر و زەنگی ئەرشیف دەکات کە چۆن بەڵگەنامەی مێژوویی وەك ئامرازێك بەکاردەهێنرێت بۆ هەیمەنە و دەسەڵات بەسەرداگرتن و داپڵۆسینی سیاسی کە ئەمە ڕێك لە فەلەستێن ڕوویدا لە ساڵی ١٩٤٨ کاتێك دەوڵەتی ئیسرائیل دامەزرا دەستیان بەسەر زۆر لە بەڵگەنامە و ئەوانەی تایبەت بوون بە دێهات و گوند و شارۆچکەکانی فەلەستین و دەستیان بەسەرداگرت و ئێستاش نەیانداوەتەوە، جا ئەم زەبرو زەنگەی کە ئیسرائیل لەبەرامبەر فەلەستینییەکان پیادەیان کرد بەهەمان شێوە لەناو ئەو هەر چوار وڵاتەی کە کوردیان تێدا دابەشکراوە کە هەم دەوڵەتی ئێران و هەم

هەواڵنامەی کتێب

تورکیا و هەم سوریا و هەم عێراق ئەوانیش زەبر و زەنگی ئەرشیفیان بەرامبەر کورد پیادە کردووە دەستیان بەسەر بەڵگەنامەکاندا گرتووە و بەڵگەنامەکانیان تەحریف کردووە بۆ ئەوەی بتوانن پاساو بۆ داگیرکردنی خاکەکان بهێننەوە.

ئەوەشی نەشاردەوە کە گرنگی ئەرشیف بۆ پاراستنی یادەوەری کۆمەڵییە بەو مانایەی ئەگەر نەتەوەیەك ئەرشیفی هەبێت کەواتە بایەخ بە پاراستنی یادەوەری دەستە جەمعی دەدات و میللەتێکیش کە ئەرشیفی نەبێت کەواتە میللەتێکی وەکو عەونی یوسف وتەنی میللەتێکی بێ دەفتەرە کە قسەیەکی زۆر جوانە و دەڵێت کورد میللەتێکی بێ دەفتەرە کە مەبەست لەو قسەیە ئەوەیە ئەرشیفی نییە مەبەست ئەوەیە یادەوەری کۆمەڵگەیی نییە کە تۆش ئەو یادەوەریت نەبوو، کەواتە ڕووداوە تاڵەکان ڕەنگە دووبارە ببنەوە، بۆ نموونە دەبینی لایەنێك خراپیەك دەکات بەرامبەر نەتەوەکەی زۆر بەئاسایی تێدەپەڕێت و لەبیردەکرێت نە بەڵگەنامەیەکی لەسەر هەیە و نە ئەرشیف دەکرێت، ئێستا ئێوە بەشی زۆرتان ئەوانەی لێرە دانیشتوون هەر هەمووتان شەڕی ناوخۆتان بینیووە باشە ئێستا مێژوونووسێك بێت بیەوێت لێکۆڵینەوەیەك یا نامەیەکی ماستەر ئامادە بکات یا من لە ئەوروپاوە هاتووم و دەمەوێت لێکۆڵینەوەیەك لەسەر شەڕی براکوژی ئەنجام بدەم و هۆکارەکانی شەڕەکە بدۆزمەوە لە کێ بەڵگەنامەم لەو بارەیەوە دەستدەکەوێت، ئایا بەڵگەنامەکانی لە کوێ پارێزراوە کە ئەمانە هی سەردەمی دەسەڵاتی خۆمانە و لەدوای ڕاپەرینەوە مێژوویەکی نزیکە، ئەگەر هەر هیچ شتێکمان قبوڵ نییە لەپێش ساڵی ١٩٩١ەوە هەرچی

کورد میللەتێکی بێ دەفتەرە کە مەبەست لەو قسەیە ئەوەیە ئەرشیفی نیە مەبەست ئەوەیە یادەوەری کۆمەڵگەیی نیە کە تۆش ئەو یادەوەریت نەبوو، کەواتە ڕووداوە تاڵەکان ڕەنگە دووبارە ببنەوە،

ئەرشیف هەیە گەردنیان ئازاد بێت کە نەماوە لەبەر ئەوەی ئێمە دەوڵەتمان نەبووە و دەسەڵاتمان نەبووە و هیچ کێشەیەك نییە کە پاساوێك هەیە کە ئەرشیفمان نەبووە، بەڵام لەدوای ساڵی ١٩٩١ەوە کاتێك حکومەتی کوردی دادەمەزرێت سەدان جار وتارمان لەسەر نووسی و سەدان جار بە سەرۆکی حکومەتمان وتووە کە ئەرشیفخانەی نەتەوەیی دروست بکەن کورد نابێت ئەرشیفخانەی نەتەوەیی و کتێبخانەی نیشتمانی نەبێت، چەندجار نووسیمان بەر لە دامەزراندنی دەوڵەتی کوردی پێویستە ئێمە کتێبخانە و ئەرشیفخانەی نیشتمانیمان هەبێت، بەیانی ئەگەر ئێمە لەخەو هەڵساین بینیمان باڵەخانەیەکی بەرزکراوەتەوە کە لە بیست نهۆم پێکهاتووە و لەسەری نووسراوە (ئەرشیفی نەتەوەیی کوردستان) باڵەخانەیەکی تر لەبەرامبەری هەبێت و لەسەر نووسرابێت کتێبخانەی نیشتمانی کوردستان، هەقە ئەوکات ئاهێك هەڵبکێشین و سەرمان بەرزبکەینەوەو بڵێین ماناوێت و نەمانەوێت ئەم میللەتە لەناو ناچێت و دەوڵەتی کوردی دروست دەبێت، بەڵام بەداخەوە ئەوە ئەو خەونەیە کە نەمانبینی.

گوتیشی: من پەیوەست بە ئەرشیف و چاپەمەنی حەزدەکەم بگەڕێمەوە سەر باسێکی تر کە چاپ و چاپەمەنییە لە جیهاندا و دواتر ڕۆڵی چاپەمەنی و سەرهەڵدانی چاپەمەنی لە دروستبوونی هۆشیاری نەتەوەیی لە دروستکردنی نەتەوە لە ئەوروپادا، کاتێك لەنیوەی یەکەمی سەدەی پانزەیەمی زایینی چاپەمەنی لەلایەن گۆتەنبێرگ-ەوە دامەزرا فرانسیس بیکۆن هەقی بوو گوتی بەڕاستی تاکو چاپەمەنی شێوەی ڕەوشی جیهانی گۆڕی کە هەر بەڕاستی وابوو، داهێنانی چاپەمەنی ڕەوشەکەی گۆڕی تاوەکو نیوەی سەدەی هەژدەیەمی زایینیش لە ڕۆژهەڵاتی موسڵماندا چاپەمەنی نەبوو، ئەوەی بووە سەرچاوەی مەعریفە و سەرچاوەی مەعریفە تەنیا لە ڕێگای دەستخەت و ئەو نامانە بوون کە لە سنوورێکی زۆر بەرتەسك و لەناو مزگەوتەکان یا لەناو مەلاکاندا چەند دانەیەکیان کۆپی دەکرایەوە کە ئیدی هیچ شتێکی تری نەبوو کە بچێتە ناو خەڵکی، بۆیە خەڵکیش دەستی بەو مەعریفانەدا ڕانەدەگەیشت، لە ئەوروپا چاپ لە کۆتایی نیوەی سەدەی پانزەیەمی زایینی بەس تەنیا لە ساڵی ١٤٥٠ تاکو ١٥٠٠ کە دەکاتە نیو سەدە کە داهێنانی زۆر سەرەتایی بوون تازە چاپ دۆزرابووەوە، نزیکەی ١٥ تا ٢٠ هەزار کتێب بڵاوکراوەتەوە، لە فەرەنسا یەکەم چاپخانە لە ساڵی ١٤٧٠ دامەزرا و یەکەم کتێبی فەرەنسیش ساڵی ١٤٧٦

بڵاوکرایـەوە، بەگوێـرەی ئامـارەکانی (فیفـەر مارتـن) لـە ١٥٠٠ تـا ١٦٠٠ واتـا یـەك سـەدە ٢٠ ملیۆن کتێـب لـە ئەوروپـا چاپکـراوە کـە لـەو کاتـەدا زمانـی لاتینـی زمانـی بـاو و زمانـی ئاییـن و زمانـی دەسـەڵات بـوو داهێنانـی چـاپ و بڵاوکردنـەوەی کتێـب بـە زمانەکانـی فەڕەنسـی و ئینگلیـزی و ئیسـپانی و ئەڵمانـی ئەمـە بەشـداری کـرد لـە دروسـتکردنی هۆشـیاری نەتەوەیـی و دروسـتکردنی نەتـەوە کـە مـن مەبەسـتم ئەوەیـە کـە بڵێـم سـەرچاوەی هۆشـیاری نەتەوەیـی و سـەرچاوەی ناسـیۆنالیزم دەبێـت سـەرچاوەیەکی مەعریفـی بێـت کـە بـەم جـۆرە چاپەمەنـی بـووە سـۆنگەی سـەرچاوەی هۆشـیاری نەتەوەیـی و دروسـتبوونی زمانـی نەتەوەیـی لەنـاو گەلانـی ئەوروپـادا.

ڕاشـگیاند: لەڕۆژهەڵاتـدا گەرچـی چاپخانـە لـە سـەدەی پانزەیـەم هەبـوو کـە جـووەکان چاپخانەیـان هێنابـوو ئەدەبیـات و کتێبـی ئایینـی خۆیـان پـێ بڵاودەکـردەوە کـە لـە دەوڵەتـی عوسـمانی و ئێـران ڕێگەیـان پێدرابـوو، بـەڵام تەنیـا بـە زمانـی خۆیان بڵاویـان دەکـردەوە، چونکە کێشـەیان هەبـوو لـە شـێوەی نووسـینی وشـەی عوسـمانی و عەرەبـی، ئەگـەر بیانتوانیبایـە وشـەکەش دروسـت بکـەن، دەوڵەتـی عوسـمانی ڕێـگای پێنـەدەدان کتێـب بـە زمانـی عوسـمانی بڵاوبکرێتـەوە، جگـە لـەوە سـەلەفیگەرای عوسـمانیش دژی چاپکردنـی کتێـب بـوون تەنانـەت دژی چاپکردنـی قورئانیـش بـوون، سـوڵتان بایەزیـدی دووەمـی سـوڵتانی عوسـمانی قەدەغـەی کردبـوو ڕۆژنامـە لەچـاپ بدرێـت، لـە سـاڵی ١٥١٥ یاسایەك لەلایـەن سـوڵتان سـەلیمی یەکەمی عوسـمانییەوە دەرچـوو کـە هـەر کەسـێك توخنـی چاپەمەنـی بکەوتایـە لـەداردەدرا کـە تـا سـاڵی ١٨٢٧ چاپخانـە و لەچاپدانـی کتێـب بـە زمانـی عوسـمانی و زەمانەکانـی تـر لـە دەوڵەتـی عوسـمانی قەدەغـە بـوو وەکـو شـوم سـەیری ئـەم ئامێرەیـان دەکـرد، (ئیبراهیـم موتەفەریقـە) یەکێـك لـەو هاووڵاتییـە هەنگاریانـەی کـە بەدیـل گیرابـوو هـات بـۆ نـاو دەوڵەتـی عوسـمانی لە ئەسـتەنبوڵ بـووە موسـڵمان کـە یەکێـك بـوو لـە وەرگێـڕەکان لـە وەزارەتـی دەرەوەی فەڕەنسـا کاری دەکـرد، بەگوێـرەی ئـەوەی کۆمەڵێـك زمانـی دەزانـی، بۆیـە هەمـوو قۆناغـە بەرزەکانـی بـڕی و بـوو بـە پیاوێکـی باوەڕپێکـراو لـە دەوڵەتـی عوسـمانیدا و توانـی لـە سـاڵی ١٧٢٧ مۆڵەتی چـاپ و چاپەمەنـی لـە دەوڵەتـی عوسـمانی وەربگرێـت واتـا سـەرەتای بڵاوکردنـەوەی چـاپ و چاپەمەنـی لـە دەوڵەتـی عوسـمانی دەگەڕێتـەوە بـۆ سـاڵی ١٧٢٧ هەوڵەکـەش دەگەڕێتـەوە بـۆ یەکـەم دامەزرێنـەری چاپخانـە لـە دەوڵەتـی عوسـمانی کـە ئیبراهیـم موتەفەریقـە بـوو

کە دیپلۆماتکار و وەرگێڕ و مێژوونووسی دەوڵەتی عوسمانی بوو کە لە دوو بەرگدا مێژووی دەوڵەتی عوسمانی نووسیوەتەوە کە چاپخانە لە دەوڵەتی عوسمانی تەنیا دوو دەیە کاری کرد کە تەنیا ١٧ کتێب بەهۆیەوە بڵاوکرایەوە، دواتر دیسان چاپەمەنی قەدەغە کرایەوە کە تیراژی هەموو کتێبەکان ١٦ هەزار و ٥٠٠ لاپەڕە بوو کە ڕێژەیەکی چەند کەم بوو کە یەکەم کتێبی عوسمانی لە ساڵی ١٧٢٩ بوو کە فەرهەنگێکی دوو بەرگی بوو بە ناوی (لغە وانقولی) کە وەرگێڕانی فەرهەنگی (الصحاح) ی (ئیسماعیل کوڕی حەمەد ئەلجەوهەری) بوو دواتر کتێبی (جیهاننامە) ی (کاتب چەلەبی) بوو کە یەکێکە لە کتێبە نایابە مێژووییەکان کە سەرچاوەیەکی گەورەی مێژووی دەوڵەتی عوسمانییە کە ٦٩٨ لاپەڕەیە، یەکەم ڕۆژنامەی عوسمانی (تەقویم ئەلوەقائیع)ە کە ساڵی ١٨٣١ بڵاوکراوەتەوە لەبەغدا (مەدحەت پاشا) والی بەغدا چاپخانەیەکی لە فەرەنساوە هێنا و ناوینا چاپخانەی (ئەلویلایە) کە بەم چاپخانەیە ڕۆژنامەی (ئەلزەوراء)ی چاپکرد کە یەکێکە لە سەرچاوە هەرە گرنگەکانی مێژووی عێراق و دەوڵەتی عوسمانی بەتایبەتیش بۆ کورد دەکرێت دەیان تێزی نامەی دکتۆرا و ماستەری لەسەر بنووسرێت کە ئەو هەواڵانەی لە ڕۆژنامەی ئەلزەورا بڵاوکراوەنەتەوە هەواڵی زۆر گرنگن و دەکرێت مێژوونووسان ئاوڕێك لەو ڕۆژنامەیە بدەنەوە و بتوانن کاری لەسەر بکەن.

ئاماژەی بەوەشکرد هەرچی لە ئێران بوو چاپەمەنی لەو وڵاتە مێژووەکەی بۆ سەردەمی حکومی (عەباس میرزا) دەگەڕێتەوە کە لە ساڵی ١٨١٧ تا ١٨١٨ بوو یەکەم

لە ئێران کتێبی (فەتح نامە)ی (میرزا ئەبو قاسم)ی قائیمقامی فەراهانی بوو کە پێشتر لە ساڵی ١٦٠٠ەکان سێ کتێبی تری فارسی لە هۆڵەندا چاپکرابوو، بەڵام ئەوروپییەکان چاپیان کردبوو ناکرێ بەیەکەم کتێبی کوردی دابنرێت.

کتێبیش کە چاپکرا بە فارسی لە ئێران کتێبی (فەتح نامە) ی (میرزا ئەبو قاسم)ی قائیمقامی فەڕاهانی بوو کە پێشتر لە ساڵی (١٦٠٠)ەکان سێ کتێبی تری فارسی لە هۆڵەندا چاپکرابوو، بەڵام ئەوروپییەکان چاپیان کردبوو ناکرێ بە یەکەم کتێبی کوردی دابنرێت.

دکتۆر نەجاتی گوتیشی: ئێستا ئێمە ڕەوشە جیهانییەکەمان زانی هەروەها ڕەوشی نێوان ئیمپراتۆریەتی عوسمانی و ئێرانیشمان زانی، بەڵام بابگەڕێینەوە بزانین ڕەوشی کورد لەم نێوەندەدا چییە کە ئەمەم تەنیا بۆ ئەوەبوو کە بەراوردکارییەکتان بۆ بکەم و بیرۆکەیەکتان لەسەر ئەمە بدەمێ، هەرچی لەناو کوردا هەیە لە هەموو سەدەی نۆزدەیەمدا تەنیا چەند نامیلکە و کتێبێکن کە لەلایەن ئەرمەنەکان بە ئەلفوبێی کرمانجی بڵاوکراوەتەوە، کە فێربوونی ئەلفوبێی کرمانجی بە ئەلفوبێی ئەرمەنی فێربوونی کوردی کرمانجی بە ئەلفوبێی ئەرمەنی یەکەمجار سێ چاپی هەیە کە چاپی ساڵی ١٨٦٠ لە ئەستەنبوڵ بڵاوکرایەوە، هەروەها چاپی ١٨٦١ هەیە کە چاپی دووەمە، چاپێکی دیکەی هەیە کە لە ساڵی ١٨٦٨ بڵاکراوەتەوە دوو ئینجیلیش بە کوردی بڵاوکراونەتەوە کە ساڵی ١٨٥٦ کە چاپی یەکەمە و ساڵی ١٨٥٧ چاپی دووەمی بڵاوکراوەتەوە، ئەم کتێبانەی ئەلفوبێی کرمانجی بە ئەرمەنی و ئەم دوو ئینجیلە ڕەنگە بپرسن کێ وەریگێڕاوە و بۆچی بە ئەلفوبێی ئەرمەنی بڵاوکراوتەوە کە کۆمیونیتێکی ئەرمەنی زۆر گەورە کە کریسیتان بوون لە ناوچەی (خارپوت) دەژیان ئەمانە ئەرمەنی بوون و ئاینیان کریستیان بوو، بەڵام ئەوەندە لەناو کوردستان ژیابوون، تەنیا زمانی کوردیان دەزانی

هەرچی لەناو کوردا هەیە لە هەموو سەدەی نۆزدەیەمدا تەنیا چەند نامیلکە و کتێبێکن کە لەلایەن ئەرمەنەکان بە ئەلفوبێی کرمانجی بڵاوکراوەتەوە، کە فێربوونی ئەلفوبێی کرمانجی بە ئەلفوبێی ئەرمەنی فێربوونی کوردی کرمانجی بە ئەلفوبێی ئەرمەنی

و زمانـی ئەرمنیـان لەبیرکردبـوو نەیاندەزانـی کاتێـك موبەشـیر و مسـیۆنەرەکان هاتنـە نـاو دەوڵەتـی عوسـمانی لـە سـەرەتای نیـوەی یەکەمـی سـەدەی نۆزدەیەمـدا بینیـان ئـەم ئەرمەنییـە قوربەسـەرانە کـە لەنـاو کـوردا دەژیـن تەنیـا زمانـی کـوردی دەزانـن، بۆیـە کتێبـی گرامـەری ئەلفوبێـی کرمانجیـان دروسـتکردیە بـە ئەرمەنـی بـۆ ئـەوە بـووە ئەوانـە فێـری زمانـی خۆیـان بکەنـەوە و کتێبـی ئینجیلەکـەش هـەر بـۆ ئـەم گرووپـە ئەرمەنییانـە نـووسراون کـە بـە ڕەگـەز ئەرمەنیـن، بـەڵام بـە کـوردی قسـە دەکـەن کـە وەرگێـڕەکان وێنەکانیشـیان پارێـزراوە لـە کتێبـی سـەفەرنامەیەکی ئینگلیـزی سـاڵی ١٨٩٩ پێموایـە لـەدوا کتێبەکـەی خـۆم کـە (جوگرافیـای کتێبـی کوردی)یـە لـە سـەرەتاوە تـا سـاڵی ١٨٠٠ کـە وێنەکەشـم بڵاوکردووەتـەوە کـە ئـەم قەشـانە یەکەمجـار وەرگێـڕانی ئینجیلیـان کـردووە ئەمانـە وێنەیـان هەیـە و بـە یەکـەم وەرگێـڕی زمانـی کـوردی دادەنرێـن، بۆیـە پێتـان سـەیر نەبێـت کـە یەکـەم وەرگێـڕەکان کـە لـە زمانـی ئەرمەنـی بـۆ کوردیـان ئەنجامـداوە ئەمانـە بەڕەگـەز ئەرمـەن بووینـە و کـورد نەبووینـە.

ڕوونیشـی کـردەوە کـە هەمـوو ئـەو کتێبانـەی کـە لەسـەدەی نۆزدەیـەم بڵاوکراونەتـەوە وەکـو وتـم تەنیـا ١٧ کتێـب و ناميلكـەی بچووکـن تەنیـا سـێ کتێبیـان کـورد نوسـیوویەتی کـە کـورد نەینووسـیوە بـۆ خـۆی ڕێزمانەکـەی قەشـە گارزۆنـی ئـەوە بـۆ خۆیانـی نووسـیوە بـۆ ئـەوەی فێـری زمانـی ئیتاڵـی بـبن و قەشـە ئیتاڵییەکانـی فێـری کـوردی بـبن و ئەوانـی تـر کتێبـی گەڕۆکەکانـە کـە تێکسـتی کوردیـان تێدایـە و هیچیـان بـە هـەوڵ و کۆششـی کـورد بڵاونەکراونەتـەوە تەنیـا سـێ کتێبیـان نەبێـت کـە کتێبەکانیـش هـەوڵ و کۆششـی کـورد بـووە کـە یەکەمیـان دیوانـی (مەولانـا خالیـدی نەقشـبەندی)یە کـە لـە سـاڵی ١٨٤٨ لـە ئەسـتەنبوڵ بڵاوکراوەتـەوە کـە بەشـی زۆری فارسـییە و تەنیـا کۆپلـە شـیعرێکی گۆرانـی و هەوارمـی و ئەوانـەی تێدایـە و ئەویـتر هەمـووی بـە زمانـی فارسـییە، یەکەمیـن کتێبـی کـوردی دەکرێـت (بەمیعـراج نامە)یەکـی لـووری دابنرێـت کـە بەدیالێکتـی بەختیـاری نـووسراوە سـاڵی ١٨٨٣ یـا ١٨٨٤ بـووە کـە لـە تـاران بـە چاپـی بەردیـن بڵاوکراوەتـەوە کـە خۆشـبەختانە ئێسـتا تەنیـا یـەك دانـە لـەم میعـراج نامەیـە لـە کتێبخانەیـە کـە وا بزانـم نـاوی (مەرحەلیـە) لـە تـاران پارێـزراوە و کۆپییەکـی دەستنووسـی ئـەم کتێبـە سـەنگینە لـە ئەرشـیفی منیـش پارێـزراوە کـە دەکرێـت بـە یەکـەم کتێبـی چاپـی بـەردی دابنرێـت کـە لـە ئێـران لەلایـەن کـوردەوە خـۆی بڵاوکرابێتـەوە، دووەم کتێبـی کـوردی کـە لەلایـەن کـوردەوە بڵاوکرابێتـەوە بریتیـە لـە (مەولـود

نامه)یەکی (مەلا نەبی مەلا ئەحمەدی خاسی) کە ساڵی ١٨٩٩ بە تیراژی ٣٠٠ یا ٤٠٠ دانە بڵاوکراوەتەوە کە ٢٩ لاپەڕەیە و مەولودنامەیەکە لە شاری دیاربەکر بڵاوکراوەتەوە کە ئەمە دەکرێت بە یەکەم کتێبی کوردی دابنرێت لە دەوڵەتی عوسمانیدا.

ئەو دکتۆرە ئاشکراشی کرد کە لە سەرەتای سەدەی بیستەمەوە تا کۆتایی ساڵی ١٩٢٢ شەش گۆڤار و ڕۆژنامە و ٤٠ کتێبی کوردیمان هەیە کە چاپ و بڵاوکراوەنەتەوە کە ئەگەر کۆی هەموو ئەم کتێبانە کۆبکەیتەوە لە ١٥٠٠ لاپەڕە زیاتر تێپەرناکات کە بەشی زۆریشیان یا (میعراج نامەیە) یا (خەون نامەیە) یا (ئیسماعیل نامەیە) یا ئەوەتا بەشێکی گرامەرن کە مەبەستم ئەوەیە بڵێم کە چاپ و چاپەمەنی و بڵاوکردنەوەی کتێب و ئەرشیف ئەمانە سەرچاوەی هۆشیاری نەتەوەیی و ناسیۆنالیزمن جا خەیاڵ بکەن دەبێت ناسۆنالیزمی کورد چەندە هەژار بێت لە ڕووی پێگە و کتێب و سەرچاوە مەعریفییەکان، بۆیە من بەراوردەکە بۆ ئێوە بەجێدێڵم و پێشمخۆشە دواتر ئێمە هەموومان بەڕاستی ئامانجی هاتنی من ئەوەبوو ئێمە هەموومان دواتر بتوانین بەشداربین و دیالۆگێك دروست بکەین بۆ ئەوەی بتوانین چۆن ناوەندێك دروست بکەین بۆ ناوەندی دۆکیومێنت و بەڵگەنامەی کوردستان کە ئەوە حکومەت هیچ ناکات و خۆی لێناکات بە خاوەنی، بەڵام ئێمە با هەوڵێك بدەین و بیکەینە ئەمری واقیع بەسەریان کە تەنیا کۆمەڵێك خەڵك ڕێکبکەوین باڵەخانەیەك دروست بکرێت ئیتر دواتر دەبێتە ئەمری واقیع بەسەریان و ناچارن قبوڵی بکەن.

پاشان دکتۆر ئەحمەد حەمەدەمین بەشداری کۆڕەکەی کرد و وتی: سەرنجم بۆ کۆمەڵێك شت ڕۆیشت کە قسەی لەسەر بکەم لەبەر ئەوەی لە سێرچێکی کوردی بینیم کە توێژینەوەیەکی یەکجار زۆر لە بواری زانستیدا لەسەر بەڵگەنامە کراوە، بۆیە هەوڵمدا قسە لەسەر بەڵگەنامە بکەم کە چییە و جۆرەکانی بەڵگەنامە و بەشەکانی چین ئینجا گرنگی بەڵگەنامە لە توێژینەوەی زانستیدا چییە، بەڵام دکتۆر نەجات بەشێکی باشی قسەکانی کرد و منیشی وروژاند بۆ ئەوەی بڕۆم بۆ قسەی دیکە، ڕاستیەکەی قسە لەسەر ئەوە ناکەم کە بەڵگەنامە چییە و بەشەکانی چین و لەچیدا بەکاردێت، بایەخی بەڵگەنامە لە توێژینەوەی زانستیدا ئەکادیمیستەکان زۆر بەڕوونی باسی ئەوە دەکەن کە ڕۆڵێکی سەرەکی دەگێڕێت لە مەسەلەی پشتگیریکردنی ئەو توێژینەوە زانستیانەی کە

ئەنجامی دەدرێت لەبەر ئەوەی ڕاستەوخۆ یارمەتیدەری توێژەرە بۆ وەرگرتنی ئەو زانست و زانیاری و داتایانەی کە لەنێو بەڵگەنامەکاندا هەیە بەتایبەتی ئەو بەڵگەنامانەی کە بەڵگەنامەی فەرمین، بۆیە لەبەر ڕۆشنایی ئەوانەی کە لەنێو توێژینەوەکانە لەسەر گرنگی بەڵگەنامەدا باسکراوە دەکرێت بوترێت بەڵگەنامەکان بەردی بناغەی توێژینەوەی زانستین لەبەر ئەوەی تەنیا سەرچاوەی زانیاری نین، بەڵکو ئامرازێکن بۆ بەڵگەنامەکردن و ئاڵوگۆڕکردنی زانیاری نێوان توێژەرانیشدا، بۆیە هەر توێژەرێك لەکاری زانستیدا بەدوای بەرهەمهێنانی کارێکی دروست و بەنرخدا بگەڕێت دەبێت توانای مامەڵەکردن و شیکردنەوەی ڕەخنەگرانەی بەڵگەنامەکانی هەبێت بۆ ئەوەی کارەکەی زیاتر بکات، من ئەوە بەجێدێڵم لەبەر مەبنای قسەکانی دکتۆر نەجات دەمەوێت قسە لەسەر هەندێك شت بکەم کە پەیوەستە بە کوردەوە لەبەر قسەکانی دکتۆر بەراوردکردنی وڵاتانی دەرەوە بوو لەگەڵ کوردا لە مەسەلەی گرنگیدان بەمەسەلەی بەڵگەنامەدا.

دکتۆر ئەحمەد حەمەدەمین:

لە سێرچێکی کوردی بینیم کە توێژینەوەیەکی یەکجار زۆر لە بواری زانستیدا لەسەر بەڵگەنامە کراوە، بۆیە هەوڵمدا قسە لەسەر بەڵگەنامە بکەم کە چییە و جۆرەکانی بەڵگەنامە و بەشەکانی چین ئینجا گرنگی بەڵگەنامە لە توێژینەوەی زانستیدا چییە.

وتیشی: دیوێکی تری ئەوەیە کە پێموایە کۆڕەکەش ئامانجیەتی کە ئێمە کەمتەرخەمین لە بەرامبەر کاری بەڵگەنامەدا، بۆیە دەمەوێت بڵێم گرنگیدان بە ئەرشیف لە کوردستان وەکو ئەوەی دکتۆر نەجات وتی لەدوای ساڵی ١٩٩١ بەلایەنی کەمەوە بکرابایە. کۆمەڵێك هەوڵدرا، بەڵام هەوڵی تاکە کەسی و کاتی بوون کە ئەوانە وایانکردووە کە گرووپێك گرنگیان بە بەڵگە داوە لە چوارچێوەی ئەو شوێنە جوگرافاییەی کە کاریان تێداکردووە و زانیویانە کارێکیان ئەنجامداوە، بەڵام لەگەڵ ڕۆیشتن و گۆڕینی

وەزیرێـك یـا بەرپرسـێك یـا نەمانـی حکومەتێـك، وردە وردە کارەکەیـان بـەرەو کاڵبوونـەوە ڕۆیشـتووە کـە دواجـار ئێمـە چەنـد کۆبوونەوەیەکیشـمان کـرد لەگـەڵ بردەرانـی پەرلەمانـدا وەکـو بڵێـی پـڕۆژە یاسـاکە چـووە نـاو پەرلەمـان و دەنگیشـی لەسـەر درا، بـەڵام تـا ئێسـتا دیـزە بەدەرخۆنـە کـراوە وەکـو پێویسـت گرنگـی ئـەو بابەتـە نازانیـن و ناشـتوانین وەکـو پێویسـت خزمەتـی بکەیـن کـە بەشـێکی ڕەنگـە پەیوەسـت بـەوە بێـت کـە ئەقڵـی کـوردی ئەقڵـی ئەرشـیفی نییـە بەشـێکی تـری پەیوەسـتە بـەوەی کـە بەڕاسـتی پارەیەکـی زەبەلاحـی دەوێـت وەکـو ئـەوەی دکتـۆر نمونـەی بەریتانیـای بـۆ هێنایـنـەوە کـە تـۆ ئەگـەر پـارەی لـێ خـەرج نەکەیـت، بەڕاسـتی بەڵگەنامـەی زۆر دانسـقە لـە ماڵەکانـدا هەیـە کـە ئامادەنیـن بەئاسـانی بیدەنـە بەردەسـتی تـۆ، خاڵێکـی تـر بـاس لـە ئەقڵـی ئەرشـیفی بکـەم لـەلای سیاسـییەکانی ئێمـە بەداخـەوە مـن چیرۆکێـم لەلایـە کـە نـە نـاو دێنـم و نـە باسـی کەسـەکە دەکـەم، بـەڵام حزبێکـی سیاسـی لـە سـاڵی ١٩٧٥ەوە تـا ١٩٩١ ڕۆڵـی کاریگـەری هەیـە لـە خەباتـی سیاسـی و پێشـمەرگایەتی و بزووتنـەوەی ڕزگاریخـوازی کوردسـتان لـە باشـووری کوردسـتان لەگـەڵ بەشـێك لـە هەڵوەشانەوەی ئـەم حزبـە و تێکەڵاوبوونـی لەگـەڵ حزبێکـی دیکـە یەکێـك لـە سـەرکردەکانی بەداخـەوە جانتایەکـی گـەورەی لـە دۆکیومێنتـی ئـەم حزبـە دەهێنێـت و دەیسـووتێنێت و دەڵێـت لەگـەڵ تێکەڵاوبوونەوەمـان ئەرشیفەکانیشـمان کۆتایـی هـات کـە ئەمـە ئەقڵـی سیاسـی لەبەرامبـەر ئەرشـیفکردنی ئـەم وڵاتەیـە.

دکتـۆر ئەحمـەد باسـی لـەوەش کـرد بەڵگەنامـەکان ئێسـتا بەشـێکی دەردەهێنرێـن و لەنـاو سۆشـیال میدیـا

هاتە هاتی ئەفغانییەکان کە تا ساڵی ١٧٢٢ مابوو، بەڵام کە دوایی دێن ئەرشیفەکە دەسووتێنن کە ئەوە یەکێکە لە ڕایەکان، ڕای دووەم ئەوەیە کاتێك کە بنەماڵەی قاجارییەکان بە سەرکردایەتی ئەحمەد شای قاجار دێتە سەر حوکم کە دەزانی بەریتانییەکان لە هیندستانەوە ئیشدەکەن بۆ ئەوەی کە بنەماڵەی سەفەویەکان بگەڕێننەوە سەر دەسەڵات

بەکاردەهێنرێت کە بەداخەوە وەکو نووسینەوەی بیرەوەرییەکان بۆ ئەوە نین ڕاستییەکان دەربخەن، بەڵکو بۆ ئەوەن یەکتری پێبشکێنن کە ئەمە یەکێکە لە کارەساتەکان کە دەیان بەڵگەنامەی لەو شێوەیە هەن لە وڵاتانی ئەورووپادا، بەڵام ئەوەندەی ئەوان دەست بۆ شتە باشەکان دەبەن، ئێمە بەقەد ئەوەندە خەریکی ئەو بەڵگەنامانەین بۆ شکاندنی یەکتری بەکاری دێنین ئەوانەی تری کە خزمەتی مێژووی خۆمانی پێدەکەین دیزە بەدەرخۆنەی پێدەکەین و دەیشارینەوە.

وتیشی: ئایا کاتێك بەڵگەنامەکان لە کاری زانستیشدا بەکاریدێنین دیقەتمان لەسەریان هەیە کاك دڵزار پرسیارێکی کرد کە وتی ئایا تەنیا کاغەز بەڵگەنامەیە، ناوەڵڵا شتی تریش بەڵگەنامەیە.

دواتر دکتۆر محەمەد گەلاڵی بەشداری کۆڕەکەی کرد و وتی: یەکێك لە پایە هەرە گرنگەکانی نێو مێژوونووسی کوردی ئێستا لەبەردەمی وەستاوین و سوپاسیشی دەکەین و سوپاس هەمووانیش دەکەین کە ئەو دەرفەتەیان بە ئێمەدا، گەلاڵی ڕاشیگەیاند: یەك دوو شت هەیە بۆ مامۆستای خۆشەویستم وەکو زیادکردنێك دەمەوێت باسی بکەم یەکەمیان ئەرشیفی سەفەوی-یە کە (نەسروڵڵا حیشمەتی) لە گۆڤاری زانستی زانکۆی ئەسفەهان ئەوەی ئاماژە پێکردووە کە ئەرشیفەکە فەوتاوە تا ئێستا لەکاتی تێزی نووسینی دکتۆرایەکەم لەسەر ئەیالەتی شارەزوور چوومە سەر ئەرشیفەکە و بگەڕێم بەتایبەتی ئەرشیفی سەفەوی و عوسمانی و هەموو ئەوانە کاربکەین جا یەکێك لەوانە کە پێویستم پێی بوو ئەرشیفی سەفەوی بوو کە لەکاتی هاتە هاتی ئەفغانییەکان کە تا ساڵی ١٧٢٢ مابوو، بەڵام کە دوایی دێن ئەرشیفەکە دەسووتێنن کە ئەوە یەکێکە لە ڕاییەکان، ڕای دووەم ئەوەیە کاتێك کە بنەماڵەی قاجارییەکان بەسەرکردایەتی ئەحمەد شای قاجار دێتە سەر حوکم کە دەزانی بەریتانییەکان لە هیندستانەوە ئیشدەکەن بۆ ئەوەی کە بنەماڵەی سەفەوییەکان بگەڕێننەوە سەر دەسەڵات، ئیتر دێن ئەرشیفەکەیان هەموو دەسووتێنن، واتا لە دوو قۆناغ ئەوەی چ ئەفغانییەکان ڕاست مابێتەوە کە سووتێنراوە یا خستیانە ناو ڕووباری ئەسفەهانەوە یاخود دواتر ئەوەی مابووەوە هەموویان سووتاند، ئەوەش لەبەر ئەوە بووە کە نەریتێك هەبووە لەناو شایەکانی ئێراندا کە هەموو ئەو شایانەی کە دواتر هاتوونەتە سەر حوکم بەڵگەنامە و کاغەزەکانی شایەکانی پێش خۆیانیان هەموو

لەناوبـردووە لەبـەر ئـەوەی نەیانویسـتووە ئـەو بنەماڵەیـە بێتـەوە و شـەرعییەت وەربگرێـت، دووەم بـۆ ئەوەیـان بـووە کـە ئـەو موڵـك و ماڵـەی کـە هەیان بـووە لـە ڕووی داراییـەوە نەتوانن جارێکـی تـر وەریبگرنـەوە، واتـا ئەوانـەی کـە بـە نـاوی خۆیـان یـا تاپـۆ بـووە، بۆیـە ئەوانەیـان هەمـوو لەناوبـردووە، کـە بەڕاسـتی ئەرشـیفێکی زۆری کـوردی تێدابـووە کـە پەیوەندییـان هەبـووە لەگـەڵ سـەفەوییەکان هەمـووی لەناوچـوون، بۆیـە ئێسـتا ئـەو ئەرشیفەی کـە هەیـە لەنـاو دەوڵەتـی قاجـاری لـە سـاڵی ١٧٩٧ و ١٧٩٨ لـەو کاتـەوە ئەژمارکـراوە.

وتیـشی: ئێسـتا ئەرشـیفی عوسـمانی چوویتـە ناوچـەی (کایـت هانـە) کـە هـەر لـە بـەری ڕۆژئـاوی شـاری ئەسـتەنبوڵەوە کـە لـە ناوچـەی سـوڵتان ئەحمـەد نەمـاوە، بـەڵام بەگوێـرەی ئـەوەی مـن کارم تێیـدا کـردووە ئەرشـیفەکە کێماسـی زۆر گـەورەی هەیـە کـە وەکـو ئەرشـیفی بەریتانـی نییـە وەکـو دکتـۆر نەجاتیـش باسـی کـرد یـا ئەرشـیفی فەڕەنسـی، بۆچـی، چونکـە ئەرشـیفی بەریتانـی دۆسـیەی لەسـەر هەمـوو شـتێك هەیـە بـۆ نمونـە دۆسـیەی هەیـە لەسـەر هۆزێـك لـە هۆزەکانـی کوردسـتان یـا لـە جیهـان بەگشـتی کـە دۆسـیەکەی لـە ئەلـف هەیـە تـا یائـی کـە ئـەوەی دەسـتی کەوتـووە هەمـووی تۆمارکـردووە و لەیـەك دۆسـیە یـا کەسـایەتییەکان و تـا کۆتایـی، بـەڵام ئەرشـیفی عوسـمانی ئـەوەی تێدانییـە کـە هەمـوو بـەش بەشـە تەنیـا دەفتـەرەکان نەبێـت، ئەگینـا ئەوانـەی دیکـە هەمـوو پارچـە پارچـەن بـۆ نمونـە ئەگـەر بتەوێـت شـتێکت دەسـتکەوێت لەسـەر ڕووداوێکـی کوشـتن لەسـەر ڕوانـدوز یـا هەولێـر یـا سـلێمانی یـا لـە کەرکـوك یـا شـوێنەکانی تـر، ئـەوا هەریەکـەو لـە شـوێنێك باسـی دەکات، واتـا تـۆ ئەگـەر بێیـت بـەدوای ڕووداوێکـدا بگەڕێیـت لەنـاو ئەرشـیفی عوسـمانی، ئـەوا هەموویـان بەیەکـەوە نیـن هەرچەنـدە سـێ کۆپـی هەبـووە دانەیەکـی لـە شـوێنەکەی ماوەتـەوە دانەیەکـی لـە ولایەتەکـە و دانەیەکـی تریـش براوەتـە ئەسـتەنبوڵ، بـەڵام هەمـووی نەکراوەتـە دۆسـیە، بۆیـە کاتێـك ئینگلیـزەکان دێنـە کوردسـتان ئەوانـە دەسـووتێنرێن و دەفەوتێـن، لـە ئەسـتەنبوڵیش بەهەمـان شـێوە، بـەڵام ناخرێتـە نـاو یـەك دۆسـیەی بنەڕەتیـەوە کـە تـۆ بەدوایـدا بڕۆیـت، بۆیـە تیشـك دەخەمەسـەر ئەرشـیفی عوسـمانی، چونکـە ئێمـەش ٤٠٠ سـاڵ بەشـێك بوویـن لـەو دەوڵەتـە کـە یـادەوەری و مێـژووی ئێمـە و هەمـوو لایەنەکانـی ژیـاری کـورد لـەو چـوار سـەد سـاڵەیە کـە ئەرشـیفەکەی ونـە.

چیرۆکی وێنەکەی عوسمان پیرداود لەگەڵ شاژنی ئەردەن

ڕێك (٤١) ساڵ پێش ئەمرۆ منیش وەك قوتابییەك لە (كلية المجتمع العربي- قسم الصحافة والاعلام - عەمان - ئەردەن) ئاگادار کراینەوە کە ڕۆژی ١٩٨٤/٦/٢ لە (مدينة حسين للشباب) کاتژمێر (٩)ی شەو ئاهەنگی دەرچوان بەڕێوەدەچێت، هەرچەندە سێیەم ڕۆژی ڕەمەزانیش بوو، بەڵام دەبوایە سەعات (٦)ی ئێوارە بۆ هەندێك ڕێنمایی و شارەزایی لە شێوازی ئاهەنگەکە ئامادەبین. بۆیە خواردنی بەربانگیان بە شێوەی سەفەری پێداین. دوای ئەوە بۆ هەر بەشێك و شوێنێك دیاریکرا و هەر قوتابییەك لە شوێنی خۆی دانیشت. پاش کەمێك شاژنی ئەردەن (ملكة نور الحسين) گەیشت. پاش پشوویەکی کەم ئاهەنگەکە بە سڵاوی مەلەکی دەستی پێکرد، ئینجا لە لایەن بەشی یاسایی کۆلێژەوە سوێندی یاسایمان خوارد.

دوای ئەوە ڕەوانشاد (د. ذوقان هنداوي - رئيس مجلس الامناء الكلية) وتەیەکی پێشکەش کرد و لە کۆتاییدا گووتی: ئەی شاژنی بەڕێز من لەبەرامبەر خوا و بەرامبەر ئێوە ئەو گەواهیە دەدەم کە ئەو قوتابییانە بە هەوڵ و کۆشش و ماندووبونی خۆیان توانیان بە سەرکەوتوویی کۆلێژ تەواو بکەن.. بۆیە داواکارین لە بەڕێزتان بفەرموون بڕوانامەیان پێببەخشن... ئیتر ناو خوێندنەوە دەستی پێکرد و هەر قوتابییە و بە بزەو خۆشییەکی زۆرەوە بڕوانامەکەی وەردەگرت. منیش وەك ئەو هەموو قوتابییانە ناوم خوێندرایەوە و شاژن لەکاتی پێدانی بڕوانامەکەم پیرۆزباییەکی گەرمی لێکردم، منیش وێرای خۆشحاڵیم دەستخۆشییەکی گەرمم لێی کرد.

لەئەرشیفی ئەدهەم شێخۆ

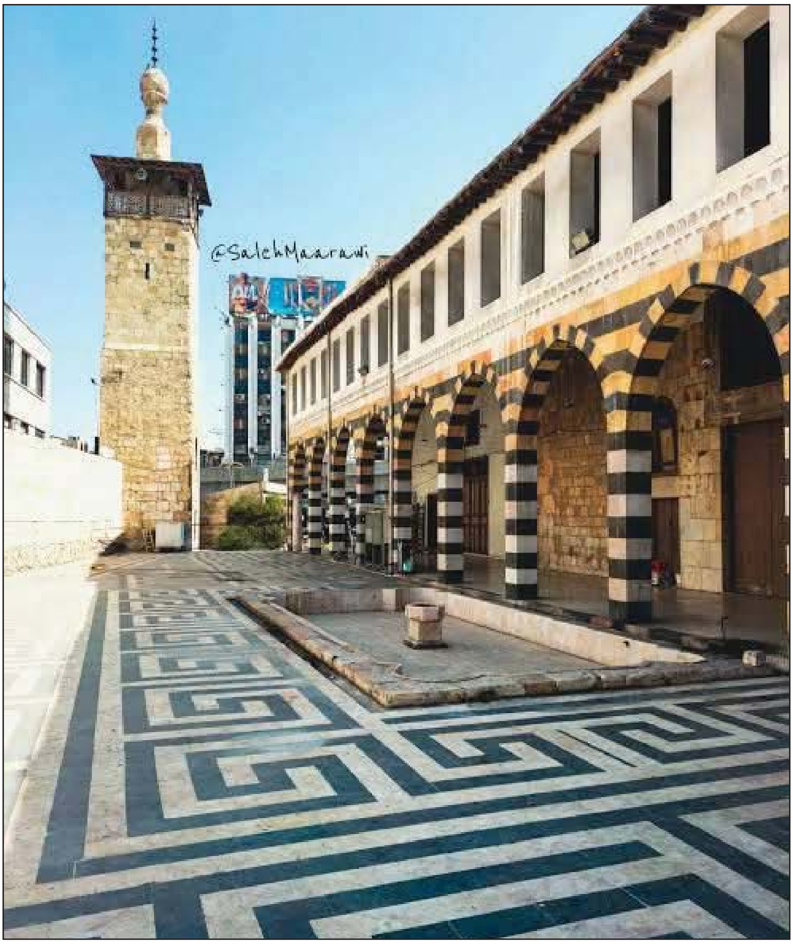

قوتابخانەی شامییەی گەورە (الشامیةالکبری) لەسەردەستی شاژنی کورد (فاتیمە زمڕود خاتوون)لەساڵی ١٢١٩ زایینی دروست کراوە، کەدەکاتە کچی نەجمەدین ئەیوب. کەیەکێکە لە گەورەترین قوتابخانەکانی دیمەشق وشام . کە بەناوبانگترین، زانایی کورد مامۆستا بووە لەوسەردەمەدا کە ئەویش عوسمانەددین شەهرەزووری بووە،کەناسراو بووە بە کوڕی سەڵاحەدینی شەهرەزووری.